ПОЗОРИШНЕ И ТВ МОНОДРАМЕ

Приредио Радомир Путник

Издавач:

Фестивал монодраме и пантомиме Земун

За издавача:

Борислав Балаћ

Рецензент:

Др Миленко Мисаиловић

Ликовна опрема и прелом:

Зоран Михајловић

Штампа:

Макри Комерц Земун

Тираж:

500 примерака

ПОЗОРИШНЕ И ТВ МОНОДРАМЕ

Приредио

Радомир Путник

Вера Црвенчанин

Ж Е Н Е

Вера Црвенчанин

Позоришни и филмски редитељ, глумица и драмски писац, Вера Црвенчанин, рођена је у Новом Саду 24. децембра 1920. године. Пре Другог светског рата била је студент архитектуре и полазник Драмског студија при Уметничком позоришту у Београду, а после рата је студирала режију у Београду. Носилац је "Споменице 1941." Била је глумица у Народном позоришту у Сарајеву, затим редитељ у "Авала-филму" у Београду, члан Народног позоришта у Београду а од 1953. у својству слободног уметника режира у позориштима Ниша, Бања Луке, Суботице, Загреба, Тузле, Сомбора, Београда , Новог Сада и др. а Пољској , у Калишу (Шекспир *Комедија забуне*) и у Класичном театру у Варшави (*Дунда Мароја* Држића).

Поставила је на сцену дела Еурипида, Шекспира, Фејдоа, Олбија, Крлеже, Нушића, Островског, Скриба, итд. - шездесет и седам режија.

Улоге: Дездемона (*Отело* Шекспира), Поте (*Зона Замфирова* С. Сремца), Мица (*Власт* Нушића), Јелена (*Раскрсница* М. Ћоковића) и др.

Драме: *Не љути се, човече* (премијера у Нишу 1952.); *Жене* - изводила у Тузли, Бања Луци, Београду и др. и у Пољској (по позиву Националног фестивала који се одржава у Калишу); *Милка Гргурова* (није још изведена).

Драматизације: *На рубу памети*, *Повратак Филипа Латиновића* и *Рапсодија* (М. Крлеже); *Кола Брењон* (Ромен Ролан); *Киклоп*, *Руке* и *Папагај* (Р. Маринковића); *Не тугуј, бронзана стражо*, *Николетина Бурсаћ*, *Крајишке делије*, *Дундуријеви цврчци* (Б. Ћопића); *Љубав моје равнице* (Вељка Петровића); *Кућа на осами* (И. Андрића); *Стилске вежбе* (Рејмона Кеноа - две верзије); *Козара* (М.Ољаче) ; *Тијесна земља* (Мате Балоте); *Антошкин смех* (А. Чехова); затим неколико адаптација драмских дела , као и поезије.

Филм: написала сценарија и режирала око тридесет документарних и кратких играних филмова и сценарија.

Монодрама *Жене* премијерно је приказана у Народном позоришту у Тузли 1967. године у режији Вере Црвенчанин, која је и тумачила све улоге.

Уводна напомена глумици (или глумицама - јер овај текст могу да тумаче и две или три глумице) од стране аутора никако није сугестија која се односи на интерпретацију текста, а још мање је упућена редитељу.

Овај текст је настао из сопствене ауторове потребе.

После вишегодишње паузе испуњене редитељским и драматуршким радом - јавила се у мени неодољива потреба за сценом.

Тако сам створила сопствену глумачку игру. Хтела сам баш да се поиграм и ф о р м о м , као оном, на пример, у тексту који није монодрама - монолог, него монодрамска форма која подразумева дијалошку форму. И не без разлога : човек мисли у себи - говори без гласа, или говори гласно, усамљенички, сам са собом, или рашчишћавајући нерашчићене односе с неким, или - говори са неким, али као да и нема саговорника. Зашто онда не замислити партнера, па претворити кроз монодрамски текст илузију дијалога са неприсутним партнером ?

Додатно играње овим текстом је и начин одвијања представе.

Све је на сцени: један сто и столица, који служе у разне сврхе. Уз уски лежај са стране - једина је сценографија. (Зато је било могуће да се ова представа изводи и у селу, у једној учионици основне школе, на подесту на којем је катедра, а уз катедру и по поду и на школским клупама публика од које се не може дисати а сви - и глумица и публика дишу исти дах представе.)

На сцени је и један сточић са огледалом, перикама и детаљима реквизите.

Костим: једна основна, неутрална хаљина, на коју се према лику, додају елементи: сукња на преклапање, блуза, разне мараме, радне кецеље, шешири и детаљи за главу, итд.

Глумица за сваки нови лик додаје потребне елементе. И то је део представе, само се мора брзо одвијати.

Та чар трансформисања из лика у лик, наравно не само визуелна, показала се као велики квалитет представе, без обзира на састав публике.

Музика и (или) звучни ефекти који претходе сваком сегменту треба да су наговештај атмосфере сцене, односно ситуације у коју је смештен лик.

Све ово упућено је реализаторима ових монодрамских минијатура без личне претенциозности аутора, зато молим да се схвати као уобичајена дидаскалија која прати драмски текст.

У В О Д

Летос сам присуствовала једној оперској представи под ведрим небом. Акустика је била лоша, без савремених уређаја , па је много шта лоше допирало до публике, а сваки пијанисимо је пропадао. Све ме је то нервирало, па сам у мислима како је овакво извођење бесмислено, почела да лутам погледима око себе, ваљда тражећи у лицима публике исти одбојни револт, кад ми се поглед зауставио на једном дечаку. Седео је на наслону столице. Мајица, закрпљене панталоне, шест-седам година... Један од оних који је прескакао ограду. Лактовима се одупро на колена, браду поднимио песницама... Очи, крупне, блистају као да су у себе упиле сав блесак рефлектора на сцени и сјај звезданог свода изнад нас... Завршио се чин, светла су се упалила у публици, а он је још пиљио у сцену утонулу у мрак. А онда један, само један дубоки уздах у који је слио цело своје мало згрчено тело. Тај уздах можда нико није чуо, а за мене - он је преплавио и жагор људи, и простор , и време...

Изазвати ово у гледаоцу - сама помисао на то - за глумца је ж и в о т.

Осетити да живиш негде, у неком кутку интимног света гледаоца - за глумца је живот.

Оставити свој смех у гледаоцу који излази из позоришта - и то је глумчев живот.

Проплакати сузама свих судбина људских, а не дозволити да се осети суза сопственог бола ни кад се смејеш на сцени - и то је глумчев живот.

Тешко је одредити где почиње и где престаје глумчев живот.

Он траје с обе стране рампе...

Јесте ли застали понекад на улици и замислили се пред осветљеним прозорима неког стана ? Лустер, завесе, боја и интензитет осветљења и - почели сте да одгонетате живот иза тих детаља...

Врисак, свађа или смех допрли су однекуд! Шта је претходило овоме и шта долази иза тога ?

А сусрети на улици, у позоришту, на пијаци, у продавници, на степеништу?

Лица... Лица, лица...

Шта се крије иза свих тих лица, иза свих ових, иза свих оних лица ?

Да завиримо у њихове тајне, да проникнемо у туђе животе, да се препознамо у њима...

Да разумемо себе у њима и другога у себи ?

Да почнемо представу која нема почетка и нема краја, која може да се деси свакоме, а ви је сместите у време и место које вам се чини најпогодније.

Ј У Т Р О

Музика: цврκут птица и тихи жагор гласова. Костим: преко основне хаљине глумица облачи јутарњи огртач. Седа на лежај.

Па шта да вам кажем! То је било најлепше јутро у моме животу ... Ама најлепша беба на свету! Видећете! Само је још, сунце моје, мало натечен... Па - форцепс... Од кљешта... Уопште ми нису веровале бабице да имам напоне... Док дежурна докторка није ослушнула да и беба и ја губимо пулс ... Ма, не, прошло је, заборавила сам, само нека је моје дивно, мало сунце добро...

Боже, кад сам га први пут угледала ... Ја нисам могла да зауставим смех у грлу у очима ... и у сузама ...

Видећеш, Надо, диван је! За два дана већ је порастао... Мама, не претерујем, ево, видећеш... Стварно!

Ова сестра је дивна, а она синоћ ... Раме детету голо! Ја, богами, ушла и умотала га! Тужила ме доктору ! Он... Држао ми лекцију о ... Као да сам последња примитивка ... (*засмеје се кикотом*) Наравно да је у праву, знам... Али, могле би те сестре мало боље да припазе, треба дете да ми добије запаљење плућа ...

Она тамо жена родила мртво дете, сирота! Само плаче.

А она тамо нема млека, па опет плаче...

Јао, Надо, ово морам да ти испричам...Кад су јуче дошли мама и Аца... Е, мама, немој да се љутиш... Па морам да се смејем, кад је смешно... Нема љутње... Уствари, баш је слатко било... Знаш, Надо, одведе сестра маму и Ацу да виде бебу... кроз стакло, наравно... Мама ће, усхићено : "Јао, исти Аца, пљунути Аца!" И сад сви, и тетка, и Аца, мама највише... Јао, боли ме кад се смејем... Сви почињу да налазе сличности са Ацом... (*кроз смех*) а ја стојим иза њих и одједном, видим, није то моје дете... Сестра погрешно прочитала број и показује туђу бебу... Мама, па то може свакоме да се деси... Овако умотане као векнице, све бебе личе једна на

другу... Е, мама, немој да се љутиш... Знаш шта ми је најсмешније? Кад си нашла да беба има исти нос као Аца, и очи, и - даље ниси ишла... (*радосни смех*).

Молим, сестрице? Могу сада да погледају бебу? Ацо, иди ти са Надом... Мама, остани мало, молим те...

Мама, реци ми истину, али - истину... Хоћу ли ја моћи још да родим ? Сигурно? ... Па, рекао ми је и доктор, али ја... Морам имати бар двоје, не, троје деце...

Мама... Кад сам се пробудила из наркозе, учинило ми се као да се налазим у некој магли... па та магла час се згусне, час опет расплине негде... Сећаш ли се оног пекара на крају наше улице, што ми је за време рата увек пекао мали колач - слан... Ја сам волела да се завучем у његову пекару, било је топло и лепо је мирисало и да кроз прозорче од пекаре гледам пољану... Једном су тамо довели много људи, све су их поређали... као неку ограду... онда су Немци пуцали... и та ограда се срушила... Мама, кад би ти знала коплико сам ја дуго сањала ту пољану и ту ограду од људи... Нисам могла да ти кажем то никада, једноставно нисам могла... а сваки мој врисак у сну били су људи који су ... та ограда од људи која је ишла према мени да ме згази, да ме негде повуче за собом ... а онда су ме пуцњи увек будили... Мама, тога јутра, кад сам се пробудила из наркозе, у оној магли... опет се појавила жива ограда ... али пуцња није било... Мама, схваташ, пуцња није било... и сви су се смејали... као... као да су сви мртви оживели кад се родио мој син...

Чујеш га? То он плаче, познајем његов плач.

Кад он плаче, као да се цео свет смеје...

Хајде, помози ми, идемо да видимо моју бебу...

Музика и звучни ефекти као на почетку претапају се у појачану буку гласова. Глумица скида јутарњи огртач и облачи горњи део неке униформе, добро наватиран. Перика са пунђом.

Р А З В О Д Н И Ц А

Карте покажите... Пожурите, сад ће журнал... Што се гураш, клипане један, молим те лепо, имаш ли уши да пушташ промају кроз њих или да слушаш шта ти се говори?

Почео је журнал, молим лепо, не можете унутра. Молим лепо, не гурајте се, ионако вас нећу пустити у салу...

Седи ти, Персо, мирно, сад ће проћи ова гужва... Лепо ти говорим толико пута да дођеш на сваки филм. Увек има понеко празно место, ако ништа друго - могу да унесем столицу за тебе...

Не можете са дететом у салу... Пише: деци испод пет година забрањен... Ма да сте донели и крштеницу, не може и готово! Не задржавајте, молим лепо ја вас...

Карте, молим... Чекај, чекај ти црни тамо, карту... Карту, кад кажем... Који друг? Немој ти мени да врдаш, излази напоље! Е, кад ја не бих знала с ким имам посла, па да и будем фина...

Госпођо, не можете са тако малим дететом кад вам кажем... Шта се мене тиче што ви немате коме да оставите дете... Немојте, онда ићи у биоскоп !

Је л видиш Персо! Какве су ове данашње мајке, сачувај Боже! А онда јој дете заспи у крилу, гледала сам ! Е, зато и не дам! Али - главно да она насади своју гузицу на филм! Ма не могу да будем проста, а свашта бих ја оваквим вртирепкама рекла...

Еј, ти мали, који пут стајеш тамо у ред, а? Немој да ми тапкариш, ја то не трпим, знаш ти мене... Склањај се док нисам позвала милицију... Балаво једно штене, ти ћеш мени тако?...

Шта се ви мешате, молим лепо, ко вас шта пита? Ја вршим само своју дужност, ја сам на своме радном месту, ја се овде не забављам као ви! Ма шта ми кажете? Културна сам ја кад се укаже потреба, али по потреби знам ја и другачије...

Јеси видела, молим те лепо? Ма, ово ти је један одговоран посао, није то тек само да цепаш улазнице, него мораш културно све да отрпиш од публике! Није

него! Па, молим ја тебе лепо, кондуктер у аутобусу се развиче на мене, ако на пример нисам спремила ситан новац за карту, и баш га брига што ја не могу да дишем од стиске, а не да макнем руком и - ништа, ја ћутим. Јер, ако нешто кажем сви ће да дигну повику на мене. Уосталом, он може и да виче, он је на своме радном месту, је ли тако? А овде, молим те лепо ...

Ове карте не важе. Тако лепо - не важе. Е, а ја кажем да не важе. Само се ви жалите... Ено, тамо је канцеларија директора. Само вам то ништа не вреди, јер он није тамо, а и да је тамо, опет вам не би вредело, јер оне не важе... Ааа, погрешили сте? Па, оће то тако, оће... Да , ове важе... А, још се ви љутите? Пази, молим ја вас...

Јеси видела?... Па сад, буди ти фин! А ја се забунила јуче на пијаци: уместо да дам две банке, ја дала банку, сличне, брате, па се лако забуниш... Јао, да видиш какву је џеву надигла она сељанка - као да сам хтела да јој затајим двеста банки! Ал, зато она има "Опел", па се убради у мараму, а њен Живомир се укупи за воланом ко воштаница, па натоваре гајбе и своје и још понеког комшије, да исплате бензин...

Изволите, изволите у салу, ајде брже, молим лепо, сад ће почети документарни филм... мало брже...

Нема данас баш много публике... Сад ћу ја тебе да сместим... Само боље ово да не гледаш. Ма, неки документарни филм... Свашта, море: људи исцртани као коцке, а главе им као сандуци, па неки слепац са верглом, па пса гази ауто и - сад треба да будеш тужан... Море, то и јесте да заплачеш, ал од муке што то гледаш! Али, критика каже да је то много добар филм. Авангардни! Само публика не воли да га гледа. А ваљда они и праве филмове за критику! Ајде, ако баш хоћеш, можеш и то да видиш, али нећеш се усрећити... Седи где хоћеш, има места...

Не може! Не може!... Па, шта ако сам њу пустила ? Ето, њу сам пустила а вас нећу... Да нисте толико стајали уз бифе и ви бисте ушли... Бежите, молим лепо, знам ја своју дужност! Као да ја могу сваки час да отварам врата од сале...

Свашта !

Уз крештаву музику филма из сале глумица енергично скида елементе костима и перику .

Улична бука, звуци аутомобила, људска врева.

Костим: кишни мантил, спортски шешир.

П О Н О В Н И С У С Р Е Т

(*У ходу*) Видиш, а мени је свеједно шта ти мислиш! Можеш да мислиш о мени штогод зажелиш и - свеједно ми је! Какво олакшање! И, морам признати, и задовољство! Није цинизам ... Зашто бих била цинична? То би значило да још нешто значиш за мене...

Не желим да врећам. И не знам зашто би ово требало да буде увреда? Једноставно - нешто је умрло. Почело је да нестаје из мене нешто што ми је изгледало као љубав...

(*Седајући уз сто*) Па, зар је важан тренутак када сам то први пут осетила?! Не бих могла да се сетим и да хоћу. Не знам ни како сам то осетила... То се таложи у човеку... Много тога није ни видљиво, нити се да описати... Али, истине ради, код тебе је много шта било и видљиво, па би требало да имам мрену на мозгу а не на очима, па да све то не видим...

Мене је, рецимо, константно нервирала та твоја самоувереност. За интелигентну жену - видиш, и ја имам своје сујете: не кажем за себе да сам лепа а још мање да сам неодољива, што ти за себе увек мислиш, неки пут и кажеш, али се редовно тако понашаш - видиш, за овакву врсту жена ти ћеш увек проиграти своје шансе том глупавом самоувереношћу...

Хвала... Не, хвала, нећу леда... У реду је, хвала...

Интересантно!... Кад сама дођем овамо, овај исти конобар ме редовно пита шта желим. С тобом, он као по неком обреду, увек доноси исто пиће. За њега је све остало непромењено. Ми смо за њега један добро држећи пар који спада у фине

госте, даје и добру напојницу и пије најскупља пића! Видиш, важно је држати се устаљених навика. Једино што је конобару, можда, данас чудно то је твоје одело. Верујем да је навикао да те види обученог на елегантно немаран спортски начин, па... Приметила сам да твоја елеганција оставља добар утисак код мојих студенткиња, лепо се уклапа са твојим "Таунусом"... Напротив, то ми је годило, и мени је тако скочила цена...

Пуно причам данас? Па, морам, кад ти ћутиш... Мало нервира... ма, шта мало? ... Много ме нервира тај твој упорни поглед: силом би хтео да му улијеш дубину коју, да будемо искрени, ни раније није имао! Добро, а зашто бисмо се лагали, забога? Ма ко каже да ми није било пријатно? Па не бих била с тобом ни један сат да ми није било лепо... Али, морам да кажем, то није баш дуго трајало...А, шта ја знам ... Можда немаш довољно маште! Јесте, ја мислим да је потребно имати маште у везама каква је била наша! ... У љубави је другачије, драги мој! Ако заиста волиш, онда си довољно глуп да не примећујеш ни најгоре мане човека коме поклањаш љубав...

Уосталом, о чему ми то... Јеси ... У почетку си био врло пажљив, чак си и претеривао... Не, мени је био дражи стручак зумбула који си ми успут, у некој шетњи купио, него корпа цвећа за неку вечеру... Та корпа није била упућена мени, него да гости виде колико си пажљив... Претерала сам? Можда. Извини.

Добро, зашто инсистираш на свему овоме? Били смо у једном краткотрајном усхићењу... Да и ја, тачно је... Било нам је лепо ... Док је трајало...

Повређена је само твоја сујета. Ништа више. Обично си ти тај који раскида, оставља , а сад...

Знаш шта? Дај стодвадесет на сат, у оном твом светлоплавом пуловеру, који је за нијансу блеђи од твог "Таунуса"... Опет ја - циник! Зашто? Мој "Фића" има црвену пресвлаку на седиштима и ја имам муке да подесим боју гардеробе са... Најозбиљније! Тебе данас свака моја реч вређа!

Молим те, престани!Али, сад те најозбиљније молим, нећу да ово прерасте у свађу ... Не! Нећемо наставити. Да, дефинитивна одлука. То ти је као мој и твој ауто: можемо да се сретнемо на путу, можемо једно време и да возимо упоредо, а онда - свако својим начином вожње... Ти, кад возиш, гледаш, уочила сам, казаљку

која показује километражу, марке аутомобила са којима се мимоилазиш... А моји путокази су још увек јаблани покрај пута... Да си видео пре неки дан, кад сам долазила из Сомбора... Сунце залази, а просто гори, као што то зна у равници, и то само у оном најнижем појасу, до земље... А изнад, сасвим тамносиво небо, као да ће се тог тренутка стуштити пљусак... И, ваљда од тог притиснутог жара неба - пожутеле крошње јаблана изгледале су као упаљене бакље поред пута... Ето! Ово је теби смешно! Шипарички заноси који не доликују професору факултета и...

Хајде! Треба да идем. Имам испите и поподне.

Нећу да ме возиш. Хоћу да прошетам, пријаће ми.

Позови кадгод хоћеш... под једним условом: терен за разговор - неутралне теме. Важи?

Не пристаје ти тај патнички израз. Уосталом немаш ни разлога за то: она мала коју си јуче возио - срели смо се код Главне поште, само ти ниси приметио - сасвим је згодно девојче. Изгледаш уз њу много млађи него уз мене... Ех, ако сам и сад циник, онда сам према себи самој!

Не тугуј, драги мој, извори те туге су врло плитки ... Уосталом, брзо ће пресахнути... Видећеш...

Због ом.

За следећи лик потребно је доста реквизита за плажу: шарене торбе, пешкири, сунцобран... Свим тим стварима је натоварена глумица.

Костим: основна хаљина (без рукава) , велики шешир од сламе.

Музика каква се пушта преко звучника на плажама.

Смех, цика гласова...

Б Р А Ч Н И О Д М О Р

Глумица је непрекидно у неким физичким радњама.

Хоћеш ли овде да останемо? Да останемо овде, мили ? Можда би било лепше тамо? Лепши је прилаз мору... Због деце, мислим... Добро, како ти хоћеш, мили...

Хајде, трчи, срећо мамина... Пази да не паднеш... Милице, припази мало на Бобана, хоћеш? ... Не, остави те ствари под оно дрво...

Дивно си место изабрао за одмор, мили! Нисам ни сањала да постоји тако диван спој мора и шуме... Слушај само цврчке... Права симфонија зрикаваца...

Бобане, не тамо! Милице, причувај га мало, бар док ја разговарам са татом...

Морам нешто да ти кажем, драги... Ако ми свих ових петнаест дана на мору буду овако лепи као почетак, није искључено да... Јао!... Јао, шта је ово?...Јао... Откуд оволике бодље... Па како да знам?... Добро, не морају деца чим стигну да се купају... У реду, у реду, свући ћу их...

Бобане, ходи, злато мамино, да мама скине дете... Да дете иде у вејику водицу... Видиш - вееејика водица... Неце дете у вејику водицу? Добро, онда це мама детету да нађе мају водицу...

Милице, душо, торбу са сендвичима окачи о оно дрво, можда има мрави...

Ста је то млав? Мала бубица... Нееце бубица да поједе Бобану колаце, нееце... Мама це бубицу да отела, дабоме...

Татице, молим те нађи Бобанчету патикице... Тамо су, у оној спортској торби... Јесу, само мало боље погледај... Чекај... Добро, добро, ја ћу... Све морам сама... Па, припази бар мало на дете, док ја... Па не могу на све стране! Ма шта - није ништа?! Треба дете да ми падне на оне стене доле? Ово баш и није најзгоднije место за купање... Мислим због деце... Шта кажеш? Какав мирис? А... мирис борова... Диван је... Ма, одушевљава ме, само морам дете да спремим...

Ајдеее... Ту се брчкај... Нећеш?... Немој, немој само да ми плачеш... Добро, неце дете у водицу, нецеее...Евооо... Мама да детету кофицу и лопатицу, па се дете игла у пееску... Тааако!

Ууууух! Ови годишњи одмори прави су умори за мајке с малом децом... Ех, да је мама хтела да поведе Бобана, што бисмо нас двоје уживали, а?

Милице! Немој да пливаш тако далеко! Па морам да вичем, неће ме чути иначе... Е, јест, сви у нас гледају, немају друга посла...

Цигарете су ти у оној црвеној торби... Немој ја да устајем, узми сам... Лењивче један! Ево ти! Хоћеш ја да ти запалим? Дај, није ми тешко, дај, баш хоћу... Ух, извини, извини, молим те... Није те много опекло? ... Па, што се љутиш на мене, не правим ја шибице које експлодирају...

Идеш у воду?... Чекај да се свучем, па идемо заједно, хоћеш ли?... Па, Милица ће припазити на Бобана...

Ми... Милице, душо мамина, хајде изиђи из воде... Да припазиш мало Бобана, мама хоће да плива са татом, а-ха, да пли...

Јао, погледај шта је овај урадио од себе! Гледај! Мало му што се укакио, него још и једе..... Јао, шта је урадио од себе... А, није лепо, је ли, није лепо?... Прасе једно! Додај ми...

Ту се укочи. Пауза.

Ма немој?... Интересантно!... Досад те нису занимале моје тоалете, ниси ни примећивао шта носим, а сад, напрасно, човек гледао ... И то шта?! Бикини! Бикини, наравно! Не оно што је у бикинију... Ма немој?! Како је то дирљиво од тебе! Значи, човек је још притом и размишљао како би мени стајао такав бикини ... Човек и размишља! Мени бикини! После царског реза - бикини!...

Пусти ме, молим те... Да, увек ти тако, прво забрљаш, па онда... Немој ништа да ми говориш... Нећу да пливам... Ето, плаче ми се... Треба, можда , да се смејем?... Нећу да обучем костим... Пусти ме... Па, нека се скувам...

Мени мора све да преседне...

Милице, пази...

Ено га, пао је... Иде му крв...

Дај ми... Ма, шта се сад ти љутиш, могао би да ми помогнеш...

Марамицу...

Не, тамо у оној малој торби...

Да...

Не...

Да...

Како...

Неее...

Музику која је пратила целу сцену, нагло прекида гласан с л а т к и звук зрикаваца који траје све док глумица у оном истом расположењу гнева и плача скупља расуте торбе и осталу реквизиту.

Кад све то остави по страни, звуке зрикаваца замењује бука измешаних људских гласова, а глумица облачи неки џемпер, затим поставља сто и столицу на средину сцене, на сто ставља гомилу хартија и фасцикли.

Ш А Л Т Е Р

Потпишите овде... Не ту, него испод ове црте... Нисте ставили датум... Где су вам таксене марке?

Хало... Да, ја сам, а ко... А, ти си Ружице? Таман сам хтела ја тебе да позовем: слушај, нисам нашла молера... Била сам, јурила сам цело после подне... Ма, пусти, ишла сам чак до Душановца... Извини, молим те, за тренутак...

Изволите, дођите кроз који дан... Не знам да вам кажем, сад је обустављено за неко време... не знам... не знам... Извини, молим те, Ружице... Не, не, сад ћу ја... Молим, дајте брже... Говори ти, Ружице, слушам те... Потпишите... Па, треба да дођеш да видиш, фино је... Аха, као старо злато... Лепо је прерадио, изгледају као нови... Даље, молим... Не може да стане, мислила сам, али не може. Ма, оно је рупа а не соба... Ма шта - борац, могу да се закитим ратним одликовањима! Боље да су ми дали стан, него одликовања! Да, нека свако проба да живи као ја, па...

Сачекајте, друже, тренутак, нисам машина... Службено, да, службено разговарам...

Ружице, дођи до мене ових дана... Не могу сада о томе, имам доста света пред шалтером... Ако дознаш за адресу оног молера јави ми свакако, молим те... Здраво!

Изволите... Да у реду је... Е, то не знам, дођите кроз који дан, не могу ништа одређено да вам кажем... Молим... Ништа, ништа, могу ја да сачекам, само се ви објасните ко је на реду...

Гордана, ако имаш још много да куцаш, дај, могу ја да ти заведем те предмете...

Не брините, другарице, само ви решите ко је на реду, па ћу ја одмах узети ваш предмет... Значи, ви сте... Нисте добро испунили... Видите шта овде пише... Па шта да вам радим... Морате узети нов формулар, па поново испунити... Не морате ићи у књижару, имате на шалтеру осам... Даље, молим...Не, овде ћете написати, да, тако је...

Гордана, јеси ли сама плела тај пуловер? Ја сам за моју Каћу узела вуну само не знам...

Дођите кроз пет дана... Ништа вам више не треба... Да, све је у реду... Молим. Даље...

Слушај, зашто је Јовановић ушао у Управни одбор? Нисам била, а да сам била, гласала бих против! То је битанга једна! Нећу да ћутим! Плата ми је ионако

мала, стана немам! Шта да изгубим ако галамим? Сита сам свега, нећу да ћутим, разумеш ли? Јуче ми је син донео четири јединице! Хеј! Да га бијем ? Зато што нас четворо живимо у једнособном стану? ...

Одмах, одмах , другарице... Ево, овде потпишите... Ставите датум... Е, не могу ја, другарице, него ћете ви да напишете... Тако... Хвала... Даље, молим...

А тај исти Јовановић кад је био у комисији за станове, свим снагама је запео да се додели стан оној... боље да ћутим! А ни кучета, ни мачета! Болесна?! Ако је она болесна, ја сам, онда, мртва !...

Друже, нисте донели све таксене марке... Фали једна... Немојте остављати овде, молим вас... Па ваљда не мислите да ћу вас ја и после свршетка радног времена чекати да дођете с маркама? Даље, молим вас...

Коме да се жалим? Па говорила сам и на партијском састанку и на Савезу бораца... Сви знају моју ситуацију, па... Даље, молим... Нико ми није крив. Требало је на време да схватим да се и у социјализму праве каријере... Имала бих сада и стан, и стилски намештај, и бунду...

Потпишите, молим... Даље !

Хало! Да... а ти си, мама... Не, немој ништа стављати, само запржи... Да, јесам, метнула сам... Обуци малој мантил, хладно је... Шта кажеш?... Јеси стресла термометар?... Онда је стрпај у кревет... Ја ћу свратити до лекара... Добро... Добро.

Ето ти: грип, ангина, стомак - ко ће знати!... Ух!

Јесте ли донели, друже? ... Па шта да радим, побогу? Шта да радим? Ја немам марке, да имам, дала бих вам, али немам... Па, мораћете сутра доћи, мораћете... Другарице, немојте се ви мешати, молим вас... Да, ја имам овде пуно, бескрајно пуно времена, ево, ћаскам са колегиницом... Ја вама... Ја вама одузимам време?... Жалите се, другарице, и ја бих се жалила само кад бих имала коме ... само се ви жалите...

Гордана, замени ме, брзо...молим те...

Појачава се звучни фон.

Глумица склања сто, остаје столица, по страни, прилази сточићу са перикама и осталим реквизитама. Кад почне да мења гардеробу, досадашње звуке полако прекрива музика неке евергрин мелодије.

Костим : шарена, свилена туника. Перика - локне, беспрекорна фризура. Доста накита.

Ж У Р

Изволите, изволите...

У току сцене глумица се све више захуктава у говору, сва је у кретњама које прате говор, све је слатко-љубазно, потенцирано кад износи било какав суд, самоуверено, итд.

Безобразнице једна, морам сто порука да ти шаљем па да ме се сетиш, је ли? Немој да се правдаш, не примам извињења...

Бранка, познајеш Јулкицу? Код Поповићке смо биле заједно... Па да...

Душанка, молим вас, служите се... Па своји смо, ваљда...

Знате ли да се Поповићка разводи? Сигурно!... Овога пута то је дефинитивно... Потпуно га је ухватио климактериј... Дактилографкиња!... Млађа од њега двадесет година... Петнаест кажеш?... Само, превариће се мала - не зна она с ким има посла... Издржавање деци он мора да да, кућа у Будви је на имену њене мајке... Па да, није Поповићка баш тако луда... Једино су кола државна. А његова породица - прича за себе... Па знате ли да он издржава пола Црне Горе... Сваки час му је неко од фамилије у гостима...

Јулишка, молим вас сервирајте нам сладолед !

Јесте ли је виделе? Већа дама од мене! Четрдесет хиљада месечно, плус социјално! А шта поједе!... За Нову годину појела ми скоро целу реформ торту док смо ми били код тебе Бранка... Деца нису стигла ни да је окусе, тако рећи...

Миланче ми чак и плакало, дете... Ма, нисам смела ни да зуцнем... Данас није лако наћи поуздано ... Ова бар не краде...

Сад сам се сетила: Мири треба девојка... Опет! Не, мени је жао, ја је волим - није лако са два детета - али, руку на срце - у њеној кући нема никаквог реда... Ниједна девојка јој се неће задржати... А она покушава још и да слика!... Да ствара ...

Да, била сам... Пардон, хтела си нешто да кажеш... Изволи, молим те... Па свеједно је забога... Уосталом... Добро, упамти шта си хтела... Па, ништа, сетила сам се ... Била сам у петак на премијери ... Нисте били? ... Ја идем на сваку премијеру. Некако се другачије доживи премијера него обична представа - бар тако ја осећам... Некако... та свечана атмосфера, па онда - свет лепо обучен... Дакле, ја сам истина лаик, али - мени се ништа није свидело. Најозбиљније...

Па ви се уопште не служите, ничим, Ксенија! Бранка, додај Ксенији...

Да, премијера... Уосталом, разговарала сам у паузи са критичарем Костићем... И он се слаже, рекао ми је у поверењу... Видим данас у новинама да је скоро дословно изнео неке моје ставове... Испада нескромно, не мислим да сам му ја сугерисала, јасно, зар не, него тако, испало је случајно да су нам се поклопили укуси...

Хвала, Јулишка... Само оставите тамо, госпође ће се саме послужити... Хвала... Не још нам је сувише рано за кафу, драга... Или, можда неко жели?... Добро, касније... Хвала, Јулишка... Ето, с њом све на ноте...

Где сам стала? ... Није важно... А, да... Знате, револтира ме ово стање у нашим позориштима! Па уназад неколико година не може човек ништа више ни да доживи у позоришту... Кад се сетим оне плејаде: Жаааанка и... и... остали... Ето, и сад их се сећам - а била сам дете...

Синоћ, у клубу књижевника, видим редитеља - врло симпатичан млад човек - и баш му кажем: побогу, како сте могли главну улогу да поверите оној мотки?!

Једна мотка, сува мотка! Сва срећа да постоје умеци од сунђера... Ха-ха-ха-ха... Ма, кад вам кажем, знам позитивно, шијемо код исте кројачице... Знате новост? Спанђала се с оним сликарем... но, како се зове... онај с брадицом... па да, како да вам објасним кад сад сви носе брадице... Боже, не знам какво је

задовољство женама да купе те јарчиће око себе, не разумем... Онај апстрактни, што је изишао из групе апстрактних а није пришао овим реалистима... Онај, што има виноград у Смедереву! Па да, тај! Е. то је нова веза! Сад ће милостива сигурно почети, као својим хобијем да се бави сликарством! Досад је простудирала и књижевност и музику и режију, и ону по Станиславском и ову авангардну... Остаје јој још вајарство... Била би изванредан модел за неке тамо изукрштане жице...

А пропо модела!... Нисам вам показала моделе које сам донела из Италије! Не, касније, морамо прећи у другу собу... Збиља, заборавила сам: упознала сам у Милану... шта мислите, кога? Жену... другарицу Матић!... Да, тог Матића, да... Ех, сад можете да ми не верујете, али, то је дивна женица. Кад вам кажем! Ванредан укус за облачење. Саветовала се са мном за неке тоалете... Иде с мужем на путовање у иностранство, па је морала да се тоалетира... Позвала сам је на чај, кад се врати... Доћи ће сигурно, обећала је, по повратку... Упознаћу вас с њом. Слушајте, уопште не личи на жену неког нашег руководиоца! Уосталом, није ни чудо! Знате ли чија је она? И ја сам се изненадила, нисам то знала: она је од оних Митровићевих, што су имали велику радњу на углу ваше улице, Душанка! Ма, како не знате? Ваша мама ће сигурно знати... Брат јој је био мој школски друг. Тај се исто изврсно снашао! Тренутно је у Француској. Оженио се једном нашом, која је раније била удата за неког Американца... оставио јој грдне паре... Американац, не овај брат... Ма, не њен брат с којим сам ишла у школу... Па да - Американац... А сад је овај брат њен муж, да... Узела сам њихову адресу. Шаљем дете у Француску овога лета, па нека их посети... Мора се детету пружити знање језика, а то не иде овде... Да, тачно, сад енглески преузима, али француски остаје за мене ...

За кафу сте? ... Јулишка, сад вас молим кафу...

Да не заборавим: Бранка, у четвртак имамо партију... Код мене... Преферанс, Јелена не игра покер. Знате ли да иде на операцију? Јелена... Бојим се да је озбиљно... Јуче сам чула у клубу... Она ћути... Зато - као да вам нисам рекла... Марија, што те нема у клубу? Дођи да мало видимо света... Изволите да погледамо хаљине пре кафе...

Пардон... Молим, Јулишка?... Ко?... Да, да, нека уђе, нека изволи госпођа... Ми о вуку, а вук... Долази примадона "мотка" ... Па, после премијере сам је видела и, онако успут, позвала је на чај, а она схватила озбиљно...

Олгице, драагаа, драга моја... Мила моја, како је то лепо што сте дошли, а већ сам се помирила с тим да сте заборавили... Познајете се... Па ко вас не би знао... Не, никако, нисмо у разлазу... Пошле смо у другу собу... била сам, знате, у Италији, па да видимо нове тоалете... ништа нарочито, али ако вас интересује, са задовољством... Баш сам причала мојим пријатељицама какву сте нам дивну креацију поклонили ... Дакле то се заиста не види често!... Не, не, ја немам обичај да ласкам, али ви сте заиста били изванредни... То је креација која се памти ... Можда режија баш и није, али ко сам ја да судим... И - слушајте... Ово сасвим женски сад: дивно сте изгледали... Треба да вам завидимо, јер, заиста и таленат и лепота... Изволите... Била сам љута на критичара Костића... Не, он је сасвим посенилио... Онако нешто написати, па, то је, ипак, дозволићете, недопустиво, драга моја... Не, не, не слажем се с вама... Ви сте прескромни, мила моја...

Евергрин музика полако прераста у звуке кафане.

Костим: похабани дугачки капут, црни шешир са искривљеним ободом.

Реквизита: кутија са срећкама, која виси око врата, спреда.

П Р О Д А В А Ч И Ц А С Р Е Ћ А К А

Као да иде од стола до стола.

Срећке...срећке...

Господине, купите једну срећку... Госпођо... По вољи један лоз...

Срећке, молим... Изволите, вучење прекосутра...

Желите срећку? Па да, нека извуче млада госпођица... Не треба никад гледати бројеве. Ако је за срећу - не треба тражити... Који вам први дође под руку...

Па сад, како је по вољи... Пре два месеца изабрала сам једном старијем господину срећку и добио милион... После ме је частио, дао ми две хиљаде...

Хоћете петицу на крају? Има, има... изволите... Хвала лепо...

Срећке по вољи? ... Купите срећке, извлачење у среду...

Седа за сто.

Боро, дуплу љуту... Слушај, у шољу за чај... због муштерија... ти већ знаш...

Баш њих брига. Они имају пара. Једу скупе вечере. Изишли да се проведу. Субота. Суботом сви излазе.

Баш ти хвала, Боро... Слушај, да те не мучим... можеш одмах да поновиш... и кришку лимуна, молим... да изгледа... да, као...

Која је ово данас? Не могу више да будем ни пијана... И ракија ме се одрекла... Опет, да није ракије, не бих могла да се смешкам... А идеш тако и нудиш милионе... За неки бедни проценат ти њему утрапиш милион! А он ти онда да две хиљаде, као награду, шта ли? Частио, човек, ипак. Добро је и то. Добро... Други се не би ни сетио од кога је купио... А онај ме потражио...

Боро, чекај, да платим... Добро, оставићу ти овде...

Овде ми се нико не потсмева. Они ме жале... Они знају... Бора и они... Они знају ... А не знају оно главно... Син јој се убио! Сирота стара! А зашто јој се син убио? Младалачко лудило, кажу... Али они нису знали да је он хтео да се ожени, а ја му нисам дала... Старија од њега и има децу... Зашто да он издржава туђу децу... А он - убиће се ако му не дозволим да доведе у кућу... А ја - такве балаве претње више не пале... А он - кроз прозор са петог спрата...

Пусти ме, Боро, синко, овако ми је лакше...

Ух, што сам гад! А он ме жали!... Мисли да у ракији хоћу да утопим своју тугу... А ја гушим само бљутав укус саме себе... Фуј! Како сам ја страшно себична! Што се нисам и ја убила? Баш сам кукавица... И како људи не виде то? Па ја да сам више волела сина од себе, ја бих се убила... Не, ја чекам неки милион, ваљда... Онда бих пила... Не бих продавала срећке по кафанама... Онда ме не би жалили... Рекли би - не зна шта ће с парама, па пије... Али, нико ми се не би смејао... И не бих слушала ову галаму... И ова ракија им баш ништа не ваља...

Срећке... Желите срећке... Срећке... Срећке...

Уз текст глумица прилази сточићу са реквизитом. Скида костим и облачи радни мантил-кецељу. Узима са вешалице неки позоришни костим.

Простире га преко стола, седа и узима прибор за шивење.

Музика: претходни звуци кафане нагло се прекидају звуцима колоратурног сопрана који прочишћава глас негде у позоришној згради, што ће мање или више гласно пратити целу следећу сцену.

Г А Р Д Е Р О Б Е Р К А

Милена, дете, остави ту пеглу, па тркни до бифеа и донеси својој тетка-Ружи једну дуплу кафицу... Полако, немој да рушиш...

Боже, и ова Милена!... Дошла у позориште скромна, скромна, да помислиш девојчурак са села, ништа више... А сад?... Фарба се, високе штикле, фризура... Спетљала се с оним глумцем... Мисли да ће је он оженити! Пропустио је он "кроз руке" доста таквих... Ма, шта да ћутим? Битанга једна! Због таквих људи мисле да су сви глумци пропалице... Шта само прича о балеринама...

А ова наша јадна деца... Бре, да ја изгубим онолико зноја сваког дана као оне, не бих жива остала... А и оне имају и кућу и децу чак... Јеси ли видела Радиног малог? Много слатко детенце, биће дугоња на оца... Е, видиш кад спремам њен костим за "Лабудово", а ја дођем сат раније него иначе. Све ми се чини да ће и она раније доћи. А и она то осећа, па и дође раније... Каже, на малу причу... А сећаш се ти ње, Мицика, кад је дошла? Још није ни завршила балетску школу, а статирала је у некој представи... Ситна, ситна, мајушна, било ми чисто криво на родитеље, душа у носу детенцету... А била је одличан ђак и у гимназији, а у балетској школи најбоља... И кадгод ја њој тако: јеси ли уморна, малецка? Она мени како је балет не умара него разонођује! Замисли само!

Е, хвала ти, Миленице! Чекај, чекај, стани! Види је, ко ветар! Ено тамо грожђе, узми... Ма, нема код мене не могу, узми кад ти кажем... Тако... Је ли све испеглано? Е, сад припреми жипоне и прегледај још једном како је испеглан шлингерај на гаћама... И оне пантљике треба да испеглаш...

Баш данас врућина у овим гаредеробама. Како вас две само издржавате уз пеглу, кад сам се ја скувала и без ње... Шта се смејуљите? ... Ако, ако, доћи ћете и ви у моје године...

Има данас да падају у несвест глумци... Не разумем ја ни ове редитеље и костимографе... Натоваре, бре, на људе по десет килограма да носе - кажу мора да буде историјски верно! А онда тај исти редитељ тражи да му глумци историјски верно лепршају по сцени ... И, хајде ти сад па буди глумац! Не знам, брате, глупа сам ти ја за те ствари, али ми никако не иде у главу да су људи пре сто година, рецимо, тако ходали и кревељили се... Мајке ми божије, ја понеки пут ништа не разумем шта глумци говоре од силног кревељења и клаћења ... Шта мислите, кад би редитељ или костимограф обукли те костиме, па отишли на седницу управног одбора, или тако негде, где се распавља о нормама, рецимо?...

А ова Кецићка! Не знам шта та жена мисли? Осамдесет кила! Ево јој за четири месеца трећи пут проширујем костим. Убише ме ове копче на леђима. А овамо се буни што не игра заводнице у модерним комадима...

Пола седам ће... Већ! Мицика, душо, скупи то мало са ходника... Сад ће Кецићка да упадне, а каква је трапава, ако се саплете на нешто... Знаш да је фризерку изнела на конференцију? Па, фризерка је, каже, расконцентрисала, па је побркала текст на сцени... А кад она са својим колегиницама до пред сам излазак на позорницу прича о телетини на пијаци или о хаљинама...

А, опет, није ни њима лако. Само онолико текстова научити, па доста... А и они су људи, и они имају и своје куће... И мужеве, и децу... А са њима је најтеже, са мужевима, никад им угодити... Њима је најтеже, глумицама... Мало ли их је који и без мужева траже да им глумице угоде: те редитељ, те управа, те критичари, те публика... Свако се, богати, прави важан и мисли да зна боље од глумца како треба да игра...

Ух ! И ово је готово!... Ухватио ме грч и у ногама и у шакама...

Мицика, припази ти, молим те, ако наиђе Кецићка... Ја одох пет минута да се испружим...

Отвори, богати, прозоре и у ходнику... Ма шта, промаја... Нека се добро проветри... Све мирише на пеглу... Угушиће се ове жене кад дођу...

Глумица за следећи лик облачи јутарњи огртач.

Нагло се прекида скалирање сопрана. Тишина.

Глумица се смешта на лежај, у полуседећем положају.

Б О Л Н И Ц А

То тако дође једнога дана, у једном тренутку и ти знаш - то је смрт. Ти још живиш, али живиш у смрти...

Ове инјекције које ми сад дајете... Морфијум?... Зашто се држиш тако глупо тајанствено? Заборави мало на своју професију! Лепо је понекад све заборавити...

Не све... Не време кад смо трчале нашом пољаном... Тамо је сад блок ружних зграда. Сећаш се кад смо ишле у цркву да се посестримимо? Како је глупо изгледао онај свештеник кад је кренуо да нам објашњава како смо премалене и... Зар му није било паметније да неким речима, опојним као тамјан у цркви, као песма црквеног хора, нашу наивну и чисту жељу претвори у веру о неразрушивости живота?

Ви лекари понекад, макар били и најпаметнији људи, испадате глупи пред пацијентом. Зашто од болесника крити да му нема лека? Не, уместо тога, ви држите човека у нади да је све у реду, или - да ће бити у реду.

А можда би он оних неколико последњих месеци провео тако, да му не буде до краја жао што умире? Можда би и путовао негде? Банално!... То сам гледала у неком филму: жена иде на други и последњи свој свадбени пут са мужем, који је воли, али, јер је она болесна, он је морао да потражи другу жену, девојку - разуме се младу и лепу - и жена на крају даје благослов и ставља у аманет мужу да се ожени баш том девојком која једино може да замени мајку њеном детету... Глупо! Бљутаво као укус говеђе супе по лошим ресторанима. Или дијетална храна по болницама. Тера на повраћање...

Данас ми је телефонирао са неког састанка. Тако је лакше, не мора дуго да говори...

Љубав! Осетиш је пре рађања. Носиш њено настајање у сопственој празнини. Све дубоко и осетљиво примаш, јер си од свега удаљена у својим самоћама, па је огроман тај простор у који можеш да сместиш болове сопствене буре прекривене тишином. Онда те такне нешто... И ти би хтела читав свет да испуниш собом, толико си богата! И увек ти се чини да премало дајеш, непрекидно осећаш колико си недоречена у својој љубави, је ли? Е, онда живиш! И живот траје све дотле да немаш времена да мислиш о животу, док му се радујеш и примаш га у радости сваког тренутка... И у боли чак... Јер негде у себи осећаш да ће опет доћи радост излечења...

А онда дођу пилуле за успављивање. Кад остане само један тренутак боли за другим...

У сваком случају овако је боље. То, мислим, што сам у болници. Свима је лакше.

Знаш, кад сам још била код куће, нешто сам замолила малу да ми дода. Она је журила негде са другарицама и реаговала је нервозно, нестрпљиво до осорности... Видело се, постала сам јој тешка и да ме гледа и да ме осећа овако болесну... Нормално! Живот је у њој исувише бучан да би... Тако и треба да буде...

Кад ова агонија не би овако дуго трајала... А ви лекари је тако хумано подржавате... А, видиш, уместо једне инјекције морфијума, зар не би било једноставније... И пацијент не зна ништа, једноставно - заспи... Добро. добро, нећу о томе...

Увек мислиш да си јачи од других. Зашто не можеш ни у часу смрти да престанеш да мислиш о себи као о делу живота? Чула сам данас од сестре да је на хируршко доведен сељак са великим опекотинама по лицу, телу... Са сином . Син није преболео, умро је. И старац то зна. Па ипак стално јечи и моли помоћ себи. Јер га боли. А дотле док боли, дотле си и жив. Боли... То је једини тренутак кад је бол добродошла: подсећа те да си жив...

Колико дуго морфијум делује? Ту негде је сад близу граница преко које се ... Јер ту је ивица смрти... А смрт је, кажу, мир. А некад се зажелиш и мира. Што више мислим о смрти, све више, у често необјашњивим асоцијацијама, не необјашњивим, али изненађујућим - мислим на љубав...

Јеси ли слушала ујесен тврди орахов лист кад опада? Он не пожути сасвим, по ивицама само, и на најмањи поветарац откида се и падајући пуцкатаво лупка један о други... Пуцкетањем, тако слабим, а тако реским звуком објављује своје умирање.

Тако и љубав умире. Уз пуцкетање ситних лажи.

Пуцкетање... На шта ме то подсећа?... Да, на ватру у камину... Видиш, и то нисам имала у животу: камин. А увек ми је било топло кад сам читала о камину, или гледала...

Успављује ме... Штета... Ко зна хоћемо ли сутра овако лепо разговарати...

Отвори прозор.

Види... Крвав месец !

За киме плаче ова ноћ ? ...

За следећи лик перика - разбарушена плава дугачка коса.

Костим: преко основне хаљине дречава шарена блуза и детаљи, нападни, накита и слично.

Реквизита: шерпе, лонци...

Уз звуке ломљаве и почиње сцена.

О Б Р А Ч У Н

Достааа! Престани! Престани, чујеш ли! Викаћу! Викаћу да ће цео свет чути...

Доста ми је твојих придика, јеси ли разумела?! Доста!

Нисам ја више она девојчица коју си затекла кад си се удала за мога оца! Моја драга, златна друга мама која је дошла да ми замени ону маму која је умрла...

Шта је ?...

Имам јединице?! Пази, богати! А ти си забринута због тога? Она је забринута !!!

Ти си била одличан ђак! Јао, шта ми кажеш... Ти си одлична у свему! Одлична си жена, одлична си домаћица, правиш одличне пихтије које отац воли... Одлична си сигурно и у кревету ! (*кроз хистеричан смех*) Сигурно мораш страшно да глумиш у кревету? Отац је млакоња, мислим - млак му... Ух, ух, ух, какав ужас - овако причати о рођеном оцу... Само, ја то сигурно знам...

Слушај, сад ћу ти нешто признати: ја сам велика грешница према теби! Стварно се, ето, осећам кривом! Замисли: ја сам сместила да те отац превари! Можда је то било једини пут... Бар једини за који ја знам... Договорила сам се са једном девојком, она се и иначе тиме бави... Ма, права професионалка, а млада... Врло згодна...

Боже, што је отац био смешан после тога... (*у поновном наступу смеха, на граници плача*) Завукао се у кревет... као, болео га стомак... а ти си му... кувала ... нану ... и што је најсмешније... он је то пио... А ко зна? После сексуалних узбуђења ... можда старијој господи... прија нана...

Како ме мрзиш сада!... Видиш, чекам већ шест година да ти скинем ту маску љубазне удворности... Сад ћу моћи мирније да те подносим ...

Ти си дошла да ми замениш маму! "Ја ћу бити твоја друга мамица!" Била си тако слатка и умиљата према мени: свакога дана сам добијала педесет грама слаткиша - никад се ниси забунила у мери!

Па си ми створила "радне навике": да идем уместо тебе на пијац, да спремам собе, да ти очистим боранију - па тек онда да учим за школу. У школи, опет захваљујући твојој бризи, сви су сазнали да сам пуна комплекса, забога остала сам без мајке... па сам тако постала случај о коме се расправљало на седницама... И отац је увидео да ми не треба у свему попуштати, то штетно делује, па је теби препустио да ми купујеш ципеле које више нико не носи и да ме облачиш рестловима са распродаја... Колико си се ти само, сиротице, трудила да пронађеш те распродаје...

Тако су ме и прозвали: девојка са распродаје!

То ми је садашња цена!

Јесте! Шта ме гледаш тако запањено? ...

Видиш, сад кад се подједнако мрзимо могу да ти причам... Ја волим друштво, необавезно... Онако, да се забављаш... Шта ме се тиче какав је ко?! То је његова лична ствар. И ја не причам никоме своје проблеме. Трудим се да их заборавим. А то је најлакше у друштву... Попијеш толико да је теби пријатно и да можеш да посматраш друге који су попили више... Замисли: нађу се тако два-три пара... и, боже мој, никад не можеш све да предвидиш, испадне да ти је партнер неки дозлабога досадан тип... Кад си у друштву, то се једноставно решава - направиш ченч!

Чекај! Чекај - није то све... Нећеш, збиља нећеш? Е, мораш! Мораш! Мораш да ме саслушаш! Нећеш изићи из собе, нећеш, вала... Склони руке с ушију! Склони! Викаћу да ће ... Аха! Само да не избије скандал! Све могу да радим, али да се то не сазна, је ли?

Знала си ти добро да ја не спавам код другарица кад изостанем ноћу... Али да ми је име записано по околним мотелима - то те се не тиче, је ли? Ни да сам сва отрована алкохолом, ни то те се не тиче? Ни оргије које правим са својим вршњацима да заборавим додире вршњака мога оца - ни то се тебе не тиче? ...

Мрзим те... Како те мрзим... Мрзим цео свет! Мрзим себе кроз тебе... Мрзим... дан кад ћу престати да живим, јер ћу тада престати и да те мрзим...

Кад бих свима могла да усадим ту мржњу према теби... кад бих ... кад би све... кад би...

Сагореле су речи у мени...

Плач је гуши.

Сагорело је све у мени...

Само једно желим... слушај, само једно желим: да моја мржња прво сагори тебе, па онда мене...

Да... да ... да...

Звуци ломљаве неких ствари, па тишина.

Костим за следећи лик: дугачак шал или марама која прекрива целу фигуру.

Проседа перика.

Глумица седа на столицу, одвојену од стола, на средини сцене.

К И Ш А

Киша... Изгледа - јак пљусак... Неће дуго.

Мора бити да је лепо ићи по овој киши... Осећаш како ти пробија лаку хаљину, слива се низ тело... Коса се поквасила, пала преко чела... а ти је не склањаш...

Сад не могу на кишу. Кости проклете, осете је унапред...

А мора да је топла... као свака летња киша... Као она на Сави. Хтео је да се купамо по киши ... Киша нас је купала, а после смо спојили кишу са реком... Како је бучна била она киша!... Као да је сваким ударом својих капи по површини реке

хтела да надгласа бучност наше радости... Није успела. И помирила се с поразом. Постала је питома, баршунасто мека... Миловала је наша тела кад смо излазили из реке као диван, благ туш... И смирила и нас. Дивљање наше претворила у благо миловање... У смирај среће...

Давно је то било...

А оно двоје младих склонило се у капију! Неће да кисну. Можда им је свеједно где су, увек су са собом, једно с другим, па им је свеједно.. После ће можда бити једно поред другога, а удаљени...

Онда ће можда очајавати због тога. Или - неће ... Ко зна! Можда ће мирно примити отуђење? А можда ће их снаћи патње и разочарања ко зна која... Нека сигурно... Онда ће наступити очај... И чиниће им се да је то крај света, да су стигли с оне стране живота...

А на крају - све се то некако смири...

И гледаш на протекли живот као на потоке који се сливају после свих пљускова низ улицу... И заборавиш сав талог који су донели и однели собом...

Остане у теби сећање на лепо - ако си живот знао да испуниш лепотом која не пролази...

Лепотом која и после много година оставља свежи дах животне радости...

Као мириси који те испуне после топле летње кише...

И сваки пут осетиш да се живот у теби на неки начин поново рађа...

Треба знати рађати се до смрти.

К р а ј

Бранко Ћопић - Тома Курузовић

ПЕТАР ПЕПО БАНДИЋ

Бранко Ћопић

Књижевник Бранко Ћопић (1915-1984) завршио је учитељску школу, а потом Филозофски факултет, педагошко-филозофску групу у Београду 1940. Од 1941. у НОБ-у, сарадник партизанских листова, партизански дописник *Борбе*, политички комесар одреда. Уредник *Пионира*, члан редакције *Савременика*. Приповетке, песме, драмске текстове, чланке, интервјуе, одломке из романа, анегдоте и хумореске објављивао у листовима и часописима од 1933. године. Члан САНУ од 1967. Добитник више награда и признања за књижевно стваралаштво, међу којима су: Награда Академије седам уметности (1938), Ракићева награда (1939), Владе ФНРЈ (1949), Октобарска награда града Београда (1956), Нинове награде (1958). Дела су му превођена на арапски, албански, бугарски, чешки, енглески, есперанто, француски, холандски, мађарски, немачки, пољски, румунски, руски, словачки, словеначки, италијански и турски језик.

Значајнија дела за одрасле и децу: "Под Грмечом", "Борци и бјегунци", "Планинци", "Приче партизанке", "Мајор Баук", "Босоного дјетињство", "Доживљаји Николетине Бурсаћа", "Приче испод змајевих крила", приповетке, "Пролом", "Не тугуј бронзана стражо", "Магареће године", "Осма офанзива", романи, "Ратниково пролеће", "Јежева кућа", "Пут у ведрину", песме.

Тома Курузовић

Глумац, редитељ, писац Тома Курузовић рођен је у Сарајеву Михољског лета господњег 1930. године, 18. октобра, од оца Јована, позоришног фризера, власуљара и шминкера, и мајке Јованке, кројачице.

Учитељску школу завршио је 1948. године, одлази на село Чараково код Приједора као учитељ и управник школе. Године 1949. уписује се на Академију за

позориште и филм (ФДУ) и завршава 1953. године у класи проф. Јозе Лауренчића (друга класа новоосноване Академије: Ружица Вељовић, Милена Врсајков-Дапчевић, Добрила Петровић, Растислав Јовић, Тома Курузовић, Слободан Цица Перовић, Љуба Тадић, Марко Тодоровић, Боривоје Тодоровић). Дипломирао 1957. године.

Од 1953-1957. ванредно је студирао југословенску књижевност на Филозофском факултету у Сарајеву. Ванредно студирао режију на Факултету драмских уметности у Београду (1961) у класи Вјекослава Афрића, а од 1962-1966. године у класи проф. др Хуга Клајна.

Као дете, од своје пете године играо мале дечје улоге. Као студент глуме играо у Југословенском драмском позоришту. Први ангажман у Сарајеву (1953-1961). Један је од оснивача Малог позоришта у Сарајеву (Театар 55). Први је академски образован глумац БиХ.

Долази у Београд 1961. године у Савремено, потоње Београдско драмско позориште. Оснивач и управник алтернативног позоришта Сунце у новобеоградском блоку 45. Оснивач и професор студија "Тајне глуме" при "Ђуро Салај" АД у Београду.

Остварио око 150 улога и преко четрдесет режија. Режирао у Београду, Сарајеву, Крушевцу, Смедеревској Паланци, Зајечару, Ужицу, Вршцу. Написао већи број позоришних комада, драматизација и адаптација дела Петра Кочића, Бранка Ћопића, Косте Трифковића, Меше Селимовића, Јована Стерије Поповића.

У анкети Вјесника поводом десет година домаћег филма издвојено је дванаест југословенских глумаца: Марија Црнобори, Љубиша Јовановић, Миливоје Живановић, Васо Косић, Берт Сотлар, Стане Север, Антун Налис, Марјан Ловрић, Јован Милићевић, Раде Марковић, Јожа Грегорин и Томо Курузовић.

Добитник "Шестоаприлске награде за уметност" у Сарајеву (1957), Сребрне колајне на Другом фестивалу монодраме и пантомиме у Земуну (1974), Златне плакете града Београда (1984), Ордена рада са златним венцем (1984), и великог броја диплома, повеља, плакета и других признања.

На Змајевим дечјим играма 1984. проглашен за глумца године.

Члан је Удружења драмских уметника Србије, Удружења филмских глумаца и Удружења драмских писаца Србије.

Почев од 1954. године повремено објављивао песме и приче у листовима и часописима, а 1984. у Вршцу објавио драму "Роман без романа", по мотивима Стеријог дела.

Песма "Тобож љубав" објављена му је у *Антологији љубаве лирике* Пере Зупца и у антологији Бранислава Бојића "Песме о мајци".

Монодрама *Петар Пепо Бандић* први пут је приказана на Првом фестивалу монодраме и пантомиме у Земуну 1973. године. Улогу Петра Пепа Бандића тумачио је Тома Курузовић.

Напомена драматизатора:

Монолог је исписан без икаквих индикација, тако да сваки глумац који га игра нађе своја прилагођења која му највише одговарају за тај лик. Лик је врло комплексан и на први поглед може да завара глумца, па бих зато дао неколико основних карактеристика... Пепи није лако и једноставно да учи вечерњу гимназију, али он је добио тај задатак - јер његов положај тражи веће образовање - и здушно га спроводи у дело. У његовој мисли и жељи да се образује има чедности, непокварености, она се поистовећује с огромном интимном жељом да надокнади изгубљено време школовања и да успе у друштву. Да стане раме уз раме с људима - чиновницима - који много више знају. Ситуација у којој се налази нама је комична али он увек проналази решење које је по њему једино могуће. Пепу не треба схватити као комичан лик... Комика ће сама произићи из текста и обрта ситуација. Непосредан, једноставан, у дубини душе поштен, Пепо сигурно побеђује, образује се и као победник догурао је далеко, можда чак и до места професора факултета; ако га тако схватимо онда ће он добити жељену димензију у представи.

Једном давно, када сам говорио Пепу Бандића на књижевној вечери у СКЦ - а учествовали су Иво Андрић и Бранко Ћопић - један студент у разговору упита Бранка, док смо још били на одвојеном месту од публике: "Друже Ћопићу, много

ми се свиђа тај ваш Пепо Бандић. Нећу да вас питам како сте дошли до тог лика и о прототиповима које сте имали прилике да видите, али ћу вас питати ово: шта мислите, где је сада тај ваш лик, на ком је месту и како се он сада понаша?"

Бранко се насмеја шеретски: "О, то ваше питање је јако интересантно, и да кажем комплексно и захтевало би једну дубљу анализу живота тог мог литерарног јунака али ћу вам одговорити кратко, а са мојим питањем: шта ви студирате?"

"Економију", одговори студент.

"Лепо, а јесте ли при крају?"

"Па ту сам негде..."

"Неке предмете сте лако и брзо положили, а неке теже, зар не?"

"Тачно. Још се мучим са једним..."

"Е, прекиде га Бранко, тај предмет ти предаје Пепо Бандић!"

(*Пепо Бандић, још иза кулиса почиње да се свађа са женом. Појави се на сцени, па се враћа иза, опет долази на сцену, љути се, жести се, хоће да уразуми жену, да јој објасни да нема времена. Истовремено, поносан је и горд на оно што* ради.)

Смиј се ти и задиркуј ждрјебице ни једна докона. А да није мене и ових наочара, е не би се мајци, ти сад ваљала по серџади, нити би наше дијете сваки дан јело пшенични љеб и то намазан с пекмезом и мармеладом, Бог те твој шашави грмечки... Заборавила си, изгледа, како си код ћаће Обрада гулила курузу и вукла дрва на леђима, а? Ухм... Умукни де! Гура Пепо Бандић кроз ову најгору офанзиву на учење, оценаш јој њезин, ока ми не да склопити... Таман превалим један бункер, математика, кад иза леђа одмах бије геометрија... Превалим математику и геометрију, али са бокова бије хемија, физика, историја, земљопис, али ја се не дам. Не дам, и опет сам срећан и задовољан и могу да кажем (*почне да се крсти па се прекине*) драги мој Боже! Кажу да те нема - ликвидирали су те, али свеједно. Колико сам ја пута теби захвалио што сам се домогао ове своје данашње згоде, доброте и љепоте. Није шала, имам двије собе у новој, новцатој кући на пет катова.

Неки ми куде стан што је тобож до пола у земљи и што ми се мачке обноћ увлаче кроз пенџер, а не виде ону љепоту кад погледаш онако из далека, а у себи помислиш: ено у оној петокатници, овај Баја станује! Па има се, брате, и у кући шта видјети. Није да нема. Хвала Богу, (*поново почне да се крсти, прекине се*) хвала нашој влади и да не чује зло што се ја овако хвалим, да куцнем у дрво, има се свега. Ха, ха, нико ми у мом селу Обљају под Грмечом не би вјеровао: у Пепе Бандића два нова, новцата кревета ко два брата близанца. Правила их буржуазија за себе, па западе мене да ја своју старку (*показује на тур*) метнем у госпоство. Вала, кад би ми било до неке силе и бијеса, могао бих ја да се стрпам у један а ова моја ждријебица у други па да се ширим ко какав гроф. Право да вам кажем, пробао сам ја једном али ме ова моја ждријебица заокупи: "А, а, шта је? Каква је то сада нова мода па бјежиш од своје рођене жене? Шта је, грмечки ајгиру? Је ли? Не ваљају вам више ваше жене, оне које су с вама заједно газиле и гору и воду, шта је? Прохтјеле вам се, је ли, београдских свиленгаћа, хоћете мало свилених госпоја, а? Овамо, овамо кад ти велим... Муж и жена морају да спавају у једном кревету до своје смрти, личне и персоналне, како си научио да говориш! Овамо..." И ја шта ћу... Осврнем се самокритички и код ње, са њом у кревет... А мој вазда зврји празан... А она само мисли на оне беспослице и безобразлуке. Не би јој у крај стао ни општински одбор и то онај пленарног састава... Јесте, имам свега и свачега: добре душеке и покриваче, два стола, столица, двије фотеље, књижетина, ормари, гвозден шпорет, имам сјекиру... Ево имам и двоје слике. Погледајдер, на овој насликани другови ловци, како на друговима коњима... (*прекине се, увиди да је погрешио*) на обичним коњима ловци угледни - они одозго више нас - јашу и гоне дивљег вепра, гледај Бог те твој. А на овој усликана нека другарска конференција под неким дрветом на којој друг Милош Обреновић ваљда диже српски устанак. А била је овдје и једна трећа слика на којој је била усликана једна женска... али знаш шта... женска и по... овако (*показује да је била скоро сва гола*) разумјеш и боса... па крилата... па насликана овако како стављa, мође неки вијенац на главу једног јадног, испаћеног друга, ваљда тифусара, који сједи, овако она а овако он. Али ја сам је склонио из куће, побојао сам се да то није каква побожна - црквена слика па да ме не изнесу на састанак... Па да кажу: "Знате ли ви другови да друг Пепо

Бандић држи у кући црквене слике... Није још рашчистио са религијом... Па онда ово па оно, тандара мандара и ја ти њу лијепо... Ајде у вражију матер... избацим је. А ни овој мојој бенекачи да кажем никако није конфектирало јер се тој женској видиле сисе: "Чујеш ли ти Пепо, склањај ми то из куће јер ће бити зло... склањај... срамота ме од људи кад нам неко дође у госте... у земљу пропадам а не могу с људима ни да разговарам, они сви само пиље у ту слику." Била је много љубоморна на њу зато што се на оној женској на тој слици видиле те сисе, а оне бог те овако (*показује*) као хаубичке гранате... А код ове моје све се већ оцоцило, отромбољило...

Јест, кажем, свега се брате има, ево да не рачунам онај отоман на којем наш син Ђурађ спава, спава... Јој људи, што сам га измлатио. Изгледа да људи сиромаси не знају ништа друго него да бију своју дјецу... Ваљда зато од човјека сиромаха послије у животу и испадне прави човјек, зашто? Зато што кроз живот иде вазда право. А право иде зато што се увијек сјећа оних батина из дјетињства, и иде право, зна шта се смије а шта не смије, иде право... (*удара себе по туру*) Понекад се само осврће неће ли га когод одаламити од позади али иде право, поштено и исправно... Ма како да га не истучем, људи моји. Само што сам дошао кући, кад у дворишту, цика, писка, дрека... Шта је људи, питам? "Како шта је, онај твој харамбаша марише све с реда, читава улица од њега зортира." Ко, зар мој син Ђурађ? "Јесте он и не зови га више Ђурађ него..." Она, онај... како се оно зове... каубој Џими, ето малопријe је измлатио и генераловог сина, расплакало се дијете и отишло да зове свога ћаћу у помоћ... А јој мени... те ти ја скидох свој трофејни опасач. Овамо црни каубоје Џими, амо да ти ја покажем пошто је ока шљива... Па удри, удри... А ти лемаш дјецу, а, лемаш? Гледај сад како се лема... ако ти можеш да изађеш на крај са генераловим сином не могу ја са његовим ћаћом... Па опет удри, удри... (*заплаче се*) Баш сам га прописно извоштио... жао ми га кукавца... јест ми жао али ми накако при души и слатко као да сам се најео пите зељанице. А ти тако, је ли, а? (*вири кроз врата*) Арамбашо моја, разбојниче мој, Обилићу мој, а не зарезујеш никога, а? Брига тебе је ли он министров, послужитеља или генерала... Као да ти иза леђа не стоји ћаћа Пепо него читав Београд - Србија, а? Па и јест, имаш право, да стоји, стоји... Научи сине да идеш ко човјек, да гледаш као човјек и да се браниш као што

се људи бране. Никад немој први, запамти, никад, али ако те неко... е не дај на се... не дај. Полако сине јер ће све брзо проћи, дан по дан па ћеш ти мени и до женидбе доћи... (*погледа према соби*) Само немој и ти да узмеш неку црну, суву и мршаву, него ћемо пробрати какву позадружну жујку... па кад заљуља позадином нек се увија под њом асвалт ко на првомајској паради. Ево ти ријеч дајем да би се због такве снајке, те твоје позадружне Жујке, одрекао и бијелог лука, не би више пљувао у запећак, сваког би дана прао ноге па нек нам се усели господство у кућу - комплет. Спавај Београђанине мој, ко зна која ће теби тица у животу запјевати... А ево твом ћаћи Пепи још увијек пјева птичица - вечерња гимназијица... (*Почне да претура по столу и књигама тражећи распоред*) Дај да се прво прегледа борбени распоред... Сутра је... четвртак... Тако је, опа прва чука, први час српски... Аха, домаћи задатак... "Природне љепоте наше земље". Ајд сад... природне љепоте наставница рече: "Пишите, прво, о природним лепотама свог завичаја, то о завичају нек вам буде увод, па онда крените даље." (*Имитира наставницу*) Даље... вражију матер даље... то је најгоре... оно, даље... "Увод"... Уведи ти мене па ћу ја послије лако. И откуд нама под Грмечом природне љепоте, пободу људи... откуд? Дигла се она пуста планинчина, стално се по њој вуку облачине, а доље према склоповима према Сани ил вјетар хуји, ил водурина риче... Има у њој и међеда... Има жив страх да те спопадне само кад помислиш на те природне љепоте. А како би било да ја нешто слажем? Лажу људи и крупније ствари па остану живи... Да слажем овако: У моме крају - моме завичају има много природних љепота које су лијепе, које су прелијепе, оне су толико лијепе да их народ лијепо посматра из својих кућа... (*замисли се и засмеје*) Ха, ха, ха, не ваља. Бог ме убио ако сам ја икад у свом животу видио људе да су се наслонили на прозоре и да гледају "природне љепоте"... То би биле неке "природне будале"... Нису ваљда луди да беспосличаре, гледају људи каквог посла да ураде... Не ваља, а како би било ја да свалим све на стару, трулу Југославију и буржуазију па да кажем овако: Стара, трула, ненародна Југославија и буржуазија није ништа подузимала за узгајање природних љепота и оне су због тога испропадале, оне су толико испропадале да су сиротице... скроз наскроз пропале... Не ваља, јер бих морао да набројим неке од тих љепота, пропашћу ја изгледа мени из српског, добићу кеца ко бандера, чврсто пободеног...

Јој мени, мајко моја... А како би било да не лажем и не свађујем на никога и да поштено напишем овако: Мој крај је сиромашан као што и јесте, економски заостао, што је тачно, и он као такав није био погодан за узгајање природних љепота. Природне љепоте у моме крају су због тога закржљале, оне су закржљале и... толико су закржљале... (*замисли се*) Не ваља, изгледа мени да сам ја овде закржљао (*показује на главу*) и то баш за те природне љепоте...

Јој људи моји, надрљао сам ти као жути мрав. Не сахрани ме до сад ни мука ни јад ни патња, али ће ме докусурити ово... (*почне да преврће по књигама*) Хемија, математика, геометрија, физика, ботаника... Јој, гледај ботанике оца јој њезиног... Гледај (*листа и показује*). Ти мислиш да је ово насликана травка, травка је ли? Е јест клинац буразеру травка, то ти је пискум, дрискум, из фамилије, тутурус... бунтурус... а под подфамилија му је тунтурусбунтус, тунру-буту-руто-тотус... Ево, гледај ова се зове капсела бурза пасторие - пастирска торбица... Пази молим те... Није могла пастирска торбица мирно у ливади вјековати него на себе натакарила латинско име и презиме - капсела бурза пасторис... Дозволите да се упознамо... Ја сам Петар Бандић из Обљаја - Петрус Банд-ус Обљај-икус дурашна травка па ме ево живим без латинског имена и презимена. Да, да... Јој, каквих ту све нема заврзлама и измишљотина, гледај само... "Скривено-семењаче". (*Чита*) Постоји неколико разлика по којима можемо распознати биљке, дикотиле и монокотиле... (*види да је погрешио*) Монокотиле слика 43. (*Окреће листове књиге, са неколико страна гледа слику али ништа не види*) Не помаже. Добро дај да видимо даље... Дикотиле имају у себи два котиледона... Ту спадају грашак, храст, пасуљ... (*стане, замисли се и почне да се смеје и лупа по књизи*) Ха, ха, види пасуља ће се записао оца ли му његовог, шта сам га у животу појео а нисам знао да не једем пасуљ него дикотилу која у себи има два котиледона. Па зато је он тако опасан, свако оно мало зрно носи у себи по два котиледона. (*Показује руком на тур*) Је ли старка (*окрене се према соби у којој је жена*) теби смета моја вечерња гимназија, добро... а шта би ти мени скувала кад бих ти ја казао овако: "Скувајдер ти мени мало дикотиле која има у себи два котиледона". Је л би знала шта да скуваш? Би вражију матер... јер нећеш да учиш... Учити, учити и само учити... Наука је зла мука... па се нешто мислим. Кад би наши одговорни, мислим на наше најодговорније, они би требали

да донесу једну душевну уредбу и да кажу, рецимо овако: Петру Бандићу додјељује се орден за храброст, дисциплину и пожртвованост, да му се додијели инвалида (*Удари се руком по куку*) и да се поштеди Ботанике... Знам да не вриједи јер они говоре: Да ми сви, заједно, сви скупа, морамо да радимо да стварамо за оне који ће доћи иза нас, Бога питај кад ће доћи. А ја кад год се замислим о будућности размишљам овако: ова наша кугла-земља одвојила се од оне велике усијане куглетине - сунца и наставила да се окреће око своје осовине. Онда су почеле да падају велике кише и почела је да се хвата кора.. Први живот је постао у води јер још није било копна. Купала се наша усијана куглетина, хладила, и почела да се хвата кора, како где, негде тања а негде дебља... Пуцала кора и хај... хај, створила се копна... шиљци па богами и равнице и долине. Пет континената... Буњкала се и хладила наша земља, а доказ је да је још у средини усијана, докази су вулкани... земљотреси и Бога ти питај шта се у тој нашој средини догађа, то само Бог зна... Али пре милиона година кад су се стварала копна онда оно све што је било живо у води остало без ње и на сувом... хај, хај... сналазили се људи шта ће и тако се рађали они велики диносауруси... али они јели... много јели и сами себе појели а они паметнији мршавији створише себи крила... хај, хај... лети и тражи да се шта поједе, тако је Бог створио птице па онда хај, хај... милиони година, створио и човека да господари и да ужива у свему што је створио. Е сад људи, ко људи неки овакви а неки онаки добри и грешни... свакакви... хај, хај... стварали прво родовске заједнице... свој род рођени... окупљали ко воли свој род њему помаже и Бог... па хај, хај... Они паметнији постали робовласници а они глупљи и поштени постали робови... па хај, хај долази феудализам, па капитализам, империјализам, социјализам и, и рај... Помириће се сви људи на овом свету... рај... рај... нема свађе, мржње, ратова... Рај... Знаш ли ти да га ја видим као на длану. Замислим се и видим како наши, све прави људи, сви се воле, нико се не мрзи и сви имају све, све је свачије... ходају улицама и шетају као да је сваки дан празник... сви обукли бијеле кошуље свезали кравате и само шетају... Само дежурни притишћу на дугмиће... све је на дугмиће... канцеларије на дугмиће... њиве на дугмиће, школе све на дугмиће и велике вође и они горе - највиши на дугмиће... а поред пута, овако, нађе, стоји један споменик на којем пише: "Овдје почива божји раб (*сети се да је погрешио и*

настави другим тоном) Овдје почива ђак вечерње гимназије Петар Пепо Бандић, у обруч га ватало, на свакој се чуки догодио и једва му ноге читаву стрину изнијеле. Е, помени га по добру, путниче намјерниче, јер тај ти је ради овакве твоје будућности и ботанику учио и умро смрћу мученика и нек му је лака латинска травка капсела бурза пасторис под којом кукавац почива.

Да, да, почиваћу ја изгледа мени под кецом из српског матерњег језика (*почне поново да претура по књигама*). Ма наставница рече да је (*имитира је*) "Природна лепота је и то, када сунце зађе за планину, а тица пева на дрвету." (*Слатко се засмеје*) Ха, ха, каква је то љепота кад сунце зађе за планину... Одмах с ове стране планине почне да се хвата мрак, па те може неко из оне невиђелице да опали коцем иза врата... Па ето ти онда природне љепоте... а каква ми је то љепота кад тица пјева на дрвету. Никад нисам чуо да птица пјева... цврчи као миш под подом... ајде да је казала да неки лијеп, добар пјетао закукуриче, не браним, али овако, што није лијепо није.

Сваког дана овако, до касно у ноћ, изумњам се, мозак свој патим, мучим се и бубам разне књижетине, полажем и то богами добро. Имам ја лијепих оцјена четворки и петица колико хоћеш, залута и по која тројка али гура се даље и опет све то није довољно, ко по чему а Миланче, Београђанин, по мени: "Све то још није довољно Пепо, није довољна друшкане мој само наука, образовање, ваља се и културно уздизати."

Распитивао сам се ја код правих Београђана, рођених Београђана, што су то фини и културни људи. Чим га видиш одмах осетиш да је културан. Имам ја много мана, као и сваки човјек али се борим да их исправљам. То је чудо једно како ја волим да пљунем, још ме ћаћа Јово учио; вели, не гутај испљуј то кад ти само тијело говори, пљуни... Зна се где се пљује а најслађе ми је било да пљунем у огњиште па пред мојим очима гори све оно што не ваља, сам организам избацује и ко зна шта би од мене починило. У граду нема одређених мјеста за пљување и ја ти мало... мало и пљунем онако са стране поред себе... Ухватише људи ту моју некултурну особину и саветоваше: "Културни људи пљују у марамицу, а не на улицу, срамота, одмах се открије некултуран човек!" И ја ти богами мога почнем само у марамицу. Кад ти ова моја поче да се дере: "Слушај ти будало једна ја се не

могу да наперем тих твојих проклетих марамица!" Па купио сам ти их три туцета... "Нећу да перем, пљуј у те твоје новине, оне и служе кад се прочитају да се испљују!" Она је проста, примитивна али бистра, даде она мени идеју, те ти ја лепо ножем исечем новина колико хоћеш, у једном џепу од сакоа исечене и сложене новине а у другом марамице. Ако сам на улици погледам лево, десно и пљунем у новину, пресавијем и вратим назад... Испљуване увек лијепо у корпу за отпатке. Никада ме нико није ухватио да тако радим. Али не пљујем ко прост и некултуран човек. Али како се каже, све до једном, тако и мени. Догоди се, узмем новину ставим је међу шаке и пљунем по сред образа њега... не смем ни да кажем име... срећа те ме не ухватише. Касније сам избегавао да исецам новине са сликама али да сам их... њих неколико оних горе слатко испљувао као да их опомињем да пазе шта раде и како раде, навикао се а марамице увек чисте и мир са женом јединим и правим пријатељем и непријатељем у исто време; не вели онај велики писац... Ђуд је женска смијешна работа... Послије тога ако хоћеш да си културан мораш да читаш...

Вели Миланче, треба да читаш белатристику-романе, приче, пјесме, па идеш ли ти друшкане у позориште? Идем, друже! Ишао сам, водио сам сина Ђурађа у оно мало дјечије позориште Бошка Бухе... Давао се комад "Црвенкапа". Јој, што је то лијеп и поучан комад. Описује се како се баба разболила па јој ћерка по дјетету, њеној унуци шаље хране да баба не отегне папке... И лијепо јој мати каже да не иде кроз шуму... али дијете ко дијете, неће оно куд ти кажеш него ће се њему врне, бере цвијеће за баку и све дубље у шуму и она ти право на вука... А он лопов поче са њом да прича и да је испитује, па ће ћеш ти мала? Ку ћеш ти мала? (*имитира вука*) А оно дијете, малено, наивно, шта оно зна, одговара му и даје му податке. А он лопов, даде малој реп да се игра, окрене се од ње, наслађује се и говори нама овако: "Сад ћу ја отићи до бабе па ћу њу прво да смадркам, па кад дође мала и њу ћу да смадркам!" Па пошто не зна ће станује баба опет јој се окрене и почне да дијете навлачи... А, кажидер ти мени мала, ће ти станује баба, ја сам њен пријатељ али сам ето заборавио... Јој, мајку му лоповску... Од куд пријатељ може да заборави ће му станује пријатељ... А оно дијете, наивно, неискусно, шта ће... поче да даје податке: "Моја бака станује на крају шумице..." Стани, прекини - продерах се ја - стани не

говори мала, преварiће те овај лопов, издајица и шпијун... не говори! Куку мени, како ја то рекох оно све стаде, један културан човек иза леђа ме удари овако по рамену, културно и јако овако и рече: "У позоришту морате да се културно понашате, у позоришту можете да плачете и да се смејете, можете да уживате и да замишљате и да размишљате, али не смете ништа да добацујете".

Ја сам га само овако погледао, нисам му казао ни једне ријечи, мислим се у себи - види културне будале. Да плаћам да бих плакао. Само сам га погледао а представу више нисам ни гледао, све ми се смучило, гледао сам само она три четири реда испред себе па се нешто мислим, хоћу ли ја бити те среће да се неко испред мене продере па да га ја опоменем овако (*показује руком да би га добро ударио*). Шта је? Некултурни човече не ометај ми представу. Али нико није више проговорио до краја. Причам ја тако професорици али она вели да ми се то не пика, то је каже дјечије позориште. Јесте ли ви били у правом великом позоришту? Јесте ли били? (*стане у став мирно*) Нисам био, ухватили ме, нисам био. Куд ћу и шта ћу, те ти ја са својом синдикалном подружницом право у оно велико, Народно позориште код споменика на коњу оном... кнезу... Михајлу. Лијепо позориште али на моју несрећу те вечери се у њему давало неко пјевање... опера се зове... скичи овако једна женска ко прасе кад га кољу... ију ју, ију ју... Пријети да ће се убити јер је заљубљена, а има у њој сто кила и стално пјева... Ја ћу се убити, ја ћу се убити... Мени дође да јој кажем: "Уби се, молим те, само престани да вриштиш", али се сјетих оног дјечијег позоришта и ћутим, трпим... Мислим се у себи кад ови други око мене трпе, што не могу и ја... (*имитира певачицу*) Где је мој драги... драги... моја љубав је ватра мога тела... А те дебеле кад се упале не можеш их угасити па да си... па да ти је... Упалила се безобразница пред целим светом и не сакрива... А они други у представи нит жуборе нит роморе... само се ритају и гицкају, ногатају, овако... Много безобразан свијет, нико се ту не стиди сви су они овако (*показује рукама од главе до пете*), све им се скрозира... Онда мушки фатају женске пред нама, хватају их за најнезгоднија мјеста и дижу овако горе... Њој покваренуши мило па се горе окреће... Онда она љуљне доле, али не разбије главу, онда он по њој она по њему, циркус... с ове друге стране дође један лепо обучен човјек, у ствари најобичнији провокатор и поче да нас провоцира кроз пјевање... Јесте ли

видили моју драгу, знате ли гдје је моја драга, по хиљаду пута гдје је моја драга, ко и он је заљубљен, а има и у њему сто кила, шта они нама приказују, неке трбате љубави, шта ли. Јесте, у тој истој представи гоне једног курвара сабљетином јер је диро једну једину поштену женску међу цијелим оним покваренim свијетом. Њега гањају, оно двоје пишти и вришти, (*имитира и пева* оперски) где је моја драга? Знате ли где је моја драга? Па све прстом на мене... ви, ви знате... праве се да се не виде, хтједох да им кажем ено ти ћоро један да би ћоро, али се опет сјетих дјечијег позоришта и ћутим, трпим... Сви се ногатају, ритају, а музика цили, гили, цили, гили. А у сред сриједе један ћелавко непрестано млатара рукама овако. (*диригује*) Ћелавио човјек није му лако да изађе на крај са тим будалама, хоће да их заустави овако... али не вреди и она музика и они, то се толико заукало то не може ни Бог да заустави... Али срећом он их је ваљда опсовао док је био окренут леђима према нама, онда нагло окрену нама лице, брише зној марамицом по оној ћели и као да нам говори: "Ја више не могу!" Клања се, "Људи, ја више не могу". Кад пуче аплауз и он јадан шта ће, куд ће, почео опет њима да рукама даје знаке као да поново заврше и то што лепше и боље, а ја трепћи... бечи се, трепћи, бечи се и заспа, заспао сам као топ. Кад у неко доба буди ме мој пајдаш Војкан Стевандић: "Устај Пепо, фајрунт..." Је ли, бога ти Војкане, ухватише ли оног швалера што се био напопастио на ону једну једину невину женску? "Јок, побјеже им!" Ма знао сам ја да ће он њима побјећи, увјек се лопуже извуку само поштени људи страдају.

Ја, тако ти је то, треба ићи у позориште, има ту много лијепих ствари, гледао сам ја већ неколико, само нисам имао срећу што сам први пут ишао на то пјевање, распјевао им се ја дабогда! Треба ићи у позориште... Човјек некако постане за она два сата богат, пребогат... Сазнаш оно што никада ни у сну не би могао да сањаш... Гледам београдске прдставе а сада говорим о својим почецима. Сјећам се горе на Црвеном крсту "Мачка на усијаном лименом крову". Лијеп комад, прелијеп, истина нијe нисам видио ту мачку али сам све разумео. Она воли њега а он будала је неће, она непрестано око њега облеће али он је неће па неће. Јој, што ме тај нервирао, много ме је изнервирао и ја сам за време целе представе ћутао и патио због тога али када се представа завршила ја сам сачекао тог глумца и право на њега. Добро вече! Лепо ми он отпоздрави. Знате ја сам гледао ову вашу представу. Представа ми се

много допала и сви су одлични, сви су ми се свидели осим вас, извините али морам да вас питам, шта је с вама? Јесте ли нормалан човек и мушкарац. Волети више све друге и свог друга него онаку женску... Ја бих за онаку жену скидао звезде са неба а ви, срам вас било... У узбуђењу сам још понешто додао али то није било много увредљиво па се он, тај Брик, тако се мислим звао, више смејао него што је био љут на мене. Позориште је по мени много јаче и снажније од филма, тамо гледаш слике а у позоришту живе људе, паметне и глупе, поштене и покварене. Ја много волим позориште. Признајем, треба и читати и ићи у позориште... Има много лијепих књига али има брате и глупости да Бог мили сачува и саклони. Хвале једну књигу, дивна књига, треба је прочитати, добро, дај да се прочита. Одем ја у библиотеку и узмем да је читам... ево је (*узме један дебљи роман*). У овој књизи се описује како један човјек иде... зима, он се овако скврчио и иде... па опет иде... пртина му шкрипи под ногама али он иде... стотину страна само иде... Ето ти га у зло доба дође до једне ограде од једне куће и стаде... хоће ли унутра, неће ли - ја прескочим још 30 страна - па хоће, па неће... као он је неодлучан, хоће, неће... мени дође да кажем: "Улази или не улази, колебљивцу један најобичнији!" Педесет страна, хоће, неће... Ја опет прескочим 10, па 12... и срећа, нађем страну, одлучи се да уђе у ту кућу... Отвара вратнице од ограде, а оне шкрипе... затвара вратнице а оне опет... шкрипе... осам страна шкрипе... Онда крену према кући, нема до ње ево оволико колико би човјек пљунуо... али он крену поново да иде, па иде, ја прескочи, опет прескачем стране, па иди ти у божију матер... Шта он мени има да описује како човјек иде... Зима вели, па се скврчио... Дабоме да се човјек скврчи кад му је зима, не раздрљи се као будала, пртина му, вели, шкрипи под ногама, неће ваљда пртина да шкрипи више главе, него под ногама, отвара вратнице од ограде, пази молим те, свак зна да поштен човјек улази на врата, не прескаче ваљда ограду као неки лопов. Вратнице му шкрипе... ма немој молим те, а што их није подмазао па да му не шкрипе.

Пита ме она библиотекарка: "Јесте ли прочитали књигу?" Велим, нисам, још читам. "А каква је? Како вам се свиђа?" Свиђа ми се, опширна али добра... "Је л да?" Јест да... "Шта кажете!" Најљепше је оно кад се описује кад он иде... што је то лијепо... "Је л да?" Јест да... "А шта кажете на оно кад је ушао у кућу?" То, е то је

било најљепше! Библиотекарка се само укочи и разрогачи очи... "Забога, па знате ли да је он убио жену, децу, њену мајку, оца?" Јој, куку мени, јест... то је било грозно, лопов један и покварењак преиспољни... почнем ја да се вадим... јер право да вам кажем кад је он кренуо од ограде да иде, па иде, мислим се... иди ти брате сам, па прескочим по двадесет, тридесет страна. Да не ваља прескакати, не ваља, да знате. Никад те неће да питају оно што знаш и што си прочитао, него увијек оно што си прескочио и ја сад морам поново са њим да кренем... да идем од стране до стране.

Само да има лијепих књига, има. Их, што је у мог сина била једна књига у којој се описује овако: како тамо неђе, давно, живио једном један брко па му тице у брковима направиле триста и шездесет гњијезда. Јој, кад ту књигу прочиташ... одмах ти дође да идеш по свијету и да правиш јунаштва и добра дјела... да се бориш за правду и истину, за све понижене и увређене, да се бориш за сиротињу, дође ти да заволиш све људе свијета, ихм, ихм, опасна књига, страшна, ихм... Али другови ми кажу да се то све не пика... Како не пика? Зашто? Ето тако јер је све то фантазија... А ја се мислим, нека је то сто пута фантазија али ја се сјећам сваке приче од покојног Стојановог ђеда о нашим разним јунацима из историје... Девет Југовића и десети стари Југ-Богдане, Краљевић Марко, Косанчић Иване, Топлица Милане, старац Вујадин... Дјевојка је своје очи клела... Чарне очи да би не гледале... Сјећам се у рату, бјежимо ноћу у колони и ја сам их све видио и могао сам их да препознам у мраку а по гласу... Ово је овај, ово је онај, овај је из ове, а онај из оне ђедове приче... Човјек мора у нешто да вјерује... а књига је једна вјера... Идеш кроз живот и читаш... тражиш своју књигу која ће ти ући у срце, у душу, од које ћеш постати племенитији, честитији, бољи... и кад такву књигу нађеш е онда више не треба ништа да читаш... јер ти си пронашао оно што си тражио, оно што си желио... пронашао си... пронашао си... (*зева, погледа на сто са домаћим задатком*).

Само ја изгледа неђу пронаћи овај домаћи задатак и те природне љепоте... Е бруке моје, добићу кеца из рођеног материњег језика.

А како би било да ја нешто препишем из какве књиге... а? Да препишем, рецимо из ботанике... не, најбоље је из земљописа, јер тамо имају насликане, баш те разне природне љепоте, мора, језера, ријеке, вулкани... Охо, вулкани... како би

било да ја напишем... Ја сам рођен у мом Грмечу а у њему има један вулкан, па кад, мајци, тај загрми... Хоће ли ми наставница повјеровати, а? Хоће, што да неће... Написаћу овако... У Грмечу има један вулкан... који стално грми... и зато се зове Грмеч... Е јест врага. Али, ако се од куд формира комисија из српског језика па ти мене браћа укебају да сам ја измислио вулкан... брука, не ваља, не смијем...

У ово доба поштен свијет је већ одавно у кревету, а ја ту сједим, виле по небу сазивам. Дођоше некаква чудна времена. Сједиш будан а око тебе све неки као сан. (*почне поново да зева*) А, а, а, аха, а... (*дође протежући се и зевајући до врата собе у којој је његова жена*) И она је заспала, све је њој смијешно, докона, неће да учи, има времена... Њој је смијешан и тај Осми март и он и ја... па да, има и таквог смијешљивог свијета... Ја не могу тако... како ћу кад су нам дали званично културну директиву, кажу: "Иде Осми март - међународни празник жена и свијесни и културни људи морају тога да се придржавају. Свечано ће се обиљежити, свуда и на свим мјестима, пароле и све што иде уз то. Свијесни морају тога да се придржавају и морају се показати пажљиви према својим женама." Пажљив, добро, хоћу, али како? Питам мог Војкана, рекоше ли и вама да треба бити пажљив... Тја, рекоше, одруби Војкан као да се најео јабука дивљака... Па шта ћемо а, Војкане? Не знам, шта мислиш да им купимо каквих лијепи јабука? Стани болан Војкане, хоће ли јабуке пасовати за толику и тако свечану пажљивост... Онда ја не знам... И тако ти ми одемо код нашег друга, Београђанина Миланчета, коме се ми увијек обратимо кад је у питању тако нека учевна ствар... Миланче, сколише нас ко хајка вука и ухватише као... каниса вулпеса у кокошињцу... ваља нам сутра бити пажљив према нашим женама за овај Осми март, па овај... "Шта је бре, шта сте се упрпили, зар ви до сада нисте никада били пажљиви, зар нисте ништа својим женама купили?" Па јесмо, сигурно јесмо, ето купио сам ја њој... шта сам јој оно купио, па купио сам јој још прије рата флашу оранжаде, коштала флаша динар и по, а то је била велика пара, па кад приспије бостан ја ти њој лубеницу од пет кила, то ти је њезина мјера... А ја, од јабука ни макац, осврће се Војкан самокритички. "Све је то лепо али на овако свечан празник морате сада својим женама да купите цвеће, цвеће у руке, честитате им празник, пољубите их!" Ау, ја и Војкан се згледасмо, ко ће при здравој памети цвијеће куповати, па ко ће при здравој памети своју жену

љубит, не крећемо поново у рат све му до мора... Стани бре Милане, а може ли шта да се од тога прескочи, бар то љубљење? "Е, не може, јер одмах губи свој свечани карактер!" Гледамо се ја и Војкан а у себи обојица мислимо... Изгубићемо ми своје сопствене карактере ако се прочује међу нашима како женама купујемо цвијеће и како их љубимо. Нећемо остати живи од спрдње.

Али шта ћемо кад се мора и ми сутра, на дан Осмог марта право према цвијећарници... Неће Војкан да иде први и да он купи, све мене гурка, ајде ти, ајде ти... А она дјевојчица ни пет ни шест него право на мог Војкана: "Изволите, шта је по вољи?" "Имате ли, имате ли купуса?" Бубну мој побратим јер у последњем моменту изгуби храброст да помене цвијеће... Она цурица поче да се смије... Каквог купуса, ха, ха, шали се он лепотице, воли он тако да се шали чим види лепо, прелепо чељаде, малопријe у апотеци питао имају ли брашна, воли тако да се шали, почнем ја да вадим свога побратима.... Него, овај, знате, данас је тај проклети... овај... свечани 8 март... имате ли, овај ми би купили босиока... Како ја рекох босиока, она цурица разрогачи очи, овако, "Данас, босиока... па босиок је за гробље!" Не знам за шта је, али знам да сам једино са тим цвијећем долазио у контакт... "Је л ви то хоћете за Осми март?" Да, да! "Спремићу ја вама, онда, два лепа букета каранфила!" Спремите, спремите их, и запакујте тако да се уопште не виде... Запакова она у два папира, уврни и горе и доле да се не виде уопште. Изађосмо ми и чешемо се по буђеларима. Скупа пажљивост, Бог те твој, сваки по двије стотке и по избројасмо. Растасмо се Војкан и ја, оде он својој кући, ја га гледам а он носи онај букет испод мишке као хаубичку гранату опрезно, и све се осврће неће ли га ко примјетити да је купио цвијеће. Дођох и ја пред праг своје куће. Стадох па се размишљам, шта ће бити ако мене ова моја ждријебица заокупи... "А, а, шта је то? Од које си то варошке роспијетине и курвештине научио да женама цвијеће купујеш, а?" Па кад окрпи по мени... Куд ћу? Шта ћу? Помирим се са животом и форсирам праг, али задржим одступницу (*показује како је једном руком отворио врата и држао за кваку а другом руком иза леђа сакрио букет*). Здраво! "Здраво, улази!" Нећу! "Улази!" Стани, чекај... Срећан ти твој данашњи празник... ево ти моје пажљивости, двије стотке и по сам за њу избројио... Нијесам ја ни завршио кад ти она... цмок, цмок, цмок, свега ме забалави... "Јој, нек сам

дочекала да си ми постао кавалир, прави кавалир, својој жени цвијеће купио... мој Пепиђу - Осми март док живим памтићу!" Уцаклила она очима ко шокачке Благовијести, а ја развалио очи чудом се чудећи... Е, па ако хоћеш да знаш, нису сви кавалири изумрли... остало нас је још, да нам се сјеме не затре... Почнем ја да се шепурим а она се распјевала... "Мој Пепиђу, Осми мартићу, док живим памтићу..." пјева развалила се по серџади и ужива, срећна, пресрећна... а ја је гледам па се нешто мислим. А јој, Пепо мој Бандићу, почешће се ти сјети овога цвијећа и доноси га кући да те који докони другар не би замјенио на рођеном полигону. Чудим се шта ми од жене уради једна обична кита, каранфила. Знам, каранфил из ботанике, кариофилус дијантус, једногодишња украсна биљка, има бијеле и црвене цвијетове, успијева у Европи, Азији и Африци, ето ти читаве мудрости о каранфилу. А преобрати и мене и жену, и ја ти испадох као Пепикус Бандикус... дренова буџа испод Грмеча.

Биће мени буџа из српског из домаћег задатка, да се мени ту некако извући... Лијепо сам је питао: "Поштована и цијењена наставнице, како би ја те природне љепоте?" "Шта је вама, друже Пепо, лако ћете то ви, ви сте мени један од најбољих." Јесам, али... "Нема ту ништа али... одакле сте ви?" Ја сам испод Грмеча, то вам је једна божија љепота моје село, Обљај, овако једна мала кућица, поред кућице једна мала шумица, па... "Ето, вели она, почните одмах да описујете ту шумицу, то нека вам буде увод па онда крените даље". Да, да, хоћу, само... како то да описујем, кад ми уз нашу кућу нисмо имали овог... нужника, клозета, вецеа, па смо се сви ми послуживали са том шумицом. Па, не могу сада да напишем, природна љепота мог завичаја је оно, ђе смо сви ми... хм... не иде, нису то природне љепоте, што не иде не иде... Не ваља, знам... То су природне бруке и срамоте...

Само данас свијет нема ни стида ни срамоте... све се некако као преко ноћи измијенило, све ударило у беспослице и безобразлуке. Нема ту више као прије, здраво! Здраво! Како је, како чељад код куће? Шта се ради у свијету, у Америци? Шта је са сиротињом? Докле ће да трпи све што пише на првим странама Политике, и тако то, све с образом и поштењем. Јок, нема више тога, него још из далека кад те ко угледа почиње да виче: "Ej, хej, Петре, ухвати ли се шта, а?" Знам одмах на шта циља, на женске... Ја се у почетку бранио, црвенио, бечио, подучавао:

немојте људи, то је неправилно! И у мало ја не изађо на спрдњу... Какав си ти то, вели, свети Акакије кад од жена бјежиш? А који болан, Акакије? Е, то ти је, вели, једини светац међу свецима који воли више мушку него женску страну... Ма зар ја Акакије? Акакнем ти га сад! И џаба што су у те швалерске еглене ударили ови млађи и љепши, него нађе се тако нека цркотина, од рђе не може путем ићи, па и он ударио у те наопаке дипле... "Ej, хej, Петре, прикољеш ли штогод, а?" Гледам га а у себи мислим... Јој страшило конопљино, требао би ти да дођеш до моје ждријебице да те она чује, па да ти дигне сукњу до паса па да те услика за легитимацију па ти такве ствари никада више не би пале на памет. Лаже, петља, ваља дрвље и камење, ко он је пола Београда пода се повалио па ме још и провоцира... "Је ли, зар ти никада ниси био заљубит?" Јесам, у своју рођену жену, у своју прву и једину! "Хи, хи, хи, ха, ха, ха, црче он од смијеха, јеси ли ти луд, ђе си ти то данас чуо и видио да је неко у своју рођену жену заљубит, не говори то никоме од бруке и срамоте!" Видим ја да не могу мимо свијета и што веле, куд сви Турци ту и мали Мујо, ударио и ја у те швалерске дипле па кад ме неко приупита: "Нађе ли се штагод Петрашине, роде рођени, онако нешто за..." Нађе, нађе, није да не нађе, почнем ја да се шепурим као какав тукац... "Знао сам ја да си ти она потајна, илегална швалерчина, ћутиш а кољеш ли кољеш!" Елем, тако код нас ради једна другарица Драгица, чистачица, овако помлађа једна удовица од тридесет и кусур година, овако баш прикладна, добра и разговорна жена. Та дотична другарица, уврзе се мени нешто у главу, мислим се како би било да ја мало опробам код ње. Али ме све нешто и страх... женска је потребита, има двоје дјечице и стару матер, могла би она почети од мене и пара потраживати. Јао, куку мени, таман би ми требало да се прочује... друг Петар Бандић прокурвао пола своје плаће, а и ова моја убила би ме на спавању. Данима не знам за се... попијем ја тако са Драгицом кафу прије свих чиновника... "Нешто сте ми се изменили друже Пепо", нишани она. Овај, нисам... него се нешто мислим... а шта то... ништа, велим и сав се зацрвеним као паприка... ма како ништа кад се по вама види да има нешто... мислим се ја да има, дабоме да има, али како да ти кажем... онда занијемим и ко теле само бленем, она се засмеје и тако не знам да кренем у ту швалерску офанзиву... ишло то тако, док ти ја једног дана право на њу... "Драгице, женска главо, даде ли се тако сама дурати, а?"

"Дурање је, Петре, Бог оставио", увија се она... Е сад кад она помену Бога да ја њу почнем, марксистички, дијалектички, материјалистички убјеђивати да Бога нема... А и мене још нису убједили - рекох у себи: помози Боже... да се уради шта може... Разговарати о Богу није то швалерски разговор те ти ја обрнем... "Драгице, а како су ти дјечица, а?" "Добро, баш лепо, да их само видиш, ето сврати једном да их видиш, много су ми лепа деца". Кад она рече да свратим, а ја то управо и хоћу... Доћу, вала колико још данас, долазим ти данас, да знаш... "Дођите друже Петре, бићете ми најдражи гост". Ето данас ти долазим да знаш... И ја ти послије канцеларије прво свратих у кафану "Промају" и ту дрмнем два дупла париповца - коњака па ме ноге и саме однијеле... Дочека мене Драгица као правог госта... свега је ту било, те замеђене трешње, те ракија, те кафа... па ти ми пушимо, гледамо се и смејемо, егленишемо и, и, и... ви мислите шта би... Ништа, ништа, наоштрио сам јој сикиру, поправио куке на прозорима и направио јој олук да се може ватати кишњица... ко велим, да нијесам џабе долазио. (*зева и пише*)

Џаба, џаба ти све ово било, покварићу оцјену из српског. А баш неки дан сам потврдио петицу. Питала нас наставница ко жели да утврди петицу а ја се први дигох... Ево ја бих наставнице, питајте што год хоћете... "Зар баш све, Бандићу?" Све, рекох... "Е, кад је тако, хајде да чујемо ону песму али лепо и полако..." И ја почех за све... први пут у животу рецитујем, а све мислим питаће ме после анализу или нешто из граматике. Страх ме анализе. А много лијепа пјесма овако иде...

Било ми је дванаес година
Први пут сам сишао до града
Из мог села тихог и далеког
Када сретох тебе изненада
Ej дјечачке успомене глупе
Мала моја из Босанске Крупе

Јеси ли ме спазила ил ниси
Збуњенога сеоскога ђака
Свјетлокосог и очију плавих

У оклопу нових опанака
Како зија у излоге скупе
Мала моја из Босанске Крупе

Наишла си као лак облачак
Твој ме поглед за трен обезнани
Заборавих име и очинство
Како ми се зову укућани
Изневјерих попут сабље љуте
Мала моја из Босанске Крупе

Текли тако гимназијски дани
Успомена на тебе не оцвала
Модра Уна у пролетње ноћи
Твоје ми је име шапутала
Лебдила си испред ђачке клупе
Мала моја из Босанске Крупе

Брзо мину наше ђаковање
Као лептир са крилима златним
Ипак тебе у срцу сачувах
Кроз све буре у данима ратним
Та сјећања могу л да се купе
Мала моја из Босанске Крупе

Сад је касно већ ми коса сиједи
Гледам Уну ћути као нијема
Залуд лутам улицама града
Све је пусто тебе више нема
Ej године немерљиве скупе
Због ом мала из Босанске Крупе

Потврдих петицу, али шта сад да радим са овим домаћим задатком "Природне љепоте"? Наставница ми рече и то како ми срце треба да заигра кад бих се само сјетио и почео да набрајам куда сам све кроз живот прошао... од Грмеча, Козаре, Прења, Дрине и Неретве... каже: "Има срце да вам заигра кад станете то да описујете!" Срце, па срце... какво срце! Мене одмах табани забриде кад се само сјетим онолике километраже коју сам превалио. Колико сам се пута само сронdачио низ те природне љепоте, гаће на Дрини поквасио, на Неретви се нисам умало удавио... Паде команда: "Форсирај Неретву!" Ја нећу да форсирам, јер не знам да пливам... "Форсирај Неретву!" Нећу, не смијем... онда ме они гурнуше и ја се ухватих једном коњу за реп, коњ од муке одапиње а ја гутај, гутај Неретву... па ја сад то да описујем као природну љепоту, то испада као једна природна мука... (*почне поново да зева и да се протеже*) само да морам нешто написати - морам и најбоље је да ништа не измишљам него да напишем једноставно и просто оно што поштено мислим и осјећам за те природне љепоте... (*поново узима оловку и папир*) Овако ћу... Ја... ја... шта ја, нијесам ваљда ја природна љепота... не ваља... Ја... а могао бих овако: ја поштујем и цијеним све природне љепоте како оне завичајне републичког значаја, тако исто и оне широм наше земље савезног значаја. За вријеме старе Југославије усљед свога сиромаштва ја нијесам имао кад да их гледам и боље посматрам јер сам био сиротиња, највише гладан. За вријеме рата, највише сам гледао низ пушчану цијев... и могу слободно да изјавим да су нам природне љепоте само сметале док смо их прелазили, заузимали, форсирали, на јуриш освајали, а том приликом били смо у слабој одјећи и слабој обући што нас је такође одвајало од посматрања природних љепота. Даље, обећавам да ћу своје дијете упутити и директиву му дати за посматрање природних љепота а као што видите ја сам на тај посао окаснио... Онда ћу на крају да кажем... Молим да ми се ови оправдани разлози узму у обзир и да ми се додијели пролазна оцјена... Петар Пепо Бандић, ђак вечерње гимазије... Тако... још сам далеко од факултета, па послије њега све по реду... (*поново зева и протеже се, спрема се за сан који ће брзо доћи и проћи*)

Пази богати, киша, киша (*окрене се и гледа кишу како пада*) што ће киша у граду и на асвалту... Она ту дође као најобичнија водурина ха два о што би рекла

хемија... Ех, кад бих ја могао ову кишу да покупим па да је однесем под мој Грмеч, киша лијепо пада а ја ти се увучем у нечију појату... увучем се у стару сламу или ново сијено... у разне пероспоре, капселе бурзе пасторисе, дикотиле и монокотиле... цвијет красуљка се каже белис перенис... смрдљевак... пеларгонијум гераниацеа (*заспи за столом, међу књигама*).

Крај

Драгана Бошковић

ПОВРАТАК КРАЉИЦЕ МАРИЈЕ КАРАЂОРЂЕВИЋ

Драгана Бошковић

Театролог, драмски писац, критичар и преводилац, Драгана Бошковић, рођена је 1953. Дипломирала на Групи за драматургију на Факултету драмских уметности у Београду. На Универзитету Париз VIII урадила докторат из модерне драме, код професора Андре Венстена. Пише драме, огледе, есеје, позоришне критике. Написала књиге *Епистоле* и *Венци од трња Божидара Калезића.* Драматург многих телевизијских серија (*Балкан експрес, Бољи живот, Срећни људи, Театар у Срба...*). Пише ТВ драме (*Недељом од девет до пет*). Предаје Историју драме и позоришта на Академији уметности БК у Београд. Уредник је у Уметничком програму РТС.

Монодрама "Повратак Краљице Марије Карађорђевић" премијерно је приказана на Летњој сцени на Гардошу у Земуну 1991. Улогу је тумачила Љиљана Стјепановић, а представу је режирао Александар Ђорђевић.

Овај солилоквијум Краљице Марије Карађорђевић се догађа раних шездесетих, у касне сате, када ургира да јој неко од тадашњих југословенских посланстава у Лондону одговори на захтев да после смрти почива на Опленцу, задужбини Карађорђевића, покрај свога мужа, и раних јутарњих сати, када ће се телефон огласити, са одговором. Неки кажу да је Краљици том приликом дозвољена сахрана на Опленцу, али без краљевских почасти. Било како било, сведоци смо да Краљица Марија не почива на Опленцу. Враћајући је у Србију, у Југославију, ту скромно, омиљену, вредну владарку, пуштамо причу њеног живота да се одвије у тој судбоносној ноћи. Активан судионик је велики зидни сат који својим откуцајима означава да пролази тешка ноћ ишчекивања, као и време, које, у историјском следу, увек, на крају, да свој суд. Уверени смо да тај суд Краљици

Марији иде у прилог, па је зато овај текст интониран као појединачна судбина једнох живота коме околности нису ишле на руку, једне особе којој дугујемо њену личну, материнску, интимну, приватну причу без осталих уплитања. Потпомогли смо се произвољном тврдњом да је неко покушао да наговори Краљицу да напише своја сећања, за своју југословенску децу, што је веома вероватно. Краљица то није учинила, колико се зна. Због аутентичности живота и личности које се многи још с љубављу сећају, сви подаци и имена су веродостојни, јер је Краљичин живот велики и значајан сам по себи. Текст подразумева: румунску дечју песму, српску успаванку, стару љубавну песму, тужбалицу (нарицаљку) и нешто праве музике, можда румунских аутора. Као и неколико српских карактеристичних мелодија.

Ране шездесете.

Енглеска ноћ.

Скромни ентеријер дневне собе.

Секретер, на њему лампа и телефон.

Њено Величанство Краљица Марија седи, са слушалицом у руци. Са неверицом неколико пута одмахне главом, слушајући шта глас са друге стране говори.

КРАЉИЦА

Ја знам да је он на пријему, али, утолико пре можете интервенисати код њега. Ја нећу заспати до јутра, могу да сачекам његов одговор!

...Да, да, ја вас потпуно разумем. Али, драги господине... Да, да, друже... Мислим да је већ довољно времена прошло од мог захтева да ми се одговори... Млади човече, ја не знам када ћу ја... Ја не могу знати када ће се то догодити и ја хоћу да знам... Моје здравље је лоше... Бдим читаве ноћи... Готово сваке ноћи, да... То вас не мора занимати... Али...

Велики зидни сат негде откуцава седам сати.

Али... (*Слуша шта говори саговорник*) Ја не видим зашто треба да вам објашњавам, млади човече... Ја сам све то навела у свом захтеву... Моје је право, као што је право сваке жене да буде сахрањена поред свога мужа... То вам је чудно? Ви не мислите тако? Онда ја вас не разумем... (*Дужа пауза*) Но, али ја не

захтевам... Ја не тражим... Ни моја деца не траже... Молим вас, ја само хоћу одговор, и то што пре. Мислим да сам веома дуго чекала. Молим вас да ургирате да се то убрза. Мени се жури... И то вам је чудно? Шта је за вас "на време"? Молим вас, ја не желим овако да разговарам. Имам своје разлоге који вас не морају занимати. Ја захтевам одговор, и то хитно! Молим вас, то је једина сврха овог нашег разговора! Ја молим да ургирате... Да се то убрза. Да ли су за вас мртви исто што и живи? Врло добро знам, млади човече, да немам то држављанство! Ја вас за то нисам ни питала! Ја само хоћу да Сандро и ја... (*Веома је узбуђена, тешко се контролише*) Да будем у вечности с њим... Поред њега. То је моје право... Као његове жене... Не! Презиме ту више није битно. Молим вас, овако не желим да разговарам. Ја захтевам да ургирате! Не могу још дуго да чекам... Када? Покушаћете још вечерас? Можете то? И молим вас поручите му да је то једино што тражим од њега. (*Не верујући у то*) Добро, хвала вам и за толико. Чекаћу ваш позив. Ако треба, до јутра. Због.

Краљица спушта слушалицу, клоне за секретером, као од великог умора. То потраје, а онда, као махинално, отвара фиоке секретера и расејано пребира по папирима. Узима, махинално, један. Чита.

..."Ви ћете ми приговорити да је покојни краљ био сушта једноставност, да је остао онаквим каквим сте га упознали на бојном пољу. То није сасвим тачно. После своје женидбе, Александар је мало помало почео да размишља о томе да један краљ, ако хоће да буде "по вољи свом народу", мора да заузима и неки друштвени ранг у свету, што подразумева и неке "друштвене обавезе". У Београду се почео стварати један двор који је мало помало стицао краљевски сјај..." Драга, драга Клод Елан... Где ли је само нашла ово сведочење? Њена књига о Краљу Александру, о Сандровом животу и смрти се појавила... Појавила се, ако се добро сећам тридесет пете... Павле и Олга су заиста били тај монденски свет... Како су ме само охрабривали да поченм да примам, да стварам атмосферу дворског живота у Београду... Као да је мени тада било до тога... Читав свет се срушио... Онај свет у коме ми је Александар знао да каже: "Хајде, пођимо три дана ван града"... А већ сутрадан: "Идемо, морам да будем овамо или онамо, морам да радим..." Сандро се досађивао кад се одмарао, да... Тих првих година после Сандра, имала сам само

једну идеју... Да се затворим и да мислим о оним дивним данима кад смо били сами: Сандро, ја и деца... Да, мислим на оне вратоломне вожње аутомобилом кад бих ја била за воланом, а он седео поред мене и једнако ми говорио: "Брже! Брже! Брже!!" Али, како?! И где отићи?! Кад је имао пред собом неки тешки проблем који је захтевао дуже решавање, Сандро се повлачио на Опленац, у срце Шумадије, колевке своје породице... У тишини породичног амбијента, налазио је нову снагу... (*Ведрије*) ...Уживао је у питомим пределима који су надахњивали и прве Карађорђевиће!... Покаткад је позивао на Опленац двојицу или тројицу ратних другова, доктора Михајловића, доктора Коена, Косту Симића и Старчевића, београдског кулинара на гласу. Доктор би везивао куварску кецељу, стављао би на главу куварску капу и спремао српска јела у којима је Краљ уживао. Присећали су се ратних доживљаја... И Сандро би за тренутак опет постајао млади краљевић Србије!... Кад данас помислим на Опленац, видим само гроб... И имам само једну мисао... Која ме никада неће напустити... (*Дубоко одахне*) Ја не могу себи да опростим, Сандро, што те нисам зауставила онога трена када је калуђер у цркви где смо свратили да запалиш свећу Светом Николи, заштитнику морепловаца, пре испловљавања разарача "Дубровник" за Марсељ, када је тај старац у паници због нашег појављивања повукао погребна звона уместо свечаних, и над нашим главама се разлегла она жалостива, погребна звоњава... Зашто ти тада нисам... Зашто те нисам преклињала да не крећеш, да одеш право за Париз... Зашто!... Ти си хтео да се поклониш француским војницима палим за Србију, то је у реду, али, могао си то да учиниш и после... Док се "Дубровник" удаљавао, стајала сам наслоњена на онај подзид на молу и гледала те, ти си гледао мене, и све сам знала, Сандро. Све сам унапред знала, а ништа нисам могла да учиним. Као да је за мене у том трену све већ било завршено... Када су ми, у возу, после, саопштили да си... Да је све готово, да те више нема... Ја сам осећала да то већ знам, да сам то очекивала... Молила сам те да обучеш панцир, (*француски*) сећаш се? Зашто ме ниси послушао? Зашто си... О, Сандро!...

Спусти главу на руке.

Сат откуцава неко време.

Колико је, уопште, времена прошло од тада... Цео један живот, дуг и празан... Видевши у твојим рукама неколико озбиљних француских часописа, француски отправник послова, господин Кнобел је приметио да Његово Величанство за пут није изабрало много веселу лектиру. Ти си, добро се сећам, са оним твојим осмехом, одговорио да не осећаш потребу за забавом, али да си врло радостан што идеш у Француску, где имаш неколико пријатеља. "Ја таквих наших пријатеља знам најмање 42 милиона", одговорио ти је господин Кнобел... А ја? Ја сам била присиљена, на твоје инсистирање, зарад мог здравља, да пристанем да путујем возом, и да се нађемо у Паризу... Сандро, ти си знао! Сандро, ти си знао!... Један тако... Тако лудо храбар човек као ти... Краљ који је без пратње отишао у Бугарску, краљу Борису, као пријатељима на вечеру... То ти ни историја није заборавила, Сандро! Ти, који си у Загреб, у јеку највећих опомена да је атентат на тебе извесност, ти си у Загреб ишао скоро без пратње... Шетао си као обичан грађанин и уживао у сусрету с људима... Ти... Кога су, од милоште, у Београду називали "Онај луди Црногорац"... После свих ових година, ја сад мислим да си ти то морао знати! А мени ниси рекао! "Господар је тако наредио, путоваћу возом", само ми је то преостало да кажем, наравно, у шали, господину Јевтићу... (*француски*) А онда, на самом опроштају, сећаш ли се... (*српски*) Већ сам силазила низ степенице, а онда сам се, ни сама не знам зашто, осећала сам да то морам да учиним, ја сам се вратила и стала пред тебе. "Шта ћеш сад?", упитао си ме. Обузела ме је страшна стрепња. Изговорих се да се нисам поздравила са Павићем, заповедником брода. Онда сам те последњи пут погледала и сишла на кеј... И после, и после, Сандро, кад је верни твој собар Зечевић хтео да ти испод адмиралске униформе стави металну плочу, из предострожности, ти си му, како ми се стари причао, рекао: "Зар се не стидиш, Зеко, ми идемо у Француску, то значи својима!" Боже мој, зашто све није било другачије?!...

Јако парајући тишину, зазвони телефон.

Краљица се прене.

А, ти си, Томи. Добро вече, дечко мој... Ево, сећам се татиног одласка за Марсеј и како је одбио да обуче панцир, а теби није никада ништа одбио. Томи, да ли се ти сећаш како те је тата питао кад је пошао за Француску, шта желиш да ти

донесе? Мораш се сећати, па имао си већ... Шест, да, шест година. Да, да, сетио си се, видиш! Тачно, рекао си да ти ништа не треба, само да се он брзо врати, да се играте у врту! Да, заиста, Томи, како си то постизао, да ти Сандро ништа није могао одбити?!... Не знаш? Мораш знати, сети се! Било је између вас двојице нечега још јачег него што је веза оца и сина. Довољно је било рећи "Томислав то хоће", па да ти учини све што желиш... Било је, Томи, било је, врло добро се сећам... Како си ти?

Краљица неколико тренутака слуша.

...Зашто се тога сећам?... Томи, али ја се не сећам. Ја живим у томе. Никада то нисам заборавила... Петар, ти, Енди, тата и ја... Зар се то може заборавити?... А ти? Сећаш ли се ти?... И мене боли, Томи... Али ме заборав боли још више... Мали Александар се јављао? Поздрави га. Нека буде добар војник као његов деда. И Петар ти се јавио? И мени је пре неколико дана... Прекоокеанске везе су ужасне, заиста... Једва сам разазнала да је то он. Пита за тебе и Ендија... Енди је добро?... Ваше јабуке такође?... (*смеје се*) Ускоро ћемо се видети, Томи. Пољуби децу.

О Боже мој, Томи, Боже мој... Како смо, уопште, без обзира на ове наше тужне догађаје... Како смо само успели да постанемо, на крају... Једна тужна, емигрантска породица... Где су они дивни дани, Томи... Да, да... Све то није требало тако да се догоди... Без обзира на околности... О, Боже, Томи, па ја... Ти си сведок, и твоја браћа... Па и сви остали, и наш народ у Југославији... Па ја никада нисам, ни једну реч... А само ја знам колику сам, страшну цену за то имала да поднесем... Ја, Томи, никада овде, где су ми корени, нисам била омиљена... Али, ни они, који су хтели од мене да чују ту реч, ни они нису омиљени... А, Томи, емиграцију не волим, и она ме унесрећује... И ова наша... И та... Њихова!... Знам, сине мој, знам да сам ти ово већ много пута причала... Но, ноћ је, јесте, а ја чекам, обећали су ми из амбасаде... Пољуби ми децу! Ако Бог да, ноћас ћу знати... Не могу да спавам, као обично. Дабоме да сам узела лек... Но, узалуд! Ето, боли ме то. Шта могу! Добро, лаку ноћ, мали мој. Нека ти је Бог у помоћи, теби... И свима нашима. Ма где да су!

Спусти слушалицу, расејано настави да пребира по папирима у секретеру. Чита.

"Као срећна мајка рођењем прошлих дана и деветог сина слободна сам као сирота поднијети Вашем Величанству приложени новински извештај о мом мукотрпном порођају, молећи Ваше Величанство као мајку и заштитницу свију југословенских жена, да би благоизволило указати своју Превишњу пажњу напрама моме деветорођеном сину пошиљком најпотребније рубенине с којом оскудјевам. Захваљујући се унапријед на материнској пажњи Вашега Величанства као срећна мајка са својих девет синова вапим молитвом свевишњем за здравље и срећан живот Вашега Величанства и Узвишеног краљевског дома. Мара Ратковић Аћимова, село Бањевци, општина и срез Требињски"... Колико ли је само било оваквих мајки?... Ако се моја материнска срећа помножи са троструким бројем Мариних синова... Колика ли је то срећа била? Само мајка може ту срећу да разуме... Моја три мала дечака, то је био довољан разлог све моје среће и радости. Сандро и ја смо уживали у нашим синовима као све остале српске породице, наши дечаци су расли весело и слободно, дружећи се са осталом српском децом, примајући од њих све дечје несташлуке које дете мора да зна... А ја сам бдела над њима, поносна и радосна, и ништа ми није било тешко. Одгајала их, хранила, купала, мазила, бивала сам пресрећна с вечери док их је први сан хватао у полумраку дечје спаваће собе. Само мајка зна срећу и мир дечје собе с вечери...

Тихо, Краљица певуши, као у сећању, стару српску успаванку. Можда та мелодија и певушење долазе и из звучника.

Тек када деца одрасту, мајка увиди колика је разлика између благословеног мира дечје собе и великог немира њиховог одрастања... Никада више нема те спокојности, тог потпуног предавања између мајке и детета које у том тренутку сасвим зависи од ње... Само срећне породице знају за овај мир... А све срећне породице, каже Толстој, личе једна на другу... А све несрећне, кажу, сасвим су међу собом различите. Познавање те среће чини да човек, касније кад та срећа буде прекинута, уопште и може све то да преживи, да настави живот тамо где је прекинут, да не поклекне пред толиким болом... Касније, кад смо се раздвојили... Кад Сандро више није... Кад и Петар више није био с нама, Томи, Енди и ја смо покушавали да задржимо исти начин живота, да имитирамо наше заједничке мале породичне прославе; Петар је долазио и ми смо покушавали да све буде као пре... И

скоро да смо успевали у томе... Само нам је, некако, мање места и мање времена било потребно за то... Сандро је знао сатима да се игра с дечацима... А ја сам се осећала заштићеном, срећном... Као да сам опет и сама дете и да сам тамо, у Румунији, с родитељима, браћом и сестрама, безбрижна и без искуства које доноси живот...

У фону нека дечја румунска песмица, на народне румунске теме. Краљица устане, из неке фиоке, комоде, сандука... Вади део румунске народне ношње, разгледа га с интересовањем.

Мајка је била необично лепа жена... Увек ми је изгледала као филмска дива... Дуге плаве косе, дивног стаса, склона екстравагантном одевању, моја мајка, румунска краљица Марија, унука енглеске краљице Викторије, на свакога је одавала утисак лепоте, светлости, музике... И сама веома музикална, приређивала је у нашем дому, румунском двору, незаборавне вечери музике...

Однекуд, румунска музика, познатих композитора, Ђорђеску или Илијеску.

На концертима се скупљало много света. Читав дипломатски кор... Моје сестре, Јелисавета и Илијана, моја браћа Карол и Никола... И мали Мирча... Наш несрећни мали брат кога смо изгубили када је имао једва пет-шест година... И данас се понекад сетим малог Мирче. У свим великим променама у мом женском, материнском, у мом животу жене једног краља, увек се, некако, врати мисао на малог Мирчу... И тај огромни бол, кад смо га изгубили, као да се сваки пут поново сабере са још једним болом... И човек онда мора поново, све од почетка, да преживи... Да преболи. И да живи даље.

Румунска класична музика, можда с певањем.

Иначе је у нашој кући било весело, бучно... Отац и мајка су често позивали много деце наших дворских службеника на биоскопске представе... Филм је тек био ушао у моду, и ми смо, у нашем великом холу, седећи на врху степеништа, где је на подсету било намештено неколико столица за оца, мајку, и нас одраслије, ми смо гледали филм на белом платну простртом на зиду, у дну степеница. А мали, моја млађа сестра и брат, као и много деце из дипломатског кора и са двора, они би поседали по степеницама, и уживали у филму... Ако је филм био за њих... Снаха једне Кармен Силва, моје баке, краљица Марија од Румуније, била је жена која је

знала сваког реда. Некако се, уз велике муке, отргла испод утицаја и гвоздене руке оличене у исто тако гвозденом реду баке Кармен Силва, која је, ето, у својој бујној личности спојила осећај за неуништиви ред и таленат за писање литературе, чак помало сладуњаве... (*Смеје се, сетно*) Када бисмо излазили, званично, као краљевска породица, сви бисмо обукли румунску народну ношњу, од најстаријег до најмлађег... Традиција се у нашем дому не само поштовала, него и волела... Све те ситне предмете из румунског народа, ми смо желели да отргнемо од заборава, употребљавајући их и тиме им дајући на значају. Одакле се, само, ово нашло у мојим ковчезима? (*Показује на део ношње*)

Чује се жубор дечјих гласова, који нешто чаврљају на румунском или француском.

Румунски, француски, енглески, немачки, касније српски... Све се то, помало, помешало у мојој глави... Сваки је језик остао тамо где је био... Румунски у мом детињству, енглески везан за мамину фамилију, немачки за очеву, француски смо говорили у кући и са дипломатама... А српски... Он је остао везан за највећи, најзначајнији део мог живота... За Сандра... И за децу...

Можда неки део, оригинално снимљен, ако постоји, говор Краља Александра, ако не постоји, онда само смех. Мушкарац, жена и деца.

И кад бисмо, обучени у народне ношње, излазили на велике параде у Букурешту, показивали бисмо се јашући на коњима, што смо сви необично волели и од детињства учили... Јахање је дуго било моја страст. Увек сам жалила што морам да јашем, у јавности, онако како јашу жене, са обе ноге на истој страни... Молила само, само једанпут, оца да ми дозволи да јашем у јавности онако како јашу мушкарци... Како сам јахала кад бих била сама... И није ми дозволио. Кармен *Силва* је у свему имала свог наследника. (*Смеје се, са симпатијама*) Кад је човек млад и члан велике породице која срећно живи... онда му и велике светске катаклизме изгледају природне и он у њима учествује као да је логичан, органски део њих самих. После идиличне младости испуњене интересовањима за науку, нарочито физику и хемију, склоностима за сликање и вајање, дошао је светски рат и ја сам у њему сасвим логично нашла своје место, у болницама које је моја мајка организовала, за рањенике, у којима смо мајка, сестре и ја до изнемоглости радиле

као болничарке... Младост је преко свих тих година прострла прозирни вео... И ја се свега тога, чак и Мирчетове смрти, сећам као кроз сунчану, светлу копрену...

Нека корачница.

А онда је, сада ми се чини, после много, много година мога живота... Као да сам то очекивала... А живела сам као дете, чиста и просветљена породичном срећом... Онда је дошао Александар.

Нека љубавна, српска, старинска песма. Краљица је или певуши, или та песма долази из звучника. Краљица се стидљиво смеје.

Неко се већ потрудио, пошто је моја мајка одлучно одбијала да ми говори о томе за кога ћу се удати... Неко се већ потрудио да ми на званичној вечери испричоведа... (*Смеје се са дозом ироније*) Да је краљ Александар "млад, а велики јунак, да је ујединио своју земљу водећи војску кроз велике ратове, да је ратни херој, прослављени војсковођа кога народ обожава... Али да је, ето, сам у своме краљевском дому, без икога ко би му био срцу драг... А како је необично осећајан човек, то му веома тешко пада... То, наравно, нема никакве везе са мном, но краљ је, заиста, веома усамљен и дешператан... А да то није заслужио..."

Засмеје се, гласно.

Неки музички фон који ће померити причу из реалности.

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

Имате веома леп врт око палате, Ваше Височанство... Било би ми велико задовољство да га разгледам.

РУМУНСКА КРАЉИЦА МАРИЈА

Хоћете ли да га разгледате? Заиста има много егзотичног дрвећа... Можда вас неко поведе у обилазак? Желите ли?

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

То би било дивно, захваљујем на пажњи, Ваше Височанство.

РУМУНСКА КРАЉИЦА МАЈКА

Можда... Миљон, драга... Можеш ли ти? Желиш ли ти?

МИЊОН (КРАЉИЦА МАРИЈА)

Да. Веома радо.

Насмеје се. Сетно уздахне.

Боже мој, каква је то шетња била! Шетали смо и разговарали... Сандро и ја смо до краја нашег заједничког живота говорили француски... Сандру је практично, било свеједно да ли говори српски или француски... Ја сам касније научила српски, због моје деце, и због тога што сам желела да знам језик народа са којим живим, али Сандро и ја смо увек наставили да говоримо француски... На том језику смо били најближи... Сандро је причао, ја сам га слушала, онда сам ја причала, а он је слушао... И све је било тако природно и лако... Била је то једна дуга шетња у којој смо готово све једно о другом сазнали... Тако. Сасвим природно. Као двоје младих који се први пут срећу...

Нека српска љубавна песма, тихо.

РУМУНСКА КРАЉИЦА МАРИЈА

Па, драга Миљон, како је било у шетњи? Како ти се свидео Краљ?

МИЊОН (КРАЉИЦА МАРИЈА)

Веома је интелигентан. И дивно говори француски...

И даље српска љубавна песма.

МИЊОН (КРАЉИЦА МАРИЈА)

Краљ ме је питао да ли хоћу да се удам за њега...

Пауза. У њој, српска љубавна песма.

РУМУНСКА КРАЉИЦА МАРИЈА

И... Шта си ти одговорила... Миљон?

Српска љубавна песма, потраје.

КРАЉИЦА

(Једноставно) ...И ја сам рекла да хоћу.

Српска љубавна песма, доминира.

Велики зидни сат откуца неколико пута. Ноћ одмиче.

Краљица Марија нешто ради, пребира по својим списима или напросто седи, чекајући да прође ноћ у којој ће бити донесена одлука о месту где ће бити сахрањена.

Краљица, опет, из своје шкриње вади нешто што је у вези с њеним венчањем, део одеће или венчану фотографију, која је свима позната.

КРАЉИЦА

(*Одмахне руком*) Све је то био један сан... Ја памтим само буљук девојака које су ме дочекале на улазу у Београд. Издалека сам их видела са командног места на броду, где сам стајала. Биле су обучене готово исто као ја, биле су и мојих година... Као букет, стајале су на обали и махале, а косе и хаљине су се вијориле око њих... Одмахивала сам им, пуна неког неизрецивог узбуђења, оног које, ваљда, познаје свака млада коју младожења очекује, да пођу у цркву... Памтим још, а све остало је прогутао заборав, Сандра како ме дочекује на пристаништу, памтим његов поглед и онај његов надалеко познат благи осмејак... Онда сам знала... (*Стидљиво се насмеје*) Моја прабака, Енглеска краљица Викторија, знала је, једина у нашој породици, за такву љубав... Волела је свога мужа таквом љубављу, да после своје смрти, није желела да буде сахрањена у Вестминстеру, уз остале краљевске личности, већ је оставила завештање да, чим умре, отворе њен секретер и прочитају шта у одређеном документу пише... Чим је Краљица Викторија издахнула, неко се сетио, и одмах су отворили секретер. У документу је писало само једно - да Краљица жели да буде сахрањена поред свога мужа. А ја? Да ли ћу ја икад почивати поред Сандра? Често размишљам о томе, да се та љубав, моје прабаке и мог прадеде поновила... Као да је поново оживела, а почела је тачно онога тренутка када сам видела Сандра како ме чека, док моја лађа пристаје уз београдске обале...

Ако Бог да, ноћас ћу сазнати!

Неки део музичког црквеног обреда, појање, можда "Боже правде" и тадашња румунска химна... Нешто врло свечано.

Све је прошло као трен, као сан...

Телефон реско зазвони.

Енди? Не, не спавам... Знам да је касно. Откуд ти? Добро си? Енди, сећаш ли се... Шта сам хтела да те питам?... Да! Сећаш ли се ти како си, а ниси имао ни пуних пет, како си рекао једној од мојих дворских госпођа, држећи врата: "Само после вас!" (*Срдачно се смеје*) Сетила сам се тога пре неколико дана, онда када сам видела ужасну гужву на улазу у једну трговину... И онда сам се стила тебе, онако малог и нежног... Како држиш та врата... То ниси могао чути, то си ти некако сам...

Да? Сећаш се? То је била госпођица Бела? Да, да. Добро сам, Енди. Мање боли, да...

Исто је онако, кад ме већ питаш, Енди, као онда када је у нашу сеоску кућицу... Види у ком стану ја овде живим, Енди... Па зар је то краљевски апартман који одговара представи у народу?! Две собе и кухиња! Многи Енглези, обични људи данас живе... Па, боље, то мислим! Е, онда, када је у нашу кућицу банула наша будућа снаха... Сећаш ли се? Александра... Ма, пре, пре, много пре! Тек су хтели да се заруче, Петар је био тако заљубљен... И она, Аспазија, њена мати... Ето, сетио си се! То је био тај бол који осећам сада, понекад. Онакав, када више ништа не помаже... Не, не, дечко мој, не верујем да је то душевни бол... Па добро, има ту и истине... Када душа боли, човек не може више... Тачно. Но, и тада... Не, заборавио си. Ја нисам била на венчању... Били сте ти и Томи... Однели сте порцелан... Видиш? А шта сам ја рекла? И да ли сам била у праву када сам га преклињала да сачека? И - на шта је изашло? Енди, мали мој, запамти ово: не каже народ узалуд, да, ко се жени на брзину, каје се натенане! Е, па, изгледа да је стварно тако! Уз сву нашу емигрантску тугу... Још и то! Шта ћеш, млад, неискусан... А около они који му... Који нам желе зло. Шта ћеш. Још ме то боли... А јетра? Да, да... То сам почела да ти причам... Не могу да спавам. Тако... Не могу... Али, Енди... Слушај ме...

Краљица слуша неколико тренутака.

Не брини, дечко мој... Мање је, мање... Да, доктори кажу да је јетра. Не знам, заиста не знам... Не, не бдим због тога. Просто, не могу да спавам... Са годинама, сан одлази, мали мој... Мали, мали, како да не! Ето, ту сам, размишљам... И све ми се чини да смо опет на Бледу, сви ми... Ви се купате, трчите, а Сандро и ја вас посматрамо и уживамо у вама... У том трену смо обични пар родитеља, који стоје над срећом својих дечака... А после се, Енди, је ли, све променило... Петар? Рекао ми је Томи... Поздрави га, ако се јави... Бог те чувао, Енди. Лаку ноћ, мали мој.

Сат откуца неколико пута. Карактеристично. Ноћ одмиче.

Живот се наставља, упркос великим догађајима, несрећним и срећним.

...Живели смо као све велике породице, водећи рачуна о свему, као у сваком домаћинству... Дани су се смењивали, препуни обавеза, задужења, разговора са

рођацима, пријатељима... После вечере, дуго смо још седели у салону, и разговарали уз кафу... То вечерње опуштање свима нам је било потребно, тада смо били једна породица која, с вечери, разговара о кућевним стварима и планира будћност... Сандро је, после свих обавеза и напора, а његово здравље није било најбоље, увек налазио нову снагу за те наше вечерње седељке... "Требало би бар да скрати седење увече у кругу породице, а то потраје и до једанаест сати", приговарао је министар Нинчић, с разлогом да Краљ расипа своју снагу. "А када бисте хтели да будем с породицом", питао је Сандро, "дан је за рад"...

Слика Краљице са Петром, Томиславом и Андрејом на секретеру. Дечаци сами, њихова деца. Доста слика.

Толико се природно и једноставно живело, да, кад сам била у последњим данима трудноће, умало нисам, због те наше породичне једноставности, направила несрећу... (*Смеје се, забављено*) Доктори су саветовали да ја раније пођем на починак последњих дана моје трудноће, носила сам своје прво дете, Петра... Моја бака, Кармен Силва, особа јаког реда, и моја мајка, румунска краљица Марија, у мени су имале ваљаног наследника: речено, учињено! Пођох после вечере на починак, једним дугим ходником који је у Двору водио до моје спаваће собе. Била је ноћ, а како сам ја знала пут, нисам ни укључивала електрику, све сматрајући да пут врло добро знам и по мраку... Да, да... Представа о Двору је уобичајено таква да све блешти, сија, да се све прелива у светлости и богатству... Не... Живело се једноставно, рекло би се, скромно, по мери нормалнога човека... Светло бисмо укључивали кад уђемо у неку одају, а искључивали кад из ње излазимо... Као сав свет... И, идем ја тако тим мрачним ходником, тешко већ ходајући пред блиским порођајем (а носила сам престолонаследника и то ме је још више оптерећивало), кад, иза једне завесе, испаде пред мене забрађена прилика, завијена у некакве чаршафе, мрачна одозго до доле... Са подигнутим рукама. Вриснем, заведем се... Паднем. Можда сам, изненађена, чак и свест на тренутак изгубила... Дотрчи Сандро, остали, сви се око мене окупе... (*Смеје се, слатко*) А то је, заправо, био неко ко је хтео једноставно да се нашали... Ето, да сам бар то светло укључила... То би и била шала... Овако... Могло се све трагично завршити... Онда сам, с Божјом помоћи, родила мог Петра... Тога шестог септембра 1923. године све је око мене и у

мени било јарко, весело, расцветано... Ређали су се весели догађаји... Сандро је био изван себе од радости... Павле и Олга су се венчали, а млада је, као "накоњче", мислим да се то тако зове, држала мога малог Петра... Беба је добро напредовала, и ми смо се сви радовали... Касније, наша три сина, Петар, Томислав и Андрија, и Павлова два, Никола и Александар, чинили су бучну дружину која је још више повезала наше породице... Крштење нашег Петра и венчање Олге и Павла су се поклопили и заувек нас, ионако блиско повезане, спојили...

Застане, сећајући се. Музика.

Мој девер, кнез Павле, одрастао је са Сандром, његовом сестром и братом у Женеви... Као рођена су браћа... Врло су били блиски и поверљиви... Касније, кад се... Несрећа... Догодила, преузимајући намесништво, Павле ми је рекао: "Када сам чуо кобну вест, нисам се бринуо о појединостима, желео сам само да схватим чињенице, како бих одмерио консеквенце." Кнез је образован човек, веома обавештени љубитељ уметности и човек од укуса. Увек ми се јави с неког од својих многобројних путовања по Европи... Није било странца који, пролазећи кроз Београд, није свратио у Музеј који је Кнез основао усред града, у једној старој српској кући. "Музеј кнеза Павла" је скривао вредно уметничко благо једне младе престонице која задовољава и најпрефињенији укус. Оно што је мене импресионирало, то је посебно добро постављено југословенско вајарство... И сама сам покушавала, у неким периодима мога живота да вајам... (*Смеје се*) Покушала сам, чак, што кажу да је најтеже и најређе, да вајам карикатуре неких мојих пријатеља, у глини. Моји су се пријатељи сложили да у тим карикатурама није било ничег злобног, подругљивог, оне су биле, кажу, тачно оно што карикатура треба да буде: упрошћене, па преувеличане, карактеристичне црте неке личности... Госпођа Бета Вукановић је, наравно, такође правила карикатуре... Но, њене су биле више... Тако... Тако, било је и увређених, да. На моје су се, сећам се, сви слатко смејали... Ето, ништа од тога није остало... Уметност је остала моја велика љубав... Када бих отварала изложбе, а нарочито сам волела Уметнички павиљон "Цвијета Зузорић" у Београду... Осећала сам се увек поново младом... Ево, и овде, у Лондону... Свака изложба нечега новог у уметности... За мене је као нека друга младост.

Гледа слике своје деце, пребира по својој фиоци. Чита.

"Материнско удружење у Сарајеву отвара 8. марта ове године свој нови Матерински Дом у Сарајеву, у коме ће се смештати сиромашне, трудне жене око порођаја, напуштена деца... Усуђујемо се замолити Ваше Валичанство да нам благоизволи поделити прилог за издржавање овог Дома... Надамо се да ће Ваше Беличанство као Велики добротвор хуманих установа и овом приликом..." Толико је било деце у Србији, а ја сам хтела... Хтела сам свима њима нешто лепо, нешто добро да учиним...

Однекуд, песма "Марике" коју су ђаци певали када би Краљица долазила у школу.

Па ипак, моја је главна дужност била у Београду, а и моје велико задовољство, да походим школе и да видим како деца у њима уче и како живе... Волела сам те главице које су стајале у реду и чекале да се с њима поздравим. Њихова песма је за мене била најлепша музика, извирала је из невиних дечијих грла... Моја деца су такође певала, и ја сам ту њихову песму волела, као нешто природно, као птичије певање...

Још мало, иста песма.

А на Материце, велики празник, позвала бих, у немогућности да позовем баш сву децу из београдских школа, позвала бих оне најмлађе, са петицама и четворкама (да би имали воље да што боље уче) и приређивали бисмо свечаност, у којој би деца мени извела неку приредбу, а ја њима поклањала дарове, већ како то обичај при Материцама налаже... Свако дете би долазило код мене и везивало би ми конопчићем ноге, тако мора, то и код куће раде са својим мајкама, ја бих га онда даровала слаткишима, воћем, орасима, а онда би ме Томислав и Андрија одвезивали, да би ме опет следеће дете везало, и тако... Много смо се сви радовали том обичају, било је ватрених искрица у дечијим очима... Деца су била срећна, моја и сва остала деца.

Телефон.

А, ви сте, господине Аћимовићу... Томи вам је рекао да не спавам? Ево, поспремам неке своје хартије... Не знам, заиста... Није у мојој природи, разумете? ... Све се у мени опире тој књизи. Ја, драги господине, не могу то тек тако да опишем.

И даље је све то за мене живо... То је људска природа, мислим... И Сандро ми је увек, као највећи комплимент, говорио: "Ти си, заиста, права Балканка"... То сматрам разлогом, јесте... Моје је, господине, да живим свој живот и да се старам о својој деци. Да сачувам успомену на све који су за мене још живи... И да волим Југославију... Сада, као некад. Моје је да је волим... Не, не, ви моје мишљење знате... Оно свакако није да било кога и било због чега треба, не дај Боже, сатирати!... Ја сам, такође, мени је тако речено, чула сам то и сама: "Кад се вратимо, ми ћемо њих да сатремо и да поново буде..." Не, ја тако не мислим! Ви само знате, толико смо о томе разговарали! Моја деца и ја... Ми мислимо да, не "када" него "ако" се моја деца једном врате у домовину... Да све треба заборавити... Помирити се са свима, на неки начин. И онда, заједнички, да покушају да васпоставе нешто... Тако ја мислим... Сви заједно... Ђаво, господине драги, није никада само црн... Нити је све тако једноставно... Све то треба поново... Заједно... Без "сатирања", јасно је... О томе, на тај начин, ја не желим да разговарам!... Но, па ви знате моје мишљење и о томе. О себи, моме мужу и мојој деци... Зашто бих ја о томе говорила? То су, дозволите, ипак, породичне ствари... А о Сандровој владавини... О његовим државничким стварима... Па, ја се ни онда нисам... То је било увек веома далеко од мене... Мој дом, моја деца... Остале обавезе према народу... Но, зашто бих ја, сада, после свих ових година... Не, не, ја не желим ни да правдам ни да осуђујем. Нека то време, нека историја која ће доћи каже то, сама. Без моје помоћи! Да, да... Не, нисте ме узнемирили. Лаку ноћ.

Помало растројена, Краљица спусти слушалицу и прошета. Говориће резигнирано.

Но, па, зашто бих ја правдала Сандра због очигледне намере да потпомогне јединство Југославије... Историја ће тек рећи свој суд... Онда бих морала да каже, оно што мислим и о ономе што Павлу стављају на душу... И о његовој очигледној намери да се крвопролиће избегне... Праве одредбе тог Тројног пакта тек ће се тумачити! Да ли га је ико, заиста, озбиљно и пажљиво прочитао?! Та забуна је једноставно немогућа!...

А Сандро... Зар ико зна како се Сандро осећао онога дана када су славне српске заставе из Куманова и Битоља, које су уливале храброст српској војсци за

време повлачења преко Албаније, биле свечано смештене у цркви на Опленцу, поред Карађорђеве заставе, да би се ова, српска, заменила југословенском за коју су Срби сматрали да нема своју историју?!... Да ли је било Србина који тада није био рањен право у срце?! Није ли то било неко стављање тачке на крај српске историје?!

Она, пометена, направи неколико корака. Као да ће узети папир и своје налив перо. Застане. Говориће узбуђено.

Само уверење да је та жртва велика и за Краља колико и за њих, нагнало је ратнике да то прихвате... Био је шести септембар, рођендан нашег Петра... Пошто је извршио смотру трупа, Сандро је лично приступио замени застава... (*Као да брише* сузу) Заставник једног пука рекао ми је да су старим официрима очи биле пуне суза... (*Скоро јецај*) И да је Краљу дрхтала рука...

Покушава да се прене, остави хартију и оловку.

Било је у Сандровој природи да енергично, без оклевања и прихватајући последице својих поступака, извршава одлуке које је донео после дужег размишљања. Држала га је његова храброст, надахнуће, чини ми се... Безгранична вера у своју звезду и снага амбиције. Сандро, Сандро... Опасност за себе лично, никада га није могла скренути с пута који је одабрао... Данас сматрам, са овим искуством, да је у Сандру био визионар, иако, пре свега, стваралац коме тешкоће не чине препреке... "Краљ је радо прихватао да се разговара о његовим мишљењима, али није прихватао да се дискутује о његовим наредбама", говорили су бројни представници опозиције... Ето, шта бих ја могла да напишем у својим сећањима, до да је Сандрова заслуга била у томе што је умео да жртвује своје личне наклоности интересима државе! Па, допало се то неком или не! А ја? Како бих ја, као његова жена и сапутница, могла да мислим различито?!

Сат неколико пута откуца. Ноћ одмиче.

Тако... Дечаци су расли, ми смо их волели, они су волели нас... Имали смо децу, једно друго, дивну фамилију. Путовали смо и дружили се са светом. Сандро је налазио времена да буде са нама, био је пажљив и осећајан... Приликом једне од мојих болести, када сам имала јаке болове у јетри, а његов пут за Француску је врло приближио, рекао је министру Двора: "Једна жена, толико пати! Не

заборавите, обавештавајте ме, све време пута!" ... Посећивали смо манастире, школе, туђе нам је било свако секташтво. Ми смо били верници, што никако не мора значити да смо били затуцани!

...Ми смо чврсто веровали у супериорну, или барем једнаку вредност византијске културе и уметности. У томе је Сандро био прави Србин. Оно што није народно и национално, не може бити супериорно. Држали смо до употребе ћирилице. Заговарали смо византијски стил у архитектури. На несрећу, њему није пружало довољну помоћ православно свештенство, често непросвећено, без амбиција... Било је међу њима људи од праве вредности, али то је мањина. Колико пута смо, током путовања кроз Југославију, а посебно кроз Србију, и то стару Србију, на југу, где се налазе православни манастири, колико пута смо били тужни, а и шокирани равнодушношћу попова, у већини простих сељака, пред уметничким ремек-делима која се чувају у већини тих старих цркава: ту су фреске сликане живим бојама, ту су запаљене свеће које се диме пред древним иконама, књиге из првих векова штампе чије стране се окрећу прљавим прстом и чије се корице и поставе не чувају! ... После мог детињства и младости, после великог настојања мојих родитеља, румунског краља Фердинанда Хоенцолерна и моје мајке, краљице Марије, да се све што је могућно отргне од заборава и сачува изворно румунско народно благо, после наших излазака у народној ношњи, све да би се показало да је она најсветија, најлепша, најбоља... То је за мене био прави шок. И више од тога. Незнање, а то поражава*!*

...Ето, а ја сам била и остала део свега тога, и то ме и данас, стару жену, мајку одраслих синова, Краљицу Мајку једне несрећне земље боли и ја о томе не могу да пишем. "Права Балканка", рекао би Сандро, и била сам срећна. Сандро l`a dit, "Сандро је рекао", било је и остало моје "вјерујy". Не могу!

Краљица из своје шкриње извади црни вео.

Јави се одређена музика. Можда реплика на неки погребни марш.

Краљица се нагло озари, прене се.

... Зашто се сада, када сам болно свесна да се све одавно завршило, зашто се баш сада, у овом часу, сећам Кемал-паше? ... Толико различит од Сандра, али такође, одушевљени патриота, амбициозан и динамичан! Сандро је увек после

говорио о Кемал-паши са симпатијама... Савршено су се сложили, Сандро и Кемал-паша. Чак се и говорило, добро се сећам, о нацрту плана о војној конвенцији и тајном споразуму између њих двојице, чија је једна клаузула предвиђала и аустријску независност. Сандро је увек говорио, рекох, о Кемалу, с много симпатија...

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

Ја га волим... Тог генијалног човека који сјајно схвата потребе свога времена и води титанску борбу да томе прилагоди свој народ. Личност Кемалова је створена од грандиозних потеза, то је права фреска! ...То је једна племенита раса, историја Турске је упечатљива!

Краљица се само спусти у фотељу, одахне, као неко ко има болове.

Покушава да савлада тај бол, онда, уз мало воде, попије неки лек.

КРАЉИЦА

Остала ми је дивна успомена на пријем који нам је био приређен у Истанбулу... После вечере, која је била служена на златном посуђу, и трајала два дуга сата, играли смо покер, Кемал, Сандро и ја, скоро до поноћи... Кемал-паша је био весео, грлио је Сандра, указивао нам велику пажњу... Онда су нас испратили, јер се свако добро друштво мора на крају разићи, до нашег брода... А онда се (смеје се), сва турска свита вратила у двор и, пошто су се даме повукле, празновање се наставило скоро до четири сата изјутра... Ето, увек када ми се срце стегне и када се сетим да... Сандра више нема... ја се, некако одмах, и не знам због чега, сетим и те дивне ноћи са Кемал-пашом, у Истанбулу... Као да је та невероватна енергија двојице државника, та њихова природност и непосредност, та једноставност нашег дружења замена за све оно што је убрзо нестало... Само сећање на то као да ми блажи душу и даје ми неку снагу... Чудно је то.

Краљица развија свој црни вео. Пакује га.

Кад је Кемал-паша сазнао за Сандрову смрт, био је веома ожалошћен: наредио је да му у кабинет донесу сточић за играње, за којим је играо покер с покојним Краљем, затим се повукао и више га нико током вечери није видео...

Некаква посмртна звона, злокобно и тужно.

Приближавао се датом предвиђен за Сандров полазак. Он је управо био однео једну дипломатску победу у Софији. Био је радостан. Српско-бугарско приближавање било је његово лично дело... Пријатељске и савезничке силе су му због тога честитале, чак и Енглеска чија се штампа показала доста млаком, кад је било у питању побољшање односа између две јужнословенске државе... "С једним таквим успехом" казао је један опозициони министар који је, као и сви стари Срби, гајио дирљиву слабост према свом Краљу, "Александар неће изгледати у Паризу као мало ђаче коме ће очитати лекцију!"

Краљица се скупи у фотељи, нагне се напред, као под боловима. Говориће као нарицаљка.

...Сандро се спрема на пут... Било му је стало да посети гробље где су сахрањени Солунци... Путује на разарачу "Дубровник", морем.

Краљица се још више савија. Мукло.

Разговарамо о униформи коју ће носити у Марсеју... Инсистирам да обуче униформу адмирала.

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

Али, то је униформа која ми је неудобна. Еполете ме терају да истежем врат!

КРАЉИЦА

(*Тихо, као наричући*) Ниси у праву, Сандро... Адмиралска униформа ти стоји као саливена, али, мени се чини да се ти осећаш угодно само у војничкој, ратној униформи... Твој последњи снимак у адмиралској униформи су сви, после, оценили као један од најлепших... Последњег лета, његово здравље није сасвим добро... Има само 49 килограма. Преморен је. Једном свом блиском рођаку говори...

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

(*Уморно*) Волео бих да сам се већ вратио.

КРАЉИЦА

Пратимо га на "Дубровник" Павле, Олга и ја... Сврађамо у нову вилу у Милочеру... Све је под некаквом сенком... Сврађамо у цркву манастира Савина...

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

По примеру старих капетана дуге пловидбе из Боке, желео сам да посетим ову цркву, да у њој упалим свеће и да се помолим Богу, да ми буде на помоћи све до искрцавања.

КРАЉИЦА

(*Набраја, очајно*) ... Грешком, оглашавају се погребна уместо свечаних звона. Сандро се поздравља са мном, грли Олгу и пружа Павлу руку: "До скорог виђења", каже Павле...

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

(*Као замишљен*) Ко зна?

КРАЉИЦА

(*Набраја, као да нариче*) ... Ја се, као омађијана, враћам на мост, не знам зашто...

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

Шта ћеш сад?!

КРАЉИЦА

(*Збуњено*) ... Заборавила сам да пожелим срећан пут заповеднику...

Пружам руку Павићу, и силазим као на туђим ногама. "Дубровник" испловљава, Сандро стоји поред ограде брода и гледа у мене. Ја стојим овамо, на обали, наслоњена на зид на молу... Гледамо се, гледамо... Гледамо... "Дубровник" нестаје у плаветнилу мора... Спремам се на пут возом. Наћи ћемо се у Паризу.

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

Хоћемо ли стићи у Марсеј у предвиђено време?

Нешто сасвим супротно од очекиваног. Некакви пуцњи, жамор, вика... Можда само јако, заглушујуће. "Боже правде".

Колодворска бука на француском језику. У свакој, једноставној реченици, на обавештењима помиње се град Лион.

Краљица, поражена, пресамићена, изгубљена у сећању. Сат. Ноћ.

КРАЉИЦА

(*Сломљено*) Министар Двора, Антић, рећи ће ми, после, у Паризу...

МИНИСТАР АНТИЋ

Окренуо сам лице на другу страну... Са мном је био један лекар... Требало ми је неколико часова да загосподарим својим осећањима. И да се припремим за свој болни задатак... Краљица је лежала и била зачуђена мојом касном посетом. Окренувши лице у страну, да се несрећна жена не збуни преда мном, обавестио сам је... (тешко) о атентату у Марсеју у којем је и господин Барту, француски министар спољних послова, био тешко рањен... Не мењајући у том тренутку тон, додао сам да су неке жене биле убијене, да је генерал Жорж тешко рањен, да је здравље господина Бартуа безнадежно и да је сам Краљ погођен мецима тих убица... Краљица је схватила... Држала је упорно подигнут поглед, али није плакала, затражила је од мене још неке појединости... Краљ се није мучио, рекох. (*Тежак уздах*)

Краљица, пресамићена, као под ужасним боловима, једва изусти.

КРАЉИЦА

Умро је на дужности. А то је смрт које је он достојан. Захвалимо Богу што се атентат није догодио у Загребу или у Софији! (*Дуга пауза, у којој се Краљица још више нагиње напред*) Зна ли народ код нас за страшну вест? Како ће га они оплакати тамо! Треба им, што је могуће пре, донети посмртне остатке њиховог Краља. Они га чекају, они на то имају право. А мој син, у Енглеској? Моја мајка треба да га обавести, јер је Петар много привржен баки која га разуме. Можете ли јој послати телеграм?

МИНИСТАР АНТИЋ

Затим, пошто се побринула о свему, Краљица је затражила да је оставе саму са њеним неизмерним болом. Било је четири сата изјутра.

КРАЉИЦА

(*Тихо*) Било је страшно гледати бол старог Сандровог слуге Зечевића који није напуштао одар вољеног господара до дана сахране. Министар Двора, Антић, је наредио да га не удаљавају одатле ни за време пута, ни за време службе Божије под отвореним небом у Загребу и Београду, па чак ни за време сахране. Он је *пратио*

свог господара, идући уз господина Антића, придржавајући се топовског лафета који је преносио ковчег. Служио је Сандра тридесет година и више, још од када је проводио немирне дане и ноћи лечећи младог краљевића који је био оболео од тифуса. Зека је био стари, тврдоглави сељак, празноверан и одан... Сви смо га веома волели... Кнез Арса, Сандров стриц, бацио му се у загрљај, плачући...

СЕЉАК

(*Плачући*) Авај!... Од кога сада да потражим савет и коме да проговорим о својим бригама?! Шта сада да радим кад Њега више нема, са којим сам о свему говорио?!

КРАЉИЦА

... Зека је био тако несрећан, да, ако би му неко казао, Зеко, не преостаје ти ништа друго него да се убијеш, он би то учинио истог часа, с олакшањем да је нашао лек за свој неизмерни јад... Савршено добро сам разумела Зекин бол... Исто тако сам била несрећна само ја... А требало је мислити и на децу, за Петра је то био страшан шок... "Само тата може да буде краљ", плакао је мали јадничак... Томи и Енди су такође схватили. Наша љубав коју смо им поклонили, учинила је све што ја нисам могла у том трену... Остали смо сами...

Куцање зидног сата. Касна ноћ. Куцање сата се претвара у звоњаву погребних звона.

Многи сељаци су путовали шездесет, или сто километара на колима, пешице, да би стигли у Београд... Капетан разарача "Дубровник" ми је рекао: "Чинило нам се да пролазимо кроз јецаје, дуге јецаје"... Немачка је упутила златни венац са натписом: "Немачка војска скрхана болом свом старом противнику"... У свечаној сали пресвученој црнином, у Старом двору, у подножју простог белог крста, стоји краљев ковчег напола прекривен заставом и осветљен са шест свећа. Један свештеник иза крста тихо чита молитве. Зека стоји сломљен болом, и тихо плаче... Док маса пролази, официри и војници јецају...

Моја мајка, Петар и ја, са многим другим људима, идемо улицама Београда у Стари двор, где Краљ лежи на одру. Непосредно уз уздигнут ковчег стоји шест официра, по тројица са сваке стране ковчега, држећи испред себе своје сабље, окренуте ка земљи. По страни од њих стоје у два реда гардисти са спуштеним

главама док у рукама имају оборене пушке. Сви стоје као кипови и једини знак живота су им сузе које се сливају низ образе... Три дана, ожалошћени народ пролази поред свечаног одра... Ујутру, на дан сахране, Петар и ја одлазимо у Саборну цркву, где су донели ковчег... Придружујемо се скупу који је скрхан болом; опело служи Варнава, патријарх Српске православне цркве... У жељи да одају почаст великом и храбром човеку, чији непријатељи нису нашли други начин да га уклоне, до да га убију, ту су: војвода од Кента, румунски краљ Карол, бугарски принц Кирил, грчки принц Павле, аустријски војвода Антон, председник Лебрен, маршал Петен... Војвода од Сполета, италијански престолонаследник... Маршал Геринг.

Целокупна влада, чланови Сената и Представничког дома, генерали и адмирали, високи црквени великодостојници, много Сандрових личних пријатеља... Вагнеров посмртни марш из "Сумрака богова"... Црквена звона тужно звоне, поворка се полако креће ка станици главним улицама Београда, дуж којих је народ километрима и километрима клечао... Увек ћу се сећати тог призора... Маршал Геринг напушта своје место и одаје високу почаст непријатељском војнику, тако што предводи немачку колону у мимоходу...

Звона

Мој мали Петар, Краљ дечак, с пером на соколској капи, гледа право у заставе, војнике... Носим Велику ленту испод црнине, ходам за Сандровим ковчегом, поред мене Петар, са флором око руке... Наређено је да не буде музике. Али, ево војника 150. пука како ступају у збијеним редовима. На челу, пред музиком, шеф оркестра. На неколико корака иза ковчега, он даје знак својим штапићем. Брзо му прилази југословенски официр, наредба је изричита: "Нема музике!" Али, оркестар већ започиње мелодични "Поздрав мртвима"... Погребна песма пара срце, јечи у тишини криком... Ослобађа неизмерни бол...

Музика. Поздрав мртвима.

У аутомобилу, мој мали Томи, подиже руку капи у знак поздрава. Негде на раскрсници код "Лондона", заносим се. Осећам да ћу пасти... Ноге ме више не држе, све ме вуче земљи. Чујем мук. Видим мог малог Петра како одоздо, мали у соколској униформи, са флором око рукава, пружа ручицу да ми помогне. Ручица

се подиже горе ка мени, да ме придржи. Да ме подржи... Налазим снагу да се исправим... Петрова ручица остаје у ваздуху... Немам више снаге да је прихватим...

Следеће чега се сећам је већ Опленац, бела црква се уздиже над равницом, око Тополе. Пролећу авиони, звона звоне... Сељаци уносе ковчег у Маузолеј за који је Сандро желео да буде синтеза српске средњовековне уметности. Унутрашње здање од белог мермера покривено је фрескама, разнобојним мозаицима, репродукцијама фресака из старих српских манастира. Остајемо сами, Сандра спуштају у крипту. Наша породица и маршал Петен су ту. (*Плаче, јеца*) Не могу више да се уздржим, Сандро!!! Све се око мене врти у ковитлац. Знам само да седим у аутомобилу, и да ми мој мали Петар нежно милује руку. Сироти мој дечаче!...

КНЕЗ ПАВЛЕ

...Ја се захваљујем на Вашем поверењу, и можете бити сигурни да вас нећу разочарати.

КРАЉИЦА

(*Шапатом*) Бог ти платио, Павле...

КРАЉ ПЕТАР ДРУГИ (као дечак)

... Само тата може да буде краљ!

КРАЉИЦА

(*Очајно*) Драги мој дечаче! То си рекао када су те први пут ословили са "Ваше Величанство"... Мали, једанаестогодишњи дечак постаје краљ... Како сурово за једно дете...

Краљица брзо брише сузе, покушава да се сабере.

Годинама после... Покушавала сам да својој деци надокнадим ту суровост њиховог детињства радостима које сам само ја могла да им подарим... Седали бисмо у ауто, (*весело, живахно*) неко је био увек поред мене, мислим да је то била госпођица Бела Павловић, моја пријатељица... Да, да, онда је она у крилу држала малу Јелисавету, сасвим малу Олгину и Павлову девојчицу (Боже мој, како сам волела да је држим на крилу, после свих тих дечака - једна једина девојчица), а позади, на задњем седишту - петорица дечака! Моја три и Олгина два дечака! Онда сам брзо, брзо возила по парку на Дедињу, а они су се премеtали, вриштали, гурали

ме рукама и ногама, падали по мени - а ја сам цичала заједно са њима, викала, сви смо галамили - и била сам срећна! Наша су деца имала тако мало обичних дечјих радости, да је и ова, за другу децу обична забава, за њих била доживљај!... Чак и један дечак Краљ, мој мали Петар, имао је много, много муке да наговори једном приликом нашег старог шофера да му дозволи и провоза га дворским парком на предњем седишту аутомобила... Стари човек се дуго опирао, отац је убијен у атентату, човек никада не зна када је један Краљ у питању. Но, Петар је склопио ручице и усрдно молио и стари човек је закључио да му се у оквиру чуваних дворских зидова ипак ништа не може догодити! Дуго после тога, Петар је, усхићен, причао о томе како је то дивно возити се на предњем седишту и како дрворед мућевито пролеће поред аутомобила!

Уздахне, у веселом узбуђењу.

Године се нижу... Живот се, како - тако, одвија... Радим у свом атељеу, интензивно вајам... Родитељи, сестре, браћа ме посећују... Јелисавета, моја најстарија сестре, грчка Краљица, одбија да се врати из Румуније са мужем у Грчку... "Не волим да будем Краљица", саопштава мајци, прелепој краљици Марији од Румуније, снахи страшне Кармен Силва... Зачудо, Јелисавети успева да заувек остане у Букурешту, у својој кућици на крају града... (*смеје се*) Никада није дозволила да поставе завесе на прозорима њене куће... Уживала је у погледу на поља, који се пружао пред њом... Боже мој, како је мајка била љута због моје одеће! Она ми је просто наредила, мени, одраслој жени и такође Краљици, да морам имати ово или оно, а то мени, заиста, није било потребно... Моја је одећа увек била у савршеном реду и дуго ми је трајала... То ме, једноставно, није занимало. Никада нисам била кокета! Но, једном приликом, када је мајка јавила да за неколико дана стиже у Београд, (*стави руке на уста, смеје се као шипарица*) одмах сам, као послушна девојчица, наручила кројачицу, јер нисам смела, једноставно ме је било страх да дочекам мајку у старим хаљинама! Боже мој, каква је то гужва и брзина била, да се те две-три хаљине заврше за неколико дана! Али, мајка је била задовољна!

Куца сат, почне нека нежна музика.

Понекад сам, када осетим да више не могу да издржим ту ужасну самоћу без Сандра... Без деце која су тада већ била у Енглеској на школовању. Без Петра, који је, онако мали, имао своје обавезе... Ја сам онда одлазила на... (*тајанствено*) На своје место... А то је било једно месташце усред дворског парка, један квадратић земље оивичен жбуњем у који нисам дала ником да уђе, па је у њему природа била недирнута! Цвеће је расло као у пољу, боца је и ту царовала... Птице су певале као у гају, све је било дивље и дивно... Села бих ту, у жбуње... И мислила на прошлост... Поново смо били сви заједно, родитељи, сестре, браћа, пријатељи, Сандро, деца... Ја. Проживела бих, за тренутак, поново ту велику срећу... И живот као да је поново био могућ... Одлазила сам срећнија... Знајући да ту, у тај живот, увек могу поново да се вратим... У мом врту! А када би деца, Томи и Енди, преко распуста и о празницима долазили кући, приредили бисмо прави вашар са гостујућим циркусом... Код нас у врту! Поставили бисмо три велика стола, пуна разних слаткиша, служила се лимунада, за сваким од столова био је по један мој дечак и много, много друге београдске деце...

Неки звук циркуса, као када наступа кловн. Гужва, дечији узбуђени гласови, музика, топот. Краљица у томе ужива, озарено.

Ова бука се претопи, као природно, у узбуђене гласове одраслих људи. Велика гужва, демонстрације. Ако постоји у Радио-Београду аутентичан снимак демонстрација 27. марта, пустити то, ако не, онда снимити ову гужву, са паролама у првом плану: "Боље рат него пакт!", "Боље гроб него роб!", "Живео краљ Петар Други!"

КРАЉ ПЕТАР

"Ја, Петар Други, преузимајући престо Краљевине Југославије и своје краљевске дужности, заклињем се свемогућим Богом, да ћу изнад свега бранити јединство Нације, независност наше земље, целовитост наше територије, да ћу владати по Уставу и законима који су донети и да ће циљ сваке моје акције бити благостање мога народа. Нека ме води свемогући Бог. Амин."

Јако "Боже правде". Краљица веома, веома мирно седи, као да је заспала. Не реагује, спуштене главе.

КРАЉ АЛЕКСАНДАР

(*Тихо*) Чувајте Југославију!

Из уста Краљице, или из звучника, песма - стара српска тужбалица. Краљица лагано, за секретером, са телефоном на домаку руке, клоне. Сат јако куца. Лагано замрачење. Траје тужбалица. Траје. Као помен нашој Краљици, које више нема. Умрла је 22. јуна 1961. у Лондону и никада се више овамо није вратила, чак ни да почива поред свога мужа. Овим текстом, Краљица Марија се враћа у Србију.

Промена светла, лагано и врло дискретно. Тишина, јутарња. Часовник реско откуцава неки рани јутарси сат. Краљица се прене.

Телефон јако звони. Краљица нема храбрости да подигне слушалицу. Телефон зазвони још једном. Краљица узме слушалицу. Слуша, очајна.

Поново тужбалица, или нека друга карактеристична музика.

Краљица рида. Чује се српска тужбалица, јако.

Опленац, јун 1991.

Миодраг Караџић

ПРВА БРАЧНА НОЋ

комедија

Миодраг Караџић

Драмски писац Миодраг Караџић рођен је 1950. на Цетињу. Након завршене гимназије, дипломирао је на Економском факултету у Суботици. Аутор је следећих комедија: *То кад увати не пушта*, *Шта му је оно на главу*, *Ђекна још није умрла, а каће не знамо*, *Млада јес, премлада још није*, *Нек им је вјечна слава и фала*, *Само ви ајте, ми ћемо грактат и арлаукат*, *Јеси ли то дошо да ме видиш*, *Новогодишње венчање*, *Пријемни испит*, *Прва брачна ноћ* и других. Добитник је Ћопићеве и Нушићеве награде, а за комедију *То кад увати, не пушта* добио је награду за најбољу ТВ драму на ТВ фестивалу Неум 1987. године. Више пута је награђиван на конкурсима Радио Београда за радио комедију. Комедије су му извођене у готово свим позориштима и емитоване на многим телевизијама. Аутор је две телевизијске серије *Ђекна још није умрла, а каће не знамо* и *Волим и ја неранџе, но трпим*. До сада је објавио две књиге.

Монодрама *Прва брачна ноћ* премијерно је приказана 1991. године у КУД „Захумље“ у Никшићу. Представу је режирао Милан Караџић, а улогу тумачио Војо Кривокапић.

Наврли на ме да се женим, наврли да ме замакну, оће силом да ме утопе, жив останут не могу! Кога гој сретем, а неког угледам, рашири уста од ува, до ува, па вели: Нашо сам ти жену! Пронашао сам је! Е и ја твоју, мислим се у се, е и ја твоју, само да ти је знат ће! Да ти је кукавче, знат с ким сам ти је видио и у каки је положај била, скупила би ти се уста, ко да си дрењина ручо! Имам, вели, једну лијепу сестру... Па нек имаш, пазите да ви је ко не украде! Пазите да јој кака страна сила замку не намјести, чувајте да ви је рад уцјене не отму! Ограду око ње, бодљикаву жицу раширите, мине поставите, рефлекторе око куће, дако остане жива! У боцу ш њом, па зачепите! Восак на главу, па запечатите!

Ама ће се гој појавим, ће гој нос помолим, сви углас, ко да су тице загачу: Штета, таки момак, таки делија, така љуцка љепота, така божа преобука, а неожењен! Штета, така снага да се улудо троши, таки јакота да се расипа на свашта, а још оно опробо нијеси... Ће гој сврнем: Ови је не ожењен! Ови је не ожењен, ватај га! Ватај га, утече! Ситно је кад вичу: Ови је луд, ја кад ти кажем! Потурају ми на сваки ћошак мишоловку, полућећу! Код доктора ућог, а чеко сам преко четири дебела сата, ућог и сјео љуцки нијесам, кад он вели: Јеси ли ожењен? Како ушо, тако изишо! Подговорили га, нема друге. Уђи у општину за неку јадо-потврду, а они те сједи за шанк, ко да се крије, ни пет ни шес но упита: Брачно стање? Реко: Имаш ли сестру? Вели: Имам! Реко: Јебем ти потврду! Пишам ти се на њу, да знаш! Кад он зва милицију?! Уће патрола, ја се одузо, ништа не видим, уће патрола, утегнута збирно у опасаче, ко да је парада, и а уђоше, ко на команду повадише лаписе један црвени, а други плави, зависно од чина, олизаше иг, отворише тефтер, па углас: Брачно стање? Реко: Самостални занатлија! Нијеси жењен, чуде се оба, а више они с вишим чином и црвеном оловком. Нијеси жењен, је ли? Извините, ето нијесам... Како им то реког, омекшаше. Омекшаше, турише лаписе за уво, па прво поче стари: Имам, вели, једну родицу... кад и други дода: Имам и ја једну сестру... Тун сам им утеко и отад још у град ишо нијесам. Распитивали су се за мене, ал ме још уватили нијесу.

Штета, таки карактер, така мисо, а још жену нема... Сам идем, шећем се, а свуђе то чујем. Излуђег, поманитаг, сврнуг с ума, готово је! Штета за ову божу љепоту, земљотрес за овог анђела с неба! А да ми бркова.јуначе није, да иг лично истицо нијесам, да се нијесам за њиг заузо, да иг у први план не гурнуг, не би ме имо ушта погледат. Но, на сву срећу, ја њиг измијем, зачешљам, усјактим иг, подвијем, завиљушим, попридигнем, па онда и помози боже. Онда ти и личим на нешто. Е колико ми за женом кукају, колико је траже, тачно ме страг да ће је растргнут а се појави! Реко: нема друге, но наумили да је пробају! Све нешто извирују, гледају, снимају, премјеравају, ко да је оклен кренула, па касни пруга. Како ми је ко у задње вријеме прилазио и вико: Помага бог! - ја сам њему: Фала, не треба ми жена! Фала, огадили сте ми сваку на свијет! Ће гој шћаг угледат жену, обилазио сам по два километра да ме не напане. Код нас свака неудата иде с два сједока, па а сједеш, пиши пропало. Скоче: Уватили смо те! Срам те било, знаш ли ти чија је она? Знаш ли из каке је куће, а ти тун ш њом ово-оно! Мораш се ил женит, ил ратоват, па бирај. Све би и некако, рво сам се ја са селом и са мојима доста добро, обилазио замке вјештије но ико на свијет да један дан црни ђаво не доведе код нас у кућу Аветног Тодора, неког извањег бабиног рођака. Како Тодор стаде на праг, залелека баба: Вакат је да ми се ово дијете прижени, да леже с каком, јел де Тодоре? А он још ожењен није, зграну се Тодор, а он још ожењен није, па се заљуља! Заљуља се Тодор, држ га, кукала нам јадка, држ га, погибе нам чоек на праг! Донесосмо пе-шес комада цукра у коцку и канту воде, па коцку силом уста, а воду пљус по њему! Масирај, удри, штипај, разврћи вилице, пуштај крв, умало га не убисмо! Дође некако себе, са стотину чуда се дозва, објаснисмо му ће је, сви се редом поново ш њим ижљубисмо, па кад чу, настави: А он још жене нема, је ли? - па поново у несвијес! Богоми Тодоре, цукра у коцку више нема, изио си све што смо имали, залуд падаш, вели му мајка. Јопет га залисмо водом, окупасмо га, призва се некако, па јопет: Ма је ли то могуће да... Ето, могуће је, мој Тодоре, куку мене, могуће је! - надовеза баба, па удари у плач! Уууу... зајаука Тодор, уууу... Таман ко да је прва сриједа у мјесец, па завијају ватрогасци! Части ми, јаче он сад, но они у подне! Па знаш ли ти кукавче шта нам чиниш, пита ме, а троје га држи. Знаш ли ти шта чиниш? Ја увуко главу у рамена, чекам ка' ће пас' , а мислим: сад

ако пане, дизат се више неће! Будем ли му ја крв пушто, источиће! Таман то помислиг, кад се он прекрсти и сручи у столицу! Дува, колута очима, призива ваздуг упомоћ, реко: Убиг га! Кад се одува, уприје ми прс у очи, па вели: Знаш ли ти да вас свијет нина ћецу, нако ти? Знаш ли ти да се у данашње вријеме свачија ћеца упишавају, нако твоја? Жени се, а притиска прстом, жени се, а притиснуо, мозак проби, жени се, знаш ли ти шта је у данашње вријеме имат жену? Оћу реког, жени ћу се, скочићу с моста, ако треба, само прс макни! Макни га Тодоре, слијепа ме ни једна неће! Макни прс Тодоре, мичи то шило неће, шта си забургијо ш њим, кумим те богом! Ништа он, ућера ми очи у главу! Кад други пут дођем, настави: ако се не будеш оженио, немој ме чекат ни у кућу, ни пред кућу! Јеси ли чуо? Јесам, чуо сам, само те видио нијесам! Макни то чудо, проби ми главу! Мичи га неће, оженићу кокош, ако треба, вјенчаћу се сам са собом, ако оћеш, регистроваћу се с тобом, само га макни! А знаш ли ти, кукавче колико је љепше своју ћецу вућ за уши, но туђу? Знаш ли? - па ме увати за уво! Заврће, реко: окину га! Одшарафи га, свега ми! Ништа ти не знаш! Ниће ништа! Ти си, вели ми, једна обична незналица! Ако се не ожениш, доклен други пут дођем, водим те у болницу! Нек те сниме озго додоље! Нек виде шта је с тобом, нек ти кров претресу, јеси ли чуо? Нијесам ћавољу. Сад те видим, а чуо те нијесам. А пушти ми уво, јадан, имаћу, ако треба у сваки џеп по једну жену, да иг нећељно мијењам, само ме пушти! Ајде, молим те, настави он: болесан, да ми знамо, нијеси, губав нијеси, луд, а намигује на ме, још нијеси, сакат нијеси, ћорав нијеси, фала богу мушко си, па јопет намигну! Добро, реко, што намигујеш, живота ти? Ваки сам, каки сам, шта тун могу. Ништа он, но настави: Мушко је, јел тако? Баба исти минут ускочи: Јес, ето, мушко је Тодоре... Ето видиш, мушко си, па јопет намигну, доста си вако и згоћушан, гледан си, пољеп си... Е јесам, мислим, лијеп сам, не дај боже да сам љепши! Ваким ниће више нема, престала производња! Сваки пут кад се у огледало угледам, стрекнемо и ја и они у огледало! Сваки божи пут! Два-три пут умало пред огледалом памет не изгубиг! Реко: послали неког да ме страши! Да се неће, не дај боже, у ноћ сретем, не би ме до Галиције стизали! На нас си, настави он, лијеп, стасом си чиста баба, а у главу кад те гледам, ко да видим покојног Самуила, па заплака! Заплака Тодор, залелека баба! Увати нас плач, сјетисмо се Самуила, све једно другом на рамена

пало. Тун смо ти плакали два три сата, па кад се одувасмо настави: И да знаш сви ми тамо свиснусмо што ти ожењен нијеси! Сви! Останули су иза мене плачући и рекли ми: Плакаћемо доклен се не врнеш и речеш шта је одлучио. Ако не бидне шћео, наставићемо! Ето ти, чуо си, па се пресабери! Е... А кака је то црна вамилија, кака је то јадо-родбина да ти је знат... Ми би, а смо посујмали да би Тодор мого дођ одма једно дијете у апотеку слали да купи мас за сраб и пршак против бува и уши. Купимо мас и прашак, па се намажемо и напрашимо, па окомотамо крпама главе, би реко: Навалили Турци! Ударили Јаничари, покољ ће! И у апотеку су нас по том знали. Само уђемо и речемо: Добар дан, стиго Тодор! Стиго Тодор, а апотекар пакује, ни једном не пита шта нам треба! Зна! А баба му је уши бискала. Вадила му је уши и гњиде. Узме они густи чешаљ, залије му гасом главу, могли смо га стотину пута упалит да гори два-три мјесеца, пљусне гас на свако боже мјесто, а нит види чешаљ, нит Тодору главу, но гребе и струже осумице кудијен гој стигне и кобајаги истреса на каки лис папира, па шта испане. Кад се умори вели: Нема ти Тодоре ништа више у главу! Нема, да знаш! Не, је ли?- вас сретан пита. Нема више ништа живо у њу, све што је било сам избискала и изтрјебила. А више бува и уши је на његову главу умрло природном смрћу, но од њена чешља. Више иг је преминуло што он главом уждије на каку греду, колики је био, но од дављења гасом.

Е, углавном, како Тодор оде, како он замаче, обрни, окрени, стио, не стио, бранио се, не бранио, нађоше ми жену! Пазарили ми другарицу, мој јуначе! Кад сам је први пут угледо кад сам је видио, прво што ми је пануло наом је: На ову навала била није! Оће левори радили нијесу! Очи јој на врг главе, једно гледа у тебе, а друго у комшилук, ил ће чува овце, чело из њиг, а из чела коса, расплетена до пета! Таман ко да си круг описо! А глава јој румена, румена, ко да си мјесец са неба скинуо, па јој на главу назуо! Румена јој глава, сестро мила, ко да ниће на свијет крви нема, нако у њу! Реко: не дај боже да је ко стисне, прште жена. Ма позната ми однекле, а оклен сјетит се не могу... Неће сам је богоми видио, а ће... док ми не сину: у буквар, кад смо учили загонетку: Око пања два лопара!

Стоји она наспрама ме, па се смије! Смије се она, смијем се и ја! Реко: ако сам ја тебе смијешан, вала си и ти мене! Смијемо се ми, кики једно, кики друго!

Наста арлак, мој јуначе, сви развалили уста, умало ти цркнули нијесмо! А мене су ти залуд уређивали прије но што је она дошла, уређивали од ујутру до увече! Обуку ме, па веле: не ваља, скидај! Јопет обуци, јопет веле: не ваља, скидај! Обуци-свуци! Свуци-обуци! Ушта сам био, је ли? То знам таман колико и ти. Свак је на мене по нешто додаво. Окићен сам био ко црквена књига. Ишаран вала, мого си ме комотно ко новину продат! Шта друго да ти причам, но да су ме од јутрос четири пута шишали и бријали. Како гој ко уђе, насапуња ме по лицу, бритву и ножице у руке, па стружи и стрижи. Ово ти је, веле, осад жена, а ово ти је, веле, осад муж! Мило ми је, вели она, богоми реко и мене! Дако свикнемо једно на друго, дако обикнемо кад-тад! Зајебали су ме, видим, ал и њу, не могу те лагат. Зајебали је вала, грђе нијесу могли! Дивни ли смо, кукала нам ђеца! Буде ли се у њиг спајало нешто од оца и нешто од мајке, нашта ће личит, ако погодит могу, погодило ме сад с неба! Ако нам се икад ишта роди, увалићемо га једино ако ће окупирамо територију, друкчије неће иђ! Таман ја то мислим, кад она спушти главу! Спушти она главу, обали је, па спуштиг и ја моју! Обалиг је! Реко: ај да се срамимо, што да не? Ударила јој крв у главу од срама, па ударила и мене. А дошли ко двије висибабе. Страг ме цијело вријеме био да нас ко не убере. Сви су противу нас, видим, сви до једног! Ноћас ћете вас двоје спават заједно, вели ми мајка. Ко бона заједно? Вас двоје! Ја ш њом нећу, не познавам жену, не познава ни она мене... Ајде ћути, дочека баба! Ноћас ћеш ш њом и да чиниш ђецу! А...?! Ноћас да чиниш ђецу! Е ако ћу баба, не мако се одоле! Чини ти шта ти је воља само мене пушти. Како можеш јадна таке ствари на глас причат, може ова жена свашта о нама помислит. Пушти нас једно двије-три године доклен свикнемо једно на друго, доклен се обикнемо, па ћемо онда лакше... Намјести им ти онај кревет, вели она мајци, а ти ћути! Завежи! Знаш шта баба: пушти ти то ћути, остави ти то завежи... Не чини се жив створ офрље, но натенане, па је ли? Има у чоека иљаду дијелова, не знам јеси ли знала. Ноћас једно и доста! Причам ја, расправљам се, дошло ми да удавим бабу, а мајка распремила кревет! Намјестила крвника!

Џабе се ја батргам, џабе се браним, дође прва брачна ноћ! Прва ноћ с другарицом у кревет! А у ову собу ће је кревет распремљен, по последњем попису спава нас четрнес! Четрнесторо, ако нијесам кога изоставио. Толико нас је прије

три године било, ако се није које придодало ил које ће изгубило. А оклен ћу знат колико нас је, кад ни једну снају без трбуга не памтим. Како уђе у кућу остане сандруга, па по двадес година тако. Неће на кревет спава двоје, неће троје, а на под шесторо ђеце! Једино они мали те се у ноћ упишава спава сам! Ако се он не упишава да му буде комотније, бог ме убио! Куј се и ја не почег упишават раније, не би ми силом жену довели. Да почнем ноћас, пада ми наом, да је залијем, да је изненадим, дако утече, иде ли забога? Не вала сад изненада, био о том друже раније мислит. Мисли не мисли, ради не ради, јади не јади, дуну баба у лампу, учиње: Пу!-настану мрак! Створи се тмуша, понор небески, ко у гробље да смо! Све једно преко другог лети. Изгазисмо се, изгибосмо! Ујутро на бројање, виђећеш двоје троје фали. Зајаука неко: Ог мене, пуче некоме силет, чујем неко виче: А нијесам ја, што мене? - неко му јопет вели: Не но сам ја, па му саши још један! Настану гужва, створи се трка, ко да бомба у кућу има! Тако ми сваку ноћ. Ко си ти? - пита ме стари брат, јеси ли ти то жено? Јесам, како нијесам, јесам јадан, не жена, но манастир женски, јесам средња медецинска, јесам ево интернат кренуо у кревет! Аха, вели, потамо се, богоми сам мислио да је Јованка од тебе...Е нијесам вала Јованка још два дана!

Тамо амо сви се некако нагурасмо. Нађе ли он Јованку нијесам га пито, а ако није, није се он млого сјекиро, комотније му и здравије саму. Они кад гој заједно лежу близнад праве! Испод два комада он чинио није, па ти види. Е тако, дуну баба у лампу, учиње Пу!-утрну је па легосмо!

Лего ја у став мирно, ко да је смотра, ко да полажем заклетву, опружио руке низ тијело, укочио врат и ноге, покупио уста на једно мјесто, заузо озбиљно лице, па лего! А и она легла таман ко и ја! Исто! Укочила ми се другарица, побратиме, ко да је војску служила, па заузела став ко стари водник на полигон! Само јој чизме фале! Прикрпила руке уз тијело, припила иг, опружила табане, реко: Мора да се богу моли! Дошло нас двоје ко два комада љеба у лерну! Исто ко два љеба! Пођекад видиш надошли, па ненадошли! Не доватамо ти се више но да је једно у Америку, а друго у Русију. Лежимо ко два покојника, а она у мираз донијела јастук ко вијенац, па нам га турили под главу! Да је ђе било попа, молитву, па у земљу с нама! Ни једно се гласнуло не би! Реко у себе: ако ноћас претекнем, ако се жив

извучем, сјутра ћемо друкче! Сјутра ћу леђ сам, па да ћу на дрво! Ево јој кревет, прост јој био! Неувиђавна је, па нек се рашири! А мене ти још уби срам, ја у доње гаће! Ја ништа на себе, нако свитице! Лего, части ми у доње гаће! А ни по јада што сам у њиг, но што ништа на главу немам, изједе ме срам. Само ми мајка пред спавање на ноге назула сукнене чарапе, да не озебем, да се не наладим, ништа на мене друго! Ја у гаће, па помислиг: ако је и она, не дај боже и далеко било, само у њиг, ја је сјутра у очи погледат не могу! Не вала, рађе ћу изаћ пред чету на стријељање, но што ћу је у очи погледат! Реко: извини другарице, брезобразно је, смисла нема, срамно је, срамније бит не може, мене су, да извинеш у кревет гурнули у доње гаће, јесу ли и тебе? Вели: јесу и мене! И ја сам само у њиг! Мислим лаже, оће кучка да ме зацрвени, оће да ме до краја застиди, па јопет велим: Е јеси...? Јесам, вели, ево пипни! Ко бона да пипне? Ти! Ја? Е! А што ја? Вели: најближи си. Па јес, мислим, у праву је, најближи сам. Ај реко да пипнем, а рачунам шали се, лаже, ћера шегу са мном ћоса да се дружимо... Крени ти ја, моја другарице, руком, ко да струју дирам, ко да живи огањ ватам, ко да змију прискојкињу вребам, све милиметар по милиметар! Држ, држ, примакни, па одмакни, држ, држ, ко аутобус про Крнова, миц по миц! Уууу?! Уједе ме нешто, закла ме неко чудо за руку, осјече се десница, удари ладан зној на њу, одузег се! А иди се обуци, срам те било, обуци нешто на се, замотај се у нешто, црн ти образ, како су те васпитали! Ће ћеш скоро гола у кревет са мушкијем, с непознатим чоеком, зло ти упамет! Обукла биг се ја, вели она, застидио си ме, но не знам ће ми је преобука... Не знам ће ми је, нагазићу неког... Е па, реког, кад је тако, потамо се! Потамо се, шени се мало, устрану се брате, максе другарице, не одговарам за последице, ћушни се тамо, да не пуца кастиг! Максе, сретне ти гаће! А укочиле ми се ноге... Прво ноге, па онда све живо. Почо да се кочим на свако боже мјесто! Преврнуле ми се очи, укокотио ти ја у таван, па мислим: Могу ме комотно сјутра ујутру неће у плот заковат! Ако иће фали врћика, тун сам! Рађе би се преврнуо, но васиону да ми даш! Јебем ти Аветног Тодора, ожени ме, манит се женио! А куј да се преврнем, куко? Куј? На коју велиш страну? Одем ли удесно, налећег на њу! Налећег на њу, може жена свашта о мене помислит. Може ме с пуно права мршнут, може ређ: Мрш тамо, шта то ћеш? Може звек настанут! Одем ли лијево, ете ме на

под, погазићу ову црну ђецу. Погњечићу и подавићу иг, направићу Јасеновац у кућу, мислим, а куј да идем не знам... Уватио ме, брале мили, грч у табан, а трпим, трпим, ко да је туђа нога! Реко: ову сам једну отписо, пола ногу више немам, па сјутра ко кокош – скачи на једну Горчило! А засрбјело ме свако боже мјесто! Свако! Да ми се ишчешат, да ми се кукавцу изргат, дао биг и ову другу ногу, па на руке доклен стигнем. Био Тодор прије неки дан, сад је почело! Ноћио је он и код њиг, па реко: ај да упитам срби ли што и њу. Реко: срби ли тебе ђе другарице? Вели: срби! Лакну ми! Паде ми камен с врата, како једно, тако и друго! Каки младожења, така му и млада! Шта да радим мислим, кренули мрави по мени, размиљели се на сваку страну, шта да радим, како да се жив извучем, како да се искобељам, па почег да звиждућем! Почег да свируцкам, ко: баш ме брига! Свируцкам ти ја, ко да сврби неког другог а не мене. Звиждућем и музицирам, а нијe пљувачке на три дана ода, па шиштим ко пред смрт да сам. Кад она вели: Музицираш ли то? Аха, реко, свируцкам... Имам ови дувачки инструмент, па музицирам, како ти се допада? Свака ти час како звиждућеш! Како свируцкаш, ц, ц, ц... Није то ништа, ја тако по вас дан. Од кад устанем, доклен не легнем, музицирам. Свируцкам доклен ми не утрну уста... Свака ти, вели, час! А појачали се мрави, размиљела се гамад, ђаво ми у музику! Утрнуо и закочио се на свако мјесто, мош у мене комотно ексер заковат, мош ме избланат, ништа осјетио не биг! Мислим: ујутро ћу ја право у пилану, па под шегу!

Таман се ја замислио куд ћу и шта ћу, кад мали Зељо с пода, ко да неће, пита: Стрико, јеси ли га начинио? Слушај Зељо! Тебе су начињели, погани, једном ма нијесу добро! Нијесу добро, нијеси срећо довршен ка ваља, треба код тебе млого тога попорављати. И слушај: ако ти ја сад устанем бићеш за сва времена довршен, јеси ли чуо несоју. А осјећам да у соби нико не спава. Нико! Сви чекају пренос! Кашљуцају, преврћу се, вичу једно другом: псс, пссс – а чекају пренос. Најцрња ми баба, она до зоре тренут неће. Док је она код Уроша прескочила покајање, знам шта чека! Чекају утакмицу, оће го да виде, па ме увати инат те из свег мозга завикаг: Ево играју Југославија и Мађарска, баба, тек толико да знаш! Кад она ништа...?! Ништа, ушућела се, прави се да спава. Почела кобајаги да рче... Спаваш ли то баба, упитаг? Спавам, а ти? Спавам баба и ја, шта друго да чиним? Спавам, вала, никад

тврђе! Само ти Горчило спавај, вели, а видим да намигује! Мрак је, тмуша је, а видим! Знам ја како она шта рече.

А да знају на које сам муке, ујутро би ми треће јутро дали! Не треће, но четересницу! Тијесан кревет, узак крвник, очи извади. Да ја жену знам, да је боље познавам, реко биг јој: Лези брате неђе друго, све ти просто, платићу ти да спаваш с ким одабереш, само се макни од мене, пошени се зеру, тамо се комад, ал је не знам, не познавам је, нијесмо још толико интивни, па не могу... Држо би чоек и гурбета у кревет, а не другарицу, па је ли? А напала ме ватра, сагорег! Сагорег ти, мого си од мене гријат по кугле земаљске!

У неко доба она вели: Е... па помаче ногу! Ногу, свега ми на свијет! Помаче је, па право ш њом пут мене! Е таман пут овога што ти је пред нос! Одмакни ја моје, а она јопет вело: Е... па јопет примаче! Ја јопет измакни, она јопет екну, па је примаче! Трпи ја, шени се, помакни се, згучи се, замотавај се, улази у се, покупи се, па ми досади! Добро, реког, што екћеш? Шта ти је? Ајде, шта ћеш? Кућете, знаш ли? Ћете ли да ме исћераш с кревета? А ја кад сам љут, ја персирам сваког. Исти минут прећем с ти на ви! Ако ћете, реци, помаћу се ја сам! Маћу се ја, ништа се не гурајте! Ако ме не трпите, спаваћу ја с оним малим те се упишава, дабогда ме залио! Држите се брате те твоје половине кревета, она те по закону припада, кућеш амо? Оли да те у суд пријавим? Ако ћете, одма ћу те пријавит! Одма, а сване! Богоми ко да амо има блага, ко да је код мене удобније... Ајде, бјежи! Екала не екала, држ се свога краја! Случајно сам, вели она, случајно сам... Извини... Ма ајде бјежи, извини ти на тако понашање! Мало ви више од пола, згучили смо се, што се мене тиче, ко пуж у кућицу, а ти се гураш! Ћеш нешто на силу, је ли? Извини, вели она, молим те извини... Омакло ми се... Е боготи! Што се мене не омаче, чу омакло?! То ја омакло не признавам, извините! Ја с тобом више не говорим, мислим у се, па причај шта ћеш! Гурај се, мош ме за нос уватит, ријеч ти ређ нећу! А како ме таче ногом. појача се ватра! Пожар! Врућ ја, а врућа јуначе она! Ударају муње небеске кроз тијело, ударају свети и несвети, све се ломи и пуца! Да ми се кукавцу до извора створит, само да замочим главу у њега. Врућа јој нога, сестро мила, врућа јој нога, ко да је пеглу назула. Ако ми је и данас јасно како ципеле не истопи, јад ме појаснио. А руке не мичем. Горе ноге, смрзоше се руке! Видим да

зору несретник ишчекат нећу. Не, ни прве пијетле. Србе ме кољена, очи извадише! Србе ме, почо да лудим. Реко: извини другарице ил друже, како оћеш, оли ми почешат кољено свега ти, не знам ће су ми руке. Кад сам лего биле су са мном, а ево иг сад нађ не могу. Ја је ли? – пита она. Или ти, или ви, која гој оћете, добровољно је, па како одлучиш... Кад она осу...! Плану жена! Те шта ти о мене мислиш, те шта мислиш ко сам ја, од кога сам ја, кака сам ја! Ти мислиш да ја браће немам да немам заштите, је ли? Ја сам вазда поштена ћевојка била, вазда на своје мјесто, по том сам чувена, а ти тако...! Уууу...! Дрвљаник сручи на мене! Реко: Немој, јебем ти кољено! Немој, ево не сврби ме! Немој брате, само шути. Кад она вели: Добро, учињећу ти толико. Жртвоваћу се толико... Немој, ако ће због тога после грке бит, немој ако ће за то браћа сазнат, немој ако ти то утиче на поштење. Оћу вели да ти помогнем, одлучила сам, почешаћу ти га, само реци које треба. Које гој доватиш, добро је. На које гој налетиш, задовољан сам. Кад ме она довати, па пита: Је ли ти ово кољено? Уууу... оскочиг ко да сам на федере лежо, уууу..., а оклен то кољено, знаш ли зашта ме довати кастигуљо, не брукај наку фамилију, ће то кољено, то кољена виђело није, а ко за инат Зељо с пода јопет: Начињели га стрико? Аха, реког, начињег, ево види, па му приљепиг пе-шес комада уз уши, те се на моменат смири. Њега мораш свака два сата бит, иначе заборави.

Врни се ја у кревет, па реко: Дај руку амо, да ти ја покажем ће ми је кољено, боље је тако, но да ти претраге вршиш и пипаш по организму. Како је доватиг за руку, ни ја га не могу нађ! Шта је ово, питај бога? Тамо, амо, је ли ово, није, је ли ово, јок, је ли оће, тун је неће... са сто чуда, нађосмо га! Увати ме она за њега, стисну ми кољено, па поче да чеше! Поче да чеше, гребе и струже, а мене мрче свијест! Окрену се кугла земаљска око главе, па изустиг: Оли да и ја почешем твоје, ако те срби? Ела, вели, срби ме. Крени ја руком доље-горе, горе-доље, тамо-амо, не могу га нађ! Све ми дошло наопако. Мислим: Забога налази ли се и код ње кољено на исто мјесто ко и код мене? Је ли и код жене оно тамо ће и код мушког? Реко: Је ли ово? Не, вели, то је твоје. Извини, грешка. Је ли ово? А не то, стрекну, а не то, то ми је да извинеш... Уууу... е је ли, свега ти? Јес, вели... Извините, сестро мила, извините, ко брата те молим. Опростите, ако икако мош, а нијесам знао... Ко,

воли биг да сам они моменат руку изгубио, воли биг да сам је у огањ турио, но тамо. Не једну, но обље!

Нађосмо га са стотину чуда, ал га исто нађосмо. Кад сам га опипо узвикнуг: Еве га, тун је! Браво ти га, изусти она! Чешем ја њу, чеше она мене, огулисмо кожу! Реко: ујутро обоје инвалиди! Ко, да нам се руке нијесу уморише, да нам прије свадбе нокте откинули нијесу, обоје би сјутра ишли на једну ногу! Таман се ми зачешали, таман уватили ритам, кад баба пита: Спавате ли ђецо? Спавамо, велим ја, спавамо баба! Ти богоми ко да у милицију радиш, сваки час нешто питаш?! Ако радиш, набави ону легитимацију, покажи, па питај! Пушти нас ноћас, шта си наврла свака два минута?! Спавајте, вели, само ви спавајте, а јопет видим да намигује! Реко: Ништа баба не трепћи! Ништа не намигуј! Ништа не поткочуј око и не жмуркај, видим ја! И знаш шта. Ако проговориш још коју, бекнеш ли само, ја ћу изић из кревета, па ти ш њом ради шта оћеш! Ако те занима шта причамо, лези брате помеђу нас, нико ти не брани! Лези па слушај, наслушај се до миле воље! Можеш и да одредиш дневни ред, приватамо! Ушуће баба, покопиг је на брзину, нема она дневног реда нако под разно, па реко ај мало овој жени да угодим, нијесам одавно. Питаћу је нешто добровољно, да успоставимо сарадњу, заједно смо у кревету и на једно мјесто, мора се. Реко: Другарице да ти није тијесно? А она, ко лукава жена одговори: Да није тебе? Мене? Е? Мене богоми није, баш ми је комотно, широко, дође ми сад у кревет лопте да играм! Дође ми сад да оптрчим круг, није ми тијесно, а чу није... Ја на саму ивицу кревета лежим, погинућу ако панем! Погинућу и погњечит црну ђецу, а вичем да ми је комотно! Реко: Није ми тијесно, но ако је тебе, слободно се ти амо. Оће да ја дођем до ње, оће да ја први попуштим! Иди се обуци, па оћу. Не могу овако, ти си у доње гаће, мораш ме сватит. Ко јадове да се обуче? Ко? Ко да тури нешто на се, манит се по кревету претуро? – дочека баба! Слушај ти баба! Слушај! Ево ти ова жена, даривам ти је, па ти лази ш њом, кад све знаш! Лези, проста ти била! Изволи баба! Ево ти, па лези! Угризи је, ако оћеш, окини јој бубрег, уврни јој руку, сломи јој ногу, немам ништа против! Лези тун, не брукај нас! Лези тун и ћути, вели она! Лези јадове и чини нешто, да не пукне брука.

А у собу чујем, гуше се од смија. Држе се за нос и уста, помријеће. Закикотала ми се вамилија, запуктала ми се родбина, све једно друго за нос држи! А како се гој ми, другарице моја, шенемо, куј се гој помакнемо, штице за нама! Шкрипи кревет, кркља, ко да се по Европе чини! Те цију, те фију, те мјау, те кррр, те уеее, а у кућу арлак! Панула ми кућа од смија, темељи се тресу! Е реко, што ћемо ја и ти начињет неко смијешно дијете, што ћемо неко самаштаније склепат, звечку ћемо добит, ако је икад клепали будемо! Биће неко да крепаш од смија! А му је припрема вако смијешна, како ли ће тек оно бит, кукали му родитељи! Начињећемо неки виц, неку шалу од чоека, неку анегдоту љуцку, вићећеш! Нијесам се више мого уздржат, нијесма ови безобразлук више трпљет мого, нијесам иг више слушат мого, но се поисправиг на кревету, подигог се, па из свега мозга запитаг: Добро, шта ви је смијешно, да се и нас двоје смијемо? Шта ви је толико голицљиво, живота ти? Шта, а? Нико ништа! Сви ћуте! Јекћу себе у браду, кирликћу себе у мозак, реко једно ће ујутро манито од смија бити. Да виш кад крене џадом, па почне да се смије. Ха, ха, ха, ха! – замозгаг! Дабогда се заценули збирно, ето ви! Дабогда ви присјело на окуп! Цркли сви редом! Довели ми кући жену, па се смијете! Јесам ли је ја тражио, а? Нијесам, јел тако? Ђаво ће ви бити крив, ако ја склепам нешто будибог с нама шта. Касно ће бит да се после сви бијемо шакама у прси шта начињесмо! Јесте ли могли да се не смијете Перу, видите ли, очи ви испале, кака су му ђеца! Таман се ја дао у расправу, кад они мали те се упишава уста! Уста, па право леже код нас! Носи те ђаво, ћећеш амо, а он ништа. Знао је он у ноћ да иде тамо-амо, ал код мене још долазио није... Ма носи те ђаво, мичи се, а он ништа – спава! Реко: упишаће се аветиња, може жена свашта о мене ни криву ни дужну помислит. Помислиће она свашта о мене ни криву ни дужну, те га ја ћушни! Учиње нешто: бреп! – сручи се ко с тавана да је пао, па се примири. Лаку ми, кад ова моја зацвили: амо се ти, пушти ти њиг, има и до мене мјеста, комотно се ти амо... Ма слушај, јопет ми мрче, слушај ти: мене с дослен смијали нијесу, знаш ли? Мене се дослен нико смијо није, нико ме погледат смијо није, немој сад да те из кревета ишћерам! Немој сад да уждијем лампу, па да се види које је од нас двоје смјешније! Немој, једва је чуг, немој ме ћерат, смјешнија сам ја, немам ја ће, нако с тобом... Е па кад је немој, е па кад немаш ће, лези с

миром и ћути! Лези ко остала чељад, примири се мало, што вазда нешто иштеш? Вазда ти неки ђаво фали! Те потамо се, те амо се, те увис се, те униз се, ко да сам на ластику! Ма ајде, молим те! Ако је тебе тијесно, ако немаш мјеста, ако ти смета брачни супруг, шенућу се ја, дабогда сву ћецу побио! Лећу сад с овијем малим те се упишава, дабогда водоскок по мене! Знам ја како ми је било кад сам ти кољено тражио. Свако мјесто минирано, свуђе динамита! Оли да погинем? Оћеш? Одма ћу, ако треба? Скочићу сад на главу с кревета, ако имаш ћеф? Да признаваш борачки стаж, па да чоек ризика, па да се поломи рад будућности, ал вако извини! Па нијесам ни ја нађен на улицу, мајку му! Па нијесам ни ја без иће иког, имам и ја браће, ако је до браће! И слушај, наставиг, и слушај: помакни неће ту косу, макни ту косурину, што си је опружила од истиока до запада! Макни је неће, вечеро сам! Ошишај се ко остала чељад, пострижи се љуцки брате, покоси то чудо, шта ће ти толка коса? Вели: То сам мужу чувала... Реко: Немој ти мене мужу! Пушти то! Ће ја муж, не спрдај се. Легле двије жене, легле двије другарице, видиш ли? Ништа она, но јопет вели: То сам чувала за удају, чувала да муж види... Ето си се, реко, удала, честитам на избору, муж ти је видио, најео се, па се шишај! Умијем и ја да пострижем, ако оћеш. Доватићу сад ножице, ако пристајеш. Не могу ја туће длаке жвакат, нијесам свико, гадљив сам на длаку, оћу дроб да врнем! Црни сам ја младожења, мислим се, лијеп ми је брак, а ми се с почетка на младу повраћа! Помаћу ја главу, ако ти је мало мјеста, маћу је с кревета, нека ваздуг виси, дако се не окине, па се ти рашири, раскомоти се, сретна ти комоција! Разлети се по кревету, наздравље ти лет! Кад се она нађути! Она се, куме мој, нађути, а мене глава у ваздуг виси! Клепеће ми глава тамо-амо, а она подиже нос! Нађути се, па окрену леђа! А, мислим се, што ме зајеба, што ме нагрди, што ме осакати, аферим! Подвали ми, не би боље да си ме питала!

Окрену она мене леђа, окрену иг и ја њој! Како се окренусмо, како се цилитнусмо, довати смо се! Цикнусмо се, ударисмо се шотама, свега ми! Уууу... извини, нијесам стио! Ништа – вели она. Ма није баш ништа, а шта сад могу? Шта сад могу, тако је, како је. Би шта би! Ништа – вели јопет она – није било ништа. Ма није баш да није било ништа, а шта сад могу, шта да радим, ајде реци? Могу да кукуричем, ако помаже. Извини, ако оћеш, нијесам намјерно... Омакло ми се,

случајно сам... Ма што се извињаваш, чоече божи, није било ништа! Како није? Како није? Јесам ли ја мушко? Јеси, веле да јеси... Јесам ли те доватио? Јеси. Јеси ли ти, да извинеш, женско? Јесам, вели, ето, женско сам... Ето видиш! Ето видиш, узвикнуг побједнички: Доватило мушко женско, како није било ништа? Како? Ти би тако и да те неко други цуки, је ли? Не биг, сигурно не биг, а ти си ми муж... Би, би! Видим ја кака си ти! Ето, доватио си ме у пролазу, није отишла глава. Ама нијесам стио жено божа, упамти што ти кажем, чујеш ли шта причам, нијесам стио, чу у пролазу?! Није било у пролазу, а шта сад могу? Шта? Не могу жив у земљу, јел тако? Погријешио, па шта? Није отишла глава. Нећу више, обећавам! Кад те икад више доватим, посери ме! Пазићу ко да си отровна! Пазићу ко да из тебе духови излазе! А не би се богоми толико гицала ни да сам ти главу откино, не па да сам ти сву браћу побио а не што сам те доватио! Доватио, па шта? Доватио, па ето! Драго ми било, ако оћеш тако, драго ми било, из ината сам! Из ината сам и јопет ћу! Ако ми пане наом, сађу! Ама није било ништа, чоече божи, што се стално љутиш...? Ја се не љутим, но причам. Причам. А то што сам те доватио, ево нијесам стио, врни ми ако оћеш, довати и ти мене, ако ти је стало, удари ми шклемпу, увати ме за нос, широк ти је избор, ако ће ти лакше бит, само више не помињи!

Е... вели она, е... шта сам ја свашта за тебе слушала, доклен нијесам дошла... Свашта ли сам чула, лијепо ме је страг за прву ноћ био... Слушала си што си слушала, оће зачепи уши, нећеш ти командоват! Ја сам мушко још који дан, ја гаће дријешим, па ћемо по моме! Аха, вели, видим да си мушко... Видим, вели, мушкарчина! Вићела, не вићела, питај кога оћеш. Ево ти бабе, па провјери. А што, да ти нијеси мушко, другарице? Ја...? Е, таман ти! Нако си се поставила ко да јеси! Па ја нијесам ни рекла да јесам... Богоми и да си рекла, исто би ти било! Е, шта су мене свашта за тебе причали, ц, ц, ц... Веле да си опасан за жене, да си мућа небеска, огањ живи, да си гром у нек ствари, шта су свашта налагали, боже, боже... И јесам опасан! Аха, вели, видим како си опасан, видим колико си мућаст, па поче да се смије! Закикота ми се жива жена у кревету! Ма слушај ти, полућег, ма слушај ти: немој сад да ти главу развалим, немој сад да те у кости уватим, па да видиш каки сам! Богоми, ако те за шију доватим, кевкнути нећеш! Опаучим ли те једном, мораћеш с родбином главу тражит! Не знаш ти изгледа ко сам ја!

Таман се ми завадисмо, љепота божа, кад Зељо с пода укључи: Стрико, јеси ли га начинио? Јесам Зељашу, јесам јадан, како нијесам, ево само да му главу завршим, па је готово! Само још неке ситнице да поправим око носа и уста, тун је, срећо! Онда сам усто и реко: Е Зељо, сад си најебо! Сад си Зељашине мој! Пришо сам му, па кад сам му сашио силет, кад сам му шамар одвалио, мислио сам: Оде глава! Оде, реког, убиг црно дијете! Због туђег женског дао своје мушко, ками ми упамет! Како удариг Зеља, залелека Јовиша: А не мене стрико, а не мене, нијесам ја Зељо! Ја сам, Јовиша, Зеља гађо, не били се мијењат! А слушај и ти Јовиша: немој сад да и тебе нешто нађем, мало ће ти ово бит! Знам да си и ти нешто крив, знам да вазда неки кастиг начиниш, па се примири! Богоми да те чоек по вас сан бије, има зашта!

Врнуг се у кревет, криви се Јовиша! Криви се, уши проби! Ма слушај Јовиша, устанем ли ти, нећемо сјутра знат чији си, јеси ли чуо? А ко да сам знао? Знао сам да ми је од брата, а од којег, нијесу ни они, а не ја. Примири се, јекће помало, ал се исто примири. Ш њима на лијепе мош само камењем да се гађаш, ништа друго. Шта је ово, мислим се, свак ме зајебава, вас сам ван себе, ко да мечка у кревету игра, ко да циркус гостује, кад она вели: Боже, што си ми лијеп прстен узо! Што ми се допада, што ми је мио, што је прелијеп, нећу га скинут доклен сам жива. Никад га изут нећу! Реко: другарице и тебе и прстен ми је отац биро, па се сјутра ш њим расправи, ноћас није оће, на покајању је. Ако ти се допада, допада, ако ти се не допада, нек ти узме други. А то да га нећеш скинут, да га сазут нећеш, како ћеш. Да ти га нијесу са сто чуда на прс набили, скинула би ти њега брзо, видим ја кака си ти што се скидања и сазувања тиче. А кад иначе лијежеш, живота ти? Што? Питам бона кад лијежеш, не питам војну тајну? Кад си лијегала доклен си код оца била, оли ми рећ? Зажмурите ли ви у кућу икад, а? Спаваш ли ти икад ил по сву ноћ цеџиш, живота ти? Свашта, вели она, свашта... Боже ти помози шта ти питаш...?! Питам кад сте у кућу лијегали, па одговори, ако ћеш! Око девет сати смо сви лијегали. Утрнемо лампу, па легнемо. Па што јадна не спаваш, видиш ли ти које је доба? Што не спаваш, како мислиш зору на ноге дочекат? Пробам, вели, па не могу... А склопим очи, свашта ми сијева кроз главу... Ма немој! Ма немој! Види, види! Свашта ти сјева кроз главу, је ли? Јес, вели, јес баш свашта... И оно, је ли? И

оно! И оно, вјероват мого нијесам, и оно, је ли? Јес, ни пет, ни шес вели, и оно! Пи, срам те било! Пи, срамоте! Уууу...кастига! Из наке куће, од накиг људи, наку браћу имаш, па ти оно пада наом! Рећу им, а иг видим! Рећ, ево који сам! Рећу им: њој оно не излази из главе! Види, молим те, ко би то реко?! Нико на тебе сујмо не би кад те види, а ти така! Е то што ти сјева кроз главу ноћас гледат нећеш, сад биг ти живот спасио! Лези с миром, за бреспослице се има кад! Мене су рекли, дочека она, да ћемо ноћас да извинеш чињет ђецу... Браним ли ти ја, изненадиг је брзином! Браним ли ти, а? Не, је ли? Не браним, јел тако? Чини шта оћеш, изволте! Узмите гљето, шегу, косијер, блању, узми шта оћеш па прави! Прави, отвори радионицу! Прави, ђељи, зидај, закивај, ако имаш ш чим! Чини шта оћеш, сретна ви работа била! Мене су, вели она, рекли да ћемо ђецу чињет заједно... С ким заједно, умало с кревета пануо нијесам! С ким заједно, анђели жено с тобом! Да нећеш мобу да купимо, а? Нећу мобу, вели она, но ај ти реци шта да чинимо? Је ли ти досадно? Јес. Оли да се циквамо? Оли да се циквамо, паде ми наом? Ако оћеш, ја сам тун! Стојим на располагање, па почни! Не умијем ја да се циквам, а биг... Не умијеш да се цикваш, је ли? Да се цикваш не умијеш?! Не ја, вели, не умијем... Уууу...! Ууу... оте ми се, што си паметна, што си начитана, бистра ли си, аферим! Чу не знаш да се цикваш?! Не знам, вели она, па поче да плаче! Плаче, лије сузе, ко киша да пада. А и ја ти болећ, лак на сузу, па за њом. Ај реко да плачемо заједно, што да не? Ја ти се расплако за њом, па онда она за мном. Жао мене ње, а њој мене! Плачемо ко на гробље да смо! Ражалило нам се нешто, ражалило, зауставит нас немош. Лежимо и јекћемо! Јесмо два дебела сата! Срчемо обоје, све што с очи пани, кроз нос врни, па јопет: јуриш! Могли смо до зоре. Шмркћемо ко два сирота, ко да смо обоје једну мајку изгубили! А дошло ми је жао, плаче, вјешта у плакање, дошло ми је жао, два пута сам помислио: Умро жени муж! Преминуо јој брачно супруг. Несто јој животни сапутник, останула без друга, па плаче! Умало јој саучешће изјавио нијесам! Два-три пут ми се рука трзала да речем: Учествујем у жалости, диван је то човјек био! Мало се у неко доба стишашмо, попушти јека, кад она вели: Е... друкча су времена некад била... Друкча и љепша, велим и ја...

А намирисала се су нешто, мој јуначе, накацупала се су нешто мој куме, намазала се наким чудима, моја другарице, таман ко да су поред мене липу

посадили! Не липу, но багрем. Не ни багрем, но ко да си у цркву ушо, па каде каде. Ко да је владика умро! Мирише ми невјеста, мого сам јој сваки комад упаковат, па продават! Реко: другарице, најебали смо, а сване! А сване, а се сунце помоли, пиши пропало, готови смо! Моли се богу још који сат, после нећемо имати кад! Што смо готови, што да се богу молим, упитује. Вићећеш што, кад сване, па почну на нас чеде да слијећу! Намирисала си се, немош двије године извјетрит! А допада ти се, је ли? Како да не! Како да не! Допада ми се оћу дроб на уста да врнем! Саушто су те то намазали, живота ти? Ће нађоше да те тако накаде, живота ти? Тебе ништа не ваља, вели она, ништа ти потаман није, нисушто задовољан нијеси, па се јопет нађути! Нађути се, а зашта, појма немам. Ај реко да се не свадимо прву ноћ свака два минута, имаћемо кад, па завикаг: Чекај бона, и мене су измили! И мене су орибали, уши су ми вимом прали, троје ми је ђеце купало! Свак из куће је за понешто био задужен. Свак, а баба за инспекцију! Тежа ми је инспекција од купања била! Да је видиш кака је кад у инспекцију дође, сад би за мном заплакала! Купају ме, да извинеш, ево седам дана, сваки дан по четири пута! Сваки божи дан ме у воду гњурају, полућег! Таман ко да сам пловка! Исто ко да рибу ли жабу жене! Ако нијесам иљаду пута помислио да ти гњурца за мужа траже, не помако се! Од кад су те споменули, ја ти из воде не излазим! Не, нако кад лежем! Милија ми је ноћ била, но ишта на свијет! Ноћу сам једино на копну био! А устанем они у воду са мном! Баце у воду, па после циједе! Роним седам дебелијег дана, на муке сам друго! Ће гој ме угледају, које ме гој види, залије ме водом! Шта да ти речем, нако да је вазда једно за мном с пуном кантом ишло. Више сам ти се овијех дана најео сапуна, но ишта на свијет! Доручак, ручак, вечера! Вјерујем да га још иза зуба има! Не знам оли ми вјероват, ја тебе не биг, а и зубе су ми прали од јутра до мрака! Набавили четку, па стружи! Шес дана ми је крв из десни ишла, шес дана ми је лила, доклен седми свико нијесам! Једно ме вазда држало, друго ширило вилице, а треће зубе рибало! Ако нијесам мислио да ће ми и цријева испрат, не мако се никад више! Велимир ми је извадио два најздравија зуба, веле: Љепше ти је без њиг, не стоје му добро! Вади! Ако се нијесам бојо да ће ми једну руку жртвоват, задње ми било! А сви зуби су измивени, само што откувавани нијесу! А најео сам се, велим ти, сапуна и помада, ко ми иг више икад у живот под нос тури, нек ми јебе оца! Убићу

првог који ми сапун дода да знаш! Кад она вели: А и мене нешто мирише, мири нешто, осјећам ја... Нешто мири, мири, ц, ц, ц... Како нећеш осјетит, сестро мила, како нећеш осјетит, и да носа немаш чула би, задњи пут су ме колоњском водом опрали! Окупали ме у њу, па ти види! А што ја волим, настави она, што ја волим да се купљем, што ја волим да се плачем и исплакујем, што ја волим да се заливам, вјероват немош. Е, зајебаваш, а? Ћосаш; јел де? Не, части ми, но баш волим! Волиш да се купаш, не спрдај се, свега ти! Не спрдам се, но волим! Да не волиш и зубе да рибаш? Волим ујутру! А устанем, прво њиг орибам! Кога, здраво била? Зубе! Зубе? Е! Свако јутро? Свако! Држи ли те ко? Не нико! Уууу... мене су рекли да си ти здрава жена, да си нормално и морално чељаде, да ти ништа не фали, а види....?! Е, волим, ко да ништа било није, настави она, волим то је чудо једно! А кад се ви оће купате? Како кад? Ђецу кад уватимо, ето кад! Не питам то, но којијем даном,? Шта којијем даном? Питам којијем даном се купате? Је ли одређено? Купате ли се суботом, ил можда нећељом? Како је ли одређено, ништа те не разумијем? Шта суботом и нећељом? Ми се купамо по потреби, за крупније свеце и за Нову годину, ето кад! А ја, вели она, волим да се окупам једном у нећељу. Лажеш, па да ти је бог ујак! Не лажем, но једном нећељно... Е, то отпиши! То кући остави! Што си пливала, пливала си, што си ронила, ронила си, што си се плакала, плакала си се, купала си се што си се, купала, оће нећељно нећеш! Нијеси башча да те заливамо! Нијесмо ми за мене пловку просили, но жену ако нијеси знала! Да ми је требо водоземац, да ми је риба требала сам биг је уловио, бацио биг динамит, па шта испане, не биг оца и Тодора упомоћ звао! Одвићу ја тебе од такиг навика, ово ти је поштена кућа!

Стрико, је ли глава при крају, јопет ме зајеба Зељо! Доклен си стиго, стрико? Доклен ти јебем оца, ви нијесте ђеца, но стока обична! Сјутра Зељашу чинимо твоју наново, упамти! Сјутра те ослобађамо војске, мој соколе! Све се ушуће, препадог иг с војском, реко: ај да данем душом, кад ова моја јопет зацвркута! Вели: Утрнуло ми уво, ај га измасирај! Шта јадна да масирам? Уво ми измасирај! Кога? Уво! Уво? Е! Оли с једном или с обје руке? Како оћеш, вели, одабери сам. Оли после ува да масирам нокте? Не, ја, но ми само измасирај уво. Да ти масирам уво? Уштукло те уво, је ли? Ма шта велиш? Јеси ли ти при себе? Па ај

да су те пресјекла крста, ај да ти се уштуко врат, ај да ти се закочила нога, па да чоек и помогне, ал да масирам уво нећу, кад ти се откочивало не би. Преврни се на друго, па воља ти рукама, воља ногама, измасирај сама! Ти ништа нећеш, вели она. Нећу, таки сам карактер. Ако ти не ваља, пољуби, па остави! Исти секунд кад ово реког, она поче да се протеже! Истеже се, зијева, шири руке, шири ноге, главу шири, растеже организам, ишћера ме жена из кревета! Које је чудо нападе, ко де се од вјештица брани? Уууу... убиће ме, части ми! Ја се помакни, шени се, она суне што за мном! Ја устрану, она устрану! Ја доље, она доље! Ја горе, трчи она за мном! Ја тамо, она тамо! Да се браним, пада ми наом, да је једном ошарафим, иде ли забога? Нема се куј више, дођерала цара до дувара, прићерала ме на задњи милиметар, држим се ко планинар уз они кревет, обиснуо уж њу њега, ко да смо заједно рођени, па мислим: ако панем троје ђеце претећ неће. Шансе немају! Види ће ме кучка на злочин ћера, оца тамо њој јебем! Држ се кукали Горчило, забо прсте у оне штице, а посјекла ми пашчад нокте пред женидбу! Да нијесу штице труле, седам сандука би нам ујутру требало. Шест малих и један за одрасле! Испротезали се више, жено божа, изјевали се више, ираширивали се више, куј ћеш аветињо, куј си наврла кобило? Падог бона, прекидај! Падог, стани! Падог, побиг црну ђецу, бјеж од мене! Кад она јопет! Разјапи уста, па чини: Уеее!!! Ко, да је нијесам гицнуо, да је ногом не ћушнуг, сад биг ти ја у земљу био! Ћушнуо сам је ногом, гицнуо у бубреге ко никог свог! Одвалио сам је колико сам кракат и реко: А потамо се другарице, шени се зеру, јоч – уисту, ако ћемо на снагу, нијесам ни ја за бацање! Удариг је, реко, заплакаће – кад она ни пет ни шес но вели: Боже што си ти јак, што си ти у ноге јак, ц, ц, ц... Јак си у ноге, мора да си и у руке таки...

Горчило, зајеба је баба, шта мислиш оће ли прво мушко или женско, шта мислиш? Не даш се ти баба коцетрисати, па види шта ће бити. А се пипнемо, ти ускочиш! Имаш сјутра вас дан, па гледај у пасуљ и преврћи шољу, гатај, брани ли ти ко? Ма пушти бабу, скопа ме руком за руку ова моја, пушти бабу, имам ја нешто врло важно да ти речем, имам нешто да ти шанем, ну примакни уво. Додај га, вели, да ти нешто саопштим. Причај другарице на глас, ничег се ја у ову кућу не стидим. Срамим се ја, па примакни уво... Па није уво тигањ или ћикара, да га носаш тамо-амо. Знаш ли ти да оно иде у комплет са главом? Знаш ли? Шенем ли њега, додам

ли ти уво, морам и главу, па је ли? Па јес, вели она, истина је, но ја о том нијесам мислила... Е зато сам ја тун да размишљам и да мислим, но ајде, кад си наврла, ево ти и уво и глава па саопшти! Ишћуњори се и ишапући колико те воља, изволте уво! Шта је шћела да рече, мош питат бабу, она је сигурно слушала. Како јој примаког уво, како наслони уста на њега, оглунуг ти јуначе. Уђог у наку шуму, ништа се, сестро мила чути не може! Ромори она сигурно нешто, ћућори некога ђавола, а на мене свака длака на своју страну! Нијесу двије у пар биле! А подигнули ми се брци, одлећеше! А уста јој топла, топла, повелика, па подгрејана! А и мене уво позамашно, па кад се то двоје ослони једно на друго, мој јуначе! Да си помећу нас приганицу замијесио трећи минут би печена била! У један маг поче да ме дрма и пита: Јеси ли чуо? Ништа ја, укочио се, укокотио ко покојни, а она јопет: Јеси ли чуо? – а дрма ме! Како дођог себе, не знам, а знам да сам реко: Јесам, све сам чуо! Па, је ли ти јасно? Јес, како није! Јес, никад јасније! А је ли тако? Тако, но како, но тако! Ето видиш, вели она, па помаче главу. Кућеш ш њом? Да је оставим како је била, а? Немој само да испане како сам те ја наговарао. Твоја је, па ако ћеш на врг куће ш њом, не браним. Моја је, намјестићу је ја како одговара, па легосмо једно спрам другога! Дишемо једно другом уста, све што она издани, ја удани, све што ја издани, она удани! Дувам ти ја у њу, она у мене! Задували се ко да је такмичење, па добија награду ко најпрви цркне! А она ти се, кад удувава надме, па ме такне с она два шиљка, свако ми крвно зрно поманита! Ко, рађе биг ти на чету копљаника ударио но њој на прса, ево што ме гледаш!

У један моменат помаког ја ногу, помаче и она ногу! Помаког ја другу, помаче и она другу! Помаког трећу, помаче и она трећу, помаког четврту, заплекасмо се! Која је чија, има их двјеста, не знам, помјеша нас неко! Заплели се ко змија у клупко, а мене подуватила милина!... Све трнци горе-доље, доље-горе! Кренуле гусјенице и скакавци уза мене, растопиг се! А завардало срце, поманитало, заклепетало, њичи од радости и гори ко логорска ватра! Удара на сваку банду, провирује, свуђе га има! Завеза нас неко ко ципеле на мртви чвор, не би нас свевишњи одријешио! Дакћемо ко тољеници, ко да ниједно зору ишчекати неће! Колутамо очима, изврћемо трепавице, а најежили се! Да си ти у собу ушо, мислио би од оног њеног једног ока да је саобраћајна милиција упалила свијетло, па вата ш

њим кругове. Видим шта чинимо, јасно ми је куј смо кренули, али предузет не умијем ништа. Одвојио би ја ноге да знам које су моје, ал не знам, па је могу повући за ногу, могу жену раскречит! Ушли смо у рај, без куцања, богоми ћемо главачке ићи напоље, виђећеш!

Слатка жена, брате мили, слатка што јес-јес, мого си је комотно у теглице паковат па продават. Да се није цукра прије спавања најела, да се медом није намазала забога? Задимила мене глава, пукћем на сваку сттрану, само што не зањиштим, кад она вели: Боже, што ти имаш дивне и фине ноге...! Боже, што су лијепе! Тун ме мало освијести, дођог себе, па завикаг: Моје су, другарице, па каке су, таке су! Знам каке су, па нека су! Ако ти не ваља, пољуби па остави! Знам да сам ко шкотски генерал у сукњицу, а шта могу? Чу лијепе? Криве и длакаве, а шта да чиним? Твоје су лијепе, обље су праве ко сулундари, а моје су ваке, каке су! Ма нијесам се ја добро одразила, вели она, нијесам шћела да речем да су лијепе, но да су оне мене миле! Моје ноге тебе миле, је ли? Таман твоје! Е не лажи, мислим у се, не лажи, нијесу ни власнику а не тебе! Мало се тун споречкасмо, а иначе лише заплекавања срамотно не чинимо ништа. Запетљали ноге, ништа друго. Ја турио руке на врг главе, скрстио прсте, нек се виде ђе су, злу не требало. Уждије ли ко лампу, нек се види ђе је ко! А ознојили ми се, цури вода ш њиг, цури с главе, лежимо тако, не сујмам ја ништа, кад ми нешто зачепи уста! Шљап, зачепише ми иг! Порва се неко, јуначе са мном, појака се нака сила! Ма кога то јадна оћеш да удавиш, на кога си коптисала, кога си то напанула знаш ли? Коме дисат не даш, шта то оћеш, живота ти? Једва је некако одгурај, кад она јопет: пљос! Шљапну ме, заљепи ме устима, реко: Ова уједа, бог те јебо!

Види ти, реко сам јој, слушај добро! Немој се са мном у кости ватат, знаш ли ти с киме си се појакала, знаш ли ти да су и већи на мене падали? Ништа пробат немој, јер ако те ја преко паса стегнем, ако те уватим, предвојићу те! Ништа она, ама баш ништа, но ко да уши нема обатиснула уза ме! Да је није страг ошта, да се није препанула, забога? Ништа она, но закољодавила, преврће онијем оком, кружи по васиони ш њим, па чини: Фљас! Ауууу... сјетиг се ја, ово је она почела да ме љуби! Почела да ме пољубљује! Заљубила се жена свега ми у мене! Е мене љуби, ево шта ме гледаш! Што мене, је ли ? Што је јад у главу знао, оклен знам?! Ништа

она, но мало по мало, па: Цмок, па фљас, па шљап, па пљус! Чуће, вичем ја залуд, не давај узбуну, не пљоскај из свега мозга жено божа! А она ништа! Кад узима ваздуг, исто ко да га срче! Уско јој грло, на кашику си јој га мого дават!

Бранио сам ти се ја, бранио вала доклен сам могао, бранио, све доклен се у кости уватили нијесмо. Кад смо се скопали, кад смо се у кости уватили, кад сам ја оварисо да тун не треба нека велика школа, настану лом! Земљотрес се створи! Умало је удавио нијесам. Неколико пута сам помислио: Ова је била, што је била! Ујутро у сандук закуј, па назад оцу. Кад ћеш, мој побратиме, ништа њој! Јака и она у кости, бог те јебо. Колико ја јуриш на њу, толико и она јуриш на мене! Ма чекај, мислим, чекни мало, те ја стисни! Стисни ја колико ме дамар служи, стисни колико ме живот носи, кад ћеш, стисну и она! Стисну, јуначе, рво сам се с млогима, ал с ваким чудом никад до сад! Реко: вала ћу те обалит, обалио сам и јаче од тебе на леђа, дако некако и тебе ногу поплекам. А пануле јој, да извинеш прси, таман на моје прси! Пануле јој, мој побратиме обље прси, узеше ми снагу! Занемоћо ја, занемоћале ми руке кашику држат не би могао! А немам зашта ни да је уватим, да је обалим, па ми паде наом: има гаће, држ се за њиг! Тун ти је Горчило једина шанса! Скупи снагу, стисни вилице, напни мишице, уватиг је за њиг! Скопаг је за гаће! Повуци из свега мозга, учиње нешто: фрррр, одоше у комаде. Останула жива жена без гаћа! Оскочила ластика па право, бабу у главу! Треба ли ви ово, пита баба, исти минут! Ако не треба, ваљаће, па се ушуће. Останула жена, велим ти без гаћа, без иђе ишта на се, нема на њу ниђе крпе, па се припила уза ме! А мене ти нешто пресјекло подно стомака, нешто ме поткочило, лизне ме пођекад језиком, ко батеријом да дира, па се рад тога прикрпио и ја уж њу. Прислонили се једно уз друго, заљепили се, зашили се, а турили уста на уста, па шиштимо и свирамо кроз нос! А пасују нам уста, вјерово до сад нијесам, пасују вала ко да нам је ко мјере узимо. Не пуштамо се, но се затресли ко у грозницу да смо. Бранићу ја њу, пада ми наом, а ако знам од кога, не мако се. Олабавиле ми се руке, ја оћу ш њима тамо, оне оду амо. Осјећам шта су наумиле, а ништа им не могу. Спушти се десница на једно срамотно мјесто, изгуби се! Како моја направи кастиг, направи и њена! А она сва фина, свилена, размиљели ми се прсти, ватају

кругове, ко оро кад вреба, такну, па одмакну, миле све ко баш иг брига, ко у госте дошли, ко никоме ништа, ко: ако знамо оклен ми оће, јад нас знао...

Дира ти и она мене, мој јуначе! Све је то ишло и некако, све је дослен и било поштено, доклен ја из свега мозга, онолико колико ме глас служио, не завикаг: Благош менеее!!! Благош, благооошшш!!! Како ја завикаг: благош мене, учиње нешто: Пук! Запјеваше пијетли, и отада ти имамо Милутина! Сад му је прва година, догодине ће, ако бог да, друга, па онда трећа, све доклен не дође до седме и крене у први разред, а онда нек броји сам, па је ли?

Крај

Милован Витезовић

МИЛОШ ВЕЛИКИ - КЊАЗ СРПСКИ

Милован Витезовић

Српски писац, Милован Витезовић, рођен је 1944. Пише песме, романе, драме, филмске и телевизијске сценарије, књиге за децу, есеје и афоризме. Објавио је четрдесетак књига, у око сто осамдесет издања (*Лајање на звезде* – 28 издања). Аутор је једанаест романа (једанаести у јесен 2005), од којих су десет били бестселери. Избори из његових дела су објављивани више пута, као: *Изабране песме за децу* (3 књиге), *Изабрана дела* (5 књига), *Изабрана дела* (10 књига) и *Изабрани романи* (10 књига). Заступљен је у тридесетак антологија песама, сатира, афоризама, песама за децу и прича. Књиге је објављивао на немачком, енглеском, руском, италијанском, словеначком, македонском, румунском и грчком језику. Превођен је и објављиван у периодици и антологијама на пољском, чешком, мађарском, француском, шведском, хебрејском, кинеском, бугарском и албанском језику. Међу бројним наградама (од Вукове до Кочићеве награде) које је добио, издваја се Европска награда за серију *Вук Караџић*. Саставио је више антологија, међу којима су и *Антологија светске љубавне поезије* и *Антологија светске поезије за децу*.

За позоришна извођења писао је драме, комедије, драмске бајке, сатиричне колаже за кабарее и монодраме. Његове монодраме имају биографско-историјску основу, а тиме и посебне реторичке одлике. То су монодраме о вожду Карађорђу, о кнезу Милошу Обреновићу, о Вуку Караџићу, о књегињи Љубици, о војводама

Милану Обреновићу, Арсенију Ломи и Јанку Катићу, и о кнезу Александру Карађорђевићу.

Монодрама „Милош Велики – књаз српски“ премијерно је приказана у Народном позоришту у Ужицу 1995. године. Представу је режирао Александар Сибиновић који је и тумачио улогу.

Ја сам Милош Теодоров Обреновић, чиниш волико, владателствујушчи књаз сербски.

Рођен сам у Србији, у нахији Ужичкој, у селу Добриња 1780. године. Рођен сам на први дан Великог поста Господњег, тако да Срби, чиниш волико, никада нису могли славити моје рожденије, нити се за тај дан напити и најести.

Отац мој би Теодор по имену и мајка ми би Вишња по имену. И обоје су, чиниш волико, били другобрачни. При овом другом браку отац мој Теодор узме за жену Вишњу, удову из Рудничке нахије, из села Бруснице, која је тамо, живећи са првим мужем Обреном по имену, троје деце изродила: Милана, Јакова и Стану. Удавши се у Добриња, за оца мога, она, чиниш волико, преведе своје троје деце и ту затече троје: Радосава, Радоњу и Раденка. Потље, са оцем мојим роди још нас тројицу: мене Милоша, Јована и Јеврема.

У народу се вели, чиниш волико, да се кашаљ и сиромаштво не дају сакрити. Памтим, када год се једно и нашој кући закашљало, закашљало се деветоро. Тако је било и са сиромаштвом. Мој отац је, чиниш волико, био веома сиромашан човек и стално је био у најму. Нисмо имали ни крста за пољубити. Сиромаштво нас је научило да се и од глади спава. Зато су се моја браћа по мајци кад су прирасла и вратила дому свог рођења у Брусницу, док се сестра Стана удала, не баш од своје воље за добрињског газду Саву и тврдог и пргавог човека.

Једва да сам ојаторио, чиниш волико, кад сам почео да чобанујем по Добрињи.

Као чобанчић у Добрињи понесем једном од куће на трло мачку и поведем два пса. У жељи да видим, чиниш волико, како ће се мачка бранити од паса тамо где нема дрвета да се на њега склони, пустим мачку на чистину и натуткам на њу псе. Пси беху зли и земљу су знали да прогризу. Такви, чиниш волико, јурнуше на мачку да је растргну. Заскољена, нашавши се у невољи, мачка се у маху снађе, суну уз мене, попе ми се на теме, измичући псима. Сад пси навале на мене, скачући бесно уза ме, готови да ме оборе само да ми је скину с главе. А мачка, чиниш волико, фрчи на њих с моје главе и панџама се укопава у моју косу и кожу на темену, раздражујући их још више. Сад је мени, чиниш волико, било теже него мачки. У невољи својој викнем: О, мајо, вабни ове скотове кући да овог ђавола скинем с главе! Мајка одваби псе и тако се ратосиљам беде. То ми је био, чиниш волико, велики наук који ће једном и Србију спасити.

По неком добу и отац мој Теодор сваби шеве, Бог да му душу прости, те и Јован и Јеврем и ја останемо сиротани, чиниш волико. Није нам остало ништа друго до да се тучемо по најму да би се хлебом прехранили. Сиротињо и селу си тешка, а камо ли кући у којој си. Прво сам служио у Доброселици код газде Аксентија Јечменице. Најмио сам се на по године, за три и по гроша и за једне чарапе.Спремао сам му луч и правио катран, а он ми остаде дужан 30 пара и чарапе. Тај дуг сам тридесет година касније наплатио као књаз српски. Наишли, чиниш волико, Ужичани катранџије кроз Крагујевац, а међу њима и Аксентије Јечменица. Познајеш ли ти мене газда Аксо? "Познајем, како да не познајем, сунце наше?!"

Лепо, лепо - сунце, је ли? А знаш ли ти кад ја оно служих у тебе?

"Не моје ми гријешне душе! Никад ти нијеси служио, него заповједао. Тебе је Бог створио само да заповједаш!"

Чиниш волико, није то тамо-амо газда Аксо! Служио сам и дослужио. Само у тебе ми оста 30 пара од хајлука и чарапе - то ми ниси издао. Него ти иди и састави тридесет ситних пара и чарапе, па донеси да платиш дуг.

Најми се, па гледај где си. А кад служиш нигде си. Ниси нико и ништа, већ си слуга, а то је горе, чиниш волико. Служио сам код марвених трговаца и неколико пута сам терао трговачке волове преко Босне и Ерцеговине, чак на море Јадранско, у Дубровник, у Задар, у Трст и у Венецију. Служио сам као прави слуга, за по десет пара наднице, а опанци су били десет пара... Најпосле се унајмих код свог зета Саве у Добрињи самој, чиниш волико, али ме његова проклета и пргава нарав отера, јер он би мојим рукама и гује хватао... Ето, тако је било, испочетка! А после, вала Богу!

Научио сам да јашем, и да се ничега не бојим и да се са сваким разговарам, чиниш волико. Али је сиромаштво био мој највећи наук. Научило ме је како да течем и кућу и државу! Научило ме је и да не служим, чиниш волико, где не морам!

Оставим службу и побегнем своме полубрату Милану у Брусницу! Милан се већ тргао из сиромаштва и зачео трговину марвену, чиниш волико. То он мене у радњу узме и ја за њега и за себе кренем џелепе волова и у Дубровник, и у Задар, и у Трст, и у Венецију и пође нам!

Милан пошље нашег брата Јакова да из Добриње и из сиротовања узме нашу матер Вишњу и браћу нам Јована и Јеврема и доведе их у Брусницу.

Видећи како ме, чиниш волико, исти брат Милан много љуби, будем признателан и за част његову к мени љубави показане, узмем и презиме, његово поред мога презимена. Па будући да је он син Обренов и да се назвао Обреновић, тако се и ја син Теодоров назовем Милош Теодоров Обреновић... А, чиниш волико, ако хоћемо и право нас тада, као удовичку децу, и нису звали ни Теодоровић, ни Обреновић, већ Вишњичић, по мученој матери нашој Вишњи, коју су и јаковљева и Миланова деца већ звала - баба Вишња, па и ми уз њих... И ако сам иједну песму највише волео, онда је то песма *Вишњичица род родила*, чиниш волико, и не објашњавам зашто.

Идући ка Брусници једном, из Добриње, преко Беглука и Маљена, да опослим у једном путу што више, чиниш волико, ударих испод села Срезојевца, на реку Дичину. Ту, на белилу, затекох једну девојку и мајку њену како беле платно. Било ми је прошло двадесет година, а још сам био као девојка. И чинило ми се ко да сам по оној песми: Оj, девојко, зелена јабуко, остарићу не попех се на те... Чим видех ову девојку на белилу, чиниш волико, осташе ми очи на њој. Она и мајка јој опазише мене, изађоше из воде и скупише скуте, бејаше их стид, чиниш волико, да дубоко газе. Ја прегазих воду и на другом брегу стадох се обувати. Ошљарио сам ваљда читав сахат, само да што дуже гледам девојку. Мора бити да су ме клеле и мајка и ћерка, јер од мене не могаху радити... Чиниш волико, ја ту схватих да девојку лице удаје. А кад сам се од Дичине измакао да ме више не могу чути, запевао сам: *Би ли мила ове зиме помешала ноге с киме*?

И буде тако, чиниш волико. У двадесет другом лету свог возраста ступио сам у брак. За супругу сам имао девицу, именом Љубица, из Рудничке нахије, из села Срезојевца, из чувене фамилије Вукомановић. Љубицу ми је испросио мој брат Милан, али јој девер венчани није он био и нико од наше браће, већ Никола Луњевица, наш побратим и јаран из трговине. Кум нам је био тополски трговац Ђорђије Петровић већ знан као Карађорђе... Како је Милан увелико био у трговини, онда је и мојом женидбом, чиниш волико, ваљало притврђивати пријатељства са највиђенијим српским трговцима...

Узмути се, чиниш волико, и скоро закрвави сунце у јесен 1803. године. Од међудневице почеше неки ветрови и зајапури се небо. Сутрадан по Митровдану потресе земља сунцу при изгреву и оно заигра. Узбунише се и Турци и Срби на ове прилике. А сам Господ зна коме знамење даје.

У то време у Србији под Турцима владаху дахије, злице и измећари, царски одметници и укољице, који почеше српске кнезове и друге одважне Србе једног по једног хватати и сећи. На то се Србија закраини, чиниш волико.

Дигнувши се, Срби изаберу себи за предводитеља Карађорђа Петровића, којега и господарем назову. При том у свакој нахији по једног поглавицу поставе, којег војводом назову. У нахији Рудничкој за војводу изаберу брата нашег Милана и почнемо бојеве с Турцима водити, чиниш волико.

Ја млад, чиниш волико, дрчан и храбрости пун, курчевит и свих страхова ослобођен. Ништа ми на овом свету није било драже но бити се с Турцима. Имао сам три највеће жеље: да имам доброг коња, сјајно оружје и Турке пред собом. Ја и старовлашки кнез Максим, у лудости ми скоро раван, знали смо на Голији, чиниш волико, да разбијемо буљук Турака на две скоро равне части, у два трњака и да се надмећемо који ће први све да побије у своме трњаку. Убрзо сам изашао на глас великог јунака. Стварни глас, чиниш волико, није то оно - глас до неба а муда у пепелу. Већ су ме пред бој на Ужицу поредили са хајдук Вељком и Стојаном Чупићем. Ја сам ту своју храброст, чиниш волико, и добро носио и добро подносио! Једино коњи пода мном то нису могли поднети на ногама. Скоро да није било боја, а да пода мном коњ не погине! Само ја нисам на своје јунаштво био толико поносан колико се њиме поносио мој брат Милан. Он ме је ту љубио више него себе самог, јер он није тога дара био, него је био дипломатик више. Хероически поступајући у бојевима, у народу сам постао ваљани јунак и старешина. Узнео сам се у јунаштву, чиниш волико, и веровао сам да ме тане неће. О том се и по војсци мојој причало. И свуд ме је срећа хтела док не дође ред Ужице узимати. Ту она нађе другог миљеника. Желео сам да будем најхрабрији и да узмем шанац крепости ужичке, који нам је већ муке задао. Узмем ја тај шанац, али ме изблиза један Турчин који је пунио пушку сребрењацима смртно рани, чиниш волико. Удари ме у груди у леву страну, у ковитлац и изађе натраг на плећку. Рупа је, чиниш волико, била таква да сам се провидио. Ту су ме сви ожалили, од брата, од народа до Карађорђа. Прота Матеја Ненадовић је два пута стављао епитархиљ да ми опело одржи, па опет вели, грех је док ми се још дах држи. Из мртвих ме извади једна видарица из Рујна, за дванаест недеља. Једино сам остао мало сакат у леву руку да то једва и ја примећујем. Од тад, чиниш волико, нисам више лудсоти чинио, али у храбрости нисам ни уступао! Видећи моју храброст Карађорђе ме постави војводом српским од јужне стране. А брат ми поклони Ужице и сву нахију Ужичку, чиниш волико.

Десио сам се на Расници, чиниш волико, кад стигоше гадни гласи да ми се примиче Сулејман-паша Скопљак са тридесет хиљада Турака, љутих Херцеговаца,

све потуљених потурица, претећи успут да ће побити све што му се на путу испречи, да ће с војском сићи у Чачак и сву Србију поробити.

Чекао сам га са пет хиљада Срба, све кућевних људи и домаћина из мог војводства. Њима је кутњи праг гдегод да станемо бој бити. Сад да видимо и ту силу, чиниш волико!

А с тим Скопљак-пашом вако је било. После славне победе на Мишару, ухвате Срби на Думачи Сулејман-пашу Скопљака. Ту он, видећи се у невољи да веру Карађорђу да више никада неће ударити на Србију ако га пусти. И он га пусти!

Послужи нас Бог и срећа јуначка, чиниш волико, и сву ту силу уставимо и почнемо сузбијати. Сад мени не да ђаво мира, а можда и Бог, уосталом, свеједно оба су наша... Вуче ме нешто, чиниш волико, тамо где је најгушће - око Скопљака. Само ми је да му се примакнем да га приупитам: зар се тако вера држи.

Тако сам дрско улетео у Турке да је под мноме убијен ми и најбољи хат. Појашем сместа другог коња и докучим се Скопљака. Шарен човек - почев од чалме. Види он да хоћу да га питам али не сачека, већ ми скреса кубуру у коња и потеже сабљу. Потегнем и ја кубуру и скрешем му је у лакат, да пукло, чиниш волико, ко кад се грана ломи. Док дођох до новог коња - његов га спасе. Не стигох да га питам: је л Турчину вера на колену?

Оде мој брат Милан, од Карађорђа послан у Букурешт, у руски војни стан, да од кнеза Каменског од Русије чека помоћ за Србију. У путу га, чиниш волико, снађе она која не пази ни старо ни младо - смрт варалица и проклетница. Да ли га је смрт понела својом вољом само или су јој Младен Миловановић и други интриганти око Карађорђа припомогли? И можда још с Карађорђевим знањем? Не знам, чиниш волико... Не знам. Свашта се причало... Као нису смели овде да га отрују па су га зато слали по своју смрт... И томе слично, да ми није било лако.

Није ми било лако и из других разлога: чим ми нема Милана смањује ми се војводство. Уда Карађорђе своју кћер за неког Николу Карамарковића и сад њему да Ужице и постави га за војводу ужичког, а мене врати на војводство рудничко, још смањено на Брусницу и још дванаестак села... Војводство није девојачки мираз, чиниш волико, оно се стиче на бојној слави и оружју... Да је мој Милан жив не би

наша част отишла на мираз... А можда је зато и слат у Букурешт и тамо трован. Зло чињење и зле слутње храни.

Зато ја пристанем уз Миленка Стојковића и Петра Добрњца, велике војводе и почнемо радити да се Карађорђева власт ограничи, јер где ће отићи Србија ако је по зетовима почнемо делити, чиниш волико. Пошаљем им и неко писмо, обећам и помоћ с војском... А они ко стрине, вајне ми војводе, побегну из Србије. Миленко и харем цео поведе - ко да ће се женама под сукњама скривати... Оно моје писмо ухвати Младен.

Совјет ме, чиниш волико, позове да одговарам. Станем ја пред Совјет - необријан, а Младен Миловановић се искрљештио на мене и показује ме совјетницима ко чудо да сам невиђено.

"Погледајте ово рутаво псето како је необријано дошло на заседање". Мени сузе ударају на очи: Господару Младене, сам знаш да ми је брат скоро умро и да се зато нисам бријао!"

"Бре, ти си парампас. Тебе треба обесити о врбу што ништа не рађа. У хапсу се вуци."

Тако мене ставе у хапсу, чиниш волико, и почну ме саслушавати. Сад једни почну да ми товаре кривице, а други да ме спашавају. Спашавали су ме људи јунаци због јунаштва. Због јунаштва су ми и кривицу товарили - кукавице и подгузи, чиниш волико.

Стану ме убеђивати они што су ме спашавали да кажем да оно писмо није моје и да га је мој писар Димитрије писао. Тако ме и питају пред Совјетом.

Јок, чиниш волико, то је моје писмо, од речи до речи, јер какав би ја био војвода кад би ми писари тако радили.

И спаси ме хајдук Вељко. Истога дана и Вељко је имао да одговара пред Совјетом. Али он дође са бећарима и хте стати пред Совјет, већ све совјетнике позове на мегдан. Како му они нису могли, ни смели, чиниш волико, на мегдан да изађу, он се окрете те оде у Крајину. Још сезарече да више Мораву неће прећеи, а ни Турци док је он жив. Кад Вељко оде у Крајину Совјет постиђен пусти и мене и пошље ме на други крај на Дрину пред Турке Бошњаке и Херцеговце који су свом силом кренули да исставе слободну Србију.

Многонесрећне 1813. године, кад су се Руси измирили с Турцима и кад су Турци са три велике војске из три правца пошли да истраже сваку нашу слободу и нас саме, ја сам са мојим војинством, чиниш волико, држао шанац на Равњу и Засавици. Пада Лозница, па ми Турци стижу и са наше стране, држимо се док је нас и док је џебане. Кад су ми Турци упали у један шанац, мом барјактару, Радовану Марковићу из Косјерића преби ђуле десну руку. Радован ми, чиниш волико, узе барјак левом руком и пренесе у други шанац и мртав паде. Хајд' сад остави такве људе, војводо!

Стижу гласи, чиниш волико, све црњи од црњега. Јављају ти их и они с којима се бијеш и крвиш, довикују у јуришу, говоре твој језик, њим се удавили да Бог да! Прво да су Турци већ Мораву прешли, потље да је хајдук Вељко у Неготину погинуо, а са њим и одбрана Крајине.

Ја кренем, чиниш волико, непрестано се тукући с Турцима, низа Саву ка Београду да га пре Турака ухватим.

У Забрежју затекнем бежанију. Води је војвода Јаков Ненадовић, нађох га на скели да га питам - зар се тако држи слобода српска и држава српска. Што напусти Београд, војводо Јакове?

"Какав Београд, човече? Мани га се, у њему су већ Турци! Господар Карађорђе је већ у Намчку пребегао. Све је пропало!"

Видим и ја да је све пропало, али не могу да верујем, чиниш волико, после онолике слободе - пропаст је очајнија.

"Хајде и ти у Срем! - зове ме Јаков - Не враћај се на Рудник. Само ћеш лудо изгубити главу. Испећи ће те Турци као јарца!"

Не могу ја, војводо Јакове, ја сам овај народ дизао, чиниш волико, и сваког мог војника у кућу знам, па и судбину морам с њима поделити. Ја све око мене у очи гледам, брате Јакове... Доста ми је браће са мном погинуло, право је да погинем и ја, ако другачије живота нема... Ти си видим, брате Јакове, покупио своје, неки су ти већ у Немачкој, а неки ће сад с тобом... А моји су у Србији, у Руднику... Кад моју стару мајку Вишњу, кад моју жену Љубицу, кад моје кћери, моје очеи у глави, чиниш волико, Турци разгазе, шта је вајда да и ја живим?

"Карађорђе нас, човече, чека у Немачкој, а отуд ћемо са Русима..."

Мене у Немачкој неће дочекати... Нема отуд ништа, брате Јакове. Ако ишта могне и морадне, одвуд мора, чиниш волико!

И тако се крете скела без мене.

И тако заувек одоше и Јаков, и Карађорђе и многи вићенији Срби.

И тако ја остадох, чиниш волико, са очајним народом - на његовој обали.

Одатле ударим да бар узмем Ужице, кад и тамо Турци. Кад је пропаст велика, она је и брза. Свуда те престиже, чиниш волико!

Станем гледати има ли човечнијег неког турског бега коме ћу се предати. Нађем таквог - Агу Серчесму, са њим смо негда брат Милан и ја трговали. Састанемо се у селу Такову. Предам му пиштоље и сабљу и трипут му поновим да ћемо бити цару покорни. Поновим му да нећу ништа чинити против турске власти, а ако будем ишта и чинио, чиниш волико, да нећу чинити без његовог знања. Он ми пиштоље врати и учини ме рудничким кнезом, а сабљу понесе у Београд - сада великом везиру Сулејману Скопљак-паши. Кад човека ухвати беда, она га не пушта, чиниш волико. А за мене и цео српски народ веће беде није било од Скопљак-паше, сакатог у ону руку.

Насташе страшни зулуми, чиниш волико. Куда год би који Турчин прошао кроз вилајет српски, он, макар да је сам један, није без калауза ишао, чиниш волико, бајаги да се штити од хајдука. Уместо да калаузе отпусте, кад су већ приведени, Турци су их везивали за дрвље и у њих нишан из пушке гађали, те се кладили ко ће пре у најбоље место погодити, да се Србин човек не мучи и не преза. Изрешетане су их и привезане, живе или мртве, остављали зверима и још су за њих селима крвнине наметали, потварајући да је неко од сељана то урадио. Где би Турци на конак дошли, то би све село на белај ударили, а највише на кућу у којој су замркли. Домаћин је, чиниш волико, и до поноћи морао коње водати и по мразу и по снегу! А по његовој кући би прво од баба и остале чељади стравама, срамотама и мукама свакојаким изнуђивали лепе хаљине, скупоцене токе и оружје у сребру и злату. Домаћина су изреда тукли смењујући се у умору, па би га на крају у кргу везана остављали напољу да их ту и тако чека док поново не дођу. Како су се често враћали, јао оном подигнутом, одвезаном или измештеном. Таквог су мучили

говорећи: "Ево му се ништа не може, док се жив на колац не натакне..." Гадни зулумћари били су Бошњаци, Херцеговци и Арнаути Турци и Шокци, који су овом везиру Скопљак-паши војску гарнизонску и гардијску састављали и чинили.

На ове зулуме диже се Хаџи-Проданова буна, која се зулумом и угуши, чиниш волико!

Скопљак-паша, после Хаџи-Проданове буне, скупио је силно робље из Србије и сваким трећим даном је је новим мученицима понављао коље испред Стамбол капије. Сваким трећим даном - јер су набијени на коље умирали од два до четири дана, чиниш волико.

И ја сам чиниш волико, био таоц у Београду. И сваког јутра долазио је по мене Ибшир-паша, ћехаја Скопљаков и водио ме је под стражом прво поред оних несрећника што на колју умиру, тако да не знам кад ћу им се придружити, па поред зидина на којима су одсечене највредније српске главе, да опипам колико ми је врат танак и доводио ме пред Скопљак-пашу да му пољубим ону руку у коју сам на Расници кубуру скресао

Скопљак-паша је имао тада једног страшног пса, чиниш волико, кога је држаи поред себе, да му режи на оне који су немилости и у страху од њега. Та псина је тада сигурно била тежа од мене. Џукели је Скопљак дао име Милош и увек га је хранио кад сам му прилазио к руци. Једној руци ја, а другој пас, чиниш волико, оба начетворени на диванини код његових ногу.

Ја му љубим сакату руку, а он здравом пружа керу хлеб, па њему прво каже: "Држ' Милошу!" - а онда се окрене мени:

"Коју руку љубиш Милошу?"

Најмилостивију, честити пашо! Најмилостивију!

"Ти си ову руку ујео, Милошу!"

Ја ујео, ја ћу је и позлатити, честити пашо!

"Хела, хела, море Милошу!"

И док сам одлазио, псу је понављао: "Држ' Милошу."

Стискао сам зубе и мислио, чиниш волико, ако сам и џукела, одгришћу ти комад царевине! Сам Скопљак ме је натерао на мисао да што пре опет дигнем Србе! А био ми је и задњи час који се може претворити у судњи.

Једно јутро покаже ми ћехаја Ибшир-паша на тврђави синоћ одсечену главу Станоја Главаша:

"Видиш, кнеже, Главашеву главу. Е, бива, сад је ред на твоју!"

Ја сам моју одавно турио у торбу, а ово је туђа што је на раменима носим!

"Ако је твоја у торби очас ћемо је на бедем натаћи. А можда и обе, и твоју и туђу ставимо једну до друге."

Њему је до шале. А ја видим да се није са главом шалити. Ваља спашавати и главу и торбу, чиниш волико. Прво поткупим ћехају, а онда преко њега уђем у погодбу са Скопљак-пашом, да откупим себе и преостало српско робље. Нешто пара скупим од београдских трговаца и Јевреја, па се капаришем. Почнем да, чиниш волико, позлаћујем ону руку. Остало обећам да ћу скупити у Србији, кад продам народне свиње и волове.

Пусте ме са робљем, а ја не верујем. У Раковици оно робље почне да игра од среће, а ја не верујем. Не може да хода од гладовања и мучења, а игра од среће! Што ти је живот, што ти је слобода! Живот о концу и коцу, а само га макнеш у слободу, већ играш!

Спасе ме, чиниш волико, турска похлепа, дадоше ми слободу да ми узму сребро и злато. А не схватају да ћу им слободан све узети и главе узмогнем ли! Имали су ме, чиниш волико, после ћу се старати да ја имам њих!

У манастиру Враћевшници се нађем са Лазаром Мутапом, Симом Паштрмцем, Вујицом Вулићевићем, игуманом Мелентијем Павловићем, Танаском Рајићем, Милићем Дринчићем, Арсенијем Ломом и мојом браћом Јованом и Јевремом. Ту их пустим да ме убеђују у оно што сам већ одлучио. Они ми кажу да нема другог спасенија него да се бију са Турцима. Они би то одавно почели, но су чекали мене, да их поведем. Потом се они мени сви закуну и ја њима да их нећу издати, него да ћу са њима умрети, ако до тога дође.

Учиним наредбу како бој да започнемо. Лому наредим да бије Рудник, Мутапу и Рајићу да иду на Чачак, Дринчићу да буде у приправности или за Рудник или за Чачак. Само бој да се не почиње док ја не изађем пред народ и док барјак не развијем. Једино лицем на Лазареву суботу пошљем брата Јована да увече, у

коњуши у Гружи, на конаку заскочи турске порезнике што су порезу целе недеље скупљали, јер прво треба новаца за џебану наћи. Али да их заскочи тако да то не сазнају ни Срби ни Турци. Зато сам, чиниш волико, и брата послао.

По овом наређењу одем аки Серчесми у његов беглук и кажем му: ја чиним, чиниш волико. Реч ваља одржати. Нисам му дао да ме одговара, сам сам га испратио до Каменице, а даље му дао пратњу за: због преко Дрине.

Где сам се предао Турцима, ту ћу се на њих и дићи. Клин се клином и у историји избија. И учини се на Цвети, у селу Такову велики сабор српског преосталог народа. Људе на сабору није требало на устајање против Турака подстрекавати. Што је најчудније сад и старци и кметови који су свагда били противни буни, и у време Карађорђево, сад пристану и повичу да нема другог спасења. Сабор ме је са радошћу тражио за предводитеља и пре него што сам пред њега изашао. Пред црквом игуман Мелентије закуне народ на буду, а онда ступим ја пред народ са белим крсташем барјаком. Вакав је негда био у Бошка Југовића, јер под чим смо царство изгубили, под тим га опет ваља подизати, чиниш волико. Размахнем барјаком и пружим га Паштрмцу:

Ево мене, ето вас - ето рата Турцима!

Није остало капе на глави, као да се одједном јато тица дигло над народом.

Браћо, ја хоћу старешина бити. Но, чиниш волико, иштем од вас постојанство и послушаније, слогу и љубав братску, без икакве пизме и освете један другом. Ко почне да дели и одваја, тога ћу кубуром оделити, чиниш волико, јер нас је и без икаквог дељења мало преостало... И знајте, да мора бити крвопролитија, робљења и сваких неповољних догађаја, али за слободу нашу идемо да гинемо док се ратосиљамо тирјанства. Ово вам велим да не би после мене окривили и моју душу проклињали. Свак иде на своју душу за слободу рода и зарад остатка нашег.

Чујте и ви, старешине српске, овде пред народом, ко од вас не мисли први пред својима јуришати нека се остави старешинства и преда га другоме. Ко јуриша може погинути, а може и остати. А ко удари у страну, од моје руке остати неће, чиниш волико!

Кренемо онда у бојеве који се не дају опричати, чиниш волико. А како и да их опричаш кад их не гледаш него само јуришаш... не каже песма залуд: "Е да ти је стати па гледати..." Нисам ни стајао, чиниш волико, или сам јуричао или сам јурио између два бојишта. Сад да описујем само своја јунаштва, није поштено друга заобићи.

За годину дана имали смо десетине бојева - колико у време Карађорђа за неколико година. Ево: бој на Руднику, бој на Љубићу, бој на Чачку, бој на Драгачеву, бој за Гроцку, бој за ослобођење Палежа, бој за Ваљево, Бој за Крагујевац, бој на Таборишту, бој код Баточине, бој за Пожаревац, бој за Смедерево, бој на Болечу, бој на Јабучју, бој за Карановац, бој на Дубљу, бој за Шабац, бојеви на Свилајнцу, Буковачи, Липару, Трешњици, Манасији...

Са оно мало народа јурио сам из боја у бој пре него што се Турци приберу... Да коње нисам мењао не знам колико би их пода мном пропало, као што не знам колико их је пода мном обосило...

Једини бој у коме нисам јуришао био је бој за Палеж...

Кнез Јовица Милутиновић на крају Карађорђеве буне пређе са војводом Јаковом у Срем, чиниш волико... Само се од обале није удаљавао, оставио би очи, а богме и уши с ове наше стране Саве. Види кнез Јовица зулуме турске с ове стране, а чује да сам ја Србе на устанак дигао... Он, на то заједно са кнезом Павлом Цукићем скупи стотину пребеглих Срба и на скели пређе преко Саве. Сукобљавајући се на путу крене на Палеж. Уплашени Турци, не знајући колика је Јовичина војска потоваре се у лађе, са стварима и робљем и низ Колубару и Саву побегну у Београд... Кад је прешао Јовица чује да сам ја у боју на Гроцкој и упути ми писмо, у коме вели да иде на Палеж. Ја кренем ка Палежу да помогнем Јовици, а он понет лако узетим градом остави ту Петра из Звечке и дижући успут људе крене ка Ваљеву... Сад Скопљак-паша сазнавши за пад Палежа пошље многе своје спахије и коњанике и пешаке, опет водом који од Петра преузму га поново... Ја се, чиниш волико, прикучим Палежу, а нигде Јовице, а Турци у њему. Прво га опколим... Немам много војске, али наредим да бију таламбаси... Нек Турци више

чују него што виде... Ту се и Јовица поврати, оставио је Цукића да опкољава Ваљево...

Мука је Палежу прићи, а да људи залуд у равници не гину. Наредим да се из околних села покупе кола и грађа и да се праве штитови на њима, тако да један гура двоколицу а иза штита десет пуца.

Каже ми кнез Јовица да је ту у Срему војвода Петар Молер у Прогарима уз границу да скупља српске драговољце за прелазак и да се тамо може купити доста џебане само ако се има готовог новца.

Оставим, чиниш волико, Јовицу и Паштрмца код Палежа, а ја прећем преко Саве у Прогаре. Договорим се са Молером да одмах пређе и крене к Ваљеву, дам му готовог новца да купи доста џебане и да прота Матеја тражи у Бечу повраћај топова које су Срби у Аустрију пренели, ако не дају да их купи. Позовем братство манастира Студенице побегло у Фенек да се врати у Србију, и да врате у Србију мошти Светог краља Стефана Првовенчаног. Онда ћемо сви клекнути уз његов ћивот и молити се нашем Краљу првом, а нашем свецу, да пристане уз Господа Бога и да свевишњег смилује да Србе више не заборавља.

Одавде на све стране поручим побеглим вођама српским и Карађорђу и Младену Миловановићу и војводи Јакову Ненадовићу да су у Србији љути бојеви, чиниш волико, и да се у Србију враћају и да народ у бојеве воде. После ће бити касно или за народ или за њих. Ако народ пропадне, пред Богом ће бити њихова кривица. Ако се народ ослободи сам, онда му они више неће требати. Народ који се ослободио неће се предавати власти оних који су га напустили. Карађорђу кумовски поручим да дође док још може доћи, чиниш волико.

Док сам ја био у Прогарима довршe се зарубице, штитови на двоколицама и кнез Јовица и Сима Паштрмац, мој устанички барјактар, узму да их испробају. У проби се занесу, чиниш волико, да заузму Палеж. Турци су бежали војним лађама, али су их толико претрпавали да су оне од тежине тонуле, а они се давили. Враћам се ја преко Саве, а на Забрежју ме чека парада. Кнез Јовица, чиниш волико, на турском четоканку, са пуцњима из топа, а Сима Паштрмац са српском коњицом на турским хатовима.

Ја се тако обвеселим, чиниш волико, као да сам царску круну получио. Гледам моје војинство, тако да готово себи не верујем. Неки је сад и по четири и по шест малих пушака за појасом носио, и по две или три пушке дугачке, а тек сабаља и јатагана... Мени су на тал довели два арапска хата, чиниш волико, да их се нагледати не можеш, а тек најахати!

Шта памтим од свих бојева?

Памтим, чиниш волико, да сам на Љубићу игумана Мелентија у добошара претворио... Кад сам после видео како Срби страшно Турке секу у Ратарима и Драгачеву викао сам: Доста, браћо, доста, грехота је од Бога! Наредио сам тада да се сви турски рањеници превију, па да се они и турске жене и деца ка Босни под тврдом стражом отпреме. Буне се они што сам одредио да их спроведу, а ја њима: Ми се, браћо, бијемо са силницима и зулумћарима јер насрћу на нашу нејач и сиротињу. Па како би ми сада нападали на децу, жене и рањенике. Они више нису наши непријатељи, они су немоћни. И ко се у спроводу усуди напасти их, ја ћу му бити судија, чиниш волико... Спроводници кажу да су се Богу успут, Туркиње молиле за моје здравље.

На Пожаревцу сударимо се са Анадолцима, да своје окуражим - намерим се на делибашу.

"Кнеже, не гини лудо!" - он ће мени, као ја не знам, док ми он то не утуви. Вала, делибашо, ти имаш куда и да другу страну, колико је одавде до Анадолије, чиниш волико, а ја немам куд, ни тамо, него баш туда, па или жив или мртав.

Пред Ваљевом сам морао јуначити и гордог Петра Молера и силног Павла Цукића: Ви сте, браћо, мене чекали, а ја немам кога да чекам. Знам ја да сам мало војске довео, али знам да нам ни цар ни краљ неће у помоћ доћи, чиниш волико. Ако се ја станем плашити од Турака и одгађати нападе на њих, шта ће радити други. Него, да ми опослимо своје.

И опослили смо: Србија је била слободна после Дубља! После Дубља сам плакао и од среће и од жалости. Ожалостило ме је како је Дринчић и смрт своју тајио да нас не поколеба, а радобало ме је што смо победили, што смо ухватили Никшићког пашу, па сам се и великодушан могао показати!

Кад учиниш слободу, чиниш волико, мораш мислити и како да је учиниш постојаном.

Јављају ми да се две турске војске на Србију спремају - не губи се комад царства тако лако.

Једну војску је, из Босне, већ пред Дрину довео Куршид-паша, са којим сам се 1813. године на истој Дрини, већ ратио. Чиниш волико, а другу војску из Урмегије тек спрема Марашли-Али-паша... Уз то ми у Београду држимо затвореног Сулејмана Скопљак-пашу, гују у потаји.

Несрећа је дугорепа, чиниш волико. Сад је треба хватати за главу, да те репом не шљапи. Видим ја у којој смо невољи... Видим и да прве паше треба устављати, а да трећег треба држати тамо где је... Сад је мир требало правити пре него што војске у Србију ступе. Ступе ли, нема ни мира, а ни Срба, чиниш волико... Док се Србији не прикучи Марашли-паша, прво ваља уставити Куршид-пашу да не пређе Дрину... Само, како, чиниш волико... Невоља човека свашта научи. Тада ти цео живот пред очи дође! Сетим се сад оне моје детиње муке са мачком и острвљеним псима... Кажем себи: Милошу, сад буди мачка, гледај коме ћеш на главу. Скопљак те сматра псом - држ' Милошу - преостају ти Куршид и Марашлија. Ратовао си док си имао снага, сад преговарај до исцрпљења.

Кажем својим војводама у Мачви, ту смо сви после Дубља, да ћу прећи Дрину да преговарам са Куршид-пашом. Боље ја сам преко Дрине, него Куршид амо са свим Турцима. Ако га и не уставим, бар да одгодим, друга прилика је и друга нада, чиниш волико.

"Чуј Милошу, - каже ми војвода Петар Молер - ако ти је баш мило мрети, а ти се попни на који хоћеш од ових грмова и скочи озго, погини ту, међу нама, а не носи главе сем везиру у шаке."

Ја му кажем како је оно моја глава одавно у торби.

"Однесеш ли је и у торби, ти си права будала!" - на то ће мој барјактар Сима Паштрмац, звани Амица.

Добро Амица, ако ја одем тамо и посао свршим, чиниш волико, и отуд се здрав и читав вратим, ко ће онда бити будала?

"Ни ти, ни ја, него везир који те пусти!"

И тако је било. На Дрини ме је сачекао онај мој ага Серчесма, коме ја сад, њему на реч, прећем у Босну, који ме одведе у турску војску. Он ме је штитио читаво време и није ме дао ни паши Видајићу, који је намислио да ме убије, а ни самом везиру Куршид-паши који је хтео да ме држи као таоца док се Срби не умире, чиниш волико. Свима је говорио: "Макар погинуо и ја и мојих хиљаду војника - вратићу кнеза Милоша тамо где сам га на ријеч узео!"

Изађем пред Куршид-пашу. Ни је не верујем да сам ту дошао. Ни он не верује да сам то ја.

"Јеси ли ти Милош?"

Јесам честити везиру.

Куршид се окреће својој свити све паша босанских, доконих и силних, и показује ме, као да сам чудо невиђено, чиниш волико: "Милош у Чачку, Милош у Палежу, Милош у Пожаревцу, Милош у Карановцу, Милош на Дубљу, Милош у Јагодини, Милош сада - овде. Мислио би човек да и није један од српске фукаре, већ да је већи од овог шатора и крилат још, а оно нема у њему ни четрдесет ока, као у печена јарца!"

Тако је, честити везиру... - куд ћу, он мене у фукару, а ја њега честитим: - тако је честити везиру. Једна коза ојари двоје јаради па од једног јарета кожа оде на бубањ, а од другог на свето јеванђеље. То ти је са мном: бубањ ме на глас дигао, а Србија је пуна људи и већих и јачих и силнијих од мене... А оваквих као ја, Милоша, бог зна колико има, а ја их лично знам бар пет стотина...

Обећах везиру да ћу Србију умирити, само да са војском Дрину не прелази, али да ми за то времена треба. Обећах му и све оно, што и нећу испунити... Обећах да ћу од Срба сакупити оружје сво, чиниш волико, и да ћемо га дати свог њему... До мога, даћемо му све шупље до очију... Обећах да ћу брзо доћи...

Ја обећавам, чиниш волико, а паша Видајић понавља: "Тко је још икада чуо и видио да се курјак из кључусе у шуму пуштен јопет у њу враћа својевољно?"

Ипак, Куршид пристаде. Сигурно је мислио: Сад да му узмем обећање а главу ћу после, кад Србе умири.

Мој ага Серчесма ме допрати на Дрину и ту се заувек поздрависмо.

Рече он мени: "Овдје сам те узео на моју вјеру, а ево сам те, јопет, овдје довео. Сад смо намирени. До сада смо били пријатељи. А од сад ако ми паднеш шака, знам шта ћу с тобом чинити. Ако ли ти паднем шака, чини са мном што ти је драго! У напредак више не вјерују ником! Ако бих те и ја на вјеру звао - не иди ми!"

У првом устанку смо показали јунаштво и пред већом силом тешко пропали, чиниш волико! У другом смо опет показали јунаштво и сад је требало да пред још већом силом опет не пропаднемо... Ако опет изгинемо шта ће остати од народа. Без народа, чиниш волико, ни слобода не вреди... Сад је на мени било да нам цео народ не оде без свеће.

Од две смрти нико не гине, чиниш волико, и ја са Дрине пођем право на Јужну Мораву пред Марашли Али-пашу идем, а све мислим како ни гавран није одједном поцрнео. Ако је до јунаштва - показали смо се. Сад се ваља узети у памет и показати да нисмо узалуд гинули. Сад како промозгамо - тако ће нам бити.

Станем пред Марашли-пашу и станем се годити о миру:

Честити везиру, српски свеци се турских не стиде. Да се годимо за све друго, али ако тражиш да народ српски положи оружје, онда о миру нема ни разговора, а камо ли договора.

Видим, њему је стало да добије он мир са Србима, а не Куршид-паша. Видим ја да ће ту за њега бити и неке царске милости. Уосталом, Куршид долази из Босне, а он од Цариграда. Кад зло за Србију иде из Цариграда преко Босне, чиниш волико, поприми оно и тамошње зло. Ако милост царска иде, она нам се у Босни умањи или изгуби.

"Милоше, казун - каже Марашлија на моју прву у погодби: - само ти слушај Султана, па сваки Србин ако хоће нека задева за појас не само кубуре, него и топове."

За Куршид-пашу сам био печен јарац, за овога постах - казун - јагње. Умиљато јагње две овце сиса. И то је добар знак да се мир може углавити. Није њему до великог ратовања, или је такав иксан, или је и то царска воља.

Погодимо се о миру за два преговора. Турци да буду у градовима, а Срби по Свој Србији, чиниш волико. Он да буде господар Турцима, а ја Србима. Он да суди

Турцима, а ја Србима. Он је веровао да је тим миром све завршено. А ја да сам све почео.

О миру смо се годили преко тумача, јер ни Марашли-паша ни његови доглавници не знају српски језик. Најтеже је се годити, чиниш волико, са онима који твој језик имају у глави, такви ти уз језик знају и мисли и нарав. У војсци Марашлијиној није било српских потурчењака што је добро: ти долазе за службе, а не да остану стално а и теже ће шпијуне међу нашима наћи. Не могу се бар лако договарати.

И сам Господ Бог је потпомагао ову погодбу о миру. И то не само гледајући одозгом већ и својим предстојником! Сам Господ је могао удесити оно што се једном у вековима дешава да везиру Марашлији, први доглавник, његов Ћехаја-паша буде Јерусалимац, хришћанин, источне православне вере... Тај је нешто био обзиран према Богу, а много више према поклонима, па се, чиниш волико, преко њега све могло код везира завршити, како Бог милује и како народу ваља...

Кад се удесио мир, ја сам имао свој наук како треба са Турцима: најпре - молим и што измолим измолим. За оно што не измолим - претим! А за оно што се не да ни испретити - морам позлатити усне везирима, чиниш волико.

Прва прилика за показивање Турцима да је Србија српска био је пролазак Марашлијине војске од Ћуприје до Београда и излазак Скопљак-пашине војске из Београда до Ћуприје. Српски устаници су били дуж пута од конака до конака и око конака, као да их штитимо од хајдука, а штитили смо народ од њих... А што смо им дали за јести и попити и за коње нахранити наплатили смо им, чиниш волико.

Кад Скопљак-паша крену из Београда, уз њега крете и део војске Марашлијине натраг, јер Боже мој, мир је, па не треба толико војске у Београду. Сад се ја постарам, чиниш волико, да Турци, ни једног српског роба не поведу из Србије. Скопљак-паша и његови Турци били су се богами наробили. Ту настане велико препирање, чиниш волико, Турци хоће да им робље остане а ја га не дам. Потежу они да је у царском и пророковом закону писано да што год који зароби да са собом води и да је његово. Јебе се мени за пророково писано, а за то што је царски писано - уђем у погодбу да сво робље откупим, тако да ни Српкиња у

харемима не оде. Ето невоље на невољу, годим се, а ни са земунским ни са панчевачким трговцима не могу да саставим дуг, на крају ми сам везир Марашлија зајми и робље искупим и распустим. А наредим мојим старешинама да конаци до Ћуприје морају бити и трипут скупљи док им не узмемо све оно што смо им за робље дали, чиниш волико, јер сам и почео као трговац и јер мене у трговини неће моћи ухватити... Кроз ово време ја сам по свим нахијама заповедио да сви буду готови у свако магновење ока у бој пођи, ако би се ишта унаопачило и сам сам свуда приправне чете намештао и на тајни начин држао.

Народ благосиља оног који робље ослобађа, тако се то мени ослади... Кад су Турци заузели Лешницу, у време наше пропасти под Карађорђем они су тада преко хиљаду Срба заробили и одвели негде из Цариграда... Сад ја, уз помоћ ћехаје Јерусалимца коме и поклон обећах, направим молбу самом цару просећи милост и за ово робље. Кад је, велим, цар сваку милост свима нама указао да би се и за њих бедне умилосрдио, ропства их опростио и отпустио све који се још у животу налазе. Кроз неко време, чиниш волико, добијем и ову милост од царства и они мученици што се у животу још нахођаху, послани буду к нама у отечество.

Избавивши ове заробљене Србе добијем после велики белај на главу, јер се многима за време њихова ропства жене преудале и за друге венчале се. Дошли стари мужеви па ишту своје жене, а нови их мужеви не даду. И тако се поведу велике парнице, да сам их с великим трудом, чиниш волико, и са силним мукама морао раскршћавати и намиривати!

Сад кад су престале борбе неке народне старешине нису биле задовољне тим миром нарочито Павле Цукић и Петар Молер.

Питам их ја зар су заборавили у каквом је јадном стању био народ српски: Море, људи, станите мало, да нам прође дим кроз оџак и да макар једну погачу испечемо на кућном огњишту. После ћемо гледати како ћемо и шта ћемо. Не може све уједанпут, чиниш волико! Не може се одмах вратити оно што се на векове губило.

Сатерали смо турке у градове, али је прва брига била да их ту одржимо затворене и никако више да их у Србију упустимо, а после ћемо смишљати како да их и одатле макнемо.

Мојим миром са Марашли Али-пашом најнезадовољније су биле турске спахије... Виде да се њихово мења и да радим за време кад то њихово неће бити, чиниш волико. Они су све чинили да се тај мир распујди... Изазивали су излазећи из градова, па ми и српске буне подјаривали, овде, онде.

Кроз то време, догоди се да један спахија убије једног нашег Србина... У жељи да Турцима заувек избијем из чалме мисао да они нас могу убијати, дограбим тога спахију, чиниш волико, па с њим на гробље српско. И убијем га ту на самом гробу оног убијеног Србина. Сад ради тога престанем одлазити у Београд јер знам да су Турци намислили да мене за тога спахију убију.

На цариградском друму, идући од Београда ка Гроцкој била је нека механџиница и звала се Чарапићева механа. Сваког петка ето у њу Турака београдских да тефериче: наједу се, опију се и, чиниш волико, нападају сељаке који из Београда са пазара иду кућама.

Зовнем Амиџу, Паштрмца: учини с том механом тако како се Турци у њу не би више могли стицати. Он узме шест момака, одене их у турска одела и оду у петак али подоцкан у ону механу кад су Турци већ отишли. Ту почну да пију, чиниш волико, и изволевају у јелима којих није било више јер су претходни гости потрошили. Они се учине толико весни да механу полупају и на крају запале, све турски говорећи међусобно!

Зове мене Марашлија у Београд. Ја не идем. Стиже царски изасланик са ферманом, кренем да ми се прочита. Али узмем уза се преко 2000 Срба. Сад нека пробају да ме у том свету убију.

Кад се Турци препадну за се: "Милош не долази на договор, већ иде с војском на Београд."

Одговарам им. Не идем на Београд, већ сви идемо да чинимо част царском ферману.

"Милошу, казун, - пише Марашлија: - Не мучи толике људе, јер за тако велики број гостију нема удобних гостионица, нити ће имати довољно хране и воде за коње."

Сви ови људи иду од своје драге воље. Ја нисам никога позвао нити икога натерао. Не могу им заповедити ни да се врате, чиниш волико. Како су ноћивали до Београда, тако ће и у њему. Што су јели до Београда, јешће и у њему.

У Београду одбијем да потпишем царски ферман, јер у њему није оно што смо искали и јер у њему пише да више ништа нећемо искати. Море, искаћемо стално више, а царско је право да да или не да. А искаћемо док не да!

Учиним то и мирно одем из Београда, а Турци остану срећни што сам отишао.

Поручивао је после мени Марашли Али-паша да дођем у Београд да се послови царски свршују. Не одем, чиниш волико.

Поручи он поново да одем или ће поставити другог кнеза.

Сад му ја преко писара отпишем: Ако си ме ти окнежио, онда ме и раскнежи, баш да видим кога ћеш до мојега. А послове царске ја могу свршавати и одавде.

И свршавао сам. Писао сам цару молбе и жалбе, слао гласнике и депутате, тражио фермане и искао хатишерифе, признавао да сам у царској милости и његовом царству али и ограђивао Србију, запосео још шест српских нахија и тражио наследно кнежевство за моје потомство, слао богате дарове и надао се богатим уздарјима. Али и гушио буне. Боље је да их ми гушимо, него да нам их Турци гуше јер ће они и нас угушити.

И баш кад сам највећу бригу имао како да начином добрим без проливања крви темељ земљи да поставим и утврдим, чиниш волико, и да отечеству стуб сталности укорeним, кад ето зла, кому се надао нисам. Јављено ми би да се у Србију вратио Карађорђе. И зове ме да крпамо мир.

Само га је ђаво сад могао донети. И то турски ђаво, чиниш волико, шејтан!

Зна он да га ја нисам из Србије отерао, кад је требало да буде последњи који је смео напустити. Што не остаде онда уз мене, да нас Бог види!

Зна он када сам га и како звао и кумио и по други пут, да дође у Србију кад је народу било најтеже. Зна и да се није одазвао. Што ли дође кад га не зовем! Чиниш волико! Таман нам се забелило, стиже црни да зацрни! На куку њему и нама занавек. Зар и таки морамо у српску историју. Није дошао кад сам могао дати вођство! Сад је дошао кад му не могу дати власт!

Ко га је од нас звао? Звали смо га сви кад нам је требао. Није нам се одазвао, чекао је да га Руси пошљу. Сад је ту, Руси га нису послали... Три дана сам овде мислима главу лупао. Последње се, грешне душе, помишљао да су га Турци позвали... Не дам им из градова, кад он дође мораће... Једнога ће се од нас решити... Господе Боже, сачувај ме од грешних мисли... Карађорђе кога знам једино не би на турски позив вамо... Знам га и преког и јаросног, маховитог и магловитог и судим да се из своје главе залетео и дошао сад да упропасти оно што ја с великим трудом успоставити намеравам. Ставио је смрт под пазухо и бануо!

Зна он, чиниш волико, а знам и ја оно што је из главе читавог народа српског испевано.

Нит је било нити бити може:
Једна земља, а два господара.

Једноме од нас глава игра. Било коме да падне - пашће на турски тас.

Друге нема: или да му пошаљем главу, или да му пошљем кума Вујицу... Послао сам Вујицу!

Сваки је човек себи најпречи, а ја сам ту урадио и за оно што сам мислио да је најпрече и најизгледније за српски народ, многопатан и измучен.

О, Господе Боже мој, зашто ли си ме то искушао Каином и Авељом!

Знам ја да ће ме за ово једни укоравати, а други правдати и све док Срба буде спорити се да ли сам то за народно добро или народну погубу учинио, чиниш волико. А само ћеш ти свевишњи Творче најправедније просудити!

Кад смо добили Хатишериф, удесио сам да га читамо у Београду на светог Андрију, на дан када је Београд у Карађорђево време био од Турака отет.

Тај дан су први пут после толико векова на београдској цркви звонила звона. На звоњаву звона Турци из тврђаве окрену топове на звоник, чиниш волико.

Поручим везиру у тврђаву: немој кварити царског мира! Нама у Хатишерифу пише да по својој вери вршимо богомолепствије, са свим церемонијама. А наша вера изискује звона и она одсад морају да звоне!

"Ви да звоните, а мој хоџа да виче, то се никако не може сложити."

Како не може - може. Немојте викати кад звона звоне. Вичите после нас!

Народ се радовао звонима више него царском Хатишерифу. И сваки је тај дан пролазио да бар једном повуче конопац звона. А многе непокретне пронели су на носилима, да и они позвоне, чиниш волико.

Хатишерифом бејаше одређена Србија Србима, а да Порти даје данак на годину! У тај данак урачуната је и исплата оних спахилука које су поједини Турци имали до тада у Србији.

Сколе мене тада највиђенији људи Србије да ја ту именујем наше српске спахије. Највише се за то заузимао Стојан Симић. Скупили се они око Симића и још одлучили ко ће који спахилук добити. Законописатељ мој Вук Караџић што са немачког преводи и на српски преудешава за устав - Наполеонов кодекс, већ се прогласио јадарским спахијом. Сад чекају да им ја то одобрим, чиниш волико. Ја планем.

Какве спахије, оца вам јебем вашег. Зар се ми не борисмо и крв проливасмо да истерамо спахије из земље? Турци су били гадне спахије у овој јадној земљи, па зар сад да дам народу крштене спахије, да му преосталу крв посисају? Јок! Земља је оног ко је обрађује, чиниш волико!

Дуго су ћутали ти народни трудбеници, па кад сам се стишао, јави се један од њих:

"Па, господару, кад то већ не даш, а ти нам дај титуле грофова и барона."

Јес', јес', отац ти је био козар, а ти треба да будеш гроф. Јок, море, батали.

Залуд ја букнем. Чим се стишам - они опет, намислили да нешту буду па се не дају.

"Ако нам ти то не даш, ти нам бар допусти да се зовемо возвишено, као оно Руси: Корзаков, Корчаков, Дондуков..."

Е, то може, ти си Шаров, ти си Белов, ти си Зељов, ти си Гаров, ти си Мургов...

Видим ја како је мој брат Јеврем изрезао печат са свињећом главом, а да је Стојан Симић изрезао двоглавог орла са Лазареве цркве. Поручим обојици да ми дођу. Они се стану правдати да то није ништа.

Знам ја, знам, рашта ти милујеш свињећу главу, Јевреме. Знам и зашта ти Симићу милујеш своглавог орла. Али ја ћу свињећу главу по њушци, орлу ћу поломити оба крила, па сви има да ми се скупите око српског крста са четири оцила, ако не желите да опет водамо турске коње, чиниш волико.

Никад нисам био добар према писарима. Без њих се не може, али им се вурсат дат не сме, чиниш волико.

Схватио сам ја то одмах: Или ћу владати ја њима и земљом, или ће они владати мноме и земљом. Мноме може бити не би ни била велика штета, чиниш волико, али за земљу би била велика пропаст.

Зашто сам се старао да између себе не говоре, чиниш волико? Зато што је то једини начин да се сачувају државне тајне. Једно ми писмо почне један писар, па пресавијем написано, па дође други и настави. Отпустим га, превијем и зовем трећег. Писмо ми је најчешће завршавао четврти, чиниш волико, ако није дуже... Тако су ми и читали. Зато сам се морао старати да се између себе не измире, ако се и измире да први знам.

Свака служба своју плату иште. Дам им паре, а богами и батине. Батине су народна плата, чиниш волико. Чиновници се само батинама могу довести у ред.

Јесам пребијао, чиниш волико, кад писаре боли дупе, мене мање боли глава.

Да кажем нешто о разлици између мене и Карађорђа.

Никад се не можемо раздвојити онолико колико би други хтели.

И Карађорђе и ја имамо по свој устанак у српској историји.

Карађорђев је био први - мој је потоњи.

У Првом устанку Срби су доживели прве године слободе и године славног ратовања.

У Другом устанку Срби су доживели годину славног ратовања и стекли своју државу.

Карађорђе је био слобода.

Ја сам држава - чиниш волико!

У борби за слободу довољно је било бити против Турака!

У борби за српску државу морао сам бити и против Турака и против многих Срба. И у томе сам морао истрајавати и спрам првих и спрам других!

Слобода кад је прека, она је воља Божија.

Држава кад је прека - она је деспотија.

Кад су Карађорђу кнезови и војводе хтели да ограниче власт у Совјету - скупштином, он им је протурио пушке кроз прозор и истерао их напоље. Тако је, без икакве политике, прекинуо деобу власти.

Када је војвода Молер пожелео да ограничи моју власт и да још Србију, државу у заметку, подели на четири, ја сам му припремио Ђурђевску скупштину српских кнезова која је ово спречила. Куку за њим!

Карађорђе је обећавао да ће својим рукама судити. И судио је богами. Закон му је био за појасом. Као што се о Божјим поступцима не суди, тако Срби нису судили ни о Карађорђевим.

Ја сам Србима дао судове и законе. А по тим пресудама и по законима свако је имао право и да се жали и да о суду суди.

Разлика између мене и Карађорђа личи ми на коњаника и пешака. Карађорђе је прошао кроз српску историју, а ја сам јахао и тањигао на воловским колима, а понајвише је пропешачио.

Карађорђа су људи поздрављали са раздаљине и са дивљењем. Са мном су се људи сретали, здравили, причали и препирали, љубили ми руку која је знала и да милује и да ошајдари, чиниш волико.

Карађорђе је заповедао, а ја сам наређивао! Куку и првом и другом ако не изврши!

Карађорђу су се у бесу и његови најближи склањали с очију.

Мени пак су се с очију склањали и ближњи и дальни, без погађања да ли сам бесан или нисам!

Србима сам учинио више него Карађорђе, а у српском је карактеру да су више за оног ко им је мање учинио. Мимо тога се не може, чиниш волико!

Зове ме султан, чиниш волико, у Цариград. Ја ово представим руском двору и питам - смем ли ићи. Они ми из Петрограда одговоре да идем и да, што се мене тиче, ништа не бринем. А што се султана тиче, опомињу ме да ми никакве српске лудости на памет не падају, поготову што се и ја зовем Милош. Где то име поменуше, дођавола!

Идем ја у Цариград низ Дунаво, а све мислим на Милоша Обилића: Милош је после кнежеве вечере, на којој се заклео да ће убити турског цара Мурата, прибегао лукавству којим је кроз турску силу стигао до Муратовог шатора. Он се користио Бранковићевом оптужбом да ће издати Србе и српског кнеза Лазара и у Турке кренуо обрнутог копља на предају. Тако је стигао до Мурата и распорио га.

Па зар нисам то исто и ја урадио, чиниш волико? После устанка и године бојева, прибегао сам лукавству привидне покорности, распорио турско царство и извадио слободну Србију.

Султан Махмуд ме прими, чиниш волико, као да нисам Србин, већ да сам му драг и велики пријатељ. Примао ме је неколико пута и увек ми нешто поклањао. Једном орден са његовим ликом, други пут скупоцену сабљу, трећи пут мисирског ата... Задржа ме у Цариграду три месеца и на крају ми поклони шест топова.

Много ме задржа, много ми поклони и много ми почасти даде, чиниш волико, ово добро бити неће.

Султан ме је држао у Цариграду док се у Србији и у Београду нису договорили како да ме из Србије макну. Постао сам, веле, опасност за законе и устав које сам им дао.

Симић, Вучић, Петронијевић, па и мој брат Јеврем, прогласише се уставобранитељима, зинула им гузица власти, и одлучише да ме исставе из Србије.

У самоме моме двору, у оџаклији, док сам био у другој соби затворен разговарали су ови вођи и незадовољници отворено шта да чине са мном и куда да ме дену.

Вели Симић: "Да га удавимо са јастуцима, па крај. А народу да објавимо да је напрасно умро."

На то ће Вучић: "Ако ћемо га морити, да га не моримо мучки, него да га убијемо јавно, нека народ види и нека му буде пример!"

Срећом по моју главу Петронијевић је био разумнији: "Проћите се тога људи Божији. Наша историја је и без тога доста крвава. Зар да је још крвавимо? Нека он да оставку, па нека иде у Влашку. Он има преко педесет година и више му је него што му је остало. Скоро ће и умрети, па нека не легне крв овде."

Кад сам се са свима праштао на Сави онда прота Матеја Ненадовић ми каза: "Боље би било, господару, да смо те сахранили, него што сад под старост идеш у туђу земљу."

Пустим га да ми пољуби руку.

Не би, прото, боље је да ја идем међу паметне људе, па да одонуд гледам како вадите очи један другом.

Испратили су ме мојом музиком, мојим пожаревачким маршом и пуцањем оних од султана добијених топова.

Дођем у Беч, чиниш волико, гледам онај сјај и славу и ту се препаднем за Србију. Кажем мом пратиоцу, мом за мном прогнаном сину Михаилу, а сам Вук Караџић ми је пред вама сведок:

Упамти добро, Михаило, турско би и прође! Оно се на век и амин више неће вратити да суди у Србији. Али страх ме је од ове крље одовуд, од Немаца... Знаш ли ти болан Михаило, где Каменица утиче у Мораву? Има тамо једна опала зидина и причају људи да су негда Немци док су држали Србију у време принца Еугена, чак у ту зидину били метнули своје војнике. Од њих је мене страх, чиниш волико, сто пута више него Турака... Погледај им Хофбург, погледај им Белведер, погледај им Терезијанум, погледај им Шенбрун, све ми се чини да се иза тих великих прозора гледа ка Београду и Србији.

У Бечу купих кућу у Мароканергасе на више бојева и на један бој уселих Вука Караџића и његове, чиниш волико, да ми овде у туђем свету буде најпречи и стално при руци... А и да му покажем да ми није стало до неког његовог писма

тамо мени у Србију, о мојој деспотији, шта ли. Да му покажем како ме оно није коснуло... Јој, што ли га онда не ухватих - осто би ћопав и у ону другу ногу, чиниш волико.

Сад у Бечу, Вук је пристајао за мном, јер ја без њега никуд не бих пристао. Са њим са био код царског канцелара кнеза Метерника, кога сам звао метер-паша што га је онако спеченог и злог, чини ми се и веселило. Сам кнез Метерник ми саопшти да из Беча према Србији нигде не могу ићи... Могу у Чешку, могу у Моравску, не могу у Влашку, ни у Мађарску, ни у Хрватску.

Нисам, ето, могао ни у Нови Сад кад ми у њему умре жена ми - кнегиња Љубица. Смири се веселница Бог да јој душу прости... Подигла ми је децу, вечна јој памјат за то. Није мученици било лако са овим пустахијом.

Боже свети, колико ми је требало да јој избијем из главе да ми милоснице не разгони и да пушкама на њих насрће, чиниш волико. Због тог сам највише и оне дворове, оне конаке по Србији морао чинити... То сам смислио кад ми Љубица уби Петрију, што сам јој једва опростио... Кажу, у јарости је то урадила... Ђавола, у јарости! Није одмах пуцала, већ је сачекала да се Петрија испод мене извуче. Подигнем тако конаке, па кад је Љубица с децом у Београду, ја се курцујем у Крагујевцу! Кад она дође у Крагујевац, ја то сад урадим у Пожаревцу, чиниш волико. Жене су ме хтеле, а ни ја им нисам манисао. Ништа није било под морање, мада је многима био изговор да не смеју да ме одбију. Многе су се пода мном омиразиле...

Ожалим ја моју Љубицу, чиниш волико. А онда - дуге су године у Бечу, закупим ложу у Бург-театру и кренем с Вуком да стално гледамо играчице у балету. И ту се деси оно са Фани за коју смо после морали дати 13000 форинти мираза.

У том дође 1848. година, скочише ђаци, калфе и шегрти и лепо протераше Метерника који је дрмао целом аустријском царевином толике године... Мени некако дође срце на место кад њега овако протераше... Мене су бар протерали први људи Србије, који су заједно са мном тукли Турке док земљу нисмо ослободили... Дођу мени депутације наших из Аустрије, из Загреба, из Новог Сада и зову ме у Праг - на Словенски конгрес да му председавам... Какав Праг? - мислим ја. Од

границе Србије чак до Једрена нигде нема турске војске. Гледао сам ја то идући онда у Цариград. Да сам ја у Србији, а не онај Карађорђев туђавко Александар, казао бих овим нашима преко Саве и Дунава да се измире са Мађарима, позвао бих к себи граничаре, па бих у Босни, у Старој Србији и у Бугарској одједном дигао буну, те би све те земље за три месеца, чиниш волико, биле у мојој власти, док су велике силе изгубиле памет... А после шта Бог да!

Мислећи куд ћу и шта да покушам, одем у Загреб, чујем тамо ће бити нека банска скупштина па на њој мора бити правих Срба од стране аустријске... Кад их видим, знаћу шта ћу... Нисам их видео. И боље да сам до ђавола отишао него ли у Загреб! Тамо за нас никад неће бити слободе, чиниш волико. Одседнем у бирцузу - Златни рог и пошљем по Људевита Гаја, договорено је да ме он са Србима повеже. Тај Гај није мутав, чиниш волико. Он је договорио да ме ту ставе под стражу. Наместо мисли о ослобођењу рода, он је са Баном Јелачићем намислио да ме ослободи мојих дуката, мојих форинти, мојих сребрњака. И не само да сам ту држан двадесет дана него је Хај сваки дан долазио за неке нове нарезе банске и царске за које сам морао давати. На крају морао сам им платити да ме под стражом, у форми свечане пратње, преко Љубљане и Клагенфурта врате у Беч... Срео сам у животу разних пробисвета, разбојника и лакомаца, али таквих као што су Бан Јелачић и Људевит Гај нисам срео, чиниш волико!

Поради за мене Свети Андреја, а дукате сам неке дао за ту радњу, чиниш волико. Светоандрејска скупштина у Београду сад протера Александра Карађорђевићевог и одлучи да мене, књаза Милоша и мога сина кнеза Михаила врате поново у Србију и да ми поново дају ону исту власт.

Михаило удари право у Београд, а ја не хтедох, чиниш волико... Хоћу да цела Србија види мој повратак, зато прећем Дунав из Влашке, па преко Неготина и Зајечара ударим на Гургусовац, где порушим кулу тамницу у којој су уставобранитељи затварали моје присталице и променим му име у Књажевац, па онда код Параћина изађем на Мораву, па низ Мораву кроз Србију до Смедерева, па тек одатле у Београд. И ту узмем власт!

Стану око мене да политиче, променио се свет, чиниш волико, дошли млађи и воле млађе, па да ме придобију да ја као стар уживам, а да све предам у руке

Михаилу. Пошљу ми мог врсника Вука Караџића и он све нешто изокола: "Ја се чудим господару, кнезу Михаилу, што толико греши о тебе, него се у старости толико мучиш са оволиким народним пословима."

Кажем му: Чиниш волико, видиш да си луд, не би се Михаило грешио да му ја дам. Весео брајко, ко трка, онај срка. Паметан човек за живота три ствари никоме не да: жену, коња и власт. За жене ме прошло, ни на коња више не могу. А власт не дам, чиниш волико, све док ми народ пева *Многаја љета*!

Србија треба да је, чиниш волико, као какав витез, на белом коњу на врх каквог великог брега.

Одело на витезу, његово светло оружје и срма на коњу, треба да сјаје на далеко, те да маме Србе, чиниш волико, са свих страна у дебело поље око оног брега, на којем витез стоји. Он са тог брега не треба да силази, докле год пуста раван под брегом не буде препуна народа српског, тако да за туђина не остане места.

Сиђе ли с брега витез превремено, ми смо пропали, чиниш волико.

У љубави и мржњи, у благости, у пизми, у пријатељству, у непријатељству, у злопамћењу, у милости, у прекости, у издашности, у тврдовању, у власти, у безвласти, у Кући, у Србији, бивао сам и прав и неправ, и прек, и бујан и смотрен, и веран и забораван, и сталан и променљив, али, чиниш волико, у тежњу да рушим Турство и да дижем Српство, био сам свагда један исти непомеран и сталан, вечито веран и никад забораван, свакад достижан и никад уморан.

Крај

Миодраг Матицки

САПУТНИК

Доситејев четврти век

Миодраг Матицки

Књижевник Миодраг Матицки рођен је 1. 11. 1940. у Великом Средишту, код Вршца. Дипломирао је 1963, магистрирао 1965. и докторирао 1972. године на Филолошком факултету у Београду. Од 1966. године ради у Институту за књижевност и уметност у Београду. Као научни саветник и директор Института руководи научноистраживачким пројектом „Историја српске књижевне периодике" и уређује више научних едиција. Одговорни је уредник *Данице* Вукове задужбине (1994-2006) и *Књижевне историје, часописа за науку о књижевности* (од 2003). Био је члан редакција следећих часописа: *Књижевност и језик* (1976-1980), *Летопис Матице српске* (1983-1087), *Ковчежић*. Пет година (1980-1985) био је главни и одговорни уредник Књижевне општине Вршац. Био је члан Одбора за историју књижевности и Одбора за народну књижвност САНУ, члан је Управног одбора и Књижевног одељења Матице српске, Удружења књижевника Србије, Удружења фиолклориста и Друштва за јужнословенску митологију. Од 1996. године председник је Управног одбора Вукове задужбине. За књигу *Језик српског песништва* добио је 2003. године награду „Вук Филиповић".

Миодраг Матицки од 1964. објављује песме и приповетке у многим часописима и листовима. Збирке песама: *Кроз прстен јабуку* (Градска библиотека Вршац, 1964) и *Кирваj* (Књижевна општина Вршац, 1979). Романи: *Трећи коњ* (Књижевна општина Вршац, 1979); *Глува лађа* ("Дечје новине", Горњи Милановац, 1987; преведен на немачки: *Das stumme Schiff*, Инсбрук, 1944); *Луди песак* (Српска књижевна задруга, Београд, 1992); *Иду Немци* (ДБР International Publishing,

Београд, 1994; друго издање: Немо, Панчево, 2003); *Пљускофон* (Матица српска, Нови Сад, 1995). Приповетке: *Свакодневно хватање веверице* (Нолит, Београд, 1998); *Уз музику коју волите* (Свеске, Панчево, 2000); *Вучјак Аделе Аргени* (Стубови културе, Београд, 2004).

Монодрама "Сапутник" премијерно је изведена на I програму Радио Београда 2005. у режији Владимира Путника. Улогу Доситеја тумачио је Иван Јагодић.

На сцени две старинске столице са наслоном, сточић са бокалом и пехаром. На столици са леве стране сељачке старинске хаљине, а испред црвени хајдучки опанци. Испред столице са десне стране леген за прање ногу.

У дну сцене платно по форми кочије обликоване као облак. Из просека налик на врата врата, као из кочија, излази Доситеј обучен у одело из 18. века (као на споменику у Студентском парку) и штапом под мишком, са дршком у облику сребрне јабуке под мишком. О рамену торба пуна књига. За њим излази невидљиви Ника Путин из Итебеја. Доситеј га спроводи до столице са сељачким хаљинама и смешта га на њу. Седа на другу столицу, скида ципеле и спушта ноге у леген.

Дражајши Серби! Не чудите се што ме видите. Многи љубезни и врли Серби из Јелисијума ради су вас походити, али се тешко крећу на пут.

Мени, Доситеју, путовати је ништа. Радозналост и жеља да што више непознатих људи упознам и предела непознатих откријем читав су ме живот терали да лако спакујем торбу, зграбим овај штап и тумарнем у свет. И волео сам све то пешице, на овим својим ногама које се ни у Јелисијуму, ето већ три столетија, нису одморише.

Овај мој земљак, *(показује на другу столицу)*, Ника Путин из Итебеја, стално ме убеђује да уморне ноге треба лечити у белом вину.

Налива пехар и пије.

Но већ је боље.

А овај суви леген то је да њему (*шапуће и показује на празну столицу*) учиним по вољи.

А знао сам да тако, пешице, прећем Велебит, да би стигао у манастир Крупу. Довољно је било да имам у глави тај манастир, или другу какву зубљу, Јерусалим, Хиландар, па да ходим без страха, сигуран да ћу стићи куд сам наумио. Походио сам тако и далеке земље на истоку, па сам стигао и до Лондона.

Устаје са столице и навлачи ципеле.

А у Инглитери само кад се морало путовао сам кочијама, иначе био сам свој само кад подбијем пут под ноге, пригрлим штап па ми пешеви завијоре.

Та путовати је било ваздашњи сан Серба који се под разним царевима нису смели маћи даље од свог атара. А и страх од туђине устављао их је код првих воденица и ковачница, одакле је, по њима, почињао мрачни свет злих сила. И залутале странце примали су усрдно и све им подати били спремни не само што су гостопримни народ, већ што нису били сигурни какво зло и силу ти странци представљају, па да им се умиле.

А кад је дошло моје време показало се да се може без шкоде путовати, да полезно је видети како други живе и свако добро стичу, учити се многим знањима које је Европа открила, те да би род свој просветлили и просветили.

Ја миран био нисам ни тамо међ' умним Сербима у Јелисијуму. Верујте, има их повише, постало је тесно на нашим небесним пољанама, где наши списатељи, физици, јунаци и вожди врли обитавају у свакој слави и светлости. И опет, међ' њима нађе се Доситеј, радознао да сазна како његов народ на овом свету восцветава, каква му се држава устројила, јер, ето, нашли се Серби и у трећем миленију.

Рад сам чути о чему поете данас поје, јесу ли већ испојали све песме у којима жале за Душановим царством, за Обилићем и кнезом Лазаром, јесу ли се Серби, међ' царствима раздељени, најзад, сојузили?

По смеху вашем слутим да је све то учињено давно и да су моја упитанија излишна и смешна. Ако, радујем се. Печално би било да се и данас, два столетија после востанија серпског, ништа за стално није учинило да се оствари велика жеља која је Сербе кроз столетија ропства обдржавала, како међ' ученима око манастира и онима од књиге, тако и у простом народу који је у песмама својим памтио време када смо били царство.

Вазда сам се дивио народу који почитује свете нам задужбине, Светог Саву и проче светитеље наше, појући о краљевима и деспотима нашим, о јунацима који су са Турци војевали. И вавек се надајући да ће Сербима звезда Даница показати прави пут.

Ја знам да то са звездама није тако просто и сигурно. Гледао сам у далеком свету и видео да небо није свуд исто, нити је са свакога краја земног шара исти звезда распоред. Знам да оно што се једном чини да је на северу, другом је то на југу, да исток може бити све источнији путнику који од Тителa крене за Кијев, јер на брду оном украј Тисе, кад се успнете и кад вас дотакне ветар који дах прекида, осетите како на вас зија Азија. И знате да су ка тамо хватови дужи, и свака врста броји више корака, па се зато дуже путује. А корак ка истоку краћи је због тог ветра који се ствара још у Монголији и у прсима ствара стрепњу због које се корача опрезније. Сунце небом граби, дани краћају, серце брже бије као да се успињете. А на запад идући може се у мислима натенане, корак се продужава, питомина мами.

Путовао сам и на исток и на запад и вазда се враћао, све страхујући да не одем предалеко, да не зађем толико дубоко у туђи свет да ми, после, отуда повратка нема.

И, ето, баш ја, Доситеј, данас стигох и до ове рампе. И знам да је не смем прекорачити, као што ни ви не смете крочити на позорницу, јер тако је суђено. Ми зборимо, ви са овога и ја са онога света, а знамо да се сваки од нас мора вратити тамо одакле је дошао, ја међ' велике Србе у рајски Јелисијум, ви у домове своје где ћете проживети колико вам је Бог дао. И кад се погасе ове лампе, свако ће на своју страну. Али, важно је мени да знам да вас има, данас, у Србији. И да се слободно држите с Европом. И радујем се да знате за мене иако сам земно царство напустио јануарија 1811. године загледан кроз прозор како промичу људи још у турецко оденути, са ћелепушем на глави, али, ипак, сви они говоре серпски, и псују на вољу и довикују се, негде далеко слободно кубуре напињу.

Београде, граде мог скончања, теби сам оставио своје кости и радујем се, јер око зидина твојих толико је костију посејано. Колико ли су те пута освајали и губили, костима ти големи темељ ударили, да трајаћеш ма колико пута био рушен

и пањен, фениксу серпски на реци што у рај увире, лабуде бели који не смеш никада завазда низ Дунав отпловити.

Опет налива и испија пехар вина. Обраћа се замишљеном Путину.

Што се каса јуначества, Нико, у праву си. Ја јунак од сабље био нисам, али бити у Београду, уз Вожда када су почеле једне силе да га напуштају, па и Руси, а друге силе да Турке поспешују да једном са востанијем серпским соверше како би се мир на Балкану изнова случио, е тад бити уз Вожда било је јуначество, јер повратка из востанија, из усправљене Сербије, у Еувропу тешко да је можно.

А и где би мени било повратка из Сербије! Та тек сам у Сербији пољао колику силу пружа родна груда, да се тек ту стиче мир пред вознесење к небесима.

И тако болан, свестан кончине своје, довукао сам се до прозора прекривеног провидном масном артијом, јер стакала није било, војевало се. И кроз маглину артије загледао сам се у лица пролазећих људи. И видео сам им слободне погледе и да ходе усправно, а не повијени, спремни да се поклоне ако наиђе који бег на љутом ату. Милина је била видети како поносно каче шаке за силав, капе забацују, како су им антерије ишаране и златним гајтанима оперважене, јер им то закон више не брани.

И сузе ми навреле, мој Нико.

Говорили, после, да сам умро са сузама у очима од велике боли у грудима што ме пред смерт морила. Не, Нико. Плакао сам од среће, јер пре но што ми Вишњи руку на раме ставио, чуо сам звона са Саборне цркве. Брујњихов прелио се преко брда, од те звоњаве на Калемегдану су ледене иглице попрскале и гране се узвитлале. Умро сам оглашен, а да Београд и није тог трена знао да им је Дедо, како су ме звали, умро, да их је, изнова калуђером преобративши се, благосиљао и пожелео им да трају у срећи и благостанију, да нађу себе и спознају добре силе своје и врлине које их красе, да никада више не искушавају оно што их је столетијима на зло наводило.

Узима леген и тобож просипа из њега воду.

Вожд је знао моју вољу да ме крај цркве сахране. Ја јесам свакојако о калуђерима писао, јер искусио сам живот њихов, али сам цркви вас живот остао веран. И знао сам да ми је жеља била да сиротињи што буде пристала за мојим

ковчегом разделе заостале ми рушпе. Те рушпе држао сам у шкрињи у којој сам из Трста за востаније наше, своје и вићених Серба новце донео. И господар наврши ту шкрињу, тури у њу и крупнијих новаца, па и сребра. Од последњег дома мога до Саборне цркве су бакрењаке и сребрне новце сиротињи просипали. И сваки што сагао се да неки од павших подигне, земљу би додиривао, да мени олакша, да ме земља моја рођена прими као чадо своје. И као да су знали, и они вићенији сагињали су се и по бакрењак у руке узимали, и моји ђаци сви одреда, са обе руке земљу су дотицали, као да метанишу.

У гробу моме пуне су прегршти новаца, са земљом за мном бачених. Имао сам сувише трошка за да стигнем на онај свет. А Доситеју путнику мало потребује. Та ти то, Нико, добро знаш. Штап у руке, добре ципеле и торба пуна књига.

Привија торбу са књигама на грудима.

Које дерзновеније, мој Нико! Та теби су књиге стално сметале. Док си ме сожалевао када би и последњи дукат за књиге дао, ја сам само тада жалио што више новаца немам, да би књиге могао куповати.

Која хасна од књига?

Хасна, па хасна. Све се вредно и корисно не може опипати! Све се не може ни упамтити, мој Нико. Редак је народ као серпски који је столетијима научио да памти и повест своју и закон, и радовања и песме, и да мудрост искаже кроз изречења. Све то, ипак, једном нестане, зелени песак заборава прекрије те се тек слути испод неког узвишаја да је ту некада било црквиште, некакво зданије, или јунаков гроб. Рабоши се побркају, помешају се времена па онда траве све заравне.

Књига је, Нико, лек од заборава. Зато народ треба просветити и књизи окренути, на народном језику књиге печатати. И зато сам печатао све што мудрост поспешује, све што је вредно памћења да му наук буде.

Умро сам, Нико, жељан да Серби дођу до књигопечатње, да књиге на свом језику и својим писменима могу на вољу печатати, без туђих цензора. Ходећи путевима, на књиге сам мислио које тек треба издати, које вредне треба превести и Сербима подарити.

Маше књигом.

Та Стејића сам ја преклињао да Вилхелма Тела преведе, не би ли Серби спознали снагу жеље за слободом.

На свим тим путешествијима у глави ми је била књигопечатња, са словима оловним, са красним иницијалима којима поглавља започињу. Књиге, дружбенице моје, једина чада моја, моји спомени. Од свих путешествија лепше ми је било само док књигу читам. Али, и кроз књигу се путује, Нико, свака прочитана реч нагони на напор који и корак тражи док се ходи; свако описаније списатеља равно је шарном крајолику; и у књизи се чује пој славуја, и у њој људи говоре и роморе древним гласовима које исте можеш чути и у каквој степи у Азији, и у оази Африке, и на пијаци београдској. То роморење људи је исконска музика и ваља је добро чути и разазнати, да би се људи разумели. Јер гласне речи привид су, важно остане неизречено, па нас сустигне после.

Тако, мој Нико, и књига дочитана довршава се док жмуриш и држиш је склопљену на крилу. Књиге трају и после нас, и баш то што нас надживе улива сигурност да ћемо се наставити и када нас не буде било на овом свету.

Налива и испија још један пехар.

Кажеш за трудне ноге да је бело вино најбоље? Баш добро кажеш!

Треба их прати у белом вину? Знам да је то за ноге најбољи лек, али овако добро вино, вршачко (*карловачко, већ зависи где се монодрама изводи*)!

Сећаш ли се Нико Инглитере? Тебе већ није било одавна у животу, али си ме пратио на путешествијима као јесења сенка.

Да, баш на путу за Лондон, у интову уступим место некој племкињи и успнем се на кров, жељан да што више видим од Инглитере.

Седа на столицу као на кров интова који се брзо креће. Њише се док прича.

Леп дан, а ја, горе, седим као каки римски диктатор. Подмлађен, као да сам се у новом свету родио, толико ме је све удивљавало и узбуживало. И баш ту на крову осетим као да летим пределима острова на највећем светском гласу. Онда се крај мене, одједарет, створиш баш ти, Ника Путин из Итебеја!

Са тобом сам кренуо на први пут а да, тада, и сам нисам знао гди ћу. Ишли смо пешице покрај Бегеја у Срем, па после у Хорватску, све покрај Дунава. Био си

прости човек, ал' као и мене, терало те нешто да путујеш. Не можеш се примирити на једном месту. Док подвежеш опанке, ти већ ходиш којекуде и тражиш друштво за пут.

Да, Нико, у друштву се много лепше путује него самом.

Тад се ти створи крај мене, звераш само унаоколо и чудиш се: "О, мај!"

Прво се ниси могао начудити упарађеним кочијашима: "Канда патријарха возају!" Све си ме запиткивао где су ми убоге калуђерске аљине, извизитирао си ми детаљно штап, не верујући да му је дршка сребрена. А онда тако, из чиста мира, запиташ ме што ћу чак у ову далеку земљу, преко мора што је. Једва сам ти некако објаснио да ме на пут гони жеља да што више ствари научим и што више језика, не би ли спознао и друге народе. Чудио си се да сам свукуд плаћао да ме новом језику науче, и после сам, ја, друге подучавао. И ниси хтео да ми верујеш да сам само од тога живио, а уз пут што књига купим и људи упознам то била ми је чиста полза.

Знаш, Нико, морам ти признати да и поред тога има у мени нешто што ме тера, као и тебе, да ми не вреди да се чувам да ми на ум падне куд пођи, јер, ако наумим, одох, сам не знам како.

"То знам како је, и мене не држи место." (*Опонаша глас Ника Путина.*) "Никад нисам знао рад' чега се крећем на пут."

Ја мислио сам вазда да знам. Рад био сам, најпре, куд даље пођи у које му драго место гди се млади уче. Само да знаш колика је моја велика надежда била у Германију пођи. Годинама сам једва могао воспети и утишити ту жељу, али не и искоренити. А кад сам најпосле у Германију стигао, и спознао училишта у којима се и више од хиљаду младих воозбражава, поњао сам да сам морао у Германију дођи. У Хале се пресвукох у светске грешне аљине, ту сам слушао философију, естетику и натуралну теологију, код професора Еберхарда. Ту сам горко зажалио што тако што нема у Сербији и Босни. Кад ће у тим прекрасним земљама овака училишта бити? Кад ће се и она младеж с оваковим наукама напојавати? Јадни Турци чекају да што паметно чују од дервиша, а бедни христијани од калуђера! А они вазда траже милостињу и уче једно те исто: Мрзи и проклињи све људе на свету који твоје вере и закона нису!

Париз и Лондон сам, најпре, преко књига упознао и моја жеља да и тамо стигнем са сваком прочитаном књигом само се увећавала. Да нисам видио Париз и Лондон у мраку бих живио!

Нисам марио ако ми недостану педесет дуката које сам на кондицијама стекао, те да ћу морати већи део пута пешке прећи. Нисам ја ни први ни последњи који је по Француској и Инглитери пешице ходио.

Још су у мени живи спомени на Франкфурт, Манхајм, Стразбур, Нанси и Мец. Још осећам укус бургундца и шампањца, мада јевтиног, што смо га неки талијански сликар и ја пили у Паризу. Та три столетија да живиш, мој Нико, имао би шта нова у Паризу видити. Ту сам пет дуката подао момку само да ме води не би ли што више видео. Нови Лувр, дворови краљева француских. Та само ти дворови могу бити једно од седам чудеса светских! Како ли је мучно било из Париза поћи!

Од Молдавије, коју сам исто походио, до Инглитере, подоста је дуг пут! Није шала пет стотина немецких миља у једној години проћи!

"А која хасна, Доситије?" — питаш.

Та ишао сам инглиски учити, без капитала, уздајући се да ћу часове из грчког и немецког давати и од тога живити. Тако сам и у Бечу, и давао сам и плаћао часове не би ли што боље немецки научио.

"Куражан си био мој Доситије. Али, кад си се из Лондона повратио, тек ти је споменак остао."

Лондон споменак! (*Смеши се загонетно.*)

Зар има лепшег и славнијег града? Ни Рим му није никада раван био. Кад Лондон прошао сам, могао сам рећи: Мој прекрасни Лондон! Имао сам што о свему полезном из Инглитере Сербима приповедати и у књигама печатати. Ето ти хасне, мој Нико! Да овај свет већма постане мој, шта ћеш више!

Да, Нико. Добро велиш: "Једно друго иште." Свако далеко путешествије нови народ ми је открило, и језик нови научио сам. Са сваким новим језиком као да ме је још једном било на овоме свету, па био то гречески, талијански, немецки, албански, инглиски ... уз серпски и влашки које из детињства у свет понесох као две кесе жеженог блага. Језици ми силу давали да откривам ствари и, после, у књигама све то обиље полезности опишем и у аманет народу серпском оставим.

Шета замишљен.

Све то једно друго иште. Хм! Језици откривају народе, народи траже своје место у књигама, а књиге не могу без слова и књигопечатње. И тако, књиге и народи, слова и језици, и све у круг, све у шири круг, док те не нестане. То ти је, Нико, на концу сверха свих путешествија мојих.

Морам научити инглиски понављао сам на крову интова. Мислио сам да се мени не може живити ако не сазнам шта мисле ти људи, како живу, шта ли се у њиховим књигама находи.

Језик најбоље народ открива. Ето грчки. Док га нисам спознао чинило ми се да све је ситно у том језику преко сваке мере. Просипљу се Грцима речи из уста као суште просо; нити се могах начудити како се они могу међу собом разумети. После Мореје, Атонске горе, Смирне, кад грчким сам језиком овладао, у јелинском ми је било врло угодно. И ја сам постао Јелином.

Човек од колевке до гроба мора имати какову — нибуд поглавиту жељу која њим совершено влада. Моја је та крајња жеља — књиге, да и на серпском буде тако полезних књига као инглиских. Зато сам их писао и печатао, зато док ходим и данас у глави књиге творим, глава ми све више на књигопечатњу наликује.

Ти, Нико, и даље машеш главом. Сумњаш у моје речи. Признајем да сам и сам у све то сумњао како се младалачки жар у мени полако стишавао.

На Хиосу коснула ме судба мазги које воду из велике дубине извлаче. Оне путују у круг, све истим кружним путем ходећи, па им очи превезали да не виде да је цео тај пут једно те исто коло. Тако ходе и верују да само напред грабе, да имају неку крајњу цел пред собом. То им даје снаге да истрају на том путу који и нема коначне цели, већ је цел само путешествије којем се неко предаје. То ти је захватање воде живе. И од Хиоса тешим се да мени очи на путу нису никада биле повезане као тим мазгама, да ја гледам очију широм отворених.

"Очи свашта виде, а себе не виде!" — кажеш.

Знам, та знам то Нико! Зато и кад сам умро очи су ми се у лесу отвориле, јер и то је било путешествије, макар и без повратка.

Мој ђак, Симеон Милутиновић, тај имао је поетическог дара, у гроб ме је положио и видио је да ми очи нису биле склопљене, па се тргао и замало ме није

испустио пред толиким светом. Отворених очију, мој Нико, отишао сам и на онај свет!

Сркне вино из пехара.

Знам, Нико, да вином треба ноге прати, ал' овакав ауспрух лечи ноге и кад се пије.

"Тешко ногама под лудом главом!"

Да, јесте тако, мудар је народ. Ал' да ти узвратим: "Тешко и паметној глави на слабим ногама!" У томе је највећа мудрост народна. Свако наравоучително изрече̏није, пословицу како прости народ вели, друго изрече̏није поништава. У томе је и сила језика. Вазда је у окушавању. Жива реч на живу реч, сви ти гласови, попут музике возбуждавају. Човек је срећан зато што може да чује другог и да се искаже, још више што има моћ да ћути.

Сећаш се, Нико, нашег првог путешествија, када смо први пут кренули на далеки пут. Долама плаветна и чакшире (*гладиих руком онако сложене на столици*), и црвени ајдучки опанци. Чаково већ далеко за мном.

Тад нисам знао да се у родно место не може вратити, да се нико са далеких путешествија није срећно у родни крај повратио, јер од многе туђине није свој у селу своме, ни другима, ни себи. Кад једном кренеш, тако, куд ти драго, тад са родним крајем прекидаш везу сваку. Јер само тако можеш као ластавица летити по свету. Тако сам и ја преко Велебита, у ајдучким опанцима, не плашећи се ни вука ни ајдука, као на Пегазу јездио и стигао и до Лике и Крбаве, до манастира Крупе. Кад после читао сам описание блаженога сеоског живота из Фенелоновог *Telemaha*, сећао сам се не Чакова, већ Книна и Далмације. И сузе ми заиграле радоснице као да сам тамо рођен. Чаково, од првих путешествија бивало ми је све даље.

"Колико је одавде до Итебеја?" — питаш.

Твој Итебеј је далеко, на сасвим другој страни. Далек и недостижан као и моје Чаково. А са нашег садашњег пута, сам видиш (*Руком показује празну столицу*), нема нам повратка. Важно је једино да не изгубимо себе ни на овоме путу, да нам нога у врло дубоки не западне вагаш. Тога сам се у животу увек плашио.

Ти опет мудрујеш, Нико: "Ко се блата боји, нек' се не рађа на овај свет!"

Мали људи слични су оним маленкостима на свету које за собом никаква не остављају трага. Они се блата не плаше. А они који теже да оставе за собом нешто више знају да их спокојним чини само оно што учинили су за општу ползу. Они тешко спокојство налазе, јер морају га у себи наћи.

Шета као да у мислима нешто пребире.

Одавно се питам, ја који сам многе ученике по Европи подучавао, и код многих умних људи истовремено био ђаком и знања стицао, шта смо ми једно другоме. Или сам ти ја учитељ па ћеш ми на крају платити кондиције, или ћу ја морати теби да платим. Јер, док ти причам о својим прикључењима од кад ме више нема на свету, као да ми се нека виша и светлија мудрост указује, а да није од Бога и из књига, већ из живота.

Но све ми се чини да си ти, Нико, иако припрост, све то већ знао, да и мудри припрости људи у твом Итебеју све то добро знају.

Кад толковао сам ти, једном, премудро изрециње да ко нема пријатеља ни непријатеља, тај нема у себи ништа ваљана, и упитао те чиме ме сматраш, пријатељем ил' непријатељем, јер често смо се спорили, одговорио си ми да је то ионако свеједно. Важно је да ме сматраш.

И кад сам ти приповедао да у оно наше срећно време просвештенија зраци ученија и философије до татарских граница досежу, рекао си ми да ће и ту границу једном прећи, ал' да ће тад нешто друго бити татарија и да ће све ићи изнова, као смењивање годишњих доба. И да мудрост и просвештеније долазе и без нас, да има ствари које не ваља убрзавати. Јер, ни плодови кад се зелени заврну да брже сазру по укусу нису ни на прилику плодовима који сазру сами од себе.

Ја, Нико, много сам путовао. Прошао сам и Дарданеле, и Ламанш и Апенине. Многе чувене градове сам походио: Болоњу, Венецију, Ливорно, Фиренцу, Пизу. Спознао сам земни рај у Италији. Боравио сам у Цариграду, Константиновом граду и имао сам квартир близу царевих двора. Због ужасне величине тог града он се не може обићи као други градови. У њему се брзо нестане и човек једва сам себе нађе. Познао сам Белу Русију. Прошао сам лађом из Црног

мора у Дунав, кроз само ушће му. Ту Дунав белио се како се воде мешају и пене. Ја могу слободно Харону рећи мац!

На лађама и шајкама прошао сам многе олује у којима смо сви, заједно с лађом, пропадали већ мртвима сматрајући се, и испињали у небеса. Многи су ничице падали на колена и молили се богу своме за спас. И стизао сам до самих граница предела кугом заражених и срећно повраћао се. А од тебе сазнао сам исто оно што ми се на тим путешествијима открило. Рекао си ми да ти при лепом времену чекаш ружно време, а после ружног, опет, да дође лепо.

Зар се све окреће, мој Нико, као овај земни шар, зар све плови попут облака. Зар је све завршено тим исконским колом, зар се све смењује као: пролеће, лето, јесен, зима, пролеће. И опет пролеће! Али друго је то пролеће, Нико, други мирис липа буде, тежи, све тежи из године у годину. И живот нам тако отежава. Срећом подарен нам је заборав, па се бар нешто од превеликог пртљага живота растерећујемо.

Ми људи смо као лисје: у пролеће се рађамо, а у јесен зрелости спадамо! Једино спомени, они опадају брже и откидају се са грана успомена. Па када дође судњи час, све се од спомена жути унаоколо. А све би то жуто лисје дали за један зелени лист. Јер баш ти млади и нежни листови раног пролећа нашег подобни су да прасну.

Свија леву шаку, десним кажипрстом тобож подешава лист и удара снажно шаком по њему. Чује се прасак.

Та колико ли сам таковог лисја по Фрушкој гори пукнуо. Гора се за трен узбуни, нешто ме прожме а да не знам шта и ишчили са прском. Листа зеленог више нема. Остаје само спомен, подложан најпре рују, па пожути. Најзад, све пожути око нас. Дерво живота нашег, на срећу, листопадно је.

Док сам ја у други живот веровао као у траг наших дела који се наставља и после наше смрти, док сам убеђен био да се само просвештенијем ума стиче царство небеско, ти си ми, Нико, открио и другачији начин, који насладу особну доноси. Рекао си: "Дваред живити, то је кад ко може и прежњим услађавати се животом."

Та твоја реч ме је здраво погодила. И почео сам да се присећам чега сам се лепог у животу одрицао због страсти за путешествијем и жеље да што више сазнам и упознам света.

Као да си ме шаком за врат клепио, тако сам примио изрециније народа нашега којега си се, потом, присетио: "Докле се мудри намудроваше, дотле се луди науживаше!"

А не знаш, Нико, да су у Инглитери и пре мене имали стотине Доситеја који су путовали светом, откривали нове крајеве, народе и језике, из рушних темеља вратили нам свет далеке прошлости не би ли у целости исписали историју светску. А нас Серба тек неколико у столетију просвештенија, међ' њима и ја са овим скромним знањем, са књигама које сам превео и приближио Сербима, са својим кратким участијем у востанију, остадох знамен столетија како веле, готово колики је знамен Карађорђе у столетију с којим је изнова сунце Србију обасјало. И зато је важно било моје усмереније да за сав серпски род, не само за онај у Србији, преводим славних и премудрих људи мисли и совјете, зарад ползе свих.

Колико сам само пута кретао и однекуд где су ме задржавали да останем, где су ми се новци пресипали, а све из страха да се не усладим у новце и у спокојство, пак ту за вазда останем.

Та зар се нисам и из раја у којем сам живио међ' Сербима у Трсту отиснуо, не бих ли био уз свој род кад му се случило славно востаније. И остао бих у Србији, да је од Бога више живота, све док не би у Београду дочекао велико серпско свеучилиште са хиљадама младих којима није нужда рад знања у свет кретати.

И знао сам много пре кончине своје, то и написао сам, да ће ми преко мере бити плаћено кад когод од мога рода рекне кад нада мном зелена трава нарасти: "Овде леже његове серпске кости! Он је љубио свој род! Вечна му памет!" Те су ми речи и на гробу у камену урезали, а ти ме, Нико, у мом сад већ четвертом столетију, буниш. А знаш да никаквог исправљенија више не може бити.

Са дерзновенијем моја путешествија називаш скитњом!

Та скитња је без посла ходити, ма било то и само по Итебеју, а с послом ходити то људи паметни другачије зову. Зар мислиш да је откровеније мудрости лаки посао? А ја се питам има ли тежег посла!

Кад си сам са собом, у својој глави, кад чекаш да ти нешто просине, то је најтеже, Нико!

Све то чини се поради вечности, због нечега што трајаће дуже од градова и утврда, од маузолеја и пирамида, и од светских чудеса које ће људи тек начинити.

"Шта би то вечно на свету могло бити?" — питаш се сад.

Истина би морала бити вечна. И жеља да човек буде слободан, да може кренути слободно на сваки пут, да види, да што открије, да мисли слободно.

И здравље је вечно желаније, да свога тела не осећаш, већ да оно у потпуности буде део душе, да с душом можеш уживати сладости живота, сваки дан нови као велики дар божији.

Све моје писаније јесте о тим вечним стварима. И зато би ми највеће признаније било да ме и потоњи нараштаји приме као гласника слободе, истине и здравља.

А био сам срећан да живим у времену кад је то важило за цео један народ, за народ серпски. У том великом закорачју његовом није било само востаније против Турака, пушчаним прахом и ђуладима поткрепљеног, већ и внутарње, у самим људима.

Онај Ајдук Вељко из Неготинске крајине гледао је изнад човека. И с њим се негде далеко загледала и цела му пратња која са коња канда никада није силазила, увек спремна за јуриш. И сви из Совјета, док Вељко онако оштро говори, усправљали су се и господару равно у очи гледали.

Ту ропства више није могло бити. И говорила се истина у очи, ма како тешка била, макар и главе због ње падале. И здравља је било чак и у шанчевима посејаним по Сербији, где се са муком турска сила одбијала и бранио сваки камен Сербије.

Печени су купус јели у сласт као да је то месо брава на ражњу печеног, и присмакали тучени пасуљ са кришком сира, а били су спремни да крену час тамо,

час овамо, у помоћ, да би их било више, јер царска војска је немерљива сила кад крене царским друмом.

То здравље њихово и мене је помладило, те млад сам умро, срећан, осећајући се одиста гласником нове Сербије, гласником слободе, истине и здравља!

Прекорачује рампу и силази у публику.

Крај

ТВ МОНОДРАМЕ

Давид Албахари

ЈУТРО, ПОДНЕ, ВЕЧЕ

Драматизовала и адаптирала у телевизијски сценарио Јасмина Тешановић[1]

Давид Албахари

Књижевник и књижевни преводилац Давид Албахари рођен је 1948. у Пећи. Један је од оснивача и уредник првог југословенског часописа за светску књижевност "Писмо". Аутор је петнаестак књига приповедака, романа и прозних записа. Приредио је више антологија. Преводи с енглеског.

Важнија дела: "Породично време", "Судија Димитријевић", "Обичне приче", "Опис смрти", "Фрас у шупи", приповетке; "Цинк", "Кратка књига", романи; "Савремена светска прича", "Најкраће приче на свету", антологије.

Добитник је Андрићеве награде, награде Станислав Винавер, награде Народне библиотеке Србије, Нинове награде.

Живи у Канади.

Јасмина Тешановић

Рођена у Београду, живела у Каиру, Милану, Риму, Београду, Лос Анђелесу. Дипломирала је *Модерну књижевност* (Lettere moderne) на Универзитету у Милану.(Universita' Statale di Milano).

Списатељица, пише на три језика: енглеском, италијанском и српском.Једна је од оснивачица феминистичке

[1] На шпици емисије, као и у публикацији Бојане Андрић *Водич кроз продукцију играног програма Телевизије Београд 1958-1994*, Београд 1998, стр. 466. стоји да је коаутор сценарија и коредитељ Радослав Владић, директор фотографије. У изјави датој приређивачу ове књиге, Владић наводи да је једини сценариста Јасмина Тешановић.

издавачке куће Феминистичка 94. Активисткиња Жена у црном, Београд.

Ауторка књига: *Невидљива књига* (1992, приче-есеји, КОВ, Вршац), *У егзилу* (1994 две новеле, Феминистичка 94), *Женска књига* (1996, приче, Феминистичка 94), *The Suitcase* (*Кофер* - приче жена избеглица, у коауторству са Ц. Мертус, California University Press, Berkley, 1997.), *Сирене* (1997, Награда *Борислав Пекић*, роман-есеј, Феминистичка 94), *Они то раде*, (1997, драма, Феминистичке свеске), *Нормалност: Морална опера једног политичког идиота* (1999, дневник-есеј, Феминистичка 94/Free B92). Ова књига је преведена у целини или деловима на 12 језика. Маја 1999. у сарадњи са Динком Туцаковићем снимила је, по свом дневнику, филм *Јасмина и рат*, за немачку телевизију SWR. Филм је премијерно приказан на филмском фестивалу у Венецији, а потом у Лајпцигу и низу других међународних фестивала. *Ја и моја мултикултурална лица* Ја (2001, есеји о рату објављени у иностранству, Феминистичка 94, српски/енглески); *Matrimony*, (*Матримонијум*), есеј-дневник о мајци објављен је на шпанском (Planeta 2003. и српском, Феминистичка 94).

Делови из *Сирена* преведени у скраћеном издању на енглески (American Voice 1998.), и украјински (Gender studies, 2000.)

Есеји и приче Јасмине Тешановић превођени су на немачки, италијански, енглески, шпански, мађарски, руски, бугарски...

Превела је с енглеског и италијанског дела Пјера Паола Пазолинија, Елзе Моранте, Алда Бузија, Итала Калвина, Хане Арент, Јозефа Бродског, Карен Бликсен, итд.

Бави се експерименталним филмом и видео артом: *Јутро-подне-вече* (по причи Давида Албахарија, 1978.), *Нефертити је била*

овде (1979-2003), итд. Била је асистент режије на филмовима *Приватне мане јавне врлине* Миклоша Јанча (1975), *Задах тела* Живојина Павловића (1982).

Монодрама "Јутро, подне, вече" приказана је 1979. године на I програму ТВ Београд у режији Јасмине Тешановић и Радослава Владића. Улогу је тумачио Ђорђе Свишчов.

ЈУТРО

СЦЕНА 1.

Екстеријер, ентеријер.

Свитање.

Неколико врло крупних атмосферских кадрова

изласка сунца над градом.

Периферија.

Крупан кадар незрелих шљива.

Међу шљивама живе очи детета.

У дворишту пуном разног воћа, испред једне

куће, једна млада жена гледа испред себе,

неког дозива, тражи, провлачи се кроз жбуње.

Шестогодишњи дечак сакривен је на дрвету.

Смеје се, као да губи равнотежу.

Жена улази у кућу. Улазимо за њом у мрак.

Пењемо се уз дрвене степенице.

У истом кадру из мрака улазимо у једну собу у

тој кући. Стар човек седи на кревету у пиџами, тек што се пробудио. На њега пада сунце са прозора. Старац седи миран и замишљен, гледа према прозору. На прозору је саксија са цвећем. Много незрелог воћа у кући, на симсу... Сунце по његовој соби.

OFF:
ПРОБУДИТЕ СЕ, А ОСЕЋАЊЕ ЈЕ ВЕЋ У ВАМА. БУДЕ СЕ СЕЋАЊА НА ДЕТИЊСТВО. МИСЛИЛИ СТЕ НА МАЈКУ.

Пратимо старчеву руку која навлачи панталоне, закопчава каиш, закопчава дугмиће на кошуљи... Старац се педантно облачи. Гледа по соби.

ПОГЛЕД ВАМ ЛУТА ПРЕМА ПРОЗОРУ. СВЕ ЈЕ НА СВОМ МЕСТУ.

Неки детаљ.

ОДЛАЗИТЕ У КУХИЊУ, СПРЕМАТЕ ЈАЈА...

У кухињу, разбија јаје.
Старац излази на терасу. Види се двориште од пре, али другачије уређено. Неколико атмосферских кадрова јутра снимљено са великим телеобјективом: дворишта, кровови, димњаци, разна испаравања...

ЈУТРО СЕ НЕ РАЗЛИКУЈЕ ОД ОСТАЛИХ...

Дворишта, кровови, димњаци, разна испаравања...

ЈУТРО СЕ, ДАКЛЕ, НЕ РАЗЛИКУЈЕ.

У остави: краставци у тегли, киселе
паприке, заклано пиле, купус рибанац,
јаја у својој амбалажи.
Јаје у тигању пржи се "на око".
Провидна беланчевина обликује се у уљу.
Заметак се такође губи у белини док се јаје
не испржи. (*макро снимак, материјализовано*)

УЖИВАТЕ У ХРАНИ...

Узима парче јајета виљушком и ставља у
уста, прогута. Једе.
Пали цигарету.
Дим прави спирале у ваздуху.
Ми посматрамо тај дим.
Изненада се зачује ЗВУК ЗИДНОГ ЧАСОВНИКА.

OFF:
ШЕСТ ЧАСОВА.
ПОЧИЊЕ РАДНИ ДАН.

Радници журе у фабрику.
Велика радна хала конфекције "Беко",
затим радници у ливници; класификација
меса у кланици.
(*све врло кратко, по један кадар*)

СЦЕНА 2.
Екстеријер, ентеријер трамваја

Улица, скоро пуста, без људи.
Деца се играју ластиша.
Старац у улици.
Жице.

Трамвај улази у кадар.

ДУГО СТЕ ЖАЛИЛИ ЗА
СВАКОДНЕВНИМ ЈУТАРЊИМ
ШЕТЊАМА. ПРВО НА РЕКУ!

Старац у трамвају.

Вози се дуго, дугачке станице, путује.

Он је једини путник.

Возач вози.

Трамвај стоји: рампа (*рампа у Раковици*).

Протутњи воз.

Трамвај поново путује.

На станици улазе три девојчице.

Оне се смеју. На првој станици силазе.

Једна од њих носи виолину.

Старац путује даље.

РАЗМИШЉАТЕ О МУЗИЦИ.
РИХАРД ВАГНЕР:
почиње музика.

Снажне мишице.

Откривамо једну по једну. Има их осам.

Осмерац, веслачи веслају. Сбажни су.

Напрегнутих мишица.

Старац шета обалом поред реке.

С музиком се мешају веслачке команде
из мегафона. Весла се по команди ритмично
зарођавају у воду и излазе из ње. Осмерац
пролази.

Старац гледа.

Музику ремети снажан звук и појава великог
путничког авиона који их прелеће са испуштеним
точковима спремним за слетање.

Личи на велику грабљиву птицу.

Ми га прецизно држимо у кадру док нас надлета.

Музика се претопила у снажан звук авиона.

Овај део филма симболички представља младост.

У њему ћемо инсистирати фотографски на:

доминацији снаге, енергије и виталности; на старчевом интимном свету, на свим напрегнутим облицима који ће доминирати сликом, на одговарајућем колору који ће овоме доприносити.

У овоме делу филма, осим нашег јунака, неће се појављивати стари људи.

ПОДНЕ

СЦЕНА 3.

Екстеријер, ентеријер продавнице ципела.

Кнез Михајлова улица.

Рестаурисане стилске зграде.

Улица пуна људи, без аутомобила.

Све у рефлексу изloга.

Старац у гомили света.

Излог продавнице обуће.

Много разних врста ципела.

Старац пажљиво гледа излог.

У радњи пажљиво испробава један пар,

мери, опипава кожу...

Кроз излог, споља, назиру се девојчице.

Смеју се, кикоћу.

Старац из запажа, иде за њима улицом.

Крупан кадар његових нових ципела.

Женске ципеле са штиклом му измичу.

OFF:

ВИ БИСТЕ ИХ НАЗВАЛИ ДЕВОЈЧИЦАМА? МОЖДА СУ ТО ВЕЋ ДЕВОЈКЕ, УДАТЕ ЖЕНЕ?

Оне забацују косу вештим покретом руке,

откриавају надланице и унутрашњу страну

мишице, косину груди...

Оне су двадесетогодишње девојке.

Старац их прати.

То су тридесетогодишње жене.

Застају пред излогом.

Застаје и старац.

ВОЛЕЛИ БИСТЕ ДА ИМ ПРИСТУПИТЕ.

Посматрају се у стаклу.

Старац поправља чвор на кравати.

У рефлексу излога, кроз његов лик,

пролазе многи непознати људи.

ДА ИХ ПИТАТЕ ЗА НЕКИ НЕОДРЕЂЕНИ СМЕР? ОНЕ ЋЕ НЕОДРЕЂЕНО МАХНУТИ РУКОМ.

Старац поправља чвор на кравати, око

њега је много људи.

Девојака више нема.

Старац у гомили света.

СЦЕНА 4.

Екстеријер, ентеријер.

Старац улази у двориште једне предратне
куће с балконима.
Хода балконима до стана.

ОВИХ НЕКОЛИКО КОРАКА ДО
ВАШЕ КУЋЕ ПРЕЛАЗИТЕ БРЗИМ
ХОДОМ ПОВИЈЕНЕ ГЛАВЕ!

Старца снимамо с леђа.

ЧИНИ ВАМ СЕ ДА СТЕ ПРЕЧУЛИ
НЕКОЛИКО ПОЗДРАВА.
УЖУРБАНО СКИДАТЕ ШЕШИР.
АЛИ САДА СТЕ ПОТПУНО САМИ.
НОСИТЕ ГА ЗБОГ ЈЕДНЕ ЖЕНЕ
НА БАЛКОНУ.

Нека жена простире веш на балкону
прекопута.

ОНА ВАС УПОРНО ГЛЕДА. ИЛИ
СУ ЈОЈ ОЧИ САМО ЗАСЕЊЕНЕ
СУНЦЕМ?
НЕДОСТАЈЕ ВАМ ШТАП У
ДРУГОЈ РУЦИ? МЕЂУТИМ: ВИ
НИКАДА НИСТЕ ИМАЛИ ШТАП.
МОЖДА КИШОБРАН. ВРЕМЕ ЈЕ
ТАКО БЛАГО, НЕБО ВЕДРО!
ОТКРИВАТЕ ДА ХОДАТЕ
НЕЗНАТНО РАЗМАКНУТИХ
НОГУ. СТОПАЛА ПРИ СВАКОМ
КОРАКУ ИЗБАЦУЈЕТЕ НА
СПОЉНУ СТРАНУ. ТО ВАС
ЗБУЊУЈЕ. НИЈЕ ЛИ ПРЕКАСНО ЗА
САЗНАВАЊЕ СТВАРИ О САМОМ
СЕБИ? АКО ЈЕ ТО НЕВАЖНО?

НИШТА НИЈЕ НЕВАЖНО,
УБЕЂУЈЕТЕ СЕБЕ.

У полумраку предсобља, шешир задрхти
на чивилуку, затим се све смири.
Старац подгрева ручак, отвара све прозоре
у просторији.
Камера са телеобјективом швенкује по
суседним становима: у једном нека
трудница, у другом неко нејасно збивање... итд.
Напољу је врело подне.
Деца се играју школице.
Лишће јаблана подрхтава на врућем ветру.

РУЧАЋЕТЕ ОДМАХ. СУНЦЕ СЕ
НЕ СПУШТА СА СВОЈЕ ВИСИНЕ,
ЖЕГА ПОСТАЈЕ
НЕПОДНОШЉИВА.
У ДВОРИШТУ ДЕЦА ВРИШТЕ ОД
ЗАДОВОЉСТВА.

Вода ври на штедњаку.
Жена прекопута крај прозора.
Образ је наслонила на колено.
Телевизор у соби је укључен (*инсерт
из ратне сцене*).
Старац спушта завесу.

СПУШТАТЕ КРУТЕ ЗЕЛЕНЕ
ЗАВЕСЕ, У ОАЗИ СТЕ ТИШИНЕ.

Жена прекопута.

ЖЕНА ВАШЕГ ПОЗНАНИКА
СЕДИ КРАЈ ПРОЗОРА НА ДРУГОЈ
СТРАНИ БАЛКОНА. НЕ
ГЛЕДАТЕ. ОКРЕЋЕТЕ СЕ СЕБИ.

Старац брише књиге, спрема ствари.
Претура по старим плочама.

НИСТЕ ЗНАЛИ ДА ИМАТЕ ТОЛИКО ПЛОЧА!

Пушта грамафон, чује се нека музика.
Врата се лагано отварају испред нас.
У лаганом ритму улатимо у непознате просторије.

ОТКРИВАТЕ БЕЗБРОЈ НОВИХ ВРАТА, СОБЕ У КОЈЕ НИСТЕ НИКАД КРОЧИЛИ.

У истом ритму улазимо у просторију у којој неочекивано затичемо једну породицу за ручком. Нарушавамо једну свечану, интимну атмосферу.
Свећњаци на столу.
Породица изненађено гледа у камеру.

ЗАБОРАВИЛИ СТЕ ШТА ТРАЖИТЕ.

Овај део филма симболички представља средовечност и зрелост.
У овом делу филма инсистираћемо фотографски на: документарности, атмосфери поднева, вреви, конфузији, жеги, лењости, стаклу, рефлексима, итд.

ВЕЧЕ

СЦЕНА 5.
Екстеријер, ентеријер аутобуса.

Предвечерје, из даљине се чује дечја песмица.

Тотал града.

Градски аутобус путује улицама Београда.

МОЖЕТЕ ПОНОВО ИЗАЋИ, У ТОМЕ ОТКРИВАТЕ СМИСАО ПРЕДВЕЧЕРЈА.

Људи у аутобусу. Старац седи, гледа кроз прозор.

Пролазимо поред грађевина, нових стамбених зграда.

На задњој платформи поново видимо девојчице.

У АУТОБУСУ ПОНОВО СУСРЕЋЕТЕ ДЕВОЈЧИЦЕ.

Стоје у паровима, сасвим близу. Шапућу, грлато се смеју. С друге стране колена имају мрежу кратких и бледих вена. Њихови прсти савијени око шипки су бели. Њихова лица су текуће бела. Упадљиво су нашминкане.

Старац их дискретно посматра.

ЗАЉУБЉЕНИ СТЕ У ТУ БЕЛИНУ.

Девојчице гледају кроз потамнеле прозоре.

Старац излаже погледима савршени крој свог класичног прслука.

Бљесне златан ланац његовог џепног сата.

Девојчице га уопште не примећују, виде се изблиза: уста, очи, уши, чело...

Старац се такође огледа у потамнелим прозорима аутобуса.

ПОСТАЈЕТЕ СВЕСНИ КОНДУКТЕРА. ОН ВАС

БЕЗИЗРАЗНО ПОСМАТРА, МЛАД. ДОВОЉНО МЛАД ДА ВАМ УКАЖЕ НА БОРЕ НА ЛИЦУ.

Кондуктер с брковима.

КАКО? ЈЕСТЕ ЛИ ПЛАТИЛИ КАРТУ? ЈЕСТЕ. ПОКУШАВАТЕ ДА МУ СЕ НАСМЕШИТЕ. АЛИ ОН ВАС САМО ПОСМАТРА.

Кондуктер жваће други крај палидрвцета.

АУТОМАТ?

Старац закопчава сако и нигде не гледа.
Сви гледају у њега.
Користи општу пометњу и напушта
аутобус.

Аутобус одлази, старац остаје ситан на
станици код Савског моста. Старац у
тоталу прелази мост, иде ка Новом Београду.
Чују се команде из мегафона.
Осмерац у тоталу пролази испод моста.
Старац у тоталу, из доњег ракурса гледа за
њима.
Видимо га у силуети према небу.

СЦЕНА 6.
Ентеријер.

Класична музика.
ДВОРЖАК.

Стари, ћелаву мизичари, мермерни
зидови. Мермерни столови, сива одела.

Кафана хотела "Москва". Полупразно је.
Посетиоци су углавном стари људи,
пензионери.
Све је као мермер.

МАРТИНИ.
ЕКСЕЛЕНЦИЈА.

Фиксирамо лице келнера које се појављује
и замиче иза стубова. Носи разнобојна пића.
Лице келнера изгледа познато.
Старац га непомично гледа.
Музичари свирају, нико не прави никакав
покрет. Сви су укипљени, замишљени.
Лице келнера изгледа познато.
Старчева рука на столњаку.

OFF:
СТОЛЊАК ЈЕ БЕО.

Келнер је врло услужан...
Старац га пажљиво посматра.

КАКО СЕ САМО РАНИЈЕ НИСТЕ
СЕТИЛИ?!
ВАШ ДРУГ ИЗ ШКОЛЕ,
АЛЕКСАНДАР. СТЕВАНОВИЋ.
НИЈЕ ВАЖНО.

Музичари свирају.
Старац посматра.

ТАЈ ЧОВЕК ЈЕ ТОЛИКО МЛАД.

Старац опипа брзо, покретом слепца,
своје образе, чело, омекшале капке.

ШТА СТЕ УРАДИЛИ СА СВОЈИМ

ЖИВОТОМ? МОЖДА ЈЕ КОНАЧНО,
ТАЈ ЧОВЕК ЊЕГОВ СИН?

Келнер је старчев несвесни покрет схватио
као позив, врло је понизан. Старац плаћа,
келнер се захваљује...

САДА СТЕ САСВИМ СИГУРНИ ДА
ОН У КОСИ НЕМА СЕДИХ, ЧАК НИ
ИСПОД СЛЕПООЧНИЦА.
ШТА СТЕ УРАДИЛИ СА СВОЈИМ
ЖИВОТОМ?

Старац на сто оставља бакшиш.

СЦЕНА 7.
Екстеријер.

Вече. Мокре улице.
Излози на Новом Београду, без људи.
Старац шета полако, застаје пред излогом.

ПРВИ ПУТ ПРИМЕЋУЈЕТЕ ДА ЈЕ
ЦЕО ГРАД У СТАКЛУ, ДА ЈЕ ЦЕО
ГРАД СТАКЛО, РАСКОШНО
ОСВЕТЉЕНО СТАКЛО.

Семафори раде, мигавци ретких аутомобила.
Старац покушава да се огледа у излогу,
не види се. Једва се назире некакав лик.

НЕМА СУМЊЕ ДА ВАМ ЈЕ ОДРАЗ
У ИЗЛОГУ ПОЗНАТ.

Назире се висока зграда на Новом Београду.

Од овог места физички лик старца не појављује се више до краја филма.

СЦЕНА 8.

Ентеријер.

Степениште у згради.

Врата без натписа.

НАЛЕПНИЦА НА ВАШИМ ВРАТИМА НЕ ДАЈЕ ВАМ НИКАКАВ ОДГОВОР. ОДАВНО СТЕ СКИНУЛИ НАТПИС СА ВАШИМ ИМЕНОМ. МОЖДА ПОШТАНСКО САНДУЧЕ?

Ред поштанских сандучића.

Мрак.

СТЕПЕНИШНО СВЕТЛО СЕ ГАСИ, А ВИ НЕ ЗНАТЕ ГДЕ ЈЕ ПРЕКИДАЧ. МАЛО ЦРВЕНО ДУГМЕ НАЛАЗИ СЕ ЛЕВО ОД ВРАТА.

Пали се светло.

Једно поштанско сандуче без натписа.

НАЛЕПНИЦЕ НЕМА. ПОШТАР ВАС ЗНА. СИГУРНО ВЕЋ ГОДИНАМА ЖИВИТЕ НА ИСТОМ МЕСТУ.

Лифт.

Ентеријер лифта који путује навише.

ХРЛИТЕ ПРЕМА СВОЈИМ ВРАТИМА, ТРАЖИТЕ КЉУЧ, КО СТЕ?

Лагани фар по стварима у његовом стану, механички изведен. Прелазимо преко његових ствари већ виђених у претходним сценама.

Воће, тегле са зимницом, телевизор...

САДА МИРНО, САДА ПОЛАКО,
ХРАБРИТЕ СЕБЕ...

Лифт и даље путује на горе.

Наставак фара по стварима из старчеве собе...

ЈЕСТЕ ЛИ СИГУРНИ ДА НИСТЕ ПОГРЕШИЛИ... СПУСТИЛИ СТЕ ШЕШИР НА ГОРЊУ ПОЛИЦУ ЧИВИЛУКА... А ДА ЛИ СТЕ РАШИРИЛИ КИШОБРАН? ЈЕСТЕ ЛИ ВИ ТРАЖИЛИ ЗАВОЈ У ОРМАНЧИЋУ С ЛЕКОВИМА? ДА ЛИ СТЕ СТАЈАЛИ ПРЕД ОГЛЕДАЛОМ У КУПАТИЛУ? ЈЕСТЕ ЛИ СИГУРНИ У ПОГЛЕДУ РАСПОРЕДА У ВАШЕМ СТАНУ? НИСТЕ ЛИ БИЛИ РЕШЕНИ ДА ДОЗВОЛИТЕ СЕБИ САМО МАЛО СНА, САМО МАЛО СНА? ШТА СТЕ УРАДИЛИ СА СВОЈИМ СНОМ? ДА ЛИ ЈЕ ЦИГАРЕТА БИЛА У ВАШОЈ РУЦИ ИЛИ НА ПОДУ?

У фару долазимо до луле, за тренутак се задржимо и наставимо даље по нејасним предметима.

КО ЈЕ ПОЧИСТИО ПЕПЕО?
ДА ЛИ ЈЕ БИЛО ПЕПЕЛА?
ДА ЛИ СУ ДЕВОЈЧИЦЕ БИЛЕ ЈАСНЕ У ВАШЕМ СЕЋАЊУ?
ДА ЛИ СТЕ СЕ ПРИМИРИЛИ?

ОСЛУШКУЈУЋИ СВОЈ ДАХ?

У неоштрини пролазе боје већ вињеног воћа, жутозелено...

ДА ЛИ ЈЕ БИО ДУБОК И ТИХ?
ДА ЛИ СТЕ У ТОМ ЧАСУ ЗАСПАЛИ?
БИО ЈЕ ТО ВАШ ПОСЛЕДЊИ САН ИЗ КОГА СЕ НИСТЕ ПРОБУДИЛИ.

Овај део симболично представља старост, умор.

У овоме делу филма инсистираћемо на: постепеном укропњавању планова и губљењу оријентације простора, меланхоличности предвечерја, опсесији.

Крај

Видосав Стевановић

ЈУТАРЊИ ДИСК-ЏОКЕЈ

За телевизију адаптирао Србољуб Божиновић

Видосав Стевановић

- Рођен 27. јуна 1942. поред Крагујевца, Србија.
- Гимназија у Крагујевцу, матура 1961.
- Студира Стоматолошки, потом Филолошки факултет у Београду, прекида оба и живи од писања.
- Године 1966. постаје уредник часописа "Видици".
- У издавачком предузећу "Просвета" 1969. излази му прва књига прозе.
- Године 1970. постаје уредник у издавачком предузећу "Просвета".
- Године 1970. почиње против њега судски процес поводом књиге "Рефуз мртвак" који траје шест година.
- Године 1972. оснива алтернативни књижевни лист "Књижевна реч".
- Као представник такозваног "црног таласа" у литератури налази се неколико година изван јавности.
- Између 1976. и 1979. уређује књижевни часопис "Савременик".
- Године 1980. напушта "Просвету" и прелази у "Српску књижевну задругу" за уредника.
- Године 1981. уређује часопис "Књижевне новине".
- Године 1982. напушта "Српску књижевну задругу".
- Исте године постаје директор и главни и одговорни уредник издавачког предузећа БИГЗ.
- Године 1984. излазе му први пут Сабрана дела.
- Године 1985. добија награду "Иво Андрић" за приповетке.
- Године 1986. добија НИН-ову награду критике за роман "Тестамент".
- Године 1987. прелази у издавачко предузеће "Просвета" за генералног директора.
- У децембру 1988. напушта добровољно функцију директора "Просвете" и повлачи се из јавности.
- Крајем 1989. оснива Независне писце Југославије.
- Године 1989. излазе му други пут Сабрана дела у Сарајеву.
- До краја 1990. ради у сарајевском издавачком предузећу "Свјетлост" као саветник.
- Заједно са другима уређује "Демократију данас", постаје члан Либералног форума.
- Године 1991. један је од оснивача Београдског круга.
- Крајем 1991. са породицом напушта земљу и одлази у Грчку.
- Године 1992. не успева да добије папире у Грчкој и враћа се у земљу.
- Године 1993. долази у Француску поводом промоције својих књига "La naige et les chiens" i "Christos et les chiens"" (Editions Belfond априла и октобра исте године) и остаје у Паризу.
- Учествује у бројним акцијама против рата на тлу бивше Југославије.

- Крајем 1995. одлучује да се врати у своју земљу.
- Зиви изолован у својој куци на брду поред Крагујевца.
- Крајем 1996. прихвата понуду опозиције да води Радио-телевизију Крагујевац, "прву ослобођену у Србији".
- Шест месеци касније напушта то место и враћа се писању.
- Крајем 1998. поново се настањује у Француској и тражи политички азил.
- Почетком 1999. постаје “Chevalier de l’Orde des Arts et des Lettres”.
- Средином 2004. настањује се у Сарајеву.

Дела на српскохрватском језику

- "Трубље", песме, Београд, 1967.
- "Рефуз мртвак", приповетке, Београд, 1969. (награде Младости, Исидора Секулић и Милан Ракић)
- "Нишчи", роман, Београд, 1971.
- "Константин Горча", роман, Београд, 1975.
- "Периферијски змајеви", приповетке, Београд, 1978.
- "Мој Лазаре", монодрама, Београд, 1981.
- "Ноћас је ноћ", драма, Југословенско драмско позориште, Београд, 1983.
- "Последњи гост", драма, Сцена, Нови Сад, 1983.
- "Царски рез", приповетке, Београд, 1984. (Андрићева награда)
- "Кофер наше мајке", драма, Народно позориште, Београд, 1984.
- "Лазар", филмски сценарио, 1984.
- Сабрана дела у пет књига, проза, Београд, 1984.
- "Далеко тамо", монодрама, Београд, 1985.
- "Тестамент", роман, Београд, 1986. (Нинова награда)
- "Вук Стефановић Караџић", монодрама, Београд, 1987.
- "Љубавни круг", роман, Свјетлост, Сарајево, 1988.
- "Далеко тамо", три монодраме, Крагујевац, 1988.
- Сабрана дела у пет књига (поводом тридесет година књижевног рада), проза, Свјетлост, Сарајево, 1989.
- "Снег у Атини", роман, Крагујевац, 1992.
- "Острво Балкан", роман, Крагујевац, 1993, издање аутора.
- "Христос и пси", роман, Београд, Б92, 1994.
- "Јована од метроа", монодрама, Париз, необјављено на српском, 1993.
- "Етничко чишћење 1994", драма, Париз, необјављено на српском, 1993.
- "Острво Балкан", (са Лорданом Зафрановићем), филмски сценарио, Париз, необјављено на српском, 1994-1999.
- "Иста ствар", роман, необјављено на српском, 1995.
- “Три сестре”, драма, необјављено на српском, 1996-2001..
- “Земљотрес”, драма, необјављено на српском, 1996-2001.
- “Српске корњаче”, дневник 1988-1989., необјављено на српском
- "Изградња београдског зида", дневник 1990-1991., необјављено на српском
- "Метеци", дневник 1992-1993., необјављено на српском.
- "Перманентна проба", драма, 1998-2002, необјављено на српском
- “Абел и Лиза”, роман, 1998, Форум писаца Београд, 2001

- “Милошевић, један епитаф”, политичка биографија, Босански културни центар, Сарајево, 2001.
- “Сибила”, роман, Бесједа, Бања Лука, 2004.
- “Демони”, роман, Бесједа, Бања Лука, 2004.
- “Странац који с вама борави”, роман, необјављено на српском.
- “Сасвим ужаснут тим монструмом ноћним”, роман, необјављено на српском.
- “Секретум секреторум”, роман, у припреми.
- “Лаку ноћ и хвала на пажњи”, драма, необјављено на српском.
- “Искра”, роман.
- “Медеја повратница”, драма, необјављено.

Написао је дванаест радио драма, десетине књижевних критика и есеја, мноштво новинских текстова.

Преведена дела

- "Konstantin Gorca", пољски, Краков, 1978.
- "Zmaji z periferijo", словеначки, Љубљана, 1980.
- "Периферијски змејови", македонски, Скопје, 1980.
- "Les Loulous de banlieue", француски. L'Age d'Homme, 1981.
- "Testamenti", албански, Pristina, 1988.
- "Testament", словеначки, Љубљана, 1988.
- "Тестамент", македонски, Скопје, 1988.
- "Hjonji stin Atina", грчки, Атина, 1992.
- "Снегот во Атина", македонски, Скопје, 1992.
- "La naige et les chiens", ed. Belfond, Paris, 1993.
- "Christos et les chiens", ed. Belfond, Paris, 1993.
- "La neu i els gosos", роман, каталонски, Барселона, 1993.
- "Sne i Aten", роман, норвешки, Осло, 1993.
- "De sneeuv en de honden", romans, en hollandais, Baarn, 1994.
- "Jeanne du métro", монодрама, извођена у Théàtre de l'Odéon, Paris, février 1994.
- "Jovana z metra", монолог, чешки, Праг, 1994.
- "Johanna von der U-bahn", монолог, немачки, Wien, 1994, le prix “Civis 1995”.
- "Purification ethnique", драма, Nota bene, Paris, 1994.
- "Etnical purification", драма, енглески, Londres 1995.
- "L'ile des Balkans", сцéнарио, Paris, 1994.
- "Christos et les chiens", драматизација романа са Jean-François Matignonom, Marseille, извођена на Festival d'Avignon, 1994.
- “Sarajevo, le miroir brisé”, са другима, Le Temps des Cerises, Paris, 1994.
- "Snon och hundarna", роман, шведски, Стокхолм, 1994.
- "Островот Балкан", роман, македонски, Скопје, 1995.
- "Христос и пците", роман, македонски, Скопје, 1995.
- "Shnee und schvarze Hunde", немачки, Europa Verlag, Wien, 1995.
- “Hotel Europe”, драматизација романа са Милошем Лазином, Paris, 1996.
- “Christos en de Honden”, роман, холандски, Baarn, 1996.

- “O Hristos kai ta skylia”, грчки, Estisas, Athenes, 1996.
- “Prelude à la guerre” (“Le testament”), француски, Mercure de France, Paris, 1996.
- “La meme chose”, роман, француски, Mercure de France, Paris, 1999.
- “Les Seigneurs de la Guerre”, са Предрагом Матвејевићем и Златком Диздаревићем, политички текст, француски, L’Esprit des Péninsules, Paris, 1999.
- “I signori della guerra”, са истим ауторима, италијански, Garzanti, Milano, 1999.
- “Gospodari rata i mira”, са истим ауторима, хрватски, Feral Tribjun, Split, 1999.
- “Voltaire 222”, монолог за позориште, Fernay-Voltaire, 2000.
- “Mit offnen Augen”, немачки, Rezidenc Verlag, Wien, 2000.
- “Milosevic, une épitaphe”, политичка биографија, Fayard, Paris, 2000.
- “Milosevic, enas epitafios », грчки, Paratiritis, Solun, 2001.
- “Diatiki”, грчки, Estia, Atina, 2001.
- « Abel et Lise », роман, француски, Esprit des Peninsules, Paris, 2003.
- « Voleurs de leurs propre liberte », дневник 1996-97, Esprit des Peninsules, Paris, 2003.
- « Milosevic : The People’s Tyrant », енглески, IB Tauris, London, 2004.
- « Abel i Liza », словеначки, Nova revija, Ljubljana, 2005.

- Приповетке су му превођене на двадесетак језика, налазе се у многим антологијама.
- Објављивао је текстове у "Mondu", "Liberasionu" "Nuvel Opservateru", "Danges Niheteru" и "El Paisu" као и у многим југословенским листовима.

Србољуб Божиновић

Позоришни и телевизијски редитељ, Србољуб Божиновић (1948) завршио је ФДУ – класа позоришне режије професора Хуга Клајна и Димитрија Ђурковића. Ради као самостални редитељ. Суоснивач алтернативног позоришта „Под разно“ СКЦ. Режирао тридесетак позоришних представа, педесетак радио драма и око 350 телевизијских емисија. Важније позоришне режије: „Савременик“ (СКЦ), „Сабирни центар“ (НП Лесковац), „Крунски сведок“ (Дом омладине, Београд), „Обустава рада“ (Отворено позориште, Студ. град), „Браћа по оружју“ (Мало позориште *Душко Радовић*). Добитник награде „Ћуран“ за режију на фестивалу Дани комедије.

ТВ монодрама „Јутарњи диск-џокеј“ премијерно је приказана на програму Телевизије Београд 1979. године. Монодраму је режирао Србољуб Божиновић, а улогу тумачио Енвер Петровци.

Тренутак свитања над Београдом.

Пусте улице града.

Једва се разабире музика.

Пратећи интензитет музике која се појачава, кадрови града се сужавају према згради палате "Београд". Глас јутарњег диск-џокеја који се "бори" с музиком и надвладава је. Све је разумљивији.

ГЛАС

Говори вам водитељ јутарњег програма. Преда мном је микрофон, на ушима имам слушалице - говорим и координирам. Ја сам, тако рећи, сублимни дух радиофоније: глас који звони у вашим домовима, као у бетонским шкољкама. Седим пред стакленим зидом иза кога је техника, као пилот окренут свом особљу. Покретом руке, бојом гласа, мицањем обрца - ја све покрећем, убрзавам, заустављам, окрећем лево-десно, заподевам трагички тон, тражим лепршаву веселост, насмејавам и расплакујем...

Еентеријер.

Самачка спаваћа соба.

Кроз отшкринута врата види се део купатила с огледалом. Рука уноси транзистор у кадар, укључује га и чује се глас Јутарњег диск-џокеја.

У дубини кадра видимо човека који је оставио транзистор. Равнодушно се брије, умива, облачи, итд.

Добро јутро! Прошла ноћ је била као и свака друга - дубока и мрачна, као Римски бунар, црна и светлуцава, као туљан који је побегао из базена. Укратко - ноћна ноћ. Али ништа зато: сви смо преживели туђа убиства, сви мрдамо и говоримо после туђих саобраћајних удеса. Земља је мировала, реке су текле, ветар је дувао мало са истока, мало са запада - углавном наизменично и местимично оштро. Температура и влажност ваздуха уобичајене...

Крупни план човека који се брије, он слуша.

Моја расположења, иако нису сасвим моја, преносе се на потчињене и шире преко радио таласа, као епидемија: ви ме, мада несвесни, осећате у себи - ваши језици, мада троми, скакућу у ритму мога. Брзо изговорите за мном реч: Магоч... Магоч... Магоч...

Кадар с тразистором у првом плану.

У свету се пуцало и ратовало, као и увек, извршена су два државна удара, склопљена три мировна савеза, велике силе најављују смањење залиха тактичког оружја. Капиталистички свет је захваћен кризом новца, морала и енергије. Са разних опсерваторија примећена је нова комета која се стрмоглаво приближава земљи. Над центар града надвио се таман и густ облак, али неће бити ни кише ни града - ми то знамо, јер смо најобавештенији, најбржи, најпопуларнији, све нај... нај. Према прорачуну Уједињених нација: што смо богатији, напреднији, цивилизованији - то се више умире од глади.

Сигнал радио-станице.

Слушајте наше стерео програме на кратким, средњим и дугачким таласима! За ваше задовољство старају се наши водитељи, спикери, музичари, снимателји, репортери, наше људство и наше машине!

Човек прилази транзистору и искључи га.

Екстеријер.

Палата "Београд", улице закрчене људима...

Скромно речено, наши програми су свеобухватни, као каква нова свемирска религија. Недостају синоними за њихов квалитет, они прелазе границе моћи изражавања и моћи свакодневног језика. Једном речи, наши програми су непоновљиви, јединствени и комплексни, обухватају сву сложеност модерног

света, сву замршену природу пренасељеног града. Земаљски свет је део космичког програма, прикључени шоу, интермецо између две важне емисије - човечанство статира у неком огромном мјузиклу који нико не гледа и не слуша.

Наша девиза гласи: Од свачег понешто, за сваког помало.

Наши програми испуњавају сваки кутак овога града: пужу кроз водоводне цеви, упадају кроз оџаке, вире из шахтова, звоне из мастионица и телефонских слушалица - изједначавају старца и новорођенче, директора и кафекуварицу. Ми смо свуда и на сваком месту - на јави, у сну, у породилишту као и у крематоријуму, поред љубавничке постеље, у реторти. Мада искључени из биолошког низа, наши програми се размножавају партеногенезом, не посредују акушерску вештину, не траже хлеба и воде. Краткотрајни, они не умиру, врте се у сопственом свемиру...

Глас се утишава.

Ентеријер.

Студио радио-станице.

Мноштво магнетофона, грамофона, технике.

Кроз обојено стакло једва се назире водитељ који је у студију. Нешто говори, има слушалице на ушима.

Невидљиви, ми све видимо! Живот читавога града - гунгуле, убиства, бука, смог, ћеретање деце, шкрипа тролејбуса, извесност рошавих зидова, кафанска свирка, блесак светлећих реклама и парфем позоришта - скупљен је у мојим слушалицама, као откуцаји срца у стетоскопу. Мој слух је бунар у коме се таложи његова прошлост. Мој слух је покретна архива, добронамерна полицијска картотека, подложна безумљу података - упијам његов раштимани штропот, као мембрана која памти и класификује, као сеизмограф што исписује бескрајну траку потреса.

Бирам, сређујем, преправљам, уобличујем - шаљем језгровите вести, кратке и убојите као метак, у безоблични етар, у пасивно мноштво радио-пријемника, који ће их расејати као јалови поленов прах...

Сигнал радио станице.

Месна заједница Чукарица најављује недељу изношења смећа, чишћења града. Учествоваће сви грађани који у себи осете позвање: омладинци, пензионери, ветерани и синдикалне подружнице.

Време је да живимо асептично и да не побољевамо спонтано, већ организовано.

Сигнал.

На десетак линија почиње функционисање минибуса, миниекспреса. Цена двострука, удобност десет пута већа!

Возите се уместо да ходате: трим стазе, базени, сале за кошарку, стони тенис и мали фудбал чекају вас у спортском центру "Олимп" - цене умерене, предност имају групне посете.

Сигнал.

Још три биоскопа уводе клима уређаје, целулоидна уметност ће тада бити укуснија од ћулбастије.

Сигнал

Савршен човек сте само са пастом за зубе "Зиродент".

Сигнал.

Паризер, кобасице и коњске сафаладе стајаће од данас педесет два динара.

Пораст цена овог месеца битно ће утицати на повећање животног стандарда, кажу у Савезној управи за цене.

Сигнал радио станице.

Музика

Водитељ програма или Јутарњи диск-џокеј скида слушалице и излази из студија. Пролази поред камере која га прати. Он одлази у суседну просторију где се налази инсталирана техника за филмско снимање (камера, расвета, магнетофон и одговарајуће особље).

Очигледно је да су сви чекали његов долазак. Он седа у фотељу и почиње снимање његовог интервјуа.

Најпре мало тоба из претходног кадра "због континуитета"... Сви слушају климајући главом повремено...

Слушалац Н. Н. из улице Икс пита: Да ли се прворазредан водитељ рађа или ствара? Одговарам: И једно и друго, драги моји, нема доброг водитеља без обојега. Природне способности су неопходан предуслов а време и прилике - још неопходнији услов. Радиофонија рачуна са сваким - ко је паметан да схвати њене законе и примени их у пракси.

Дакле, био сам обичан момак из обичне породице - син овог дивног придева. Карактеристично је, гледано из ове перспективе, да се ничим нисам истицао, мада данас тврдим супротно - то није лаж, нити шминкање чињеница, како тврде они што цепкају длаку на четворо, него пуко удовољавање духу медија. Слушаоце не занима истина, којом шупље звече њихови животи, већ звучност, патетика, бизарност, тајанствени сплет околности, елементи лутања и предестинације одједном. Занима их стварност пропуштена кроз микрофоне, линотипе и рото-машине - ми чинимо оно што се очекује, говоримо оно што ће наћи отворене уши, као вишеструки звучници, као мисионари у дивљини. Нисмо циници и манипуланти, како испада, него обични послушници, измећари јавности, споредно особље големога и замршеног храма: дођите, видите и окрепите се!

Искрено речено, нисам имао никаквих талената. А и шта је то таленат - животиња или биљка?

Ентеријер.
Крупно, рука искључује магнетофон.

Ентеријер са почетка.
Диск-џокеј говори у микрофон, смишља текст, снима, брише, поново снима

Одлучујем сам, али само наизглед: схеме одлушују уместо мене. Не размишљам ко их је направио - оне у мом мозгу леже природно и без насиља, као кључеви у бравама, повинујем им се као сопственим нагонима. Оне раде и делају, ја им позајмљујем свој бодри глас, свеж као у шеснаестогодишњака, оплемењен дикцијом, озрачен правилношћу, чија ведрина потиче од нарочитог распореда

гласних жица, никако од моје воље - он извире из мене, као бистра вода из муља и шљунка, шикља кроз ваздух, распршује се и светлуца, као капи пролећне кише.

Уместо сумњиве стварности, ви пијете мој јасни глас, удишете коначност његових простих формула.

Пауза у којој Јутарњи диск-џокеј прикупља концентрацију за наставак интервјуа.

Више монитора у кадру. Јутарњи диск-џокеј директно у камеру...

Програме стварају уредници, спољни сарадници, водитељи, техничко особље, дактилографкиње и секретарице. И колегијум, помало мистично скривено и важно тело које нам се показује једино у виду наредби, аката, прописа, циркулара, сугестија, коме се одговара на исти начин - писмено и у канонизованој форми: без личног тона и са што мање придева, уз помоћ уског круга привилегованих именица и синтагми.

Колегијум је можда поред нас - рецимо, спрат-два више - можда у подруму, можда у другој згради. Никог ништа не питам, нико ништа не пита мене. Кад бих себи допустио сумњу, кад не бих веровао у савршену структуру радиостанице, можда бих рекао шапатом: Да ли колегијум постоји, шта ради, како функционише? Али ја водим јутарњи програм, изгарам на послу, немам времена да се бакћем око залудница и да цепам длаку на четворо - пред мном је етар, празна и безгранична сфера, коју непрестано треба пунити својим гласом, фреквенцијама, електромагнетским таласима, музиком, вестима, било чим што одјекује. Ако имам нову идеју, ако хоћу нешто да мењам - рецимо да скратим блок народне музике - ја не оклевам, пиешм елаборат вишим телима, образлажем оквире у којима ћу се кретати, али никад не чекам одговор, јер никад и не стиже - делам сам, испуњен духом радиофонских схема, њиховом непогрешивом ограниченошћу, дубоком снагом њихове једноставности и простоте.

Ентеријер.

Студио радио-станице.

Јутарњи диск-џокеј за микрофоном са слушалицама. Држи неке папире. Чита само питања.

Слушатељка са Карабурме пита: Хоће ли бити најезде комараца? Одговарамо: Неће бити најезде комараца, као ни било које друге најезде. Затворите прозоре, спустите завесе, купите заштитну мрежу, употребљавајте антиспрејове. И, што је најважније, избегавајте баре, мутљаге, мочваре, мртваје, воду која не тече.

Слушалац са Бановог брда пита: Како стоји са епидемијама заразних болести? Одговарамо: Одлично, боље него икад. Санитарне службе, превентиве, карантини - делују непогрешиво, болести се имобилишу још на границама, шверц вируса је спречен. Број оболелих је, ипак, у благом порасту, што објашњавамо распламсавањем болести пред крах. Број мртвих - у благом порасту, према нашим графиконима. Избегавајте оболеле, заражене, сумњиве, не рукујте се, не љубите се у уста, носите рукавице, не примајте старе новчанице, послове свршавајте телефоном, једите само фабриковану храну са ознаком "Стерилизирано".

Млада Чукаричанка, која жели да остане анонимна, пита: Зашто има све више силовања, насиља, пљачки, оружаних напада? Одговарамо: Због урбанизације, због флуктуације становништва, због неадаптираности дошљака. Несигурност ствара напетост, а напетост се празни кроз агресију. Свако може да купи оружје, да узме правду у руке. Али, забринутости нема места, органи гоњења делују, живимо у хуманом друштву, које лако одбацује болесна ткива.

Слушалац са Баба-Јулиног брда, пензинер, пита: Има ли Бога? Одговарамо: Бога нема. Ја вршим његове дужности, то јест неке од њих се врше преко мене: прогнозе, обећања, планови, смернице. Разлика је у учестаности наших гласова - он говори каткад пророцима, ја говорим сваког јутра, свима.

Удовица из Палилуле пита: Хоће ли појевтинити погреби? Одговарамо: Неће.

Сигнал радио станице.

Наша девиза гласи: Од свачег понешто, за сваког помало.

Успоставили смо природну демократију слушања - нама су сви слушаоци једнаки и драги, јер их не видимо појединачно и општимо преко једног чула: чула ува.

Сви могу да нас слушају, ако имају радио, ако чују и разумеју. Ако се држе одређене таласне дужине - ми задржавамо право да се мењамо према нашим потребама, да измишљамо нову и да се враћамо на стару. Мада - не либимо се да то отворено кажемо - клубови слушалаца, моћна организација наших следбеника, имају неке предности: могу да предлажу извесне корекције у оквиру већ одлученог, да напредују - од обичног до специјалног слушаоца, да одлуке сазнају из нашег информативног билтена уместо на улици, да упола цене добију пропуснице за фестивале масовних медија. Наглашавамо узгред да су то само предности, а не привилегије, јер се могу изгубити сваког тренутка: чим слушалац окрене погрешно дугме и чује другу радио-станицу.

Ентеријер.
Интервју. Монитори

Наши програми се не прекидају. Никада, као служба у светогорским манастирима, као олимпијска ватра. Они трају, мењајући се и обогаћујући, али суспрегнуто и контролисано. Ми не признајемо импровизацију, случајност, дивљање инвенције, уметничку анархију, проливену маштовитост, ми немарно игноришемо субјективно, нетипично, приватно. За све постоји закон и образац, као у сонету, као у кодексу мандаринског понашања - нема реченичког обрта који не може бити предвиђен, макар ретроградно. Сарадници морају да се прилагођавају, да уче високу вештину опонашања, да у танчине познају и прихватају замисао кореографа - иначе ће њихов глас остати далеко од микрофона, усправан у тишини, као ларва која никада неће постати лептир.

Наша пријемна комисија – зли језици кажу да се њен састав никад не мења, већ само редослед чланова – ради уистину непогрешиво: ко хоће – хоће, ко неће – не мора. Текстови, које она употребљава, мада изванредни, ефикасни као густо, метално сито, усавршавају се у пракси, поједностављују – крајњи идеал је супертест, нешто фантастично и компјутерски чудесно, нека нова теорија нерелативитета, извучена из примењене психологије, а гласи: Да или Не? Међутим, то није све, није крај процеса – циљ ће бити постигнут кад буде могућ само један

одговор, кад се спољашње буде изједначило са унутрашњим, кад читав свет буде, добровољно, само предмет унашем предсобљу: столица или дактилосто. Скуп радиофонских закона чини хармонију. Ко то не увиђа – тај не може бити добар слушалац ни наш повлашћени претплатник, његов радио мора бити запечаћен црвеним воском.

Наши програми се не прекидају – они се мењају у ходу: према календару, према расположењима, према захтевима нашег бироа за испитивање јавног мњења, али највише сами собом, неком својом иманентном логиком, која још није доспела на логаритамске таблице.

Можда су они самостални, потпуно независни, а ми сви – услужни апарати, предмети за употребу и одржавање. Три пута сам, у стању необјашњивог растројства, сањао чудовишан сан: радио-станицу пуну машина, без људи, која ради како хоће, емитујући некакав апсолутни есперанто. А мој глас је био глас непогрешивог робота – савршен, чист, који не стрепи од прехлада, дувана, и нервних криза, који се не замара и не губи унутрашњи притисак.

Биро за испитивање јавног мњења – ово је само сажета верзија његовог километарског имена, надимак који олакшава памћење – засипа нас хрпама шапилографисаних графикона и предлога: смањите ово, повећајте оно, убрзајте ритам, проширите деонице хармонике, проредите вокалне наступе колоратурног сопрана. Критика је перманентна, похвале су искључене, могућност одбијања – незамислива. Водитељ који се супротставља, који тера своје – није водитељ, него анархиста, камичак међу зупчаницима беспрекорне машине, нешто контрадикторно у себи, апсурдно, као певач који ћути. Али, ко онда зна да је певач? Две самосталне сфере, ћутање и говор, нигде се не додирују, чак ни у дивљој претпоставци. Уосталом, у Бироу никада нисам био, знам га по чувењу и графиконима, видео сам једино његова врата од замућеног стакла са црним словима: Беспосленима улаз забрањен. Можда се иза тих врата ништа не налази, сем дугачких, празних сала са конференцијским столовима, празним столицама и празним рамовима на зидовима? Можда су то лажна врата, цртеж на цигли и бетону? Не знам, али верујем – а вера је осећање, никако убеђење и уверење.

Тренутак деобе личних доходака у некој фабрици. Људи се упознају са својим личним дохотцима.

Што је главно, новац притиче уредно и без застоја, наша благајна функционише беспрекорно и без инцидената: првог у месецу сваки од нас је богатији за још један плави коверат и за још један доказ да је радио добро. Узгред, има лица која виђам тада и никада више – озарена платом, она нестају до следећег првог, као да се повлаче у невидљива скровишта. А на коверти увек пише колико си зарадио, колико ти је одузето, колико добијаш – каткад је прва цифра фантастична, а трећа сасвим скромна, али нико не протествује: могло је бити ништа или мање од ништа. Са стране стоји сандуче у које можеш да убацујеш предлоге о повећању стартних основа, варијабилном делу, заосталом раду, примедбе на сатницу и норму, сугестије о рационализацији – оно је у непосредној вези с благајном, јер се све одражава на месечна примања. Додуше ћудљиво, наизглед ирационално, али се одражава: сад добијаш више, сад мање. Ми смо задовољни: нека добронамерна воља мора да стоји иза свега тога, неки методичан и сређен ум, који тачно зна свачију ефективу, пораст или пад продуктивности, квалификације и залагање – чак и ситнице приватног живота.

Јутарњи диск-џокеј у студију...

Изгубљен пас кокер. Одазива се на име Виљем Батлер Тејлор. Треба му се обраћати на енглеском или на француском – иначе уједа. Не лаје, не једе црни хлеб. Налазачу следи добра награда и остало. Шифра „Есоес“

Парапсихологија, јоги-вештине, тајанствене могућности тела и духа, зодијачки знаци, моћ предвиђања и психоза, успех на послу и преузимање власти, одређивање пола новорођенчета, календар сексуалних дана, гледање у карте и кафене шоље, есхатолошке слутње, Нострадамусова пророчанства и староегипатска сањарица – све то за само сто нових динара, обратити се на Вишински, поштански фах један девет седам шест. Књига се плаћа поузећем.

Осамдесетогодишња старица, сенилна, нестала пре недељу дана. Уображава да путује у Париз и да је година дведесет друга, десети септембар. На себи је имала: црну мараму, порхетску реклу, пантофле. Вероватно и зимски капут са

нерцом – украден. Пријавити Дому стараца, Вождовац, или Бели Месарошу, Звечанска улица број тридесет пет.

Аматерско мини-позориште обнавља своју експерименталну сцену. У суботу ће бити изведена документарно-естетска драма: „Зашто је Макбет убио Макдафа, или обратно?“ у режији госта из Италије, стално настањеног у Норвешкој. Све улоге ће играти жене, глумци ће битиу партеру, гледаоци – на позорници. У случају кише, представа ће бити изведена на улици.

Сигнал радио станице.

Ентеријер.

Просторија у којој се обавља интервју.

Ја нисам сам. То јест, мени не припада читав дан, него само један његов део – најважнији. Мене смењује подневниводитељ, њега – вечерњи, вечерњег – ноћни. Мислим, смењују ме у смислу радног времена, не у смислу отказа. Ми смо четири стуба ове установе, четири њена лица, четири јахача радиофоније, делови исте недељиве целине, као кришке у поморанџи, али такмаци и конкуренти, супротстављени колегијално и фаховски. Наши програми се такмиче у надгорњавању, као и наши гласови. Сваки од нас четворице има три сложна непријатеља, који му подмећу ногу, сваки ради против остале тројице.

Поражени је онај који заћути, кога прогута безоблична анонимност – сива вода тишине. Ко је последњи, ко први – то нико не зна, а није ни важно: једном дневносваки од нас је на челу и на зачељу, и у средини. Можда се она тројица галамџија, букача и дрекаваца мењају, као потрешни делови машине? Не знам ништа о њима, не занимају ме – немам времена чак ни за себе, а камоли за друге. Док они тандрчу у стерео-техници, ја спавам, спремам нове емисије, пишем текстове, преслушавам нове снимке, припремам изненађење, организујем наградне игре и контакт тренутке, ширим дух медија, као какав модерни апостол. Док ја радим, они спавају, вежбају своје наступе, побољшавају кондицију, траже стимулативна средства, подилазе техничарима. Каткад се заједно фотографишемо за новине, ревије, журнале: у кабинама, са слушалицама на ушима, подврнутих рукава, сјајних осмеха и зуба. То јест, објављују нас заједно.

Ентеријер.

Тонски студио.

Јутарњи диск-џокеј чита вести са неких папира у својој уобичајеној пози. Људи и техника који „снимају“ његов интервју су у студију, радно распоређени, тако да незнамо шта он говори евентуалним гледаоцима, а шта слушаоцима свог радио програма...

Другарица Бисера Велимировић, академски вајар из Женеве, у оквиру фестивала „Дух проширених медија, међународни раднички покрет и концептуализам“ – излагаће саму себе у доку културе „Пане Ђукић“. У њеном пројекту учествоваће: једна штука и један пас и двојица критичара. Улаз бесплатан за студенте и радничку омладину.

Сигнал радио-станице.

Стигао је извештај савезног капитена о стању наше фудбалске репрезентације. Лигаменти левог бека – знатно рехабилитовани. Менискус центархалфа више не узнемирава духове, али се препоручује дводневна поштеда од тренинга. Нервна лабилност десног бека има свој корен у трауматској инхибираности из детињства и може бити разрешена једино емотивном топлином средине. Сви су орни за борбу, у нашем тиму влада ведро расположење.

Сигнал радио-станице.

Ноћас неће имати електричне енергије само они делови града који ће бити у мраку.

Упозоравамо на благовремену куповину свећа и контрацептивних средстава.

Сигнал радио-станице.

Прича се да кадшто имамо сметње, кратке станке, интермеца, предахе. Такве гласине колају свуда по граду. Јављају их узнемирени репортери. Слушам их по ресторанима око радија, где ручавам окружен личном свитом, уредник их шкрто цеди кроз нове дипломатске зубе, датилографкиње се дошаптавају преко пудера и кармина, редактори нам се напрасно разбољевају, а шофер изјављује како је већ многима видео леђа. Готово општа узбуна, кад се неби догађало на самој ивици

чујности, где се сваки глас претвара у танку, праву линију, бива више знак и наговештај него звук. Шта значи то неколико шумова, крцкања, као на огребаним плочама, неразумљивости као на оштећеним тракама? Ништа, још мање него ништа. Наши силни мегахерци грме у етру, орљају над градовима и селима, као укроћена олуја. Ко у том звучном урагануможе чути шапат? Упућујемо кратко извињење слушаоцима: таква и таква ствар, драги наши, опроститезбог тренутног прекида, у питању су сметње на везама. И тиме је ствар завршена за читав свет – сем за нас.

Ентеријер аутомобила.

Диск-џокеј вози свој аутомобил по граду и слуша радио...

Разуме се, грешке су могуће. У три ока речено, грешке су неизбежне. Радиофонија још увек није савршена, мада се, од свих људских и животињских делатности, најближе прикључила идеалу – на два-три корака.

Наша техника је, пер дефиницонем, непогрешива – значи, омашку је направио неки човек, сарадник, техничар или водитељ, неко непажљив и злонамеран, који је искочио из програма, пренебрегао сценарио. У том честару особља лежи зец, то јест преступник. Случај преузима специјална дисциплинска комисија, наименована од стране колегијума а сачињавају је проверени радиоасови, искушани на сваком послу, кадри стићи и утећи, који су до тада чамили у безветрици. Колегијум мистично ћути, никог не опозива, никог не смењује и не демантује – све је значи, у оквиру закона, све је легално, док се не докаже супротно.

Неколико дана, недеља, месеци, док се случај не оконча – сви стрепимо. Мање спавамо, мање једемо, доследно ћутимо, више радимо, нигде се не истичемо. Међу нама се шире епидемије инфаркта и светаштва – сваки се жали на повишени притисак и тврди како се полако из чиста мира, преображава у анђела. Мада је сваки до нас, јавно и пред самим собом, одан и веран, исправан двеста посто, ипак нисмо сигурни – постоји подсвест, тамно поље иза ума, ирационално и

нецивилизовано у човеку, постојиотворена могућност омашке, расејаност и небудност.

Ћутање је, по мени, најбољи доказ невиности, мада ни с њим не треба претеривати, јер доследно спровођено, може значити опструкцију, одбијање, супротстављање, може бити гласније од буке. Треба наћи суптилну средину између ћутања и говорења, ону осетљиву и нестабилну тачку равнотеже коју напипава инстинкт играча на трапезу. Сва виталност мора бити усредсређена у том правцу – да се не би погрешио покрет и да тело не би полетело ван заштитне мреже. Ја сам снажан и усредсређен, увек налазим спасоносну тачку, мада се она ћудљиво помера, шета лево-десно: зато ме чујете сваког јутра како оптимистички кличем, како певам пеан музичке радости.

Да је све у реду доказује сама комисија. То јест, она ништа не доказује, јер то нико и не тражи – али њено деловање отклања унапред све евентуалне примедбе, све схоластичке сумње. Наша дисциплинска комисија увек реши случај, увек нађе кривце: каквог пијаног техничара, непровереног спољног сарадника, каквог водитеља ниских естрадних квалитета – једном чак и поменутог шофера, који је многима видео леђа.

Беспристрасност је, искрено речено, изванредна, у читавомпоступку нема ничег личног, приватног и намештеног – кривац је увек крив, ни за једног се није касније показало да је невин.

Казне су разноврсне, али, по правилу, благе. Ражаловање, смањење плате, премештање на друго радно место, преквалификација, опомена пред искључење, временска епитимија у некој мањој установи. Како кад и како коме. Откази су ретки, готово изузетни – дешавајусе непоправљивим рецидивистима, онима који не признају и не кају се. Такве препуштамо њиховој сопственој пропасти, осталима помажемо да превазиђу слабости, ослободе се порока.Они који цепају длаку на четворо кажу да за такву благост постоје два разлога. Први: кажњени је увек под будним оком колега и сарадника, спречен да упадне у побуну, ухваћен у мрежу нових дужности, нема времена да размишља, чак и кад би хтео – ни један службеник није изгубљен, докло год је службеник, превратник је безопасан све док је члан организације, док се управља према правилима макар заобилазећи их.

Други: отпуштени, изложени радијацијиспољашњег простора, макар безвредан, може постати оно што није, може запретити разарањем основне структуре, као лутајући метеорит, као камиказа који познаје објекат на који се обрушава – слушаоци, склони фигуративном размишљању, могу га прогласити за симбол, жртвено јагње и којешта анахронично.

Но све су то празне приче, стварност је сасвим друкчија. Кажњени се очас послапримире, бунџије брже него ико подвијају репове – око поднева сви седимо у клубу, брбљамо, оговарамо се, сложно, као каква срећна породица којој се враћају синови разметни. А праштање је очински чин и помаже против расула, нереда, сумње и болне самосталности.

Сигнал радио-станице.

Уместо музике, слушајте прву песму масовних медија, коју су урадили наши компјутери.

Глас јутарњег диск-џокеја „пропуштен“ кроз синтисајзер...

Позориште нашег гнева

Британци незадовољни владом

Како превазићи вакуум

Коцкице у мозаику организованог снабдевања

Кости пећинскимедведа на Биокову

Принцип одржавања замаха

Мађари не долазе узалуд

Природне топлоте нема увек довољно

Заразу преносе зелени мајмуни из Јужне Африке

Рука је враћена

Мини Л.Д. 1.830

Зидови глуме зграду

Документ о необичном уточишту

Разговориса Ивом Андрићем (преко медијума): шта покојник мисли о Каравађу, а шта о стварносној прози

Од струке – до бруке

Долази и Пузовић

Забрањена употреба муда

Себастијан или завођење разумом

Фластер

Ентеријер.

Студио радио-станице.

Јутарњи диск-џокеј финишира свој интервју...

Слушалац Н. Н. Пита: Како сам постао ово што јесам? Одговарам: У радио-станицу су ме довели другари – да посетимо неког из наше клапе монофоничара. Касније смо сви купили боље грамофоне и постали стереофоничари.

Одмах сам знао шта ми је чинити: остати, радити, напредовати. Први степеник је био најтежи, као тек проходалом. Локао сам са десетином фактора, митио их, намештао им рибе – данас другинамештају мени. Аудицију сам прошао као од шале, јер је дошла накнадно – већ сам шљакао, кад су расписали конкурс за моје место, већ сам био оно што је требало да будем. Телефони су ме унапред промовисали, везе инаугурисале. Заспао сам као усамљеник – у организацијском смислу – појединац, студент на татиној грбачи, полужицар, а пробудио сам се као службеник: самосвестанј и крепак, са теренским магнетофоном о рамену и црним наочарама за сунце, са радном књижицом и рубриком на платном списку. Прву плату сам, разуме се, потрошио са заслужнима – и проценте од каснијих плата: усвојио сам конкретан облик осећања захвалности, као и узречице претпостављених. И препреке су, ако их је било, навалиле да падају саме од себе.

Понекад ми се у оближњим ресторанима, док, окружен свитом, ручавам између емисија, јави неки непознати наметљивац. Доколичари, који ме свуда прате, кажу: бивши колега. Што је контрадикција: ако је бивши – није колега, ако је колега – није бивши. И ја се таквима не јављам из принципа. Зар је мало самозванаца, митомана, параноика, провокатора? Зар се могу памтити лица која ништа не значе? Своје поздрављање ограничавам на неопходно, а и тада га је превише.

За Нову годину шаљем стотине честитки на стотине адреса. Али, шта ако нисам послао ону најважнију – на праву адресу? Ако ми је списак непотпун, ако нека честитка стигне са закашњењем и никог не нађе или нађе погрешног? Шта, ако нисам погодио формулацију, ако сам погрешио титулу, ако сам заборавионеки епитет? Опасности ме вребају одасвуд, често у рођеном мозгу, рођеној утроби – не могу још да мислим о кафанским клуподерима и њиховим измишљеним биографијама. Нећу да решавам проблеме изван својих компетенција. После сам, као што рекох, напредовао равномерно, као електромагнетски талас – са спрата на спрат. Прошао сам све ступњеве радиофоније: одељење картотеке, фонотеку, архиву, дактилобиро, пресцентар, акустичку лабораторију, службу узајамне помоћи, кореспонденцију, здравствену и психолошку координацију, двадесет и три симпозијума, противавионску и антинуклеарну заштиту, курсеве стенографије, странихјезика и каратеа, поетилистику, и тако даље.

Али, највише времена сам провео у холу, загушљивом од дуванскогдима и парфема – нас тридесет-четрдесет слободњака базало је поваздан у круг, интригирало, псовало и удварало се мимопролазећим секретарицама што су проносиле хрпе аката: салетали смо чистачицу и зезали ватрогасца. Понеко је увек хркао на дивану од скаја, а остали су се трудили да се пробуди, да мупреотму место – мени је то успевало чешће него другима, јер сам имао добре рефлексе и префињено осећање тренутка.

Био сам награђиван и похваљиван – чувам дипломе и акта, урамљене за злу не требало – али исто као и други: на годишњој свечаности у клубу где смо аплаудирали вредно и учтиво, итрзали муфте пића. Билтен установе ми је неколико пута поменуо име – у списку службеника који се истичу. Нека виша логика којој не могу да откријем механику, наименовала ме је за јутарњег водитеља. Уредник ми је то саопштио у ходнику, пред вратима вецеа, сутрадан сам већ седео на овој столици без наслона, окружен сарадницима које нисам бирао, јер их нисам ни познавао изблиза – ако се мењају, ја то не примећујем, концентрисан сам на изговор и на преливе у гласу. Узгред, нисам сигуран колико су они ту да ми помажу, а колико да пазе на мене: пазим и ја на њих, па смо квит – двоструког улога чини нас, парадоксално, слободнима од свега.

Међутим, саигуран сам да то није крај моје покретљивости, мог ротационог напредовања – изнебуха, али смирено, између два виљака, на степеништу, усмено или писмено, усред партије преферанса (ако будем пажљиво бирао партнере), на састанку или телефоном, биће ми саопштено куда даље: доле или горе. Можда ме чека успон, узлет од кога трне срце и врти се у глави – до једне одређене тачке коју нико никад није прешао. Колегијум, у то сам сигуран, нема ништа против мене особно, као ни против било кога другог из наше службе – ако тај није против колегијума и, самим тим, против себе. Колегијум је непристрасан и објективан, довољно далек да буде безличан, довољно неминован да буде невидљив за обичне очи: скривено сунце, које не пржи и не греје али врши животодавну селекцију. Али, шта ако не даје и светлост? Шта, ако је само ледениодраз нечег још скривенијег и хладнијег без узрока и самодовољног, као беспрекорни механизам, као радиофонска деусексмахина?

Екстеријер.

Улице препуне света. Пробијајући се између равнодушних људи, Јутарњи диск-џокеј раздрагано корача.

Последња вест: Оркан дува Београдом. Дува са четири стране, а овде му је вртлог, ковитлац у којем све страми увис. Кровови лете, дрвеће се крши, тореви падају, каблови се кидају – на улицама је пометња и аутомобила. Наши телефони узнемирено звоне, мада их нико не диже, јер дежурни ужинају. Метеоролози су неспокојни, али ми нисмо: пожар ћемо угасити поплавом, поплаву отерати пожаром. Врућина и хладноћа се потиру, ако се њима паметно рукује. Наш торањ, мада уздрхтао, ипак стоји и одолева. Наши клима-уређаји раде беспрекорно, окружени смо благошћу и питомином раја. Извештај, који припремам за крај гласиће: Све је у најбољем реду.

Екстеријер.

Саобраћајна несрећа: аутомобил слупан поред пута, трагови крви... Радиопријемник укључен...

Преда мном је микрофон. На ушима имам слушалице.Седим пред стакленим зидом, иза кога је техника, као пилот у кабини надзвучног авиона. Одржавам везу са земљом и управљамовим бришућим летом. Али, мучна питања зује око мене, као отровни стршљенови. Шта, ако су наши апарати неисправни? Ако је мој глас шапат, ако ме нико не чује? Ако су слушаоци променили пријемнике и таласне дужине? И одговарам: Ништа зато. Ја говорим, ми емитујемо, програми трају, дух радиофоније није нарушен. Узвикујем,понављали ви са мном или ћутали: Магоч, магоч, магоч...

Рука притисне дугме „СТОП“ на магнетофону у студију и он умукне.

Крај

Јован Јанићијевић

СЕКУЛА И ЊЕГОВЕ ЖЕНЕ

Јован Јанићијевић

Глумац Јован Јанићијевић (1932-1992), дипломирао је на Академији за позоришну и филмску уметност у Београду. Као студент четврте године Академије (1955) почео да глуми у Београдском драмском позоришту, у којем је, поред осталих, био носилац и две главне улоге (Херкулес у Крлежином *Краљеву* и Курир у Брехтовој *Мајци Храброст*). Београдско драмско је напустио 1960. и од тада, као слободан уметник, глуми углавном на филму и телевизији. Од многобројних филмских улога најзначајније је остварио у филмовима *Диверзанти, Низводно од сунца, Жарки.* Играо у више ТВ серија: био је Бурдуш у *Музикантима*, Микула Ковач у *Грађанима села Луга*, Радиша у *Парничарима*. Написао, режирао и изводио монодраму *Секула и његове жене.* Гостовао у Аустралији, САД и скоро свим земљама Европе. Добитник је Сребрне *Ћеле куле* у Нишу, две прве награде у Каравану смеха, две *Златне рибице* на Фестивалу филмске комедије у Голупцу и низа других глумачких награда, а додељена му је и Златна значка Републике Србије и Октобарска награда Голупца и Крушевца. Стекао статус истакнутог уметника.

Ко је ко у Србији 1991.

ТВ монодрама *Секула и његове жене* приказана је на програму ТВ Београд 1980. године. Редитељ и тумач улоге био је Јован Јанићијевић.

А, мој живот ве интересује? Е могле би и књиге да се напишу. Ал' ког интересује мој живот и који би то читао. Ал' ћу вама д' испричам, да дам лечка одушке мојој души. Даклем, ћу да вам испричам, можда ће ми после бидне лакше.

Женијо сам се пе-шест пут. Де, де, знам, ће да рекнете: први пут мож' да бидне жена крива, други пут, могу и муж и жена; а већ трећи, четврти... ту нешто код човека није у реду. А није тако, славе ми. Ево, како је то све било, па ви пресудите сами.

Имао сам близу четерес, а нисам се женијо. Радео сам у кооперативу, оћу да рекнем у ортаклук са ковача Ноцу. Ноца ме волео ки брата. Стално ме терао да се женим. Било му је жао да ме гледа, маторог момка. Зар овака људина да чами за ону ствар! Бре, оженише се и гори и бољи. Удараш по тај наковањ, да мислиш ће да прсне. Место д' удараш на другу месту.

Тако је било и тај дан, који ћу да памтим док сам жив.

Ударамо ми наизменице у наковањ, кад ће Ноца... кроз ону звеку виче нешто. Ја га не чујем. Шта кажеш?! Оћеш јутре на заветину? ! Куј ћу мој, за мене су све заветине прошле. Кад се досад нисам оженијо, нећу ни одсад. Никад се не зна кад ћеш да станеш на луд камен. Него, кад реко камен... што ти стоји онолико камење у авлију? Јел' се ти то још заносиш, да не да се жениш док не направиш таку кућу ки онај Словенац што си ми причао. Бре, Ноцо, ти не мож' ни да замислиш кака је то кућа! Ту стадосмо да се лечка одморимо. Сви ми војници, што смо служили војни рок у Марибор, реко ја, кад добијемо излаз у град, отидемо и по два сата стојимо и зевамо у ту кућу. Знам, рече Ноца. Чуо сам ту причу сто пут. Ал' ти си служио војску пре двајест година. Оно јес, ал' зареко сам се, док не направим таку кућу, не да се женим. Е онда ће се ожениш кад на ону ствар никне нокат. Него, да свршимо ми посо за данас, да дидемо кући, да се лепо одморимо, па јутре неку лепу д' извашаримо за тебе. Нећу д' идем, живота ми! Оћеш, оћеш! Ја ако те не оженим не звао се Ноца Ковач. И стварно убеди ме.

Сутр дан, сабајле, ја уватим коње. Прежем. А осећам срце ми удара. Никад раније нисам тако нешто осећо. Кад упрегну коње, једва се укачи на кола. Све су ми ноге клецале. Осећам да ће се нешто деси. И тако, са те мисли, стиго до Ноцину кућу. Кад, он се спремијо и чека. Његова жена и таштa изашле. Погледам, скупијо се цео комшилук. Кад, приђе ми његова жена и шану: "Ајд', па нека је са срећу!" Сви около, видим, смешкају се. Одма сам знао да им је Ноца причао, д' идемо да извашаримо неку. Ошинем, онако љут коње, а они кроз прдеж јурнуше, ки

нездрави. Ће неке да погазим. Кад смо лечка одмакли, једва сам умиријо коње. И то, једва, овако са "тестерицу". Знате шта је "тестерица"? То је кад нагло трзаш час један час други кајас, тако, да коњ брso осети болови, час на једну час на другу жвалу и... стане. Питам Ноцу: Па добро, шта ти је требало све ово? Које? Па то... да причаш целом свету гди идемо. Море ћути и терај, рече Ноца. Стигосмо. Веза коње за један ора у порту. Ајд за мном, викну он. Оно народ... мрав божји! Играју коло, музика трешти са све стране, тек ће Ноца мени: Е видиш, у оно коло да се уватиш, до оне. Видиш да игра између женске. Мора да је слободна. Е, до њу да се уватиш. Па јој лечка претисни прстом док играш, па ако и она теби претисне прс, значи да гу се свиђаш и пола посо је готов.

Поче да му гура у леђа, а мене ноге клецају. Прићем, уватим се у коло. Почнем да играм и поче да радим оно што ми је Ноца рекао. Кад ми она лупи шамар. И, растури се коло. Врнем се ја код Ноцу. Неки се смеју. Па јел' видиш Ноцо? Немо да буднеш малодушан, него врни се и да буднеш упоран. Врнем се ја и покушам још на неколку месту. Прође исто, само без шамари. Онако тужан, дођем до Ноцу. Пођосмо под један шатор ди свира музика. Седосмо у један ћош. Па јел' си видо Ноцо? У које год се коло уватим кида се. Неће с мен д' играју. Ноцо, јебеш ми матер, дође ми да с' обесим. Па јел' видиш да сам престарео за женидбу. Викнем: Келнер, донеси две љуте. Тек ће Ноца: Немој да си шунтав. Ди си ти пресатарео за женидбу. Кој то каже нек је говна. Пописмо ракију, ћу да наручим још по једну туру, д' уватим кураж, кад Ноца не даде. Мани ракију и ајд с мене. Повуче ме за руку... и тек онда сватим, да он оће за озбиља да ме ожени. Поче да ме витла кроз народ, кроз гужву, приметим људи бацају камен с рамена. Надбацују се. А то сам ја џидао ки ники мој. Народ навија а у мене се разбукта крв. Реко: Дал' се сећаш, Ноцо, како сам ја ово некад џидао, а? Остав то сад, него да ми видимо од чега живимо и зашто смо дошли. Чек, реко, живота ти Ноцо, да окушам једаред. Погледам, камен врће један дебели са оволики тртичњак у грађанско одело. Ја га упита: Извин'те друже могу ли ја... Још не доврши, кад ме прекиде: Можеш, рече, можеш... само пази да ти не попусти петља. Народ удари у смеј. Ништа, ћутим ја а не беше ми право. Узе то камен од дебелог. Скинем гуњче, метнем га на траву, засучем десни рукав... и, без замајац, чиднем камен, премашим све за читав метар!

Народ занеме. Чујем, једни вичу: Ау, славца му пољубим. Други ће: Зајебао све. А ја, преметим како се смешка и све пљешће, једна лепушкаста жена, дал' девојка, не знам. А, ту близу ње исто удара шакама, сва се поломила, једна дебела. Очи исколачила, ки да је неки, да простите, набијо прс у дупе. А, око гушу сами дукати. Обрнем се да видим ди је Ноца. Кад он, прелази дебелој. Ја и не сањам шта намерава. Него ме сад енетресује, ди шмугне она лепа. Она се пробија кроз народ. Ја појури за њом, поче да се пробијам кроз гужву и стиго би је, да се није неком суклети откинуо коњ, те поче народ да витла кључусе и тако ми се она изгуби. Врнем се ја, подигнем мој копоран, огрнем га и пођем. Кад оћеш, нема ни Ноце ни оне дебеле. Окрета се, обрта, јок нема га, ки да је у земљу пропао. Шта ћу, ди ћу, ајд' јопет под шатор. Кад, они - тамо! Ноца се занео, прича гу нешто. Прићем ближе, јок, не примећава ме. Тек, чујем њу, она овако, с леђа, гузица јој ки кисело тесто, прекипила преко столице, каже Ноци: Немо да је ожењен, тешко теби и заплака се. Ја сам поштена девојка - њуфер. Ноца се прекрсти, ки поп тури руке на груди и рече: Није славе ми! И, тек онда сватим да се то о мен' ради. Јел' Ноцо! Јел' ти то за мен' пецаш? Од како пецаш већег сома ниси упецао. Кад се она разгоропади! Ко сом!? Јал' ја!? Битанго ни једна! Завали се у столицу и поче ногама д' удара по земљи. Кричи ки свињу да кољеш. Поскакаше људи, прилетеше јој. Неки гу полива са воду, неки трља слепоочницу, створи се гужва око њу. Од гужву, иако је онолико дебела и она се не види. Леле, кад се проломи јаук: Дукати!... Ди су моји дукати!? Мелиција! Јао мајко да сте то само видли! Док си реко креп, сви побегоше на чело са Ноцу. А она вришти, удара ногама, виче МЕЛИЦИЈА! Неко јој у ту гужву отрго дукате. Оно разумем да је побего само онај, што јој отрго ниску. Јок, побеже цео народ.Шта ћеш кад смо поштен свет и кад се ники не осећа кривим. Окрену се и одо. Лутао сам све до ноћ, тражећи Ноцу. Одем до порту, кад тамо нема ни коњи ни кола. Значи, наљути се и отишо без мене. Онако уморан одем на аутобуску станицу. А, из главе ми не избија она лепа жена. Гужва, чудо једно. Стиже аутобус. Кад навали народ! Иду један другом преко главу. Таман решијо да кренем пешке, кад угледам кроз прозор у аутобус, она! Доби неку снагу. Поче да се гурам, бацам све око себе, док се не увати за шипку. Уви се она шипка, поче да цвили, те, тако ја оне испред мене, угурам, боже ми опрости, мало непристојно.

Али друкче није могло. Главном да ја уђо. Пробијем се до њу. Држим се са обе руке за шипку, јер тако су је били претисли, да није могла јадна да дија. Овако, ја гу направи мало места те се она поврати. Сад, не знам како ћу да почне. Па... како сте? Она онако сва липцана: Фала на питање... видите и сами. Видим, видим, марва! Неваспитан народ...Шта ће те. А, докле, ако смем д' питам а да ве не увредим? Ми ћемо до кафану код "Главоњу". Код "Главоњу"? Па он држи кафану до мојега... оћу да рекнем, села. Извините... а дал' смем да ви правим друштво? Била би ви јако захвална... знате како је... ди ће сама жена у кафану. Још у ово доба, после вашара, то је све пијано ки кленови... а има разни' људи, знате како је? Како да не знам, таман посо! Отоич, један пијан ударијо своју жену са пивску флашу по главу, зато што му није дала више да пије. Она разрогачи очи, поче да "цокће" - ц, ц, ц... не верујете - живота ми. Стигосмо. Ајд', што се гурао свет да уђе, но сад, кад треба д' изиђемо! Ргнули на врата ки пчеле на кошницу. Море неће то тако! Ди сте навалили! Дрекнем ја. Они се покочише, збунише, ја искористим тај момент, уватим гу за руку и први изађосмо. Она се смејала све до кафану. А мени срце поче јопет да бије и ноге да клецају, ки кад смо кренули на заветину. Сме не неки жмарци подиђоше и поче да дркћем. Уђосмо у кафану. А оно нигде једно место. Пуно ки око. Ја гу уватим за руку и пробијем се до Главоњу. Он од задовољство што је пуно и не примећава нас, трља руке. Главоњо! Главоњо! Викнем му ја, он јојк, не чује. Главоњо! Викнем јаче, он се октрете а ја брзо д' искористим: Главоњо, може л' да се донесе један астал, па ће се набијемо негде у ћош. Кад он: Ди бре да те метнем, мањ' на... Немо да биднеш брезобразан, ја те лепо питам, а осем тога, јел' не видиш с кога сам у друсто. Он погледа у њу тако покварено, а мени крв удари у главу. Осећам, срце још јаче чука. Ваљда је то оно, што кажу, љубомора. Кад виде Главоња како га гледам, поче: Па, добро, ди ћу ве...? Једино поред нужник. Море само да чучнемо, није важно ди. Он оде по астал а ми остадосмо да чекамо. Ја се онако, макинално пипнем за џеп. Осетим, нема ми новчаник! Ја за други, нема. Просто ми неверица. Поче да пипам сви џепови. Кад она упита: Шта ви је? Ништа, реко гу, вероватно смо се напунили са буве у онај аутобус. Ја не осећам ништа. Сигурно имате слатку крв. Јадна ти моја слатка крв, ди су ми паре!? А црвен ки паприка! У том долази Главоња, носи астал. Ја се нагну па му шану на

уво: Јел' долазијо Ноца ковач? Нисам га видо, рече ми и отреса чаршав. А Миле "топ"? Кад Главоња викну: Немој њега ни да ми спомињеш! То није топ него артлиерија! Ономад ми направијо овди гужву, због ону његову, сву сми срчу полупо. Одма су га уапсили. А што питаш? Ништа, ништа, реко, онако. Поседамо за астал. Питам гу: Извините, зашта сте? Како она размишља, ја колутам очима. Па... поче она, извинте, прекину је ја, док се ви сетите, ја ћу једну љуту. И ја ћу... рече она. Ја се обрадова, мислим за толико ћу да нађем неку сићу. Значи две љуте, упита је? Ма јок. Не две. Ја не пијем уопште. Мислела сам, једну љуту пљескавицу од петнаест комата. Знате, на вашару човек брзо огладни. Окрену ми се цела кафана. А... тако... добро, онда донеси нам то Главоњо. Све ми свици излећу ки да ме неко пребијо. Кад ме она упита: Шта ви је? Да ви није лоше!? И јууу... Пребледели сте ки год крпа! Ја устадо. Јес', нешто ми препаде мука. Сад ћу ја, извинте. Ништа, ништа, рече она, па се насмеши, разумем вас. Е, ту ми беше криво. Сигурно је мислела да сам добијо пролив. Ал' шта ћу. Нек' мисли шта оће само да нађем паре. Утрча' у клозет, прођо' поред бабу клозетарку, уђо' у нужник и, тако, са ову ногу сапео сам врата да неки не ргне и поче' да претурам по џепови. Кад, баба поче да лупа, виче: Код мене се плаћа унапред, мајку ви пијану, сви серу ники не плаћа! Ја се тргну, а поглед ми стаде на натпис на вратима, пише: "Не мокри на бетон, шупље су ми ципеле". Е, овај је неки богаташ ки ја, реко...

Отворим прозор и искочим, да сретнем неког да позајмим. Полете на главце, кад ни сам не знам одкуд, испред нос ми излете нотес! Сав срећан видим - стоју све паре!... Е, сад како ћу да се врнем? Висок прозор. Сва срећа, ту је једна канта за ђубре. Ја гу обрнем, укачим се на њу и урипим јопет у нужник. Кад, унутра "чучи" један дебео умал га не узјаши'. Човек зину ки "клопка". Ја искористим тај момент, рипим, лечка се поклоним и рекнем му: Извинте. Излетим на ходник право на бабу. И она зину: Шта је сад ово, сад и по двоица улазу на срање, а само један плаћа, мајку вам муфљуску! Пројурим, она остаде да баје. Унићем у ресторацију, сав знојав. Погледам... а оно, на мојој месту за астал, седи онај човек што ми је дао камен да џиднем. Једе мô пљескавицу. Изнад главе свира му вијолина. Ја, онако збуњен, ки жаба кад гу змија омађија, дођо до њи. Чујем њен глас ки да долази из амбис: Јел' ви сад боље? Моле, то је тај друг што је бијо љубазан да ми прави

друсто. Да ве упознам, ово је мој муж. Дал' сам пружио руку, јал' нисам, не сећам се. Како је то рекла ки да ми је пао наковањ на главу. После су ми причали моји сељаци у ковачницу, како сам гледао ки нездрав у једну тачку. Како ми он реко: Данас сте џиднули камен свака ви част. Како сам ја вико келера да платим, а она рекла: Таман посо ем сте ми учинили, још да платите. Ја сам све платила. Да сам се онда руково са њи' и они изишли, а ја остао и даље зурио у једну тачку. Само се сећам, од момент, оне бабе клозетарке са милицијонера, показује на мене. Ја тедо д' изађем, кад ће милицијонер: Стани друже! Створи се гужва. Милицајац извади блок. Ја извади паре, држим у шаку, не знам колко треба. Он узеде, не знам ни сам колико, само знам да ми је врнуо неки кусур и признаницу. Даде баби, не знам колико ни то, ал' изгледа да сам платијо срање и за оног и за његов претрпљен стра, јер толико су узели да ми у шаку остаде лечка. Онако занешен, изађо и стадо на сред улице. Умал' да ме згази камијон. Опет милицајац: Зар се ту прелази улица? Погледам у њега па у шаку: Ево ти друже, узми све. Не знам ни сам како сам дошо кући.

Сутрадан намештам кров на ковачницу. Ноца, још љут. Сео лепо човек у ладовину, преко пута, испред кафанче. Разговара са једног старијег човека. Маје рукама, видим нешто озбиљно, чим се окупљају сељаци. Дај да сиђем и ја да видим о чему се ради. Приђем, чујем чича се развикао: Куј!? Мô ћерка!? То се више не роди. Па, јел' ћеш да је удајеш, пита Ноца. Приђо још ближе. Јел' да познајеш? Пита ме један сељак. Ја га слага: Како да не познајем човека. И таман, у један моменат, чича подиже руку да намести шубару, ја брзо прилетим, пресретнем његову руку и почнем да је дрмусам: Како сте? Како ваши? Човек ме гледа збуњено: Куј је бре, па овај? То је наш Секула ковач, с мен' ради, рече Ноца. Твоју ћерку већ одавно гледа, ал' несме да ју приђе, стидљив је. Јес' даје мало старији, али ники у село с' њега не мож' да се мери. Па, ако ти је ћерка за удају, ово ти је прилика. Како изгледа? Упита га ја. Куј како изгледа? Моја ћерка!? Сви около повикасмо: А-ха... Ки вита јела, рече. А уста, пуна злата. Из уста воду да гу пијеш. Па тако, често, да би показала зуби, закашље се, а сви да попадају од одушевљење. Тек ће један сељак: Да није јектичава па не мож' да одушне? Чича прбледе: Немо да

се измотавате! Неког ћу да треснем па ће се ошаламути! А онај шпицлов јопет: А, твô ћерка кад не би пљунула, сви би поцркали. Доста! Марш кући битанге ни једне, дрекну Ноца. Овде се ради о озбиљној ствари, а вама је до зајебанције. Разиђоше се сељаци са смеј. Остадосмо, тај чича, Чеда се зове, Ноца и ја. Извинте, поче ја, незгодни људи. А ја сам стварно за женидбу. Ако сте расположени, ја ћу да ве упознам с мô мајку. Ту смо близу, свега сто метара. Он некако једва престаде. А, и ово ваше село, каже, нека чамотиња. Код нас бар играју домине, карте... Ја, додуше, не играм, ал' много волем да кибицујем. Јел'? Ће д' уредимо и то, реко. Ноцо, иди викни Шаита и Шљиву д' одиграмо код мен' један покер. Да мог будућег "таста", ако смем тако да ве зовем, реко му, разонодимо лечка. Стигоше Ноца, Шљива и Шаит. Отосмо код мен кући. А мô мајка се смрачи ки облак. Не воле пијани људи. А за коцкари да и не говорим. Ал', ипак она, онако васпитана жена, није правила питање. Још кад је чула да мож' да се деси да се оженим, сва срећна намести на брзину чаршав, столице... Поседосмо. Она донесе ракију, послужи прво Чеду са ратлук, он онако, већ по' добар гас, загризе. Да зине да жвакне, кад, залепи му се она протеза за ратлук, упаде у тањир, звекну. Ми се тргосмо. Мајка држи онај тањир, сва се укочила. А Чеда, ки да ништа није било. Одлепи ратлук од протезу. Врну у тањир ратлук, а протезу тури у уста. Мајка излети ки фурја. Почесмо да играмо карте. Чеда ми кибицује. Ја стално губим. Помисли: Ако ти је и ћерка баксуз ки што си ти, ја ћу д'останем без гаћа. Губим ја тако, док Чеда наврће ракију и кибицује. Поче да ме мува у ребра: Ти да ми биднеш зет? Знаш каде? Кад, упита'? Е, то зависи од квочке. Какве квочке? Кад прдне квочка! Поче онако пијано да се кесери. Ја, да пукнем. Ем губим, ем ме баксуз још подјебава! Ништа... прогуну кнедлу, наставимо са игру. Чеда туриjо главу на моје раме, па хрче ли хрче. Позовем маму из кујне. Шта је сине? Навуци, мамо, завесе да замрачимо собу. Да се мој будући таст лепо испава. Знаш како је, то ти је будући пријатељ... како он рече, зависи од квочке. Мајка гледа: Каква сад квочка? Ће, реко, да закоље најбољу квочку кад дођемо у просидбу. А, његова ћерка што спрема супу од квочку, каже, то ники не може. Мајка, ки свака мајка - обрадова се, што је снаја домаћица. А што не туримо пријатеља у кревет? Немо' да га дирамо. Нек види каки му је зет. Само угаси сијалицу. Како ће д' играте карте?! Завршили смо, реко. Ће да

причамо како да припремимо свадбу. Мајка сва срећна угаси светло, изађе. Шта ти је Секула, шта изводиш, повикаше. Он мен' да зајебава! Е, неће! Седи Ноцо. Пази, реко, има д' играте карте ки да се види. Свима поделим и тутнем у руке. Ноца викне "Три пута" и баци ситне паре на астал да зазвецкају. Она двојица урадише исто тако. Дигоше галаму ки да се свађају. Чеда се трже, поче да се мешкољи, мљацка устима поред моје уво. Тасте, тасте, дал' д' идем на ове карте и показујем му. Он се препаде. Које карте!? Па ове што имам, погледај ги. Не видим ништа! А, а аааа, ти још спаваш? Ако, ако... ја ћу сам д' одиграм. Баци сићу на астал. Кад Чеда рипи: Ама, не спавам! Славе ми, не спавам! Но не видим ништа! Леле, ја сам оћоравео! Људи упомоћ! Поче да тумара, руши све испред себе, а ови прснуше у смеј. Ноца упали светло, Чеда се укочи у место, поче да трља очи: А ја мислео, да сам оћоравео од пића. Е колко сам се пресеко морам да испијем још неку, да смирим живци. Попи пуну винску чашу на екс, рече: Тако Чеда пије и сручи се на патос. Туримо га у кревет и наставимо д' играмо. Кад, на врата бану Главоња. Дише на чкрге: Беште, иде мелеција! Неко ве пријавијо.! Сви поскакамо. Мајка поче да запева: Куку, знала сам да ћеш једног дана да ми направиш ову комендију!... Навико си на таки живот. Куку, све ће ве поапсе! Први се снађе Шаит: Немо' да ве ваћа паника. Сад ће се извадимо. Дај брго свећу! Мајка се штрецну: Ију, шта ће ти свећа!? Ники није умро! Ништа не питуј него брго свећу! Мајка се прекрсти, донесе свећу. Шаит упали свећу, прекрсти Чеди руке на груди и наби му је у шаке. Мајка прва свати и поче да нариче. А ми сви за њô. У исти мак бану милиција. Стадоше ки укопани. Ја, како сам клеко порд кревет ома почнем да кукам: Куку, стрико! Па зар код мен' да дођеш у гости и ту мајкаш!? Кукууу! Па куј ће да ме дочека кад дођем код теб' у Парцане!? Кукам ја, а мел' мал' памкрадом погледам на милицајце. Они се згледају и макинално посегоше за капе и смакоше их с главе. Постојаше још лечка, па све на прсти изађоше.

Елем, дође дан да пођем у прошевину. Седим ја у чезе, чекам мајку да се спреми. Ноци дајем инштрукције: Еве ти кључеви од подрум. Почасти лечка комшије док се ја не врнем. Ал' немо' млого. У том дође и мајка, укачи се на чезе. Ноца рече: Даће бог да је девојка ваљана, а за кућу да не бринем ки да сам ја код

њу. Питам: Мамо, јел' мож' да кренемо? Рече, може, па ће Ноци: Проспи лечка воду за нама, ваља се. Ноца се сјури ка бунар, довати кову и поче да трчи за нама. Кад дође крај конпцу, секну Ноцу у назад и он паде на леђа, а кова се просу на другу страну. Ноца нас гледа ки да се осећа крив, извињава се: Е, јебига! Мајка га попреко погледа: Куд му реко кад је трапча. Раздра се на мене: Терај! Ја очину коња он нагло ргну, а мајка уз врисак, који ће да памтим док сам жив, излете из чеза. Ја једва умири коња. Видим, Ноца придиже мајку. Она сирота, опипава се, јауче, прилетим и ја. Он ме пресеча с очима: Ди си навро, шунтавко! Зинуло ти дупе за жену, а!? Лепо нам кренула прошевина. Смркнути смо били целим путом. Слутим, не да испадне на добро. Помисли, ако је бар упола лепа ки она са вашара! У том стигосмо до села. Погледам, један чича вади воду из бунар. Помоз бог, чича! Дал' знате ди је кућа Чеде пинтера? Чича изручи воду у валов. Бог ти помого. Како да не знамо ди му је кућа. Јел' мислите на Чеду "жилицу"? Јок, на Чеду Станковића, пинтера. Па тај. Мајка слуша, па ће ки свака жена, знатижељно: Јел' пријатељу, а што га зову "жилица"? Због ракију, одговори. Ја и мајка се погледамо, па у глас: Каку ракију?! Па, ону што пије. Попрскале му од њу жилице на нос, па га зато зову "жилица". Мајка се прекрсти. Ја потера коња. Прва кућа с десну страну до кафану, довикну нам чича.

Стигосмо до испред Чедину кућу. Ене, ви стигли и отвори нам капију. Уђите! Па викну према штали: Спасенија! Појави се једна млада жена са вилу у руке, сува ки сарага. Иди, вичи мајку! Она погледа у Чеду па у нас и отрча према кући. Ја шану мајци на уво: Мајко, није ваљда ово!? Није важно дал' је то, него да видимо кол'ко дају. Па јел' видиш, реко, кака је, ки да је у врбу прављена, сва крива. Чеда нас прекину: Е, па добро ми дошли у мој дом. Сиђосмо. Изволте у кућу, а за коња ће се побрине мô ћерка. Дабогда коње водила, скоро ћу за себе ја. Кад ете ги, иду мајка и ћерка, немож' да одредиш која је старија. Добро нам дошли! Значи, то је мајка чим се прва огласила. Брише руке о кецељу модро-сиве боје, а биће да је некад била бела. Чуда викну на Спасенију: Испрегни и намири коња! Ту се ми руковасмо. Како сте путовали? Добро смо путовали рече мајка. Него, ова звезда упекла, па мозак да проври. Јес вала, све уби ова суша. Сва срећа што мој Секула има златне руке, рече мајка, и занат. Ми имање млого и немамо, па се и не

ждеремо, ки ви што имате... Ту мало застаде, поче испитивачки да ги гледа, ал' се брзо смтачи кад јој "прија" рече: Додуше, немамо ни ми. Имали смо, али... па бесно погледа Чеду. Ту се јадан Чеда збуни: Добро, добро, нећемо ваљда у авлију да разговарамо... Јал' оћете у кућу, ил'боље по ора. Тамо је дебела ладовина. Сад ћу ја, само да донесем столице и астал. Његова жена се трже. Нека, ја ћу. Мож' да се саплетеш па да поломиш и ово мало што имамо. Она оде, а мајка упита Чеду: Па, зар ви стварно ништа немате? Ма, баљезга којешта. Имамо, него тврди пазар. Њојзин брат нема децу, па је све преписо на Спасенију. Е, ако ћемо на сам почетак да се лажемо, рече мајка, боље је да прежемо и да се врнемо дома. Секула, прежи! Ди ћете?! Чекајте! Повика Чеда, све ће да се уреди. Ете, врће се Чедина жена. Носи астал. Иде према ора, а ми пођосмо за њом. Моја мајка пожури да је стигне и кад се поравнаше, поче пецкање. Мô мајка више воле да пецне но леба да једе. А, и ова није била од раскида. Ударијо тук на лук. Прва ће мајка: Да биднем искрена, млого ти је слаба ћерка. Изгледа да сте је, док је била мала, испустили. Само, то није важно. Код мог Секуле има да се отргне. А и неће да има тежак посо, једино да му лечка помаже у ковачницу. У ковачницу?! Забезекну се "прија". Е, лепо би је ви уредили. Ију, таман посо! А, да ти право кажем... и твој син је ки "роса у подне". Да је срећа, већ унучићи да има. Јес', настави се мајка, ал' ако се ожени са твô ћерку, неће ни децу да има... Па кад је стар ки коњ! Прекините више с уједање! Упаде Чеда. Него да седнемо, па ако може, људски да се договоримо.

Поседамо на траву испод ора. Моја мајка није могла да поднесе да она не бидне задња у пецкање. Док је Спасенија долазила из куће, добаци "прији": Јел' она то лечка рамље? Носила на сабор нове ципеле, па је убиле. А мајка ће шпицловски: А, ааа то? Спасенија седе на један троножац. Наслони се на стабло. Онако згурена, изгледала је још јадније. Ја поче испод астал да тражим мајкину ногу, да јој дам знак да крећемо. Погрешим па нагазим Чедину жену. Кад она врисну: Ајаоооо!!! Изгледа да сам је нагазијо на курје око. Чеда викну: Шта ти је, бре, Перка!? Стего ме ова' мој ишијас, па ме сад штрецну, да сам звезде видла! А јесте ли ишли у бању? Упита је мајка. Решила сам ове године, ако удам ћерку. Богами, ја одкако сам удовица, рече мô мајка, сваке године идем у бању. Перка погледа у Чеду, па ће: Ја нисам таке среће. Да прећемо на ствар! Прекину их Чеда. Разговор се одужи до

касно у ноћ. Поче и да свиће. Спасенија дрема на троножац. Чеда заспо за астал. Певац рипи на плот и закукуриче. Ове две једва се некако нагодише. Поздрависмо се и пођосмо кући. Кад смо прилазили селу, чујемо, из даљине пуцњава, пуцају прангије, чује се песма. И, што смо ближе кући, срећемо пијане људе. Не могу д' иду. Ваћају се за плот. Мен' већ нешто сумњиво. Кад смо стигли, имали смо шта да видимо. На сред авлије - трпеза. Неколицина сељака што остало, певају промукло ки расцепани меови, неки, набили главе у чорбалуке, спавају. Ноца, у чело совре. Загрлио армуникаша и пева ли пева. Ја изрипи из чезе сав бесан. Ноца ме угледа. Поче да се дере ки биров: Ево га!!! Стиго младожења! Они извукоше главе из чорбалуци, резанци им вису на бркови, повикаше: Живео!... Живео! А ви, дабогда, поцркали! Цикну са чеза моја мајка. Они је појано погледаше, па ки да се постидеше, набише главе, јопет у чорбалуци и заспаше. Ја поче да дрмусам Ноцу: Ej волоњо! Не дао бог да ме ти ожениш! Па куј ти реко да толико точиш!? Мајка трчи по авлију и виче: Дај кошуљу да метнемо на "белег"! Макар мало штету д' извадимо!

Приближи се и дан венчања. Немо' мајко, реко, да правимо свадбу. Само кумови и ближи род. Матор сам ја за свадбу. Јок! Виче мајка, има да бидне свадба! Немам ја сто синови!... Дође свадба. На сред авлије трпеза. Ноца, јопет задужен за подрум, само му Чеда "помаже". Е, реко, ћу да прођем грђе но кад сам ишо у прошевину. Музика сам' трешти. Ја гледам у Спасенију, нисам баш распамећен, ал' сад, шта је ту је. Па, наврнем дуплу љуту, велим биће ми лепше. Јок, оно још грђе. Још гу видим две главе. Гледам ја, гледам, у један мак, оне две главе се спојише, па се претворише у главу оне лепе жене. Сад као да је свадба код Главоњу. Од Спасенију - она. Ја гу загрлим, пољубим и почнем да певам. Не знам докле сам бијо тако занешен, тек тргнем се. Погледам, Спасенија ме гледа ки крава мртво теле. Постиди се нешто. Изгледа да сам онако занешен, пољубијо њу, а мислео да љубим ону лепу. Сви сватови зинули ки цопине. Музика стаде. Армуникаш до пола развуко "далапу" и стао. Виолинисти гудало на пола виолину стало, а он - гледа ме скаменито. Певач, докле стао с песму, ту и остао са отворена уста. Ја промрмља: Извинте. Тек ће Перка мô мајци: Пријо нисте рекли да ви је син мало шашав? Мајка се обрну да неки не слуша: Шта ви је пријо? Гди мој Секула да бидне

шашав?! Весели се и... мало је гуцнуо. Их, каки ми је то младожења који пије на дан свадбе!? Треба, не дај боже, да му се роди шунтаво дете! А зна се да поштена девојка зачне из први цуг. Чеда - који је све то слушао, намерно, да нервира Перку: Е, да сам са свећу тражијо оваког зета не би га пронашо! И ја сам бијо пијан од почетка, па шта фали мојој Спасенији? Моја мајка ће: Перушка, ал' више за себе. Шта то рече пријо? Среда и крајеви, промрси мајка. Ал' ту дискусију чула два госта, па ће један од њи: Добро де, зар сад нађосте да се препирете? Други ће: Младенци се волу, а што је Секула уватијо мају... несретник, ово му је прва свадба у животу, а да кажемо да је млад - није. Е, ту не могадо више да отрпим: Немо' Перо да зезаш, ти знаш моје границе! Серем ти се у пограничну зону, одбруси ми он. Ћа да га ударим с влашу да не скочи Ноца и стаде међу нас. Овог ома д' избаците са свадбу! Квари ни весеље. Па да забашури ствар, Ноца викну: Музика! Коло! Музика крену са коло, сватови се уватише и весеље се настави.

Прођоше две године. Ја "иштанцова" два детета, ки да оћу да надокнадим што сам изгубијо толико време. Мој таст Чеда, млого ме волео и често ме обилазијо. Често смо излазили у кафане, ал' тај ноћ смо га претерали. Остадосмо до зоре. Како се он врнуо кући, не знам. Тек ја, сабајле... Ма шта сам спавао, сат, два. Устадо. Глава ки мерица. Улазим у кујну. Спасенија држи у наручје оно малецко, а старије рани. Уф, глава ће да ми прсне! Ти, кад се уватиш с оног мог оца, не знаш шта је доста. Да знаш, има да му рекнем да више и не долази. Само те извлачи из кућу. Кад си сам нема бољег човека од тебе. Али чим те неки викне, ома трчиш ки ждребе пред руду. А знаш да ми је још мало од живота остало. Знам да ми Спасенија, не ваља ништа. Како да гу утешим? Немо тако, реко. Ја ћу да те водим код најбољи доктори. Ћу да продам коње, краве, све ако треба, за тебе. Гледа ме, а очи пуне суза: Секула, јел' ме волеш? Сагну се на тањир, завати са кашику качамак, обрћем гу око уста, те једва промрмља: Па... сигурно да те волем... Гледала ме тако и одједном се смрче. Очи јој добише неки чудан одблесак, лице неки животињски израз, баци дете у колевку прође и... пљуну ми у тањир. Шта ти је?! Што ми пљуну у тањир? Унесе ми се у лице: Кад умирем ја, д' умреш и ти! Сама ми рука пође ка њој, ал се заустави у ваздук. У тај моменат, неко закуца на врата. Ко је?! Улази биров. Добро ти јутро и ево ти позив за војну вежбу. То мора да је нека грешка,

реко, ја сам бијо већ двареД. Не знам ја то. Ти мен' потпиши, па после како оћеш. А за кад је? Код нас у општину стајао је месец дана. Она' луди Крља га затурију и ја га јутроске случајно нађо. Погледа ја. У мајку му, па то је за сутра! Држ' потпиши. Ако овако наставе да ме зивкају, ћу да догурам до генерала. Потписа. Одо на војну вежбу. Кад је било "вољно", запути се ја у детелину да оданем. Таман да седнем, видим једну с четири листа. Каква ће срећа да ме стреви? Савић, Савић, чујем неко виче. Погледам - курир. Ја сам, одазва се. Сав смркнут, прић ми и пружи неко цедуљче. И не гледам га у руку: Јел' умрела? Он саже главу и промрси: Јес', умрела... Ја се загледа у детелину, дигу главу према небу: Опрости ми боже, нисам је волео. Ал' била је добра мајка.

Нисам мислео више, ни на какву другу женидбу. Мислео сам да се посветим деци, да ги изведем на пут, да не бидну ковачи ки што сам ја бијо и да се не пате, ки што сам се ја патијо. Једне ноћи, таман сам се спремао да запнем ковачницу, дотрча један дечко, сав успаничен. Ома сам знао да се нешто дешава у кафану. Шта ти је? Шта си се узбудијо?! Он ми рече: Како је у кафану, пуној ки око, бануо неки човек са неку женску, у грађанско одело. Почо још са врата да виче: Ајде бриште напоље, фајронт! Сви у кафану се поплашише. Покуњише се и почеше да излазе, јербо, препознали су у њега неког Стеву ковача, чувеног кавгаџију из Сталаћ. А варошанка, сва пискала од задовољство и викала: То, то! Што волем снажни људи! Дабоме, да сме жена на миру да униђе у кафану, да жена има заштиту. Једини је остао мој таст Чеда "жилица", који јој отцепи: А куј би тебе диро? Видиш кака си, ниси ни за војску. Изгледаш ки неки циркус. Варошанка цикну: Ете, видите само што смо ушли бараба се нашла. А овај уватијо Чуде за ревер, диго за "судланицу" од патос, а ноге му лапарале у ваздук. И, док га је дрмусао, Чеда једва успеде да добаци: Иди мали, викни Секулу. Једва сам се пробијо кроз народ. Кад то чу, брго одјурим до кафану. Има шта да видим! Овај бацијо Чеду на патос, уватијо га за уво и вуче га према варошанки. Кад га довуче, тресну му главу пред њене ципеле: Матора дртино да се извинеш дами! Ајде... ајде! Све га ногом мува у слабину. Пушћај га! Добацим сасвим мирно, а плућа ми се надимају, ће да прсну. Не знам како сам га ја то гледао, само он устуче и поче помирљиво: А, ти си тај Секула, мој

колега? Ја га и не слушам. Прићем, подигнем Чеду. Одмерим битангу још једаред, погледам у жену, а она ме гледа ки да је видела бога. У кафану ни мува да се чује. Увати Чеду под руку. Ајдемо, реко. Пођосмо д' изађемо, чујем ковач виче за нама: Јел' те ви! Дал' смете с мене д' одиграте домине? Застадо, окрену се: Ушта? Ушта оћеш, рече. У пиће за целу кафану. Важи, каже. Ја нисм кавгаџија па да се бијем. Ја истресам мô снагу на другу страну. Па, покварено погледа у жену. Келер донесе домине. Ми поседамо за астал. Народ поче да се окупља. Чеда седе до мене. Таман да му рекнем: Немо молим те... ал' се секну. Гледам га како се намешћа, сав срећан јер зна да домине играм опасно. Имам страшну меморију памћења. Погледам, ова не скида очи с мене. Поче игра. Мукла тишина, сам' се чују домине... тап, тап. Кад доби партију, сељаци почеше да арлаучу! Све бацају капе увис. Келер доноси пиће и ома доставља Стеви рачун. Добро - де, нећу да побегнем. Постоји ту и реванш. Келер ми показује прстом на дувар, гди пише: "Час и чес свакем, вересија никем". Народ да поцрка од смеј. Стева да прсне од муке. Плаћа. Наставимо игру. Видим, не ваља ми камен. Мучи се, мучи, ништа. Изгуби. Сељаци се изедоше. Сад Стева удари у смеј. Келер, рече, донеси кову и кажи ми куј је шта пијо. Све то да видим на астал. Ете, врће се келер, у једну руку носи кову, а у другу пун послужавник разно пиће. Кад тури на астал, упита Стеву: Да не да повраћате? Стева удари у смеј. Куј, јел' ја? Јок. Поче да изручује чашу по чашу у кову. Док он просипа, мен' стаде кнедла у гушу. Што просипаш то? Што не даш људима да пију?! Тако ја волем, одговори ми подмукло. Гледам га ки Хитлера. Чим ја тако гледам неког, моји сељаци знају колко је сати. Кад поче трећа партија, почеше да напушћају кафану. Чеда шану оној: Ајте и ви. Овди ће да бидне свашта. Ви сте и онако "лепи", још ако ве закачи нека срча, има да буднете ки уписани. Марш, свињо пијана, одбруси му она. Чеда слегну раменима. Како оћеш и оде. Остадосмо ја, Стева и Ђина, тако се звала. Келер се набијо испод шанк, а на прозор се начичкале главе ки на ћеле-кулу. Јопет се чују само домине. Приметим, он туријо седмицу и осмицу, на дуплу шестицу. А, и то знаш!? Устадо, па колко сам имао снагу, ударим га преко астал с песницу. Он паде. Ал' јака мрцина. Сам' протреса лечка главом, устаде, па кад ме удари са столицу, наби ме испод други астал. Ваљда се све скупило у мене, доби неку животињску снагу. Скочим, подигнем астал и набијем му на главу.

Залепијо сам га ки таксену марку. Да сам у наковањ тако ударијо, чини ми се да би прсо. Он ништа. Сам' поче да бауља ки пијани шаран. Прилетим, увати га с једну руку за врат а с другу за дупе и избацим га на сокак. Народ поче да виче: Алал ти вера! Тако му и треба! Онако, сав крвав врну се у кафану. Дођо до шанк да оперем рану, кад прић ми Ђина и поче да тапше. Ви сте страшни! ... Па се сецну. Јао, рече, ја не смем сада да изићем. Онај ме чека напољу, пребиће ме. Да не знате, можда, где би могла да преноћим. Има ли у близини неки хотел? Ја се насмеја. Хотел?! Па, ово је село. Село? А он је реко да ме води у бар, да ме запосли. Гад! У Бар? Зачуди се ја. Е, лепо ве повео. Ди ти је Бар... у ха... чак у Црну Гору. Ма не тај Бар, град. Већ, у бар. А шта ви је то, упита. Знате, ја сам варијете играчица. Направи се да је разумеде: А а а... јес, јес. Ајде, ја ћу ве испратим на станицу. Сачекајте ви овди. Сад ћу ја ома. Сам' да се оперем и упрегнем коња. Она поче да цупка. Јао, што сте златни. Могу ли да видим како то радите? Ја се збуни... Може... може, само изволите. Ја гу у шталу, на сламу, показа како то радим... и претпостављате шта је даље било... а? Дабоме. Постаде ми жена.

Ал' што је волела да се ја побијем с неког, то је чудо једно. Тако, једном, отосмо на једну свадбу. Стојим с неки људи подаље од совре. Разговарамо. Кад, долете она ки опарена! Видиш оног тамо!? Аха. Уштинуо ме за... Дупе!? Зачуди се ја. Да, рече. Увати човека за шију, искриви му главу и показујем на Ђину. Шта си гу урадео?! А? Погледам, Ђина сва срећна, тапше. Развукла уста од ува до ува. Изубија човека на правди бога. Лагала, то сам касније сазно. Тако исто, направила ми, кад сам ишо да је доведем кући из породилиште. У купеј, седели смо са једног човека, који је читао новине преко пута нас. Одједном, потера ме с поради себе. Како сам држао дете, дадо га Ђини, реко, сад ћу ја и изађо из купеј. Кад сам се враћо још у ходник чујем, гди Ђина вришти. Потрча и улете у купеј. Аааа... тако, сад се правите луди! Крешти Ђина. Па ће мени: Да знаш шта ми је све реко! Још тео да ме дрпље! Па удари у плач: А ја, тек што сам изишла из болницу. Путник, како је спустио новине, гледа је зачуђено. Таман тео нешто да заусти, кад га ја савати. Атара пупере, атара пупере! Поче јадан да јуче: Шта вам је човече!? Јесте ли полудели!? Упомоћ! Упомоћ! Погледам, Ђина се топи од мелине. Тек сам тад сватијо, да њој годи кад неког бијем. Трго се, ал' касно. Појави се милицојонер и

кондуктер. Скинуше нас на прву станицу и приведоше. Добијо сам решење од судију за прекршај. Одлежа за то двајес дана затвора. После тај случај, једног дана, погледам, Ђина пошла код мен у ковачницу. Носи дете. Кад, чујем неко гу викну: Ђина! Она стаде ки укопана. Погледа на ту страну па у ковачницу, да види дал' је гледам. Ал', како је у ковачницу тамнина, не примећава ме. Врцну се и оде на ту страну. Изађо да видим куј гу виче, кад чујем њу: Бане, откуд ти овде? Чујем онога: Реко ми да си овди онај баца, што ти је помого да збришеш. Ђина му наби руку на уста. Ниси ваљда признао? Ниси рекао да сам и ја била умешана? Таман посла, одговори гу овај, нисам, кевеми. Кад ће она: Ето, ја збрисала. Морала сам и да се удам за једног ципова. Море, још мало и сестра вата маглу. Ту, не могадо више д' издржим, прићо: Куј ти је овај? Нисам ја за тебе "овај", сељачино. Ја га одалами, кад ми он врну. Поче битка. Ал' вешт неки човек за биће. Уби ме, све ме уби. Падо ја, он не гледа гди бије. Све ногама, у главу... у бубрези... Увијам се ја ки црв по прашину. Кад се истеже и опусти, он стаде. Све то гледали моји сељаци, ал' ники да приђе. Не знам докле сам лежао, кад чујем, плаче дете. С муку подиже главу, да видим гди је. Кучка га оставила на басамак пред кафану. Заценуло се. Ја се једва придиго, приђе детету и узе га. Стего га на груди и поче први пут у мој живот да плачем. Подигнем главу, видим, њи двоје загрљени отоше.

Не потраја дуго, радимо у ковачницу Моца и ја, тек ће он: Чујем, дошла нека, кажу, млого агресивна женска. Јел' ти то за мен пецаш? У том, појави се курир: Секула, зову те у одбор. Мене, зашто? Не знам, рече, виче те преседник. Кажи му да долазим за пола сат. Мислим се, зашто ли ме зову?! Одо. Преседник ме некако чудно гледа, ки да не зна одакле да почне. Знаш, Секула... ми смо разматрали твој случај. Село почело да протестује против тебе. Знаш како је... Ти, члан савеза, а бијеш се сваки дан ди стигнеш. Не иде брате. А село није да те не вели. Баш супротно. Па смо одлучили, да твој случај ми решимо. Код нас је дошла једна фина другарица. Пратили је из Ниш да нам бидне дактилографкиња. Кажем ти, млого фина. Ми смо с њу имали састанак. Објаснили о теби све. Рекли јој: Другарице, така и така ствар и... она нема ништа против. Јес' да је мало старија, ал' теби треба права другарица у кућу, а не... буди бог с нама. Оно јес', промрси ја, само, ди је та другарица? Јел' могу да је видим? Можеш, рече, баш сада је у двориште агитује са

жене. Ајде да те упознам. Изађосмо у авлију, кад оно поређане скамлије и у њи седу жене. Она, што им нешто објашњава, спази нас, поче још јаче да маје рукама. Виче: Ми мора листом, другарице, д' изиђемо на изборе! А, вама женама је дужнос да натерате мужеви и децу, да у што већи број изиђу на изборе. Јербо, каже, мене је мô мајка учила: Да волем свô народ, да љубим свô народ. Па, ако треба да дам живот за свô народ! Кад Перса, иначе сеоско спадало, добаци: А што ниси слушала мајку!? Јебем ти ти мајку! Жене у смеј. Преседник викну: Куј је то реко?! Тек ће ова помирљиво: Није важно. Жене ки жене, волу мало шалу. Добро, за данас толико, довиђења. Разиђоше се. Она прије нама. Другарице Десо, поче преседник, то је тај друг. Мило ми је, рече. Пружи ми руку, ја се престави: Секула Савић, ковач овдашњи. Већ сам чула о вама, одговори. И... тако се ја ожени са њу. Лежимо у кревет, прву брачну ноћ. Она ме гледа, гледа, па ће одједном: Ју, што те мрзим! Ја зину: А, што ме мрзиш? Па, кад ме мрзиш, што си се онда удала за мене? По директиви, рече. Сад ја њу гледам и размишљам како да је пецнем Јел', ако те пипнем тамо, где су некад биле сисе? Она да ме удари, ја јој сретнем руку, чврсто је стегнем, а са другу милујем по... Она поче да се тресе, ки да је много ватрена, виче: Бррр. И са њом доби дете. Ал', била је то нека наопака жена. Све је изводила нешто. Тако, једну ноћ она ме пита: Како је време напоље? Млого лепо, реко, месечина. Кад ће она: Смучијо си ми се. Ти бре, уопште ниси роматичан. Ја јопет зину. Романтичан? Што? Па кад је тако месечина, каже, што улазиш кроз врата? А ди ћу? Кроз прозор, сва занешена одговори ми. Тако, једну ноћ, касно сам затворијо ковачницу. Дођем до куће, преметим, она оставила прозор отворен. Шта ћу, окрете се да ме ники не види, ће помисли полудео. Па фууух... урипим кроз прозор. А она, на кревету кобајаги спава. Чкиљи. Ја јој прић̣о и пољуби гу у уво, а она рипи. Поче с прс' да чачка уво. Питам: Јел' тако добро? Иди бестрага, викну, заглуши ми уво. Јопет ја, једног дана дојурим кући. Дај нешто на брзину да презалогајим кажем гу, па д' идем. Данас имамо млого посла. Е, ту она побесне: Бре, што си ти неки шмокљан! Зашто сам шмокљан? Па не умеш, каже, кад уђеш у кућу, да викнеш: Јел' то жено ручак?! Каки ти је то ручак!? Ништа не ваља! Па да лупиш у астал да осетим мушку руку. Ја мислим она се шали. Ајд', да преватим шалу. Поче да вичем: Јел' то жено ручак!? Каки ти је то ручак!? Па колко сам мого

ударим с песницу у астал, а он се распаде. Јопет гу питам: Јел' тако добро? Није!!! Цикну, идијоте! Не могу више да те гледам и да знаш да сам предала за развод! И, излете из куће. Мô мајка се сам' прекрсти: Е сине, боље да сам те побацила, него што сам те овако несрећног родила. Дође суђење. Она наприча свашта. Те овакав сам, те онакав сам... Шта има д' изјавите, упита ме судија, на ово што је другарица Деса Томић-Савић изнела? Ништа, реко, само нек ми остави дете. Кад она рипи: Дете није његово, дете је једног штудента из Крушевац. Разведосмо се.

Годину дана нигде нисам излазијо. Само, ковачница - кућа, кућа - ковачница. Док једног дана, Ноца ме одвуче у кафану код Главоње. Кад, тамо пева нека нова певаљка. Која је ова, питам Ноцу. Варошанка, из коју варош не знам. Ал' што пева, свака гу час'. Није рђава, додадо. Куј? Она!? Рече. Таман посо. А да ти кажем, чула она за тебе па почела да се распитује. Море, ти си ту умешо прсте. Ди она мене зна, па да се распитује. Него ти... Нисам ја, прекину ме. Главоња. Ја сам само бијо присутан. И зато си ме овди довео? Да биднем искрен, зато. Па, будало једна, реко му: Мен' треба мајка оној деци. Добро - де, кад си навалијо, де викни гу. Он оде, тек мало после врће се с њу. Да ве упознам. Ту се ми упознамо, питам гу како се зове, а она одговори: Сузи. Да нисте, реко, ки ја, често били сузни у животу те ви је тако име? Има ту истине, рече. Она седне с нас. Поче да долази тура за туру. Ту се ми, богами, добро накресамо. Тек ће Ноца: А јесте чули како Секула пева? Људи! Рекните како Секула пева?! Сви повикаше: Пева, свака му час! Певаљка ме са дивљење гледа: Ви? Молим вас отпевајте нешто за мене... Молим вас! Са снебивање пристадо. Де оно: "Ја прошета крај Мораве". Армуникаш ме упита: Одакле? Шта одакле, реко. Не знам одакле, ваљда из Србије. Мислим, опет ће армуникаш: Одакле певате? Аааа... то... не знам. Ја ћу да почнем, а ви ме уватите. Отпева. Кад, да се врнем, Сузи ме пресрете и пољуби пред целу кафану. Поче мангупарија да добацује. Од тада сам чешће долазијо. Изроди се љубав и венчасмо се. Било лепо ал' не потраја дуго. Поче она све чешће да се напија и касно долази кући. Једну ноћ, а то је била и последња, седи код огледала и лицка се. Спрема се за посо. Реко гу: Гледај, па се јопет напи ки гузица. Ја не могу због твоје теревенке да изостајем с посла. Ноца се млого љути. Ако не може друкче, ти онда остави

певање. Таби ако се не свиђа, одбруси ми, нађи бољу. Мене су тражили, бре, све фини људи: лекари, професори, глумци, а ја се удаде за ковача. Добро, кажем ти: Ако се јопет напијеш, првом, има да те пребијем, па ти после иди код тај фини свет, иди ди знаш, не енетересује ме. Простачино! Рече, залупи врата и оде. Чекам ја, чекам, време пролази, ње нема. Задрема. Тргнем се у неко доба, погледам на сат, два ујутру. Обучем се и излетим напоље. Оно снег веје ли веје. Кад ће ми мајка са прозора: Говорила сам ти ја, не треба ти курва у кућу, а ти - јок. Сад трљај главу како знаш и умеш. Ја гу и не слушам. Мислим, мало је мени моје муке, још ти да ми закуредаш. И одјури. Уђем у шталу, узмем корбач и упутим се у кафану. Још из далека чујем њу. Пева. Ал' то већ није певање, него неко прозукло краштање. Улете у кафану. Погледам, за један астал дрема пијани Чеда. Празна кафана, само две битанге и она, набили се у један ћош, а она крешти ли крешти - пијана. Кад ме спази завеза. Коса јој се сва влажна улепила на лице. Фалила јој још метла па да је узјаши. Кад прић̣о ближе, блуза разврцана, сисе јој испале. Шчепам гу за косу, бречим о патос, поче да газим и шибам са она' корбач. Вришти она ки сирена. Толко сам побеснео, да ми је крв јурнула у очи. Не примећавам, да ми се један од оне двојице, шуња иза леђа. Само чу, како иза мене викну Чеда: Пази зетоњо! Он јадник, да ме заштити, стао иза мене. Па она пијандура уместо да сјури нож у мене, он га наби Чеди у трбу. Ја се обрну, преватим Чеду, он поче да клизи низ моје тело. Дршка му вири из стомак. Чедо, викну, тале! Полако га спусти на патос. Он ме гледа, а у очи му се појавила, самртна сенка. Е, зетоњо мој, прошапута: Ти ки да си пишо на копривe... Шта ћеш... Таке си среће. А за мене... не брини. Можда је овако боље... Јер ја... ја сам већ бијо убивен човек. Забаци главу и испусти душу. Тако тужан, не знам колико сам дуго држао Чедину главу на крилу, ни кад је дошла мелиција, само чујем ону курву ди вришти, добила живчани напад. Касније и њу одведоше, од онда је очи нисам више видо.

Године прођоше. Обелесмо ки овце и Ноца и ја. Ударамо, као и увек, наизменице у наковањ. Ал', овај пут тромо, остарело се, зборало. Ја од силне женидбе, Ноца од наводаџисање. Нема вие она брзина ки некад. А и звук није више онако звонак, чист. Но некако дође... ки да ударамо у неки поклопац. Ноца се први

умори. Стаде, тури чекић на наковањ и надбради се на њега. Зури у празно и поче наглас да мисли: Е, кад те гледам, рече, млого ми те је жао. Изгледа да сам ја курате срећне. Да се, што каже она песма, за зелен бор уватим и он би се зелен осушијо. Пођута мало. Нешто би ти реко, ал' не смем ни да ти поменем. И немој, прекину га. Јел' ти очеш да ти набијем ову усијану потковицу на чело. Па јел' знаш баксузу један, за коју год си наводаџисао, била је само за: "Опрост' боже греови, да надувам меови". Ни једна није, сем бог да јој душу прости, Спасенија, била за кућу и домаћинство. Али овај пут, славе ми, пронашо сам праву жену за тебе, рече. Видиш, остарело се, деца ти отишла од кућу, а и мајка ти је више везана за кревет. Видиш да се мучиш ки црв! Вечерас ги доводим код тебе. Код мене?! Зачуди се ја. Па ког си питао? Али овај пут, продужи он, погодили смо се: првом, да неколико месеци бидне код тебе на пробу. Ако видиш да може, ти је онда задржи. Ја баци кљешта заједно са усијану потковицу у буре. Поче да се шетам ки усран голуб по ковачницу. Размишљам: Оно јес', нема куј да ме опере. Почео сам да смрдим ки буба. Добро реко, ајде и то чудо да видим. Ал' молим те кад се смркне да ги доведеш. Нећу да ми се смеје комшилук, доста је било. А одакле је? Из Залоговца, рече. Добро, ал' како си реко, прво на пробу. Само и то ће, осећам, да бидне: "Опрост' боже греови, да надувам меови". А и за то сам већ остарео. Паде мрак. Видим, време се мути, биће олује. Мајка и ја стојимо у врата и чекамо. Одједном, преметим, како од цигару палим другу. Поче да дркћем. Шта је сад ово!? Помисли. Мајко, реко, јел' теб' ладно? Каки ладно, видиш кака је оморина. Ако брго не стигну, ће и увати пљусак. Мене, ноге клецају. Шта је ово, мајку му!? Да ме не обори у кревет!? Још кад чу ди долазе кола, срце поче да дамбара, да искочи. Излете на авлију, да капију отворим. Улазе чезе и зауставише се испред сама врата. Ноца и њојзина мајка помажу гу да сиђе. Она сам' што стаде на папучицу, сину муња, прође светлос преко њено лице. Ја се скамени! Па кад рикну: Она!!! Коњ се уплаши, поче да цупка у место и чуљи уши. Ја загрли Ноцу, обрћем га око себе: Ноцо, па то је она! Она са вашар, још од пре двајест пет година! Зграби је од њи, ки да не дам да ми је више ники не одведе. Њена проседа коса се растури, па се просу на моје раме. Носим је и од среће поче да јој певам: "Дођи да остаримо заједно". Она ме збуњено гледа, па ме препознаде: Ви сте... па ви сте... Јесте! Прекину је,

јесте ја сам. И, нê да дозволим да одеш. Удари гром негде близу, поче пљусак, ми улетосмо у кућу. Дуго је требало док се не приберемо. Мајка поче да служи гости, слатким и водом. Ја сам' пиљим у њу. Њојзиној мајци би непријатно. Поче: Ја морам да журим, нисам затворила пилеж. Ди ће те по овако невреме, упита је мô мајка. Морам. Знате, имам таки комшилук, до јутре не би ни једно остало. И ја морам да журим, рече Ноца. Док вас одбацим и док се врнем... а цео дан нисам код кућу. Убиће ме жена. Е па довиђења, и отоше. И ја идем да легнем, рече мајка, уморна сам. Лаку ноћ и оде у другу собу. Остадосмо сами. Испричамо се и изјадасмо до касно у ноћ. Ја јој оприча да сам се женијо неколко пута, а ни са једну нисам имао срећу, само муку и невољу. Она мени: Како је само била удата за оног дебелог, како је он матлетиро и туко, ки стоку, скоро сваки дан. Све јој бубрези избијо. Ту се и заплака. Да убијем ту мучнину, упита гу: Да нисте уморни? Јал' оће да легнете? Она седи на кревет, рече, нека мен' овако боље. Одједном, наби главу у шаке и поче да рида. Клекну поред њу. Шта ви је?! Питам. Она ми баци главу на раме и удари у још већи плач: Јел' истина да сам дошла, како ми рекоше, на пробу? Ја гу рукама подиже главу. Поче да гу љубим: Ко је то реко?... Таман посо! Кака проба?! Ти из моје куће нигде не идеш! Кад она поче да се гуши, да крклја, пружи се на кревет, ја рипи, не знам шта да радим... Поче да дозивљем: Мајко! Мајко! Мајка дојури у ноћну кошуљу: Шта је синко!? Погледа у њу, па кад виде да се гуши, закука: Куку мени! Шта то би синко!? Не знам мајко, ти препази на њу, а ја одо да прежем. Спреми ћебе и неку мушему, да је прекријемо да не покисне, па што пре у болницу! Видиш да јој млого није добро! Изјури на авлију, а оно лије из неба и земље. Севају муње, ударају громови, фијуче ветар све ме заноси. Једва се проби до шталу. На брзину увати коња, прежем и шапућем: Дај боже, само да све испадне на добро. Па зар сад, кад сам најсрећнији у животу, да се све сруши као кула од карата. Гром удари у тор, овце заблејаше, ја не обрати пажњу, но сав мокар врну се у кућу. Мајка кука, већ је спремила, а она није још дошла себи, бунца нешто. Зграби је у наручје и изјури с њо' у невреме. Јурим кроз олују, с једну руку држим кајаси, с другу притежем њу уз мене, да гу не спадне мушема. Стиго. Коњ сав у пени. Унесо је у абаланту. Они је брзу турише на нека колица и одгураше. Онако, сав мокар, изгубљен, не знам шта радим, врну се код коња. Сав већ липцан

наслоним се на кола. Запали цигару, она се смочи. Тиња ки влажан труд. Ја вучем, с муку дим за дим, а киша лије ки да сам стао под туш. Подиго главу, кад на вратима абаланте појави се доктор са још неки људи у бели мантили. Ја му прићо, баци цигару. Гледам га тако, само да ми не рекне оно најгрђе. Он ме тужно гледа и климну главом: Да... умрела је. Како севну у моје срце, тако севну муња. Коњ се уплаши и одјури. Ја наби главу у дланови. Поче да јецам, окрену се и ки сулуд закорачи у олујну кишну ноћ.

Шта је? Више се не смејете? Оно јес', и није смешно. Ал' тако ти је то. Живот је једна комедија. Док живиш све је око тебе смешно, а на крају се увек завршава са кукњаву. Е, па фала ви што сте ме саслзшали. Касно је, морам да запнем ковачницу. Уздравље.

Крај

Младен Марков

СЛАТКА СЛУЖБА АДОЛФИНЕ ФРОМАН

Адаптирао за телевизију Славенко Салетовић

Младен Марков

Књижевник Младен Марков рођен је у Самошу (Банат) 1934. Прву приповетку објавио је у листу *Народна армија*, за коју га је наградио Иво Андрић, као председник жирија. Приче је објављивао пре своје активности у новинарству, у коме је успешно радио у Радио-Београду.

Важнија дела: „Банатски воз“, „Жабљи скок“ „Средње звоно“, „Стари на селу“, „За одмор радног народа“, приповетке; „Ликвидација“, „Метровка“, „Хроника о заборављеном селу“, „Равница“, „Смутно време I-II“, „Истеривање бога I-II“, „Псеће гробље“, „Укоп оца“, романи, „Немир трава“, песме, „Прва јужноморавска“, хроника. Добитник је Октобарске награде Београда, Андрићеве награде, Нинове награде, награде Срба из Мађарске *Јаков Игњатовић“*.

Дела су му превођена на руски, мађарски, немачки, француски, енглески, чешки и румунски језик.

Славенко Салетовић

Редитељ и редовни професор ФДУ у Београду, Славенко Салетовић рођен је 1948. године. Завршио је студије режије на Академији за позориште, филм, радио и телевизију у класи професора Димитрија Ђурковића. Режирао је преко 80 представа у позоришту, десет ТВ драма и ТВ филмова и двадесетак радио емисија.

Важније позоришне режије: „Хамлет из Мрдуше Доње“, „Прошлог лета у Чулимску“, „Бања за нероткиње“, „Оригинал фалсификата“, „Очеви и оци“, „Змај од Србије“, „Не могу да платим и нећу да платим“, „Два мириса руже“, „Женидба“, „Жанка“, „Хероји“; ТВ драме: „Живот у Гробљанској улици“, „Силе у ваздуху“, „Руди“, „Народни посланик“; ТВ филм: „Кнедле са шљивама“. Добитник је Мајске награде Београда, награде Сусрета *Јоаким Вујић*, награде Фестивала ТВ остварења

у Неуму, награде Сервантесовог фестивала у Мексику, награде Сребрни ковчег на Међународном фестивалу ТВ драме у Пловдиву.

Монодрама „Слатка служба Адолфине Фроман“ премијерно је приказана 1984. године на програму ТВ Београд у режији Славенка Салетовића. Улогу Адолфине тумачила је Ђурђија Цветић.

Радња монодраме дешава се у канцеларији нацистичког логора Свилара у Панчеву.

Штркљаста уседелица, дактилографкиња Адолфина Фроман седи нагнута над писаћом машином. Уморна. Обучена је у војничку униформу Маншафтоваца са изразито великим кукастим крстом на рукаву блузе. Кроз прозор се види двориште у којем затвореници изводе „јутарње вежбе“, у ствари, један вид посебног начина мучења. Други прозор гледа на улицу: миран град с бујним зеленилом.

АДОЛФИНА

Не мари што сам уморна јер одиста нема јаке нације ако само један њен члан не ради како ваља, ако није самодисциплинован. Одавно сам то схватила и стога радим све што ми моја партија наложи. Приљежно радим за добро моје домовине.

Неки би можда рекли да је мој посао једноличан.

Можда и јесте. Али, како се узме.

Једноличан је само почетак. То: стављање хартије у писаћу машину и индига између чистих листова.

Мој је лични проблем што се од раног јутра јавља умор. Јавља се свакога јутра, али имам утисак да он није на физичкој основи већ на психичкој. Од тежине поверљивих докумената које прекуцавам, лагања саслушаваних и изјава пуних опречних сведочења која памтим из претходног дана. Кроз мене клизе откуцане странице, клизе. Неколико дана док лагано не ишчиле знам их наизуст.

Брине ме што одмах на почетку, изјутра, осећам некакав опор укус у устима. Али, и ту сам нашла лека: ради олакшања неколико тренутака се примирим, склопим очи и лепо осећам како ми наочари служе као штит. Тада почне гнев да ми се разлива по целом телу. Ох, тај спасоносни гнев! И то је управо она јутарња инјекција коју заправо и очекујем. Кад осетим разливање гнева по целом телу тада знам да сам способна за посао. Изгледа, за сваки велики посао потребна је доза љутње, неког ината у виду вере.

А радим веома одговоран посао у логору Свилара. Све затворенике које саслушавају видим и свима дуго, дуго гледам у лице. Дубоко сам уверена да се без мене не може. Ја морам да откуцам оно што саслушавани признају, и стога мислим да је мој посао ретко важан јер шта би се десило да се не запише оно што се деси; шта би поколења могла да сазнају о нама, на пример? Одакле будуће генерације да сазнају са каквим смо се олошем борили да уведемо нови поредак? Одакле ако не из записника које ја читко и марљиво слажем у фасцикле?

Брише наочари.

Сматрају ме озбиљном девојком, још госпођицом. То је њихова ствар јер свет те увек гледа својим очима док ти себе видиш својим, изнутра. Постоје унутра неке друге очи којима човек самог себе посматра. Ја, на пример, знам све своје добре особине, али исто тако и слабости које, природно, желим да ишчупам. Једна од слабости ми је што понекад ухватим себе како размишљам о својој спољашњости и то ми најтеже пада јер човек је дужан да се најпре преда *идеји.*

Посматра се у огледалу. Поправља униформу.

Зашто је човеку важна спољашњост?

До доласка наших радила сам у Штиркари као фабричка радница, а кад је дошло ослобођење одредили су ме за дактилографкињу код команданта Жолија. Као фабричка радница била сам незапажена. Једна од неколико стотина што корачају кроз јутарњу маглу на посао у смрдљиву фабрику. Сад ме сви уважавају, склањају ми се с пута кад пролазим, а шта се изменило? Само занимање, положај који заузимам. Спољашњост ми је остала иста.

Кажем: не бих смела толико да мислим о себи, физичкој, али шта могу, ухвати ме та проклета помисао. Мршава сам, а кад се погледам у огледалу уочавам да ми на лицу има пега.

Не треба бити строг само према другима! Но!

Командант Жоли мисли да сам посвађана са светом. Ту је мисао изрекао једанпут и мени право у лице. Нисам је разумела а он се смејуљио добродушно. Не узимам му за зло. Слаб је човек, можда не толико предан идеји и отуда – готов простор за опуштање и уживање у личном животу! Снага личности и јесте у томе да се ослободи личног и сав преда колективном. Он и не зна да је моја мука како да се ослободим мисли о својој спољашњости. Видим: смета ми у извршавању задатака. Али ипак, помислим и против своје воље: имам ли нечег женственог?

Ту, недавно, поручник Вермахта, господин Ото Вилд, уљудан Бечлија, рекао ми је:

- Госпођице, ви сте изазовни!...

Нагнуо се и шапнуо ми на уво како ми из очију избија некакав игличаст сјај. Још и сад осећам његов дах, голицају ме власи његове меке плаве косе по челу... Али, не, не! Не може се сада о томе мислити... Нећу о томе да мислим, а ждере ме животиња непрекидно. Кад останем сама, кад угасим светлост и кад прострем своје тело на постељу, онда нехотице, несвесно превучем руком преко груди. Тада мрзим себе, своје тело. Морам, морам себи да шапнем:

- Даска.

Признајем, читала сам додуше тајно, књигу „Снажно тело за шест месеци“.

Отвори књигу, листа.

Ухватио ме је командант Жоли како читам ту књигу. Осећала сам се осрамоћеном кад се нагнуо преко стола и са два прста је издигао као да хвата нешто од чега се може испрљати, бацио поглед на насловну страну, а кад је прочитао потапшао ме и почео да брунда оним својим ракијашким гласом:

- Stämmiger Leib für sechs Monaten. Охо, Адолфина, ви рат телесно схватате!

Прихватила сам реченицу као његову истиниту, искрену мисао мада још не знам да ли је била шала, жаока, шта ли? Обрнула сам изречено како ми одговара:

нацији су потребни јаки људи и на путу њене снаге која је само део опште, не сме ништа да нам се испречи.

Али, с времена на време, командант Жоли искрсава. Са два прста хвата књигу:

- Охо, Адолфина...

До скоро нисам размишљала о премештају. Сад сам почела. Не. Није ми овде лоше. О премештају размишљам само ради тога да не бих говорила српски због чега су ме, уосталом, овде и наместили. Али, забога, каква сам ја Немица ако мислим на српском? Кад саслушавају бандита ја, уместо да мислим на немачком, ухватим себе да мислим на српском. Нема оно: то је лепо, а ја да мислим das ist schön. Не! Кроз мене пројурито је лепо на српском. Проклети језик који сам, напоредо са матерњим, научила чим сам се родила. Никако да га се отресем. А шта могу? И то је део службе нацији. Та моја мука. А можда бих мислила на матерњем језику да саслушавају неког Немца, али ни један Немац није бандит! Све сами Срби! Они не знају наш језик па се чак и записници куцају на њиховом. То је неки керећи језик. Можеш на њему чак и лајати.

Иначе, нема других проблема. Пут је зацртан а сваки добар и исправан члан партије своју припадност мора да схвати као религију. Даље се нема куд. Ту се не сме лагати, сва снага мора да се даје напредовању наших трупа с тим што треба имати на уму да наша револуција још није завршена, а ја свим својим бићем осећам како сам дужна да јој се жртвујем, а не да непрекидно мислим о свом спољашњем изгледу.

Партија је религија, вера. А у свим религијама постоје верници. Уколико они нису вери привржени од оних који су је измислили, све је пропало.

Мислим да сам достојан следбеник.

Mein Gott, напорна али слатка служба!

Тако сам уморна! Напољу је август месец, а у овој соби као да је јануар. Само што није почело саслушавање бандита, а ја се осећам као да већ хиљаду година служим идеји. Лепо осећам како је напољу ваздух свеж, опојан после кише, нешто ме вуче да прошетам кроз парк, али забога шта је мени, зашто ми крв тако узаврело надире у слепоочнице, јесам ли изгубила осећај одговорности? Та, забога, треба достојно започетидан службовања идеји. Треба због наше победе бити смирен.

Уколико, не дај боже, нешто погрешим то се неповољно може одразити на фронту, чак!

Припрема писаћу машину и хартију.

Језа ме подухвати кад направим словну грешку, а да не помињем могућност искривљеног исказа. После сваке грешке видим, лепо видим како непријатељ одводи у заробљеништво гомилу наших војника. Ето, јуче сам у мислима одлутала на тренутак и погрешно записала где се у инкриминисано време кретао саслушавани Мојсило Урдаров, осумњичен да је учествовао у диверзији на пругу.

Пре свега, командант Жоли је био бесан: какво је то име, а тек презиме! Монголско, татарско, јеврејско? Смрди на мокраћу, изазива мисли на овчији измет, на урду. И како га превести на наш језик? Не можеш ма колико се трудио, а уз то нервира, језик да поломиш.

Кад тако много радим моје јагодице на прстима, које од тела највише осећам јер боле од куцања, додирују индигу. Тада тек осећам да почињем озбиљно.

У Адолфининој соби. Адолфина брише руке у пешкир. Ноћ, пред спавање.

Хоће ли ново јутро донети нешто ново или ће се све наставити као јуче, прекјуче, пре годину дана?

Укључује ноћну лампу.

Моје руке!Моје руке! Колико су послужиле партији!

У њих се поручник Ото Вилд загледао пре неки дан. Док су одводили тог Мојсила Урдарова, Ото је проговорио са мном неколико речи и тада се сагнуо да ми шапне оне речи. Била сам као у заносу, а он се измакао и рекао да је недавно дошао у команду града, допада му се наша варош, подсећа га на мирна аустријска места. Нарочито сад у августу, кад се зелени, кад настане мир и вилама што се скривају иза шимшира, иза ружа које пузе уз прозоре. Хм, мислим, господине поручниче, миран град! Сачекај мало, видећеш какве то руже пузају уз прозоре. Из сваке може бомба да процвета.

Без обзира што сам јасно умела да разлучим његову наивност, ипак сам некако осећала лагодност. Трепнула сам. Очи су ми засузиле, наочари ми се замаглише и кратко време ништа нисам видела. Једва сам успела да му одговорим

како ми јесве то мило и како се, на неки начин, осећам одговорном за њихов мир, мир велике браће из матице земље. Ми смо одувек били гостољубиви људи.

Канцеларија, јутро. Адолфина послује око писаће машине.

Сваки час очекујем да дође командант Жоли. Сешће поред мене и почеће да диктира. Постоји једна занимљива околност у вези с мојим куцањем. Још од оних дана кад сам, враћајући се из штрикаре где сам радила као радница, научила код куће да куцам јер су ме за овај посао припремали још пре рата, Партија је тако хтела, имала сам осећај да човек код куцања мора да се укрути, да удахне ваздух пуним плућима као да се спрема да зарони. И у тим ситуацијама мораш бити спреман, свеж и одморан, тело опуштено, али истовремено цело предано ономе што чујеш од човека који диктира.

Због чега сам овог јутра изузетно уморна? Знам, али ту мисао отурам јер ми није потпуно јасна. Више је наговештај, назнака.Уосталом, зашто да је пређуткујем и сахрањујем у себи? Једноставно, господин командант ми постаје сумњив. У Гестапоу су ми већ скренули пажњу да га мало ослушнем, да понекад, онако на дохват, прекуцам нека документа која он шаље Команди града, што ја још нисам учинила, али нешто ми је јуче био изразито зрео да се њиме позабавим. Морађу још да размислим.

Јуче је, на пример, диктирао некакав списак руководства у граду, изгледа. Диктирао је тако пажљиво као никад до тада и то је разлог за сумњу. Чак је и назнаке интерпункције посебно наглашавао. Кад сам откуцала име команданта града Рестербергера, наредио ми је да иза имена ставим две тачке. Два пута је питао јесам ли ставила две тачке. Гласно је размишљао да ли треба да дођу и знаци навода, али одустао је кад сам му рекла да знаци навода иду само ако је то што треба да откуцам командант града изјавио.

- Изјавио је. Да. Али ја то желим да буде у форми мог препричавања, жустро ће командант Жоли, као да нешто забашурује.

Тада не треба, рекла сам.

Добро, де! Рестербергер је забринут због покушаја диверзије на пругу којом су пролазили војни транспорти за Источни фронт. Рестербергер сматра да диверзанти нису глупи. Желе да пресеку артерију.

Баш ме брига за Рестербергера. Он нека уважава своје непријатеље. Али, чему овакав списак и у списку све шта ко мисли? Коме он иде? Сумња ми је појачана чињеницом да командант Жоли сам куца коверат, сам га печати и тек кад га спреми у курирску торбу наређује ми да позовем курира. Обавезно закључава преда мном курирску торбу.

Мења папир у писаћој машини.

Ах та педантност, та његова неуобичајена педантност. Она је сумњива. Мораћу да известим Гестапо.

На пример, зашто му је јуче било потребно ово:

- ... нови ред. Увучено. Проред, дупли. Крупним словима. Повлака. Sicherheitsdienst-schutzpunkt. Руководилац. Две тачке. Хајнрих Хартман. СС подофицир. Немац. Фолксдојчер из ЕФ.

- Он набраја сва руководећа места.Не знам колико је погодно и колико је умно да се сва имена руководећих људи нађу наједном истом месту, зна се из којих разлога. Коме шаље онакав списак? Не усуђујем се да питам јер може и у мене да посумња, а важно је одржати односе: зна се где ми је место у поређењу са командантом логора господином Жолијем. Али нешто ме копка. Почиње да ме нагриза неверица. Шта ако, не дај боже, овај списак дође у непожељне руке?

- И због чега он диктира нервозно, а начаскао људи којису одлучили па нека пукне куд пукне! Глас му добија боју челика, као кад се командује стрељање, а зашто?

Ево, на пример: Feldgendarmerie – руководилац Рихард Шлиме. Немац из Рајха, јула премештен у Врњачку Бању...

Опет грешим. Не стављам две тачке. Он је већ љут:

- Две тачке, госпођице, две тачке! Он је изразио мишљење!

Ох, судбино, и то изражавање мишљења! Зашто онда не куца под знацима навода. Просто ме излуђује. Управо том интерпункцијом. Не могу да докучим ко шта мисли, ко шта каже. Он нешто увија. А можда сам и јако преморена? Шта ако

овајсписак иде у праве руке а буде погрешно откуцан? Какве све невоље могу да снађу нашу државу!

Устала сам. Поздравила војнички и очгледно да сам била намрштена јер ме је зачуђенопогледао, само што није почео да ме смирује. Проклете те две тачке. Три пута сам вратила табулар и ударала их три пута тако да су се зацрнеле.

А он је наставио. И то је оно што ме је згрануло. Е, сад већ обавезно, обавезно мој извештај Гестапоу мора да гласи овако: нешто је сумњиво у логору Свилара! Ево, прилажем копију... Како копију? Одакле ми копија кад је он све куцао у једном примерку? Но, добро... Најсумњивија реченица из јуче откуцаног гласи, запамтила сам: „... не слаже се са репресалијама. Он каже да Срби имају једну пословицу која каже „Притиснуто јаче све више одскаче... Могао би да дође у обзир...“

Ко би могао да дође у обзир? Руководилац Фелджандармерије Рихард Шлиме? Онај што је прмештен у Врњачку Бању? За шта да дође у обзир?

Још сам од јуче узбуђена. Не знам шта да радим. Први пут чујем да нешто слично, као тај Рихард Шлиме, неко може и да помисли. Прекинула сам с куцањем. Нисам више могла. Лепо сам осећала како се снаге наше идеје повлаче. То на мене и физички утиче. Погледала сам у команданта Жолија, упитно. А он се измотава:

- Ја потпуно разумем вашу оданост, госпођице Адолфина Фроман. И налазим за сходно да вас умирим.Трупе наше идеје и даље напредују...

Па не могу људи тек тако да се спрдају са нечим што је човеку најсветије!

Прилази ми и опет ме онако тапше као и увек. Мене то по мало и понижава. Тако се тапше човек који уноси угаљ у подрум. Међу нама, тачунам, мора бити неки виши однос. Шта, уосталом, он има мене да тапше! Чини ми се да глуми осећајност. При том се нагиње поверљиво и каже цинично:

- Зато је и добио премештај, госпођице Адолфина Фроман. Мислим, речени Рихард Шлиме...

Потпуно ме је слудио. Не могу да отпетљам да ли ради за Рајх или ове поверљиве извештаје шаље некој служби која не би смела све ово да сазна... Уз то, реч госпођице развлачикао да је управо он наредио да се тај Рихард Шлиме

премести у Врњачку Бању. Не даје ми ни тренутка да се освестим већ наређује, тера, диктира, све се тресе на столици: даље, даље...

Куцам, шта ћу, али сва су ми чула напрегнута. Ево, памтим, све памтим и све сам накнадно забележила: „... од јула 1941. године у градском начелству градоначелник Матијас Меркле, сопственик содарске радионице, фуј...“

Нагиње се, мрмља, проверава. Мирише на сапун. Не би било на одмет указати да је, изгледа, сапун марке „Вајс“ који добијају само војници регуларних трупа Вермахта. Молим! Одакле њему тај сапун?

- Госпођице Адолфина Фроман то „фуј“ не куцајте. Шта је с вама?

Потпуно сам збуњена. Већ мислим да два колосека. Да ли шаље поверљив извештај некоме коме не би смео да пристигне или сам ја само тако себи увртела у главу. Ако не шаље сумњивим особама, тада ја страховито грешим и – ох, судбино – грдну сам штету начинила идеји.

Кажем да сам уморна. Замолим га за кратак предах. Командант Жоли се слаже.

Сва сам треперила. У неколико димова попушила сам цигарету стојећи крај прозора, док се командант врпољио на столици која шкрипи. И то врпољење, знате, некако... После сам већ била умирена, али ни часа нисам престала у глави да бележим шта ми је диктирао. Све сам откуцала без и једне грешке. Дивно је осећање кад се човеку врати самопоуздање. Како тада трупе наше идеје марширају!

Е, сад кад сам почела да набрајам појединости, дужна сам тако и да приведем до краја. Не околишим ни најситнија запажања која су као и на почетку мог исказа везана чак и за приватна размишљања.

У Адолфининој соби. Дан. Адолфина пије чај.

Заједнички смо ужинали, брбљали о Грацу где сам једанпут била, пре смрти родитеља, дететом још, а командант Жоли имао тамо познаницу Барбару Кох (мислим да треба проверити ту Барбару Кох, Грац није далеко, а ђаво не спава). Командант је затим салветом обрисао уста и наредио да доведу Мојсила Урдарова. Кад су бандита увели у машини сам већ имала увучен образац записника. Агенти су седели у углу а Урдаров је стајао насред собе.

Канцеларија.

Гледала сам тог Урдарова. Не плаши се. Да нису можда, мислим, он и командант Жоли у каквом дослуху? С обзиром на моју сумњу око имена која сам куцала, можда командант Жоли само глуми грубост? Јер, како то да се тај Урдаров од јуче ни мало није изменио. Командант тврди да га је пребио. Виде се, додуше, плаве кесице испод очију разбојника, али он је снажан, као да није био подвргнут саслушању: исте ситне, пакосне, зле очи које уморно, готово сањиво трепћу, руке дуге као у мајмуна, опуштене низ тело, доња усна отечена тако да су готово цела уста искривљена у гримасу идиота. Све, све, али није до краја нагњечен. Опет ће да пружа отпор. Господе, мислила сам, докле ће да нас мучи својим: на знам, нисам рушио пругу.

Поред команданта Жолија, који отвара и затвара фиоке писаћег стола, нашта се Урдаров трзао, у соби су били Гази Максутовић и Стефан Рак. Они обично сачекају да ја климнем главом. Кад им ја кажем да сам спремна Гази Максутовић поставља прво питање. Настаје ћутање. То траје. Траје. Као и претходног дана. Као и два дана пре тога. Ту има да се куца више питања него што окривљени одговара. Све ме је то страховито нањутило, поготово што примећујем одсуство сваке радозналости команданта Жолија.

Скочила сам, узела са стола бикачу и ударила Урдарова по врату. Бикача се као змија преплела и њен швићкави део расекао је кожу Урдарова на слепоочници. Без даха сам стајала и посматрала како ће реаговати командант Жоли. Обично кад сам узбуђена, не умем реч да искажем, а поготово кад тучем.

Евентуалном извештају могла бих да додам, можда: много се гада накупило око целе те наше службе. Гледам тог Гази Максутовића, Турчина, Муслимана, шта ли је, свег обраслог у длачурине, отромбољеног месишта, ленштину једну како се изваљује на столицу и протеже као да ће да зева, само што не заспи док једино Стефан Рак притрчава и одваљује Урдарову снажну шамарчину. Урдаров је пао и покрио лице рукама.

Тек тада командант Жоли подиже поглед. Чело му се набрало:

- На хладну воду – каже.

Максутовић и Рак изгурују Урдарова. Не могу да тврдим, али командант Жоли је превише хладан, не уноси се у посао како то ваља и како је, уосталом, раније чинио.

Сав је ових дана у том диктату. Чини ми се да најпре поверљив документ прераста стање у граду, то је нека врста интимног дневника, шта ли, који командант богтепита коме доставља. На пример, шта ће му допис како је Фелдкомандатура 610 издала наређење о снабдевању становништва месом. Неког извештава да су уведене максимиране цене, а уважени комесар Министарства пољопривреде и исхране Цвијановић потписује се својеручно и упућује апел земљорадницима. Све, све до ситница запамтила сам јер, зашто, зашто, куца само у једном примерку?

Да, уамло да заборавим: командант Жоли апел Цвијановића чита подругљиво. Опомиње ме:

- Госпођице Адолфина Фроман, оно земљорадницима под знацима навода!

Дижем се. Салутирам. Разумем, господине команданте.

- Зар вам се не чини да ове речи треба неког да трону? Зар не видите – смешка се – да треба да парају срца свих Срба? Госпођице Адолфина Фроман ово не треба да куцате, то ја вас питам!

Одиста, он жели да ме излуди. Дубоко се извињавам ако сам погрешила јер ја се налазим између сумње и одговорности.

Кад ме штрецне тако неком погрешком одмах видим како непријатељ заробљава цео вод наших војника. Изгледа, он воли кад се ја дигнем и кршим руке због погрешке.

Хер командант, ја сам немоћна! Ја сам неспособна!

Тада ме умирује: ништа, ништа. Сад куцајте ово што вам диктирам.

Са неком мржњом тражи да иксирам оно што сам погрешила. Дисциплиновано настављам. Куцам: „Командант Жоли је мишљења да су (под знацима навода) Срби земљорадници лукави. Он има податке од својих људи који су међу њима (земљорадницима) како се питају зашто да пријављују све количине овршене пшенице. Боје се да је то уједурма.

То ће бити довољно.

Адолфинина соба. Адолфина качи делове униформе на вешалицу.

Толико ме је измучио да сам тек предвече изишла из логора. Кад изиђем осећам лаку несвестицу. Притегнем блузу и кренем кроз град. Колико волим тај благи умор после рада кад се завлачи у кости, тај умор стваралаштва што се разлива по телу и јасно говори да је наш дан пун, да смо сви предани послу и постајемо корисни. Лепо осећам после таквог дана како се стапам са сутоном, велика сам и неизрециво срећна што грађани као куниђи беже испред мене кад ме виде.

То је доказ да су криви! Јер, да су исправни ишли би право и гледали би ме право у очи. Приметила сам да чак и неки агенти стрепе од моје оданости. Та ајте молим вас, та моја моћ је блага, тиха, она је зарађена радом и одрицањем, та моћ је снага као код уметника који заврши дело па га пипка и милује. Шапуће му речи милоште.

Адолфина лежи у кревету. Полумрак. Види се кроз прозор набујала река и два пања. Она их са кревета гледа.

Зашто ја увек видим пар? Зашто видим у свему само двоје? То једино не могу себи да објасним. Из воде вире две гране младих врба покиданих у риту, пливају два пања, ветар љуља две тополе...

Устаје, прилази зиду и загледа две фотографије. Једна је Адолфа Хитлера, а друга је њена у СС униформи. Обе фотографије окачене су тако да се готово заљубљено гледају. Она скида обе фотографије, ставља их једну поред друге.

Адолф и Адолфина!...

Обузима је врхунац страсти.

Мораћу ипак да известим партију и о својим осећањима јер је највећи грех лагати њу! Може се због тога десити зло. Ох, докле да скривам своја осећања...

Крај

Ђоко Стојичић

НОРВЕШКИ ШАЛ

Ђоко Стојичић

Књижевник Ђоко Стојичић рођен је 1936. године у селу Медна, крај Мркоњић Града, Република Српска, Босна и Херцеговина. Дипломирао и магистрирао југословенску и светску књижевност на Универзитету у Београду.

Био је главни и одговорни уредник листа Студент и недељника НИН, уредник Телевизије Београд, директор Завода за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Републике Србије и министар културе Републике Србије. Био је амбасадор Савезне републике Југославије у Чешкој републици од 1994. до 2001. године.

Објавио је 16 књига поезије, седам књига избора поезије, осам књига студија, есеја, чланака и полемика, три путописа, две књиге прозе, четири антологије и две драме. Поезија му је преведена на 20 страних језика. Такође на страним језицима објављено му је осам књига поезије, једна драма и један путопис. Поезија Ђоке Стојичића уврштена је у 12 светских и 58 југословенских и српских антологија и зборника.

Аутор је пројекта прве Историје српске културе (1993).

Граду Кикинди, где је учио гимназију, поклонио легат са око 25.000 књига и других библиотечких јединица на 20 светских језика.

Добитник је више награда за књижевни рад: "Вукова награда", "Златни прстен Багдале", "Србољуб Митић", "Раде Драинац", "Масарикова награда" (Праг), "Рудолф Други" (Праг), "Карел Хинко Маха" (Праг), европска награда "Франц Кафка", награда за поезију 2005: "Iskia - италијански оскар културе".

Члан је Удружења књижевника Србије, почасни члан Уније чешких писаца и потпредседник Европске уније уметности са седиштем у Прагу.

Монодрама "Норвешки шал" снимљена је за ТВ Београд и приказана 9. маја 1988. године. У улози Ранди Јохансон наступила је Маја Димитријевић, а дело је режирао Славољуб Стефановић Раваси.

На сцени је педесетогодишња Норвежанка Ранди Јохансон. Седи за ниским столом на коме су телефон и дрвена кутија. Ранди ће повремено вести гоблен. Ранди окреће бројчаник телефона. После неколико покушаја, добије везу.

Хало! Међународно? Могу ли добити град Крушевац у Југославији?

Слуша глас с друге стране жице. Остави слушалицу. Понавља резигнирано оно што је чула из телефона.

Прекид на везама. Велико невреме над Европом!

Узима телеграм са стола. Гледа га.

Смрт је увек бржа од наших замисли. Пресече где она хоће. Има она свој ритам и планове. Плашила сам се ове зиме. Никада оваква није била. Одавде, са севера Норвешке и Осло ми изгледа преко света, а где ли је тек Радомиров Крушевац.

Потајно сам бројала дане. До његовог доласка у јулу остало је 120. Сада ни њих више нема.

Тако сам бројала сате 1942. године. Тада сате, сада дане, а од данас нема више никаквог бројања. Од сада ће постојати време које се не рачуна. Јер нема више ко да дође, нема ни куда да се оде. Остаје само наша запамћена прича.

Сећам се тог зимског дана 1942. године. Спремала сам се за полазак у школу. Паковала сам књиге у торбу кад ме је мајка позвала из дневне собе: Ранди, Ранди, дођи брзо да видиш!

Потрчала сам прозору и видела колону људи како гази по снегу. Били су исцрпљени, поцепаних одела, измученог погледа. Неки нису могли да се крећу. Придржавали су их њихови другови. Занемела сам од чуда. Наше очи до тада нешто слично нису виделе.

Поред колоне ишли су немачки војници. Неки су водили на ланцима разбеснеле псе који су лајали и заскакивали на јадне људе. Била је зима, минус 20 степени. Неки заробљеници су имали дрвене кломпе на ногама, неки ни то, већ само крпе увезане канапом.

Пролазили су испред нашег прозора. Један заробљеник је угледао корпу за отпатке испред наше куће. Изашао је колоне, узео нешто из корпе и почео да једе. Немачки стражар се устремио на њега и бесомучно га почео тући штапом по глави. Вриснула сам и зграбила мајку у загрљај. Она је брзо навукла завесу и склонила ме у кухињу. Тресла сам се од напада плача и страха. На сав глас сам викала и молила мајку: "Закључај врата, закључај врата, ући ће Немци у кућу!"

Нисам тога дана отишла у школу. Лежала сам у кревету, мајка ми је доносила чај, мерила температуру, држала ме за руку. Говорила ми је: "Ранди, дете моје, виделе смо велико зло. Али све ће проћи. Све ће опет бити као пре. Немци отварају логоре, овде на северу, јер је то тако далеко од домовине људи које доводе, да нико о њима не може пронети истину светом, нико сведочити, нити они могу звати у помоћ. Само ћемо ми Норвежани, ни криви ни дужни, гледати како они пате. Ми смо судбином одређени да будемо сведоци њихових страшних часова умирања."

Ја сам тада имала петнаест година. Никада раније нисам видела да човек човека туче. До краја живота памтићу тај израз бола на његовом лицу, те руке пружене у самоодбрани, слушаћу те потмуле ударце штапом по глави, по рукама, по телу. Осетила сам његов бол. видела како савија главу међу руке, видела његов пад, видела како га немачки војник удара цокулама по телу, по глави, како га гази.

Мама је навукла завесу, али све се то по ко зна који пут, као филм, одигравало пред мојим очима. И данас, после толико година, ја видим Радомира како излази из колоне, узима нешто из корпе за отпатке. Наши су се погледи сусрели, видела сам његов лик, косу, испијене очи. Чини ми се да је застао, приметио ме је на прозору, изгледало је као да хоће ући у нашу кућу, као да хоће нешто да каже.

По подне је свратила моја најбоља другарица Брит. Рекла ми је да су то били југословенски интернирци, да их је донео брод, овде, у нашу луку у Рогнану и да су их затворили у шупе, недалеко од града где се поставља велики логор.

Узима гоблен, везе.

Сазнали смо да ће интернирци пролазити поред наше куће сваки дан. Одводили су их на рад у бродоградилиште. Устајала сам раније и стајала крај прозора, чекајући да се појави колона. Када сам их једног јутра угледала, изгледали су ми још страшније. Прелазила сам погледом од једног до другог да бих пронашла њега. Сада је то било тешко јер су сви на себи имали пругасте логорашке униформе. Синула ми је црна мисао: Он је убијен! Одједном сам, на крају колоне запазила логораша са завијеном главом. Тешко се кретао. Вукао је једну ногу. Други логораш му је помагао при ходу. То је био он!

Следећег дана Брит и ја смо стајале крај пута. Изблиза су логораши тако јадно изгледали да сам мислила да ми се све то привиђа. Покушале смо, да им дамо наш школски сендвич из торбе. Притрчао је Немац и грубо нас одгурнуо: Лос! Лос!

Дошло је пролеће. Заробљеници су сваког дана одлазили на изградњу пута око залива. Брит и ја смо приметиле да колона пролази поред великог бора који је стајао на усеку пута и много његових испреплетаних жила је било откривено. Почеле смо, у жиле бора, остављати наше сендвиче које смо сваког дана носиле у школу. Биле смо срећне када смо, сакривене у шуми, виделе да један логораш узима сендвиче. То се даље догађало сваког дана. И веза је прорадила!

Следећи пут испод борових жила нашле смо писамце. Писало је само: "Радомир". Поред те речи била је нацртана глава са завојем. Читала сам ту једну једину реч, поново и поново, као да ћу нешто више сазнати. Изговарала сам десетину пута: Радомир! Радомир! Радомир! На моменте сам мислила да то не мора да буде име. Можда је нека порука.

У продавници сам видела леп вунени шал. Црвено-плави шал. Купила сам га и уместо сендвича оставила га под корен бора. На папирном омоту сам написала: "Радомир" и нацртала главу са завојем. У пакет сам ставила још писамце са мојом адресом.

Мојој срећи није било краја када сам следећег дана видела да је пакет са шалом узет.

Свакога јутра сам пре одласка у школу стајала крај прозора и посматрала колону југословенских интернираца. То је прешло у навику. Знало се: устајање, спремање за школу, затим стајање крај прозора. Заробљеници су ме приметили. Ја сам им махала, понеко од њих је отпоздрављао кришом да не виде Немци. Радомир би понекад застао, гледао ме крупним црним очима. Заборавио би се, стајао би дуже и Немац би га кундаком пушке гурнуо да крене за колоном.

Једном је искористио удаљеност стражара, раскопчао је дугме испод врата и испод логорашке блузе показао ми шал. Био је опрезан да га не примети немачки стражар. Отрчала сам до моје другарице Брит и саопштила јој да је шал доспео у Радомирове руке.

Од тада смо почеле слати и вести које смо добијале од Андреаса Неса, илегалца, организатора покрета отпора у нашем граду. Он је радио у бродоградилишту у Рогнану и преко њега су ишле вести покрета отпора. Од Југословена су све чешће стизале вести остављене испод корена нашег бора.

Једног јутра сам приметила да је колона Југословена смањена. Помислила сам да је део њих отишао на рад у другом правцу. Радомира такође није било. Обузео ме је неки немир. Рекла сам мајци да многих заробљеника нема у колони. Нема ни Радомира. Она ме је умиривала говорећи да ће се вероватно сви појавити наредних дана. Осетила сам да нешто крије од мене.

Недалеко од логора становао је чика Хокон. Њега су Немци мобилисали да као минер руководи радовима на путу. Хокон је тајно успоставио добре односе са заробљеницима. Крадом им је давао храну и дуван. Стражари су били веома окрутни према логорашима. За најмањи гест који им се није свидео, убијали су их. Обично су пуцали у леђа како би, због евентуалне међународне контроле у логорима, рекли да се ради о покушају бекства. Неки стражари су се иживљавали: бацили би штап и наредили заробљенику да трчи и да штап донесе. Када би овај кренуо стражар би му пуцао у леђа. Убијали су сваког ко би посрнуо или пао под теретом тешког рада или оне који су падали носећи громаде камена на радилишту.

Хокон је смислио начин да спасе заробљенике у најтежим часовима. Када би приметио да се немачки стражар окомио на некога и да ће да брзо убити, брзо би активирао мине и повикао своје уобичајено: Мине! Мине! Склоните се! Сви би се разбежали, а стражар више није могао наћи своју жртву у маси заробљеника.

Питала сам Хокона шта се догодило са Југословенима којих више нема у колони. Саопштио ми је страшну вест: као одмазду због бекства једног заробљеника Немци су стрељали њих 125. Прво су их натерали да стотинак метара даље од бодљикаве жице логора ископају колективну гробницу а затим их све пострељали.

Вратила сам се кући и све рекла мами. Саопштила ми је да је она то знала али није хтела да ме оптерећује.

Те ноћи сам запалила свећу за Радомира и његове другове. Целу ноћ нисам могла да заспим. Гледала сам свећу како гори и плакала.

Наставила сам да остављам поруке и храну. Једном сам била несмотрена и ухватио ме је немачки војник. Одвео ме је у команду места. Показао је своме претпостављеном пакетић сендвича. Сва срећа, у тој пошиљци није било никаквог писма од покрета отпора. То ме је спасло. Немац ме је ухватио за косу и рекао: "Сад ти опраштамо. Ако те ухватимо још једном - стрељаћемо те!"

Неколико дана после масовног страљања у мојој кући појавио се син илегалца Андреаса Неса. Био је то дванаестогодишњи дечак. Помагао је оцу, преносио писма, пошиљке. Пружио ми је писмо и рекао: "То је за тебе." Била сам изненађена. Ко може мени да пише? Ужурбано сам отворила писмо. Било је написано свега неколико реченица на немачком: "Ја сам болестан. Лежим у бараци под високом температуром. Покушајте послати лекове. Поздравља вас Радомир."

Јурнула сам до мајке: Радомир је жив! Радомир је жив!

Предах. Ранди отвара кутију, гледа сачувано писамце. Узима гоблен.

Успела сам наћи лекове и послати по чика Хокону. Одлазила сам свако вече код чика Хокона и покушавала нешто више сазнати. Он је био под јаком присмотром Немаца, морао је и сам пазити да сачува поверење немачких стражара. Није се смело примитетити да разговара са заробљеницима. Мало је њих знало немачки. Требало их је наћи и удесити прилику да се са њима размени неколико

речи. Када би видео да неколико заробљеника помера велики камен, Хокон би им пришао да помогне, па би размењио коју реч, тутнуо им у џеп цигарете или цедуљицу.

Чекала сам данима Радомирово оздрављење.Сваког јутра гледала колону. Није га било. Ни вести нису стизале. Ноћу сам излазила из куће и шетала друмом. Увелико је било стигло лето. Мирисале су траве и трепериле брезе око наше куће. Дуго сам стајала и гледала према узвишењу где се налазио логор. Видела се светлост рефлектора на стражарницама.

Ја више нисам била безбрижна девојка, која је и под немачком окупацијом могла ићи у школу и мирно живети. Доласком Југословена у мој живот се уселио рат. Прави рат. Почела сам мислити на неког, на нечије патње, постала сам део једног другог света. Одлазак у школу, учење, сусрети с другарицама, живот у породици, све је то било на једној страни, а на другој - логор и његови напаћени заточеници, Радомир, Хокон, Андреас Нес, писма, пакети, поруке, лекови, зебња и страх, надмудривање немачких стражара. То је био неки други живот у који сам ја, моја другарица Брит, Хокон и многи други ушли ненадано, по неком свом унутрашњем диктату. Али по свему што смо чинили, то је био наш живот и ми смо се у њему осећали ми, прави. То је било нешто што смо ми, што је личило на нас. Могли смо сваког тренутка да изађемо из тог живота, пуног патњи и опасности. Довољно је било да једног дана одлучимо и да себи кажемо: "Нећемо више!" И ми бисмо запловили у миран и сигуран живот. Могли смо, али нисмо. Заправо, догађало се супротно. Ми смо све више прихватали тај изазов, тај нечујни позив да се целим својим бићем супротставимо злу. И повратка назад није било.

Предах. Узима гоблен.

Једне вечери је чика Хокон донео поклон од Радомира. То је била кутија од јеловине, коју је сачинио док је лежао болестан. На поклопцу су два велика слова Р. Ранди - Радомир.

Гледа кутију.

Хокон ми је рекао да је у логору сада најпотребнији радио-апарат. Добили су наговештаје да се на ратним поприштима нешто велико догађа. Као хлеб су им потребне вести о немачким поразима.

Али радио-апарата нисмо ни ми имали. Да би Норвашку држали изоловану и да би спречили дотицање информација до концентрационих логора којих је у Норвешкој било на десетине, Немци су запленили све радио-апарате по кућама.

Сазнале смо да су у Рогнану остала три радио-апарата и да их чувају у највећој тајности. Некако смо успели да добијемо један од она три и да га однесемо чика Хокону. Сакрили смо радио-апарат испод дробилице за камен коју је чика Хокон на запрежним колима унео у логор.

Тако су логораши први пут имали везу са светом. Сазнали су за велике победе савезника и на Немци губе рат. То је за њих много значило. Појавила се нада у спасење, животна воља је ојачала.

Логораши су радио чували као највећу тајну. Да би отклонили сваку сумњу и избегли евентуални претрес у бараци у којој се налази радио-апарат, настојали су да не дођу у било какав сукоб са стражарима. За сваку случај, испод кревета где су слушали вести, била је ископана рупа, у коју би спуштали радио-апарат у случају претреса бараке.

Из радија нису долазиле само вести са фронтова, није се само у замислима логораша смањивала велика карта окупираног света него је радио био извор снаге, и неко несаломиво охрабрење које је сваке ноћи пулсирало као срце које се не предаје.

Хало! Међународно? Могу ли добити град Крушевац у Југославији?

Узима телефон. Окреће бројчаник. Добија везу.

Слуша. Спусти слушалицу.

Прекиди на везама. Невреме над Европом.

Предах. Узима гоблен.

Друго масовно стрељање заробљеника становници Рогнана доживели су још теже од првог.

Један од логораша извео је бекство на необичан начин. У вечерњим часовима, он је, уз непосредну присмотру стражара, нешто оправљао на логорској капији. Простор на коме је он радио осветљавао је рефлектор постављен у близини. Логорашу је синула спасоносна мисао. Обратио се стражару и замолио га да му дозволи да мало помери рефлектор како би боље осветлио оно место на огради које

је он оправљао. Не слутећи шта ће се догодити, Немац му је дозволио. Логораш је пришао рефлектору и сноп светла уперио право стражару у очи а онда се свом снагом бацио у неосветљено шипражје и наставио да бежи. Узалуд је стражар отворио ватру из митраљеза, узалуд је звао у помоћ друге стражаре. Бегунац је већ био дубоко у шуми.

Настала је бесомучна рација. Стотине немачких војника растрчало се по шуми, пси су режали и лајали, чули су се пуцњи, али од бегунца није било ни трага. Немци су блокирали цео град. Ноћу су упадали у куће, питали за бегунца, завиривали свуда, пуштали псе да њуше и претражују. Сви смо знали да сутрашњи дан доноси сурову одмазду. Пробдела сам целу ноћ молећи Бога да Радомира не изведу пред митраљеске цеви. Питала сам се: Да ли ће и овога пута Бог услишити моју молбу. Имам ли право на толику срећу? Има ли ишта сем пуке случајности и Божије воље која ће га спасити у часу када умиру његови другови. Чиме ја то издвајам његов живот од живота других? Ја сам се молила за спас свих, а њега стално имала пред очима. Та ноћ је за мене била дужа од године. Суочила сам се сама са собом. Питала сам се шта сам ја, ко сам ја, зашто патим, зашто стрепим, шта ме води свако јутро прозору где са зебњом чекам да се појави колона непознатих људи, зашто не могу да се вратим животу гимназијалке у црној кецељи и белој крагни, животу без неспокојних ноћи и размишљања о смрти. Питала сам се како ће изгледати дани пошто сазнам да је стрељан. Хоћу ли умети себи да одговорим кога сам изгубила, хоћу ли то бити ја и каква ја, каква ја, каква ја? Јесам ли ја у патњама тих људи и у мојој спремности да им помогнем препознам себе, себе - човека, себе праву и истиниту и себе која није довољна сама себи, и себе која сам потребна неком другом. Када сам први пут оставила пакетић испод бора осетила сам да почињем постојати на друкчији начин од дотадашњег. Сада, у овим годинама, ја схватам да сам те ноћи, чекајући да се догоди сутрашње стрељање као одмазда за одбеглог логораша, у потпуности одрасла. Доласком заробљеника наше и њихове судбине су се помешале. Тада сам схватила шта је то рат и то је постао мој рат, рат у мени и ја у њему, и да је све то што сам чинила оно што треба и што се мора. А када човек чини оно што треба и оно што мора, осећа да је човек и да живи свој живот.

Гледа дрвену кутију, омот чоколаде, узима гоблен.

Сутрадан је цео град знао да ће бити стрељање. Владала је узнемиреност међу људима. Нико није о томе говорио, а сви су мислили на то. Колона логораша тога дана није отишла на градилиште. То нас је верило да ће се стрељање десити.

Негде око 11 часова чули смо митраљеске рафале. Била сам на часу. Професор је прекинуо предавање. Сви смо га гледали и чекали да нешто каже. Био је одсутан. Сви смо схватили шта се догађа. Брит ме је држала за руку и јако стезала. Гледала сам у једну тачку на школској табли и скупљала снагу да останем мирна. Професор је завршио час и рекао да идемо право кућама и да се не задржавамо нигде на улици.

Чика Хокон је дошао увече и јавио нам да је стрељано 75 заробљеника. Био је јако узбуђен. Дошао је изјутра као и обично у логор, али су због стрељања све капије затворили и појачали страже. Тако је био очевидац страшног чина. Није ми могао ништа рећи о Радомиру, јер га он није никада идентификовао. Лекове и пошиљке предавао је било коме логорашу, са којим би се нашао насамо у току рада.

Бегунац није ухваћен. Тек после рата сазнали смо како се спасао. По лавежу паса осетио је да му се приближава потера. Наишао је на водопад, и ушао у празан простор између стене и воденог слапа и ту остао 24 часа док потера није престала. Кренуо је преко норвешких планина тражећи пут за Шведску. Данима је кружио по брдима и долинама док није пао од исцрпљености и глади. Нашао га је један Лапонац и одвео својој кући. Када се бегунац повратио у живот домаћин је одлучио да га упути према Шведској. Није смео да га држи дуже у кући јер су сврађали Немци којих је било свуда уоколо. Лапонац је Југословену дао хлеб, нож и мапу са уцртаним кукастим крстовима на местима немачких постаја које је морао да заобилази да би стигао до шведске границе. И стигао је и спасао се пакла у коме смо сви ми остали да живимо.

Првог дана после стрељања смањена колона је ишла на радилиште.Од раног јутра стајала сам на прозору. И видела сам га, видела га, живог! Био је жив и корачао је! Држала сам обе песнице стегнуте и гледала га. Он ме је видео! Сви

су били потиштени, изгубљених погледа. Једва су корачали. Сви су они гледали јуче своје другове како умиру пред немачким рафалима.

Предах.

Од чика Хокона смо сазнали за смрт два брата. Старији је навукао бес стражара и овај га је убио. Млађи брат је пришао, ставио прст у локву братове крви, и на стени уцртао крст. Немац је убио и њега.

Немци су крајем 1944. све затворенике из логора у Рогнану преместили још севернije. Ваљда су тиме хтели да покидају све везе које су логораши успоставили са локалним становништвом и са норвешким покретом отпора.

Дан њиховог одласка за све становнике Рогнана био је тужан растанак. Немци су претходног дана пострељали све болесне и непокретне. Стигли су камиони прекривени тамним церадама. Сви становници Рогнана изашли су на улице да последњи пут виде своје пријатеље. Иако нико од нас, сем чика Хокона, ни са једним од њих није проговорио ни једне једине речи, доживљавали смо их као наше суграђане. Ушли су у наше животе на најнеобичнији начин, постали су део наших свакодневних мисли, стрепили смо над њиховим животима и судбинама. У нама се појавила нека врста одговорности за њихове животе. Схватили смо да се ради о људима који подносе најстрашније патње и да им нико у томе сем Бога и нас Норвежана не може помоћи. Све се то догађало у нашој земљи, у нашем граду и пред нашим очима. Ми до тада нисмо знали шта значи бити беспомоћан човек, нисмо видели зло на делу, нисмо видели ужас у очима људи. Све је то било ново за нас.

Зато смо дан одласка логораша тешко доживели. Нико није знао кад ће се рат завршити и шта ће се десити са овим болесним, исцрпљеним људима које је смрт већ била ухватила у чврст загрљај. Њихов живот за Немце није имао никакву цену.

Стајали смо на улици и чекали да се појаве камиони. Када се чуло бректање мотора завладао је тајац. Изгледало је као да пролази спровод са телима наших најближих.

И онда се догодило нешто што нас је све потресло. Када сз камиони промицали поред наших кућа одједном су према нама, према нашим кућним праговима полетели пакетићи. Све је то тако спретно изведено да стражари ништа нису могли да ураде. Чули су се повици из камиона, на норвешком: Довиђења! Довиђења! Хвала за све! Ми ћемо се вратити!

Гледала сам сваки камион, журно померла поглед од лица до лица. И онда сам чула његов глас, видела га како са ивице камиона маше: Ранди! Ранди! Вратићу се!

Бацио је пред мене нешто упаковано у хартију.

Да би пресекли опраштање логораша са нама, Немци су дали гас и камиони су брзо измакли ван града.

Узели смо скоро са страхопоштовањем поклоне које су нам из камиона бацили југословенски интернирци. Унутра су биле цигарете, сапуни и чоколаде које су они тих дана добили од америчког Црвеног крста. Умирали су од глади, убијали су их када би посегли за опушком цигарете у блату, јеле су их и вашке, али су последње што су имали и по смртну опасност због онога што чине, даривали нама. Из ватреног круга пакла успели су да нам пошаљу дарове - изразе своје љубави.

У Радомировом пакетићу нашла сам и писмо. Узима комад хартије из дрвене кутије. "Драга Ранди, сазнали смо да нас сутра премештају у други логор. Хвала за све што сте учинили за нас. Ако останем жив, вратићу се. Мислим на вас. Радомир."

Пауза. Оставља писмо. Гледа кутију.

Имала сам исти онај осећај као и оне ноћи када смо чекали стрељање логораша. Одлазили су, чинило ми се, заувек. Немци су возили своје жртве у неизвесност, и сваки час је њихов бес могао све да их одведе у смрт.

По њиховом одласку град ми је изгледао пуст. Поглед са прозора ме је сваког јутра опомињао да немам више кога чекати ни коме се надати.

Окреће бројчаник телефона.

Хало! Међународно? Могу ли добити град Крушевац у Југославији?

Слуша. Спушта слушалицу.

Глас од Радомира је стигао неколико дана по ослобођењу. Телеграм из Бергена: "Жив и слободан! Можете ли доћи? Сабирни центар интернираца. Чекам вас! Радомир."

То је био најсрећнији дан мога живота. Јурила сам по кући, показивала телеграм мајци и оцу, звала Брит, отишла до Хокона.

Из нашег града су Немци отишли неколико месеци пре него се Радомир јавио. Мирнодопски живот се осећао на сваком кораку. За мене је дан ослобођења био када сам добила Радомиров телеграм. Без његове слободе није постојала ни моја слобода.

Отпутовала сам у Берген. Свуда се осећала слобода. Држала сам његов телеграм у руци и стајала испред зграде сабирног центра. Дежурни на портирници је записао његово име и отишао да га тражи. Чекала сам збуњена, стално сам имала на уму једну једину мисао: да ли ће ме препознати?

Улазили су и излазили бивши заробљеници. Били су обучени у пристојна цивилна одела. Иако су били весели лако их је било препознати по упалим очима и испијеним лицима, некој збуњености и тек приметној озарености слободом. Били су срећни што су живи, што се крећу слободно, што удишу ваздух, што срећу људе и што могу да разговарају са њима и међу собом.

Радомир се појавио. Застао је као да нешто смишља. Био је у плавом оделу, за неколико бројева већим од његовог. Гледао ме је у очи као да мој лик враћа поново у памћење. Пришао ми је и пружио ми обе руке, као дете које не зна да се рукује.

Показује својим испруженим рукама како је то Радомир урадио. Обузима је плач. Брише сузе. Смирује се.

Боже! Како су изгледали ти дани у Бергену! Југословенски интернирци су празновали свој повратак у живот. Норвежани су их прихватали на сваком кораку, чинили све што су могли да се што пре науче корачати у слободи, да науче дисати слободу. Водили су их кућама, приређивали им ручкове, поклањали им одела, разне друге потрепштине, у ресторанима им сервирали оброке бесплатно, нудили им да улазе у трамваје преко реда, устајали са седишта кад би се ови појавили. На неколико места у граду организовали су приредбе. Логораши су свирали, певали,

рецитовали. Замислите људе који три године нису смели да певају, три године се нису насмејали, нису разговарали слободно, а сада све то раде слободно у слободном граду, међу пријатељима.

Месец дана је трајао тај живот - славље, то славље живота. Са Радомиром сам све видела, све доживела. А изнад свега видела сам њега како се враћа у нормалан живот. У свему што је радио било је неке тихе радости која се јављала са сазнањем да му је доступно што и свим слободним људима.

Шетали смо сатима и сатима улицама Бергена, држали се за руке, ја сам му показивала луку, тргове, пијацу. Говорио ми је да су у његовом крају јабуке много веће него на Бергенској пијаци и да ће ми показати велики јабучар, када први пут дођем код њега у Крушевац. Тих дана сам научила доста српских речи и склапала сам кратке реченице. Купила сам му најлепше кошуље које су постојале у излозима, а када сам му везала машну, погледао се у огледало и тада се први пут насмејао. Снажно ме је загрлио и плачући говорио: "Ја сам жив! Ја сам жив! И ти си жива, Ранди! И ти си жива!"

Пауза. Уздржава се од плача.

Одлазили смо у биоскоп, седели у ресторанима, јели сладолед. Ја сам тих дана навршила 18 година. Славили смо мој рођендан у једном ресторану. Келнер је донео торту са 18 свећица и све је изгледало као да се знамо целог живота и као да се наша љубав јавила много година раније. Говорио ми је о свом крају, о пролећу, о расцвалим воћњацима који изгледају као бескрај белих облака. Нисмо ни помињали логор, његове патње, умирања. Желели смо да ти догађаји што пре оду у прошлост и у заборав.

Пауза.

Транспорт логораша је почео после месец дана. Сада су то били други људи. Опоравили су се, њихове очи су добиле сјај.

Приликом испраћаја, на железничкој станици је било на хиљаде људи. Бивши заробљеници одлазили су возом до Осла а затим према својој отаџбини. Свирали су оркестри, вијорила се југословенска и норвешка застава. Југословени су били срећни, даривали су цвеће својим домаћинима а ми њима поклоне, храну за пут.

Растала сам се са Радомиром, сада не више са зебњом да одлази у неизвесност. Знала сам да он остаје у мом животу и ја у његовом, знала сам где је, ко је и какав је. Знала сам да нас чека следећи сусрет и да је наша љубав истинита као и сав живот што је кључао око нас. Ми смо од сада постојали у овом великом срећном и напаћеном свету као што звезда постоји на небу и онда када је видимо и када је не видимо.

Његов први долазак са групом Југословена у Рогнан био је прави празник. Логора више није било. Бараке су однете, уређено је гробље са великом спомен плочом, надгробним споменицима и исписаним именима умрлих. Југословени су донели земљу из завичаја и сипали је по гробовима. Радомир је засадио јабуку коју је донео из свога завичаја. Примила се и рађа лепе плодове. Ја је заливам, летњим месецима берем јабуке, делим Хокону, Брит и градској деци.

Југословени су плакали читајући имена на надгробним споменицима. На спомен плочи била су исписана имена логораша за које се сматрало да су нестали. Међу њима је грешком уписано и Радомирово име. Мислила сам да ће га то растужити. Али, он се смејао и говорио да је тиме побркао рачуницу смрти и да ју је заварао. Ја сам желела да се име избрише. Радомир је говорио одвраћајући ме: "Нека га, нека стоји! Ту је међу именима мојих другова. Једном ћу бити мртав. Овде, у логору сам виђао смрт сваког дана. Овде је моја права смрт и она је много страшнија од оне која ме чека.

Пауза. Окреће бројчаник телефона.

Хало! Међународно? (*Слуша*) Хтела бих послати телеграм. (*Слуша*) Породица Милетић, Крушевац, Цара Лазара 125, Југославија. Са вама сам у болу и жалости за нашим Радомиром. Молим вас да са Радомиром у сандук ставите и његов црвено-плави шал. Такође вас молим да у моје име положите венац са траком на којој ће писати: "Вољеном Радомиру - увек његова Ранди Јохансон." Понавља. "Увек његова Ранди Јохансон."

Спрема кутију, писмо, омот чоколаде и оставља устрану. Устаје. Из џепа извлачи велику црну мараму и веже је око врата. Лагано излази.

Крај

ПОГОВОР

Избор монодрама представљен у овој књизи настоји да пажњи читалаца препоручи пет позоришних монодрама које су са успехом приказиване на нашим позорницама – неке од њих у више редитељских поставки и тумачењу неколико глумаца. Једна је изведена на програму Радио Београда, а пет је снимљено и приказано на програму Телевизије Београд као оригиналне телевизијске монодраме.

Ова уводна напомена на одређен начин шири досадашња сазнања која смо имали о монодрами као позоришној дисциплини; извесно је, наиме, да се монодрама успешно прилагодила захтевима електронских медија – радија и телевизије – и да је у њиховим изражајним својствима открила своје нове могућности.

Монодрама на радију разликује се од монодраме на позорници, као што се и радио-драма разликује од позоришне драме. Лишена појавности глумца и функционалности сценографије и костима, ослоњена искључиво на списатељеву реч и глумчев глас – уз, разуме се, подршку радиофонских средстава – монодрама на радију тражи од писца пуну дореченост, односно, захтева да се све нити драмских токова повежу и консеквентно доведу до завршетка, па и у оним случајевима када се идеја комада налази у његовој недоречености. У исти мах, од слушаоца се очекује да, као и сваку другу радио-драму, монодраму прати с пуном концентрацијом; другим речима, слушаочева позорност усредсређена је на драмски текст, разумевање његове идеје и глумчево тумачење. Како је у радио-драми дијалог основно оруђе развоја драмске приче, пред радио-монодрамом овај задатак постаје још сложенији, па самим тим и значајнији, будући да се у монолошку форму морају улити све функције дијалога. Отуда се намеће неизбежан утисак да радијска монодрама поставља пред списатеља најсложеније драматуршке

проблеме, будући да је збир услова којима ваља удовољити и које треба испоштовати већи од могућности које овај облик стваралаштва пружа. Када се ове околности имају на уму, не треба да нас изненади податак да се монодраме ретко изводе у драмском програму радија, па је појава сваке од њих истовремено и доказ да је писац успешно савладао све препреке и остварио дело у складу са условима које одређује сам медиј.

Када је реч о телевизијској монодрами, ситуација је битно другачија.

Телевизијска монодрама, као и свака друга ТВ драма или филм, пролази кроз низ процеса у реализацији, да би свој коначан облик добила у монтажи, па тек онда била приказана у програму.[2]

На нивоу сценарија, ТВ монодрама не разликује се битно од позоришне монодраме. Разлику ћемо уочити у књизи снимања која је, у ствари, предуслов за редитељски приступ.

Телевизијски начин презентације уметничког садржаја сваке игране структуре подразумева наизменично коришћење четири камере које различитим плановима стварају симултаност исказа. Редитељ одређује дужину кадрова, место „реза“ то јест смену једног кадра другим, при чему се мења и угао посматрања објекта у кадру – глумца. Као резултат, добијамо снимљен материјал са већ умонтираним кадровима, чиме се ствара ритмичко-темпорална основа монодраме. Другачије речено, редитељска решења (избор планова, дужина кадрова, резови, промена ракурса) постају основа за тумачење текста, чиме се приоритет са интерпретације глумца преноси на редитеља.

Синхрона употреба више камера у једној секвенци, где смена планова истиче поједине детаље на којима инсистира редитељ стварајући одговарајући психолошки, атмосферски или неки други утисак, дефинише динамички план монодраме, у коме је учешће глумца важан али не и превалентан елемент.

Посматрана са становишта естетике, ТВ монодрама представља уметничку тематско-идејну целину која фокусира и истражује људску судбину, појачавајући

[2] Овде није реч о преносима уживо.

коришћењем планова – од којих је најфреквентнији у психолошком смислу крупни план – емоционално дејство слике као изражајног средства.

Драмски текст, дакле, у ТВ монодрами добија нову интерпретативну могућност, будући да извођач, глумац, припрема и снима секвенцу по секвенцу, што омогућава понављање појединих кадрова (снимање дублова) не би ли се они снимили што прецизније и боље у интерпретативном и техничком погледу. Дефинитивни облик ТВ монодрама добија у процесу монтаже, где се крупним или микро захватима врше сажимања или промена редоследа секвенци, као и убацивања нових кадрова, чиме редитељ даје коначан изглед уметничком делу.

Најзад, ТВ монодрама (као и радијска монодрама) има посредан сусрет са гледаоцима, као што га има, уосталом, и свака друга ТВ емисија. Смештена у програмску шему, међу друге ТВ емисије, ТВ монодрама дели судбину свих других уметничких садржаја на телевизијском програму, што се – уз мало цинизма – може схватити и као њено смештање у резерват припремљен за све оне емисије које су лишене телевизији тако омиљене површности и лаке забаве.

ТВ монодрама – треба посебно истаћи – нуди једном заувек фиксиран израз, као што га поседује филм. Приликом снимања, глумац у ТВ монодрами ослања се на исту технику којом се користи и приликом снимања филма; с обзиром на технологију рада, извођач у ТВ монодрами има могућност да пажљивим избором глумачких средстава изгради ефектне секвенце које ће редитељ још више подржати основним оруђем телевизијског израза – крупним планом. Тежиште глумчеве креације, као и дефинитиван изглед ТВ монодраме, према томе, нису више у подручју глумачког посла, већ су – сходно технологији медија – сасвим легитимно прешли у редитељево обликовање емисије.

***

Монодраме објављене у овом избору, поређане су хронолошки, према датуму премијерног приказивања.

Вера Црвенчанин у монодрами *Жене*, играној с великим успехом у неколико позоришта у прећашњој Југославији, приказује нам, у скоро документаристичкој фактури, мозаик женских судбина, или, прецизније речено, један животопис жене, од ране младости до позне старости. Вера Црвенчанин уме да нађе и ваљано

прикаже детаље који чине живот жене, не тежећи да доноси коначне судове ни о женама ни о мушкарцима; у штиву Вере Црвенчанин, поред на сцени присутне јунакиње, увек је у видном пољу – ето парадокса – и одсутни мушкарац који чини женску судбину таквом каква јесте. Тај одсутно присутни мушкарац представља неку врсту катализатора којим се испољава права женска природа. Па и када Вера Црвенчанин у појединим тренуцима посвети пажњу неким социјалним околностима у којима живи њена јунакиња, када укаже на извесну социјалну типологију која говори о друштвеном миљеу у коме се формира личност, и тада уочавамо да је опет реч о принципима понашања који су одређени друштвеним навикама или правилима у свету мушкараца.

Неколико година после гледања ове монодраме, Душко Радовић написао је своје *Женске разговоре*. Можда је ова монодрама Вере Црвенчанин подстакла Радовића да нађе другачији угао посматрања на женски принцип.

Петар Пепо Бандић Бранка Ћопића и Томе Курузовића имао је дуг сценски живот. Курузовић се јавља као драматизатор, редитељ и тумач улоге и у његовом стваралачком тројству налазимо пуно покриће за приказивање искреног, хуманог, духовитог и упорног Крајишника који је прошао дуг пут од неуког човека до грађанина који се уклапа и прилагођава велеградском начину живота, али који – прихватајући форму – није изгубио своју аутентичност, осећај за правду, честитост и шеретлук.

Курузовић пажљиво преузима Ћопићев текст и од њега ствара кохерентну сценску причу која постепено, ред по ред, открива праву природу витализма од кога је саздан Ћопићев јунак. Пепо Бандић, одвојен од завичаја без кога не може, а упућен на живот у Београду – у коме му није све потаман – налази се једном ногом у селу а другом у граду, рационално се опредељујући за град, али не разумевајући и не прихватајући баш све цивилизацијске тековине као своје. Схватајући да живот иде даље, Бандић хвата прикључак с напретком, уписује се у вечерњу гимназију и с напором завршава разред за разредом. Али, у Бандићевом реаговању на школско градиво које савлађује, Ћопић истиче, а Курузовић развија Бандићево искрено дивљење знању, чиме овај књижевни лик стиче потпуност и конкретност.

Драгана Бошковић монодрамом *Повратак Краљице Марије Карађорђевић* одужује наш национални дуг према супрузи краља Александра Карађорђевића, убијеног у Марсељу. Ова типична, биографска, монодрама велича љубав и брачну слогу, с једне стране, док с друге стране истиче обавезу моралног делања којим се одликовала Краљица Марија Карађорђевић. У комаду Драгане Бошковић пажљиво су дозирани елементи биографских чињеница и уграђени у питко штиво које је производ списатељичине инвенције. Драгана Бошковић пише с мером, водећи рачуна о пропорцијама фактографије и фикције, водећи причу по ивици сентимента али не подлежући патетици лажних осећања. Њена јунакиња отуда изнова проживљава своју судбину помирена с губицима које је живот донео а срећна и испуњена због љубави – брачне и породичне – којом ју је даровао.

Комедија Миодрага Караџића *Прва брачна ноћ*, која је своју широку популарност стекла као видео-продукција, још једном потврђује списатељске одлике свога аутора. Миодраг Караџић је писац који духовито и незлобиво слика одлике менталитета оне групе Црногораца која се, дубоко укорењена у традицију и патријархалне обичаје, суочава с изазовима савременог доба. Караџићев комички јунак припада модерним временима, али још увек је припадник породичне задруге у којој се примењује образац живота наслеђен из прошлости. У томе судару два времена – који се хуморно приказује у свести Караџићевог младожење – огледа се и наше покадшто неуспешно батргање да се супротставимо наслеђеном начину живота, па и рђавим и ретроградним навикама, за шта немамо увек снаге, али ни воље. Караџић нам вели да лек постоји, да се великим дозама хумора на сопствени рачун можемо ослободити рецидива превазиђених облика организације живота.

У биографској монодрами *Милош Велики – књаз српски* Милован Витезовић описује живот и свеколико политичко и војно делање Милоша Обреновића. Милован Витезовић је писац који је велики део свог плодног опуса посветио српској историји XIX века, приступајући историјској грађи као књижевој матрици. Витезовић успешно преплиће историјске догађаје с појединачним судбинама и умећем талентованог писца пред нашим очима оживљава аутентичне личности српске прошлости. Тако је представљен и Милош Обреновић, човек који је надрастао своје скромно порекло (а код нас су, мање-више сви значајни људи

таквог порекла) и постао српски вођа с особинама великог државника. Витезовићев Милош, дакако, свестан је својих политичких грешака, али за њих прихвата пуну одговорност пред историјом и својим народом. Преко Милошеве биографије у исти мах огледа се и настанак кнежевине Србије, прати се њен развој и њен политички живот, да би нам, у самом финалу, Витезовић представио два модела, два обрасца која су одликовала политички живот и национални покрет у Србији претпрошлог столећа, а која и данас оличавају наше дилеме: да ли се понашати прагматично, као Милош, или херојски, као Карађорђе. Ако прихватимо Милошев начин, прети нам опасност губљења националног поноса зарад очувања државе; ако преузмемо Карађорђево становиште, сачуваћемо понос, али сукобљени са Европом и светом, уз сталну опасност губљења не само државне територије, већ и оно мало преосталог суверенитета. Витезовић отвара ову дилему, изнова нас подсећајући да зарад сагледавања будућности треба да проучимо сопствену прошлост.

Још једна биографска монодрама, *Сапутник* Миодрага Матицког, води нас у прошлост Србије. Матицки описује елементе биографије Доситеја Обрадовића, најзначајнијег српског просветитеља. У извесном смислу, комад Матицког комплементаран је штиву Витезовића; Доситејево дело и његов живот сведоче да је могућно остварити сагласје са другим народима и државама, али да је неопходно пре тога одрећи се сваке искључивости и надалеко познатог српског ината. Доситеј, вели Миодраг Матицки, већ је, ево, четврти век са Србима, говори нам и поучава нас, али ми нисмо одвећ склони да уважимо његове савете и препоруке, изузев када бивамо доведени до ивице пропасти. Говорећи о својим путовањима, Доситеј Миодрага Матицког, у ствари, указује нам да је смисао нашег постојања самоусавршавање, рад на поправљању себе, а на корист других и друштва у целини. Да би дошао до те спознаје, Доситеј је пропутовао Европу, учио језике, преводио књиге, упознавао људе и пределе, речју, трагао је за смислом постојања. У монодрами Матицког, Доситеј зрачи спокојством човека који је нашао меру, равнотежу и мир, човека који је за свој народ учинио више од онога што су му омогућавале скромне људске снаге.

Кратка прича Давида Албахарија, како је показала Јасмина Тешановић, садржи латентну драму човекове егзистенције. Тешановићева је открила да се иза Албахаријевих мирних реченица, којима се описује један безоблични дан човека, налази – сложен у три целине – читав човеков живот. Медитативно-контемплативна приповетка, у драматуршкој и редитељској обради Јасмине Тешановић, постала је филмска прича која тече по законима и логици кинестезије; кретање, које је основа филма, сада је стекло своју примарну функцију, али и више од тога, добило је и метафоричку вредност, као ознаку неумитног кретања човековог живота. Тешановићева, користећи филмски језик, контрапунктира статус повученог старца са пулсирањем свакодневице у којој су подједнако заступљени тривијални и поетски догађаји. И док се у старчевом сећању, без патетике, јављају детаљи прошлости, док тече свакодневица на улицама Београда, Јасмина Тешановић доводи до симбола неизбежни долазак смрти којом се све ствари и односи доводе у равнотежу.

Видосав Стевановић написао је приповетку *Јутарњи диск-џокеј*, а Србољуб Божиновић адаптирао ју је за телевизију. Божиновићеви драматуршки захвати нису били радикални, већ су настојали да сликом илуструју Стевановићеву ироничну повест о савременом друштву. Стевановић у овој причи описује урбану средину, град Београд испуњен велеградском вревом, саобраћајним гужвама, журбом и одсуством бриге за друге. Привид те бриге пружа управо диск-џокеј који на јутарњем програму радио-станице непрекидно говори, даје информације које нису ни од какве користи, испуњава етар испразном глагољивошћу и нудећи образац прихватања света који се заснива на обезличењу човекове индивидуалности. Други ток драме представља интервју који диск-џокеј даје телевизијској станици говорећи о своме занимању. Стевановић иронијом, па и цинизмом, боји приповедање свог јунака, који неумољивом логорејом представља како функционише механизам којим се одржава руководство радио-станице. Разуме се, Стевановић нам говори о механизму којим се служи свака власт – од радио-станице до владе, од малог предузећа до државне управе – да би опстала. Диск-џокеј, као део тог механизма, мистификује га и демистификује у истој мери у којој му исказује лојалност, јер – научивши правила игре – зна да може сумњати у општа начела и службу глобално,

али ваљано се уздржава од појединачне критике. Савладавши високу школу обмане, Стевановићев јунак постао је „тимски играч“, део механизма самога система. Писац нас упозорава да постоји могућност да сви – свесно или несвесно – постанемо исти као што је диск-џокеј, да нам - уз невоље које доноси начин живота у велеграду – предстоји и велика борба за очување праве природе сопствене личности, уколико, разуме се, желимо да сачувамо самопоштовање.

Глумац Јован Јанићијевић Јанаћко, који је уживао велику наклоност телевизијске публике шездесетих и седамдесетих година, аутор је монодраме *Секула и његове жене.* Јанићијевић је добро познавао својства српског живља настањеног у Поморављу, па је и његов јунак Секула из овог географског подручја. Секула је трагикомична личност, детиње наиван у односима с женама, лукав у свакодневним пословима са сељанима и варошанима. Тражећи жену с којом ће поделити добро и зло, изродити децу и испунити живот, Јанићијевићев Секула увек среће погрешну особу, због које доживљава разне непријатности. Ковач чврстих песница и меког срца, Секула је у једном тренутку срео праву жену, али тада је она припадала другоме, па је та лепотица постала Секулин сан о недосањаној срећи. А када судбина удеси да се поново сретну, учиниће и да се занавек расставе. Као писац, Јанићијевић поштује узусе мелодрамског жанра, а посебну вредност његовом штиву даје аутентичан поморавски дијалекат.

ТВ монодрама *Слатка служба Адолфине Фроман* Младена Маркова, у адаптацији Славенка Салетовића, пружа нам психолошки портрет острашћене уседелице која своју еротску инхибираност преноси на подручје идеологије. Ова фолксдојчерка, још уочи Другог светског рата обучавана да постане војник фашистичког поретка, постепено нам – слој по слој – открива свој поједностављени поглед на живот који, по Адолфини, има пуни смисао само ако је у служби одређене, националсоцијалистичке идеје. Служење тој идеји за Адолфину је истовремено свеколико испуњење, религиозно, морално, мисаоно и, разуме се, сексуално. Марков убедљиво приказује како се код Адолфине ствара посувраћена свест, како безлична радница у Штиркари постаје агресивна горопадница као службеница окупационе силе, која своје еротске потребе задовољава садистичким бичевањем осумњиченог мештанина. Њен пут ка лудилу је известан и наговештава

се у тренуцима осаме, када спајајући своју са Хитлеровом фотографијом, доживљава занос у мистичном сједињењу.

Иако је написана за сценско извођење, монодрама *Норвешки шал* Ђоке Стојичића своју промоцију добила је као телевизијска драма. Њена камерна структура погодовала је за студијско снимање. Потресна прича о Норвежанки и њеној љубави према ратном заробљенику Радомиру, саопштена је пригушеним емоцијама. Ђоко Стојичић стрпљиво развија повест о некадашњој гимназијалки Ранди Јохансон, која је за време Другог светског рата доживела познанство с недаћама, али и љубав са странцем. Тај странац, Радомир, у Рандиним погледима налази снагу да издржи све невоље, а плетени шал који му Ранди поклања постаје симбол узајамне привржености. Прошле су године, па и деценије, а Ранди Јохансон сакупљајући крхотине сећања, изнова проживљава драматичност рата и лепоту љубави у тренутку када стиже вест да је Радомир умро. Усредсређена на откривање унутарњег доживљаја, Стојичићева монодрама пружа глумици велики изазов за танану микроглуму, а редитељу могућност да пажљивом сменом крупних планова који пониру у Рандин интимни свет, оствари дубинску психолошку анализу њених осећања.

У Земуну, 22. маја 2006.

Радомир Путник